

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

ӘОЖ: 364.4 (574)

Қолжазба құқығында

ТУЛЕБАЕВ НУРБОЛ НАСИРБЕКОВИЧ

**Қазақстанда әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлерді
қоғамдық қабылдау**

6D090500 – Әлеуметтік жұмыс

Философия докторы (PhD)
дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация

Отандық ғылыми жетекші
әлеуметтану ғыл. докт., профессор
Әбдірайымова Г.С.
Әл-Фараби ҚазҰУ

Шетелдік ғылыми жетекші
PhD докт., проф.
Джойс Лай Чонг Ма
Гонконгтағы Қытай Университеті, Қытай

Қазақстан Республикасы
Алматы, 2022

МАЗМҰНЫ

НОРМАТИВТІ СІЛТЕМЕЛЕР	3
АНЫҚТАМАЛАР.....	4
БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР	6
КІРІСПЕ.....	7
1 ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫСТАҒЫ ТЕОРИЯЛЫҚ ДИСКУРС	19
1.1 Ғылым мен тәжірибедегі әлеуметтік жұмыс: жүйелілік және санаттау тәсілдері.....	19
1.2 Әлеуметтік жұмыстың тұжырымдамалық және парадигмалық әлеуеті....	28
1.3 Әлеуметтік жұмыс шеңберлері: теорияның практикада көрінісі	36
1.4 Әлеуметтік жұмысты ұйымдастыру және кәсібилендіру: әлемдік тәжірибе және Қазақстан	46
1.5 Әлеуметтік жұмыстың кәсіби сәйкестігі: қалыптасудың контекстік факторлары	55
2 ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС ПЕН ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕРЛЕР ЖАЙЛЫ ҚОҒАМДЫҚ ТҮСІНІКТІ ТАЛДАУ.....	68
2.1 Қоғамдық қабылдауды талдаудың әдіснамалық негіздері	68
2.2 Қоғамның студент-әлеуметтік қызметкерлерді қабылдауы және олардың мамандыққа қатынасы	75
2.3 Әлеуметтік қызметкерлер мен кәсіптің имиджіне қоғамдық және жалпыхалықтық көзқарас.....	93
2.4 Кәсіби сәйкестік стереотиптері: практикалық қызметтің және мамандықтың болашағы (әлеуметтік қызметкер – эксперттердің көзімен)	107
ҚОРЫТЫНДЫ	119
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ.....	123
ҚОСЫМША А Жергілікті этикалық комитеттің қорытындысы	139
ҚОСЫМША Ә «Әлеуметтік қызметкер: кәсіптік қабылдау» сауалнамасы ..	141
ҚОСЫМША Б «Әлеуметтік жұмыстың қоғамдық қабылдануы» сауалнамасы	148
ҚОСЫМША В Әлеуметтік қызметкерлерге эксперттік сұхбат нұсқаулығы	154

НОРМАТИВТІ СІЛТЕМЕЛЕР

Бұл диссертациялық жұмыста келесідей мемлекеттік құжаттар пайдаланылады:

– «Мемлекеттік атаулы әлеуметтік көмек туралы» Қазақстан Республикасының 2001 ж. 17 шілдедегі № 246-ІІ Заңы

– «Психологиялық және әлеуметтік жұмыс» кәсіптік стандартын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің 2019 жылғы 30 мамырдағы № 292 бұйрығы (2021.23.12. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)

– Арнаулы әлеуметтік қызметтер туралы Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 29 желтоқсандағы N 114-ІV Заңы.

– "Халықты әлеуметтік қорғау саласындағы әлеуметтік қызметкерлер үшін лауазымдық міндеттерін орындау кезінде мінез-құлықтың кәсіптік әдебі жөніндегі әдістемелік ұсынымдар туралы" ҚР халқын әлеуметтік қорғау жөніндегі Еңбек Министрі бұйрығы жобасы (2020 ж.).

– Мемлекет басшысының 2022 жылғы 16 наурыздағы «Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы» атты Қазақстан халқына Жолдауы

АНЫҚТАМАЛАР

Бұл диссертациялық жұмыста сәйкесінше анықтамалармен келесідей терминдер қолданылады.

Әлеуметтік жұмыс – адамдардың өз өмірінде ең дұрыс таңдау жасауына мүмкіндік беретін, сонымен қатар тұлғааралық қатынастарда мәселелерді шешу мен әлеуметтік өзгерістерге септігін тигізетін мамандық. Адамның мінез-құлқы мен әлеуметтік жүйелер туралы ғылыми білімге негізделі отырып, әлеуметтік жұмыс адамдардың әлеуметтік ортамен өзара әрекет ететін тұстарына араласады. Әлеуметтік жұмыс адам құқығы мен әлеуметтік әділеттілік қағидаларына негізделеді.

Әлеуметтік жұмыс – тәжірибе мен зерттеулер нәтижелерінде алынған жүйелік білімге негізделген академиялық пән және мамандандырылған қызмет түрі.

Әлеуметтік қызметкерлер – адамдардың күнделікті тұрмыс-тіршілігінде көмек көрсететін мамандар; олар қоғам, адамның дамуы мен мінез-құлықтары туралы ғылымдарды күрделі жағдайларға талдау жасау және жеке, ұйымдастырушылық, әлеуметтік және мәдени өзгерістерге септігін тигізу барысында қолданады.

Қоғамның қабылдауы – адамдардың қоғамдық санасында пайда болатын ішкі образдық елестетулерінің үздіксіз реттілігі.

Кәсібилендіру – мамандандырылған топтың немесе қауымдастықтың бір бөлігі болу үшін дағдыларды, нормалар мен құндылықтарды дамыту. Атаулы процестің арқасында мінез-құлық және әлеуметтік ғылымдардың мамандары осы салада өз ісінің маманы ретінде іс-әрекет етуге мүмкіндік беретін негізгі және әдістемелік білім алып, өз мамандығының маңыздылығы туралы түсінігін арттырады.

Сәйкестік – бұл мүшелік ережелерімен және болжамды сипаттамаларымен немесе күтілетін мінез-құлқымен немесе адам ерекше мақтан тұтатын айрықша әлеуметтік сипаттармен анықталатын әлеуметтік категория.

Құру – әлеуметтік жұмысты қалыптастырудың аса маңызды бөлігі. Әлеуметтік қызметкердің рөлі кәсіби күту арқылы құрылады. Оның астарынан біз маман болып шығатын адамдардың міндеті мен әлеуметтік процестерін анықтайтын болжамдардың жиынтығын түсінеміз.

Өзін-өзі стигматизациялау – адамның өзінің қабілеттеріне күмәнмен қарауы. Болашақта күрделі тапсырманың орнына әлдеқайда жеңілдірек тапсырманы таңдауы, қарастырылып отырған қызметке деген қызығушылығының төмендеуі, негативті әсері, ал ол кезегінде қабілетсіздікті білдіреді.

Стереотиптер – белгілі бір топ немесе адамдар қауымдастығы туралы тым жалпыланған, тұрақты қалыптасқан пікір.

Күту – белгісіздік жағдайында жүзеге асатын, салыстырмалы түрде болашақ құбылыстарға жасалатын болжамдар.

Білім беру бағдарламасы – оқудың мақсаты, нәтижесі мен мазмұны кіріктірілген білім берудің негізгі сипаттамаларының құрылымдық кешені.

Қоғамға қызмет ету арқылы білім алу – қауымдастыққа маңызды қызмет атқару арқылы сыныпта оқытуды іске асыру және азаматтық жауапкершіліктің қалыптасуына септігін тигізетін оқыту мен білім беру әдістемесі.

Тәжірибеге бағытталған әдіс – ұйымдастыру жұмысы тәжірибесін, теориялық білім жүйесін, командамен жұмыс істеу және қабылданған шешімдер үшін жауапкершілікті арқалау сияқты қажетті кәсіби шеберлік пен құзыреттіліктерді игеруге мүмкіндік береді.

БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР

ҚР	Қазақстан Республикасы
ЕжӘҚМ	ҚР еңбек және әлеуметтік қорғау министрі
БжҒМ	Білім және ғылым министрлігі
(ДДҰ)	Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы
ХЕҰ	Халықаралық еңбек ұйымы

КІРІСПЕ

Жұмыстың жалпы сипаттамасы. Диссертациялық жұмыс Қазақстанда қоғамның әлеуметтік жұмыс мамандығы мен әлеуметтік қызметкерлерді қабылдау мәселесін зерттеуге арналған. Жұмыс аталған мамандық туралы қолжетімді ақпарат көздерімен ұсынылған, сонымен қатар әлеуметтік қызметкерлердің имиджін қолдауға әсер ететін факторларды, атап айтқанда, өмір, жұмыс, тұтыну салтын қалыптастыратын әлеуметтік-демографиялық орта факторларын анықтауға бағытталған.

Диссертациялық зерттеудің өзектілігі. Қазақстандағы әлеуметтік жұмыс ғылыми тұжырымдамалар шеңбері мен тәжірибеге бағытын ала отырып, оның институт және мамандық ретінде қалыптасу кезеңінен бастап аса маңызды және шұғыл өзгерістерді басынан кешуде. Бұл мәселені зерттеудің маңыздылығын сипаттайтын бірнеше жағдайлар бар, онымен қоса мамандыққа деген сенім және ол мамандықты қоғамның қабылдауы, әлеуметтік қызметкерлерді ынталандыру мен ресурс мәселелері де бар.

Біріншіден, әлеуметтік жұмысты қоғамның қабылдауы туралы жүргізілген аздаған зерттеулердің нәтижесі мамандықтың негативті түрде қабылданатындығын көрсетіп отыр. Оның себебі бұқаралық ақпарат құралдарында әлеуметтік жұмыс мамандығы туралы дұрыс емес ойлар мен стереотиптерді қалыптастыру, сонымен қатар, қате, теріс ұсынылуымен байланысты. Екіншіден, әлеуметтік жұмыс туралы сенімді ақпарат пен білімнің жоқтығынан және өз мамандықтары аясында әлеуметтік қызметкерлердің ұсынатын қызмет түрлері мен функцияларының көптігі мамандықтың теріс имиджінің қалыптасуына септігін тигізеді. Үшіншіден, әлеуметтік жұмыстың пәнаралық сипаты да әлеуметтік қызметкерді әлеуметтік қызмет көрсету саласының басқа мамандарынан бөліп қарау мүмкіндігінің болмауы салдарынан аталған мамандықты қоғамның теріс қабылдауына септігін тигізеді. Және соңғысы "қоғам" әлеуметтік жұмыс мамандығы мен әлеуметтік қызметкерлердің кім екендігінен, оларға қандай біліктілік қажет екендігінен жақсы хабардар болуы тиіс. Бұлар әлеуметтік қызмет көрсету, білім алу, жұмысына қанағаттану және жұмыс орнында ұзақ тұрақтау үшін, сонымен қатар көрсетілетін қызметті тұтынушылар мен әлеуметтік қызметкерлер қызметіне жүгінетін адамдардың сенімі үшін аса маңызды.

Әлеуметтік жұмыстағы барлық пікірталастар арасында басқа мәселелерге қарағанда мұқият талқыға түсетін тақырыптар бар. Сол арқылы әлеуметтік жұмысты қоғамдық қабылдауды зерттеу мәселелері өзектеле түседі. Олар әлеуметтік жұмыстың мамандық ретінде қабылдану мәселелерін, құндылықтар мен этика қатынасын айшықтай түседі. Көптеген зерттеушілердің айтуы бойынша, әлеуметтік қызметкерлердің өз мамандығының құндылықтары мен этикасына берілгендігі, олардың жұмысына деген адалдығы басқа мамандық иелеріне ұқсамайды. Кез-келген мамандықтың негізінде сол мамандықтың артықшылықтарын айқындайтын маңызды қағидалар жатады. Дегенмен, дәл осы әлеуметтік қызметкерлер тәжірибеге әртүрлі жеке құндылықтар мен дүниетанымды әкеледі, дәл осы әлеуметтік қызметкерлер нақты мәселелерді

шешу үшін әртүрлі мамандардан көмек іздеу барысында қиын өмірлік жағдайларға душар болған адамдардың тұлғалық-кәсіби құндылықтарында кездесуі мүмкін қарама-қайшылықтарды алдын ала көре білулері қажет.

Сонымен қатар Қазақстанда әлеуметтік жұмыс мамандығы мен әлеуметтік қызметкерлердің қоғамдық статусын төмен деп түсінуі сияқты қоғамдық қабылдаудың қалыптасуына әсер ететін негізгі себептерді зерттеу де өзекті болып отыр. Әлеуметтік жұмыс мамандығының ерекшеліктері мен әлеуметтік қызметкердің функцияларын дұрыс түсіну аталған мамандықтың ауқымын кеңейтіп, тұрғындардың көмекке мұқтаж санатына көрсетілетін қызметтердің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Әлеуметтік жұмысты қоғамның қабылдауы мәселесін зерттеуге деген қызығушылық әлеуметтік жұмыс мамандығы мен әлеуметтік қызметкердің оң имиджін қалыптастыру қажеттілігімен өзекті болып отыр.

Бүгінгі таңда әлеуметтік жұмыс туралы қалыптасқан көзқарас шектеулі және ол осы мамандықтың мәнін толықтай ашып көрсете алмайды. Сәйкесінше, ол қоғамның әлеуметтік осал топтарының мәселелерін шешуде әлеуметтік қызметкерлер тиімсіз әдістерді қолдануы мүмкін деген сияқты әлеуметтік жұмыстың теріс имиджін қалыптастырады. Қоғамда орын алып отырған әлеуметтік жұмысты қоғамның теріс қабылдауы және әлеуметтік қызметкерлер тарапынан өз-өздерін стигматизациялауы көптеген ауыр зардаптарға әкеп соғуы мүмкін, атап айтқанда, тұрғындардың сенімін жоғалтып алу, негативті стигматизация, мұқтаж жандарға көрсетілетін қызметтер санының азаюы, әлеуметтік қызметкерлердің саны мен кәсіби қабілеттерінің төмендеуі. Адамдардың әлеуметтік қызметкерлерге және әлеуметтік қызметкерлердің өз-өздеріне артатын үміті мен күтулері жұмыс барысындағы күйзелістерге, дағдарыстарға, сол сияқты жұмыс орнында басқа да теріс сезімдерге алып келеді.

Әлеуметтік жұмыс мамандығын қоғамның қабылдауы, сонымен қатар Қазақстанда әлеуметтік қызметкердің кәсіби статусы мәселелерін зерттеу Қазақстанда тұрғындардың әлеуметтік жұмысқа деген қарым-қатынастарының ерекшеліктері туралы ғылыми көзқарастарын кеңейтуге; әлеуметтік жұмыс мамандығы мен әлеуметтік қызметкерлерді қоғамның қабылдауын жүйе және жүйеасты деңгейде қалыптастыруға факторлардың сапалы әсер етуіне талдау жасауға мүмкіндік береді.

Қазақстандық қоғамда әлеуметтік жұмысты дұрыс түсіну және қабылдау адамдардың сенімі мен қоғамдық қолдауды кеңінен қалыптастыруға әсер етеді. Ал ол, өз кезегінде аталған мамандықтың және осы саланың мамандарына кәсіби мақсаттарына жетуіне, әлеуметтік жұмыстың мамандық ретінде дамуына және университеттерде академиялық пән ретінде нығаюына септігін тигізеді.

Тақырыптың ғылыми зерттелу дәрежесі қазіргі әлеуметтік жұмыс ғылымында қалыптасқан салт-дәстүрлермен анықталады. Ғылымның пәнаралық дәрежесі әртүрлі аспектілер бойынша ғылыми әдебиетті кеңінен зерттеуге мүмкіндік берді.

Отандық зерттеушілер әлеуметтік жұмысты оның Қазақстандағы даму ерекшеліктерін шет елдермен салыстырмалы аспектіде [1]; әртүрлі топтармен,

соның ішінде, ең осал тобымен өзара әрекет аспектісінде [2]; әлеуметтік жұмыстың әдістері мен технологиясын [3]; әлеуметтік жұмыстың әлеуметтік-медициналық негіздерін [4]; оның нормативті-құқықтық қамтамасыз етілуін [5]; әлеуметтік жұмыстағы ұйымдастыру, басқару және бақылау [6]; әлеуметтік жұмыстың экономикалық негіздері [7]; этикалық негіздері [8]; балалар мен жасөспірімдермен әлеуметтік жұмыс; балаларды зорлық-зомбылық пен жыныстық қанаудан қорғау [9] және т.б. анықтай отырып әлеуметтік институт ретінде қарастырады.

ЮНИСЕФ-Қазақстан БҰҰ Балалар қоры сияқты халықаралық ұйым жүргізген әлеуметтік жұмыс бойынша көптеген зерттеулік және талдаулық есептер сапамен қамтамасыз етуді басты назарға ала отырып, әлеуметтік жұмыс саласы бойынша стандарттарды, саясат пен тәжірибені көрсетеді және оны тұрғындардың алмасып отыратын қажеттіліктеріне жауап бере алатын, әлеуметтік жұмысқа қажетті, негізгі элементтеріне сәйкес құрады [10].

Көптеген елдерде қоғамның әлеуметтік жұмыс мамандығы мен әлеуметтік қызметкерлерді қабылдауы, оларға деген қарым-қатынасын зерттейтін көптеген зерттеулер жүргізілуде (Alperin, Benedict [11]; Andrews [12]; Condie [13]; Dennison [14]; Freeman, Valentine [15]; Gibelman [16]; Knežević, Butler, 2003 [17]; LeCroy, Stinson [18]; Olin [19]). Әлеуметтік жұмыс ғылым және тәжірибелік іс-әрекет түрі ретінде даму барысында эволюциялық кезеңдерден өте отырып, бірден анықталып, қабылдана қойған жоқ (Staniforth, Fouché, O'Brien [20]). Мамандық ретінде қалыптасу жолында әлеуметтік жұмыстың құрылымы бірнеше өзгерістерді бастан кешірген болатын. Нәтижесі ретінде, әлеуметтік жұмыстың кәсіби тәжірибесінің шеңбері әлдеқайда кеңейе түсті (Corvo, Selmi, Montemaro [21]).

Әлеуметтік жұмыс әлеуметтік жұмыс туралы теріс түсініктерді түсіндіретін зерттеу теорияларында ұсынылған, соның ішінде жалпы стереотиптер мен қате түсініктер, әлеуметтік жұмыстың бұқаралық ақпарат құралдарындағы теріс көрінісі, оның басқа пәндермен шатастырылуы, әлеуметтік қызметкерлердің өзін-өзі қорғай алмауы, әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлер көрсететін қызметтер түрі туралы дұрыс ақпараттың жеткіліксіздігі (Agresta [22]; Zugazaga [23]).

Мамандықтың қалыптасуынан бастап көптеген зерттеулер жүргізілген болатын. Олардың мақсаты қоғамның әлеуметтік қызметкерлер мен әлеуметтік жұмысқа мамандық ретіндегі қарым-қатынасы мен оны қабылдау тенденциясын зерттеу болатын. Осылайша, XX ғасырдың ортасында ғалымдар әлеуметтік жұмыс мамандығын қоғамның қабылдауы мен оның қалыптасу факторларын зерттей бастады.

Кейбір зерттеулерде әлеуметтік жұмыс мамандығының мәртебесін басқа мамандықтармен салыстыру да болды. Алынған зерттеу деректері мамандыққа және жалпы әлеуметтік қызметкерлерге белгілі бір теріс көзқарасты көрсетті, ал ол өз кезегінде бұл мамандықтың қоғамдық имиджін қалыптастыру бойынша ауқымды жұмыстардың жүргізілуіне әкелді [24].

Қоғамның әлеуметтік жұмыс туралы хабардар болу дәрежесін, адамдардың осы әлеуметтік жұмыс мамандығы мен осы саланың мамандарына деген көзқарасын түсінуге және зерттеуге бағытталған зерттеулердің бірін 1978 жылы Condie жүргізді. Ол зерттеуге АҚШ-тың төрт түрлі штатында тұратын 250 үйдің иесі қатысты.

Алынған деректер дәл осы жылдары американдық қоғамдастықтың әлеуметтік қызметкерлердің рөлдерінің ауқымы туралы хабардар болуы, бұл көрсеткіштердің 50-ші жылдардағы деректермен салыстырғанда жақсарғанына қарамастан, өте шектеулі болғанын көрсетеді [13, б.50].

Көптеген зерттеулерге жүргізілген талдау жұмыстары мамандықтың категориялық анықтамасындағы сәйкессіздіктер мен әлеуметтік жұмыс мамандығы туралы қалыптасқан теріс қоғамдық имидж әлеуметтік жұмыстың миссиясы мен негізгі қызметтері туралы кәсіби қауымдастықтың тікелей белгісіздігінің көрінісі болып табылады [25].

Әлеуметтік жұмысты дамытудағы шектеуші кедергілердің бірі – әлеуметтік жұмыс және оның мүмкіндіктері мен шектері туралы қолжетімді ақпараттың жоқтығы. Белгілі бір ұқсас дағдылары мен білімдері бар туыстас мамандықтар арасында үлкен бәсекелестік болған жағдайда, әлеуметтік жұмыстың академиялық саласы мамандары мен өкілдеріне білікті мамандарды дайындауда белсендірек жұмыс істеу қажет, сонымен қатар, әлеуметтік жұмыстың саралаушы факторлары туралы қоғамды хабардар ету үшін олар өз білімі мен өз тәжірибелерін қолданулары керек [26].

B.Staniforth, K.L. Dean мен L.Beddoe-ның жүргізген зерттеулері Аотеародағы (Жаңа Зеландия) әлеуметтік қызметкерлерді іріктеулі зерттеуге, олардың әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлерді қоғамның қабылдауы туралы сенімдеріне қатысты [27]. Әлеуметтік қызметкерлердің қызметі туралы қоғамды насихаттау және хабардар ету қажеттілігі туралы олардың тұжырымдары Condie-дің әлеуметтік жұмысты қоғамның қабылдауы туралы алдыңғы зерттеулеріне сәйкес келеді [13, б.47]. Condie мен оның әріптестерінің зерттеуінде әлеуметтік қызметкерлердің ең жиі аталатын рөлдері балаларды қорғау, ұйымды және психикалық денсаулықты қорғау екені анықталды, ал Le Croй мен Stinson респонденттердің 90%-дан астамы әлеуметтік жұмыс балаларды қорғаушы рөлін қамтиды және ол орынды деп санайтынын анықтады [18, б.165].

Әлеуметтік қызметкер мамандығын қоғамның қабылдауы мәселесіне арналған ең соңғы зерттеуде Dennison, Poole, мен Qaqish білім алушылардың мамандық туралы білімін, тәжірибе жағдайларын, тәжірибе салаларын және әлеуметтік қызметкер мамандығына деген қызығушылығын өлшеу арқылы әлеуметтік қызметкер мамандығын қабылдау мәселелерін зерттеді.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, әлеуметтік қызметкер болып жұмыс істеген жақын туысы бар респонденттер саны жеті пайызды құраса, 21 пайызында әлеуметтік қызметкер болып қызмет атқарған досы болған және респонденттердің 26%-ы өздері волонтерлік қызметпен айналысқан немесе волонтерлік іс-әрекеттерге қатысқан. Әлеуметтік қызмет көрсету агенттігінде

немесе еріктілер болып қызмет істеген тұлғалар әлеуметтік қызметкерлердің жұмыс істеу жағдайлары туралы көбірек біледі. Жастары 21-ден төмен студенттерге қарағанда жастары үлкенірек студенттер әлеуметтік жұмыс туралы көбірек ақпарат білуі мүмкін [14, б.352].

Жақында жүргізілген тағы бір зерттеуінде Kirchofer, Telljohann, Price, Dake және Ritchie 369 бастауыш сынып ата-аналары мен қамқоршыларының әлеуметтік қызметкерлер, медбикелер, психологтар мен кеңесшілер сияқты мектеп қызметкерлерінің лауазымдық міндеттерін қаншалықты білетіндігі туралы пікірлерін зерттеді. Сонымен қатар, авторлар респонденттердің осы кәсіби лауазымдардың салыстырмалы маңыздылығы туралы ойларын зерттеді. Зерттеу респонденттері негізінен әйелдер болды, олардың жартысына жуығы бакалавр немесе магистр дәрежесіне ие. Зерттеу жұмыстары көрсеткендей, адамдардың 22,6%-ы өз мектебінде әлеуметтік қызметкер бар екенін анықтай алды, 44,9%-ы әлеуметтік қызметкердің жұмыс атқаратынына сенімді емес, 71,8%-ы ешқашан әлеуметтік қызметкердің қызметін пайдаланып көрмеген, ал 57,7%-ы ешқашан әлеуметтік қызметкермен байланысқа түспеген [28].

Stanfield пен Beddoe әлеуметтік қызметкерлерді "БАҚ мамандарының тәжірибесін пайдаланып", әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік мәселелер туралы қоғамның хабардарлығын арттыру, мүмкін болып жатса "әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік мәселелерді кеңінен жариялауды ынталандыру үшін" медиамен бірге жұмыс істеуге шақырды [29].

Әдебиеттерді талдау жұмыстары қоғамдағы әлеуметтік жұмыстың маңыздылығын қоғамдық заңдылықтар үлгісі арқылы анықтауға мүмкіндік береді. Осыған байланысты, бұл жұмыста Қазақстандағы әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлерді қоғамның қабылдауына байланысты зерттеулерді, атап айтқанда, осы мамандық туралы қолжетімді ақпарат көздерін талдау; әлеуметтік қызметкерлердің имиджін қолдауға әсер ететін факторларды, оның ішінде ресурстар мен тұтынуды, өмір салтын қалыптастыратын әлеуметтік және мәдени орта факторларын анықтауда зерттеудің зерттеу перспективасын ұсынуға әрекет жасалды. Зерттеудің басты назары, сонымен қатар, тұжырымдамалық түсініксіздікпен, сәйкестіліктің не екенін анықтаудағы негізгі артибуттар мен мәселелерге қатысты келісімнің болмауынан қиындай түскен әлеуметтік жұмыстағы кәсіби идентификация мәселелеріне бағытталады.

Зерттеу сұрағына неғұрлым оңтайлы және тәжірибе жүзінде расталған жауап іздеу үшін қоғамда халықтың көзімен әлеуметтік қызметкерлер мен әлеуметтік жұмыс мамандығының имиджін қалыптастыруға; әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби сәйкестігі; әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби сәйкестігінің негізгі сипаттамаларын қалыптастыру; әлеуметтік қызметкерлер өздерінің рөлі мен жұмысы туралы сұхбаттарында ұсынған баяндауды жеткізетін мәселелер; әлеуметтік жұмыс мамандығы студенттерінің мамандықтарына деген қатынасы мен оны қабылдауы; кәсіби сәйкестік пен тәжірибелік қызмет стереотиптері қалыптасатын орта және мамандықтан күтілетін үміттер сияқты мәселелерге шоғырланған зерттеулер жүргізілді.

Диссертациялық зерттеудің мақсаты – Қазақстанда әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлерді қоғамның қабылдауын зерттеу, сондай-ақ, күтулер мен сенімдерді қалыптасқан пікірге қатысты салыстыру

Зерттеу мақсаттарына сүйене отырып, келесі **міндеттер** орындалды:

– әлеуметтік жұмысты қоғамның қабылдауын зерттеу үшін ғылыми әдебиеттерге шолу жүргізіліп, тұжырымдамалық негіздер жасау;

– Қазақстан мен шетелде әлеуметтік қызметкерлер мен әлеуметтік жұмыс мамандығын қоғамның қабылдауы туралы зерттеу тәжірибесін зерделеу;

– әлеуметтік жұмыстың кәсіби сәйкестігін қалыптастырудың контекстік факторларын талдау;

– зерттеу дизайнын жасау, эмпирикалық деректерді жинау мен талдаудың әдістері мен техникаларын әзірлеу;

– әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлерді қоғамның қабылдауын талдауға бағытталған сапалы және сандық өлшеулер жүргізу (сауалнама, статистикалық тест – Лайкерт шкаласы, әлеуметтік жұмыс мамандығының студенттері арасында нарративті сұхбат, әлеуметтік қызметкер қызметін атқаратын мамандар арасында терең сұхбат жүргізу);

– кәсіби сәйкестік стереотиптерін, тәжірибелік іс-әрекеттерді зерттеу және әлеуметтік қызметкерлердің өз мамандығы мен қоғамнан күтуі;

– әлеуметтік жұмыс мамандығы студенттерінің мамандыққа қатынасы мен оны қабылдауын зерттеу;

– әлеуметтік жұмыстың оң имиджін қалыптастыру және Қазақстанда әлеуметтік қызметкерлердің әлеуетін арттыру үшін үлгі тиімділігін бағалауды жүргізу және ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеу мақсаттарына сәйкес келесідей **зерттеу сұрақтары** құрылды:

Әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлерді қоғамның қабылдауы мәселесі қаншалықты маңызды?

Адамдар әлеуметтік қызметкерлер туралы ақпаратты қалай алады?

Әлеуметтік жұмыста мамандықтың көптеген атрибуттарының бар болғандығына қарамастан, кәсіби автономиясының болмауы және елдегі мәртебесінің төмен болуы оның дамуына кедергі болып табылады.

Қазақстандағы әлеуметтік қызметкердің кәсіби қызметі стигма және сенімсіздікпен байланысты.

Зерттеу нысаны – әлеуметтік жұмыс мамандық ретінде және әртүрлі ұйымдар мен мекемелерде өз қызметтерін атқаратын әлеуметтік қызметкерлер.

Зерттеу пәні - Қазақстанда әлеуметтік жұмыстың мамандық және ғылым ретінде даму ерекшеліктерін, әлеуметтік қызметкерлердің рөлі туралы қоғамдық пікірдің әртүрлі күтулерін зерделеуден, сондай-ақ, әлеуметтік қызметкерлердің қоғамдық қабылдауы және әлеуметтік қызметкерлердің қоғамның әлеуметтік қызметкерлерді қалай қабылдайтынына қатысты күтулері арасындағы елеулі айырмашылықтарды анықтаудан тұрады.

Қоғамның қабылдауын зерттеуде келесі **гипотезалар** жасалды:

(1) Қоғамның әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби шеңберін қабылдауы, негізінен олардың халықтың әлеуметтік осал және аз қамтылған топтарын қорғаумен байланыстырған бұқаралық ақпарат құралдары арқылы қалыптасады.

(2) Әлеуметтік жұмыс "әйелдер айналысатын" мамандық ретінде қабылданады және ол ең алдымен мәртебесі мен табысы төмен адамдарға қызмет көрсетуге бағытталған.

(3) Студенттердің әлеуметтік жұмыс мамандығын таңдауы білім беру гранттарының қолжетімділігіне негізделген.

(4) Әлеуметтік қызметкер функцияларын атқарып жүрген мамандардың басым бөлігінде базалық кәсіптік білімі жоқ және олар ұқсас даярлық мамандықтарын (психолог, әлеуметтік педагог, педагог) ұсынады.

(5) Әр түрлі курстардағы студенттердің мотивациясының динамикалық құрылымы және олардың мамандықтан үміттері оқудың соңғы мақсаттарымен, курстан курсқа, бакалавриат деңгейінде ең жоғары дәрежеде бітірушіге сәйкес студенттердің оқу іс-әрекетінің кәсіби мотивтерінің рөлінің күшеюі байқалады. Магистратура мен докторантураның білім беру деңгейлерінде ғылыми-зерттеу мүдделері мен перспективалық жоспарлар өзектендіріледі: білім алушылардың санасында кәсіби дамудың басымдықтарының, мақсаттарының, құндылықтарының жиынтығы "белгіленеді" және "бекітіледі".

Диссертациялық жұмыстың **ғылыми жаңалығы** зерттеудің өзектілігімен, мақсаты мен міндеттерімен айқындалған. Отандық ғылымда әлеуметтік жұмыс пен оны қоғамның қабылдауы, мәртебесі мен кәсіби сәйкестік мәселелері алғаш рет зерттеудің пәндік саласы ретінде қойылып отыр. Айта кету керек, әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлерді қоғамның қабылдауын зерттеудегі ғылыми тәсіл теорияны зерттеу және дамыту арқылы әлеуметтік жұмыс туралы білім көлемінің артуымен байланысты кәсібилендіру жобасына жаңа қиындықтар туғызады, оның ішіне әр түрлі перспективалар мен әлеуметтік жауапкершіліктің, мәдениет пен өзгерістердің маңыздылығын түсіну кіреді.

Біздің зерттеу жұмысымыздың аясында келесі ғылыми нәтижелер алынды:

– әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлерді қоғамның қабылдауын зерттеу әдістемесі мен дискурстың тұжырымдамалық ауқымы анықталған, атап айтқанда, Қазақстанда әлеуметтік жұмысты қалыптастыру мен дамытуға ықпал ететін факторлардың барынша кең спектрін анықтауға мүмкіндік беретін зерттеудің интегративті тәсілі ұсынылған;

– зерттеу әдістемесі стратегияны құрудан бастап нәтижелерді таратуға дейінгі аралас әдістерді қолдана отырып жасалды: іріктеу өлшемдерін, өлшеу критерийлерін анықтау, деректерді жинау, деректерді жинау құралдарын алдынала тексеру, қайталама деректерді жинау әдістері, қолданыстағы сандық және сапалық әдістер, деректерді талдауға арналған бағдарламалық қамтамасыз ету, деректердің сенімділігі мен шынайылығын қамтамасыз ету;

– сонымен қатар, тұжырымдамалық түсініксіздікпен, негізгі атрибуттарға қатысты келісімнің болмауымен және жеке басының конституциясында не маңызды екенін анықтаудағы мәселелермен анықталатын әлеуметтік жұмыстың

кәсіби сәйкестік құрылымының фрагментациясының айтарлықтай өсуі анықталды;

– әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлерді қоғамның қабылдау заңдылықтары өзгермелі екендігі, бірақ, әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби лауазымдық рөлдері мен қабілеттері туралы білімнің жетіспеушілігі орын алғанына қарамастан, жалпы тұтастай алғанда жағымды екендігі дәлелденді;

– әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби және жеке стигматизациясы анықталды, ол өзінің мәртебесін төмендетуде және кәсіби сенімсіздік түрінде көрініс табады, алайда мотивация, мамандық құндылықтарына деген адалдық және клиенттерді қолдау қажеттілігі теріс стигмадан асып түседі;

– студенттердің "әлеуметтік жұмыс" мамандығын болашақ мамандығы ретінде қабылдауы ұсынылған: бұл мамандықты мансап баспалдығы ретінде таңдауда қызығушылық өте аз байқалады, алайда мамандықтың маңыздылығын ынталандыру және бағалау курстан курсқа артып келеді; барлық деңгейдегі әлеуметтік жұмыстың білім беру бағдарламаларында ұлдарға қарағанда қыздар көбірек байқалады; әлеуметтік жұмыс мамандарын сәйкестендіру қабілеті магистратура және докторантура деңгейінде артуда.

Диссертациялық жұмыстың эмпирикалық базасы 2018 - 2021 жылдары
Әл – Фараби атындағы ҚазҰУ – дың әлеуметтанулық зерттеулер және әлеуметтік инжиниринг орталығының негізінде жүргізілген бірқатар зерттеулерге негізделген және университеттің Жергілікті Этикалық комитетімен мақұлданған:

1) Бірінші кезеңде «әлеуметтік жұмыс» бағыты бойынша мамандар даярлауды жүзеге асыратын Қазақстанның жетекші жоғарғы оқу орындарының «әлеуметтік жұмыс» мамандығының білім алушылары арасында кәсіби сәйкестендіруді және әлеуметтік жұмыстың қалыптасқан имиджін түсінуді (сандық өлшеу деректерін талдаудың аралас әдістемесін қолдану және нарративті сұхбатты (еркін баяндау - эссе) сапалы түсіндіру арықылы) бағалау жүргізілді.

2) Сандық зерттеудің екінші кезеңінде стратификацияланған іріктемені қолдана отырып, біз болжамдарды тексеруге, нәтижелерді анықтауға және қоғамның әлеуметтік жұмыс туралы хабардар болу дәрежесіне қатысты қортындыға келуге, сондай ақ, бейнелерді қалыптастыратын факторларды анықтауға, қазақстандық қоғамда кәсіп пен әлеуметтік қызметкерлер туралы қалыптасқан имиджді, пікірлер мен стереотиптерді талдауға тырыстық. Жаппай сауалнама деректерін жинау Алматы қаласының тұрғындары арасында жүзеге асырылды, оған әртүрлі жастағы және әлеуметтік топтағы 526 адам қатысты. Негізгі блок Лайкерттің 5 деңгейлік статистикалық бағалау шкаласын қолдана отырып, Қазақстандағы әлеуметтік жұмысқа қатысты тұжырымдарды бағалауды қамтыды, мұнда 1 – келісімнің ең төменгі деңгейі (мүлде келіспеймін) және 5 – келісімнің ең жоғарғы деңгейі (толығымен келісемін). Деректерді өңдеу үшін IBM SPSS Statistics бағдарламалық қамтамасыз ету пакеті қолданылды.

3) Сапалы зерттеу кезеңі қазақстандық практик – әлеуметтік қызметкерлермен терең эксперттік сұхбаттар сериясы арқылы толық және терең

ақпарат алуға бағытталады. Осы кезеңде сапалы зерттеуді қолдану мүмкіндігі бізге деректердің триангуляция әдісін (болжамдарды салыстырмалы бағалау) қолдануға және әлеуметтік жұмыстың қоғамдық қабылдауын бірнеше түрлі тәсілдер тұрғысынан зерттеуге мүмкіндік береді. Бұл кезеңде біздің басты назарымыз әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби сәйкестендірілуін, стереотиптерін және өзін – өзі қабылдауын анықтауға, сондай ақ, әлеуметтік қабылдаудың әлеуметтік жұмыс тәжірибесіне әсерін, әлеуметтік жұмысты дамытудың күтулері мен перспективаларын талдауға дейін ықшамдалды. Бұл кезең дедуктивтіге қарағанда, индуктивті болды, яғни, бұрын болған сияқты айнымалыларды бақыламай, контексте тәжірибені қарастыруға көмектесті. Зерттеудің сапалы әдіснамасы қазақстандық әлеуметтік қызметкерлер арасында жүргізілген сараптамалық сұхбатты қамтыды.

Қорғауға ұсынылатын негізгі тұжырымдар:

1. Әлеуметтік жұмыс бірқатар критерийлер бойынша кәсіби мамандық мәртебесіне, оның ішінде үлгілік және білімнің ерекше теориялық базасын, этика, ғылым мен жоғары білім беру жүйесіндегі тәжірибе мен академиялық зерттеулерге көшуді қоса алғанда белсенді түрде алға жылжуда. Мамандыққа деген көзқарас және оны қабылдау тәжірибесі құбылмалы.

2. Қоғамның әлеуметтік жұмысты қабылдауы мамандыққа әсер етеді және оны қалыптастырады. Әлеуметтік жұмысты қоғам теріс қабылдаса оның салдары көптеген ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін, атап айтқанда, әлеуметтік қызметкер мамандығына деген сенімнің жоғалуы, әлеуметтік қызметкерлерге қызмет көрсетуге жүгінетін адамдарға қатысты жағымсыз стигма, аталған мамандықты тәмәмдаушыларды жұмысқа қабылдаудан бас тарту және мұқтаж адамдарға көрсетілетін қызметтер санының азаюы.

3. Кәсіби сәйкестік тұрақты білім болып табылмайды; бұл өзара байланысты факторлармен қалыптасатын үздіксіз түсіндіру процесі. Осылайша, әлеуметтік жұмыс саласында ресми білімі жоқ, бірақ әлеуметтік жұмыс саласында қызмет атқаратын мамандардың көпшілігінде осы салада ғылыми білімнің болмауынан бөлек мәселелер де туындайды.

4. Әлеуметтік қызметкер мамандығының рейтингін мәртебе мен бедел тұрғысынан басқа мамандықтармен салыстыруға келмейді: адамдар "қоғамға қызмет етуді" таңдайтын жетекші мотивтер – бұл альтруизм құндылықтарын, идеалдарын және адамдарға белгілі бір мәселелерді шешуге көмектесуге деген ұмтылысын басшылыққа алатын мотивтер. Алайда, кең қоғамдастықтағы мамандықтың беделі туралы пікірлер көбінесе әлеуметтік қызметкерлердің өздерінің кәсіби сенімдеріне және олардың өз кәсібін қалай ұстанатындығына байланысты.

5. Әлеуметтік жұмыс жеке тұлғалардың, отбасылардың және әлеуметтік топтардың өмір салты мәселелерімен айналысады, олар әлеуметтік көмекке себеп ретінде әлеуметтік тұрғыдан қарастырылады, сонымен қатар ол әлеуметтік басқару, бақылау, кейс-менеджмент, адвокатура, күтім, оқыту, тәрбиелеу, топтық жұмыс, квазитерапия және т.б. әлеуметтік формалармен қамтамасыз етіледі. Алайда, әлеуметтік жұмыс барлық мәселелерді шеше алмайды және

зардап шеккендерге немесе оларға қоғаммен артылған барлық мәселелерге де көмектесе алмайды.

6. Әлеуметтік қызметкерлер әр түрлі жағдайда жұмыс істейді және олардың әрқайсысында әртүрлі қызмет атқарады, мұнда көп жағдайда әлеуметтік қызметкерлерді басқа ұқсас мамандардан (медбике, психологтар, әлеуметтік тәрбиешілер) ажырату қиынға соғады және олармен өзара әрекеттесу әлеуметтік қызметкердің бөлек мамандық ретінде анықталу қабілетін төмендетеді.

7. Жұмыс түріне үнемі теріс көзқараста болу стигма формасына айналып кетуі мүмкін, яғни жеке адамдар немесе топтар қандай да бір белгіге байланысты қоғамдағы басқа топтармен кемсітіледі. Бұл "кемсіту" жеке адамдарға немесе топтарға артылатын стереотип болып табылады. Ол адамның белгілі бір рөлді жақсы орындау қабілетін шектеуге септігін тигізеді.

8. Әлеуметтік жұмыстың оң қоғамдық имиджін қалыптастыру мақсатында әлеуметтік қызметкерлер басқаларға өз мамандығы, оны мамандық ретінде қалыптастыру үшін оның күшті жақтары мен дағдылары туралы ақпарат беруді; қазіргі қоғамда әлеуметтік жұмыс мамандығының жеке-даралығын арттырып, оны қоғамның қабылдау деңгейін өзгерту үшін тиімді стратегияларды анықтау жауапкершілігін өз мойнына алуы керек.

9. Әлеуметтік жұмысты қайта инвестициялау – алға қойған мақсаттарға жету жолындағы бір қадам, алайда Қазақстанның әлеуметтік қызметкерлері мақсаттарға қол жеткізгенге дейін тағы да көптеген қадамдар жасауы тиіс. Ағымдағы зерттеу адамдардың әлеуметтік жұмыс мамандығын қабылдауына, олардың кәсіби қалауы мен әлеуметтік жұмыс саласындағы біліміне әсер ететін факторларды зерттеуге бағытталған қазақстандық контекст жағдайында әлеуметтік қызметкерлердің қоғаммен қабылдануын өлшеуге бағытталған.

Зерттеудің теориялық және практикалық маңызы.

Қазақстанда әлеуметтік жұмысты қоғамның қабылдауы туралы ұсынылып отырған зерттеу жұмысы аталған мамандық туралы, оның даму ерекшелігіне тұтас түсінікті қалыптастыруға мүмкіндік береді. Ол өз кезегінде әрі қарай жүргізілетін зерттеулер үшін парадигмалық және тұжырымдамалық әдістемелік негіз бола алады. Жұмыста негізделіп отырған тұжырымдар осы мәселені зерттеудің теориялық негіздерін салыстырмалы талдау тұрғысынан кеңейтуге мүмкіндік береді.

Негізгі тұжырымдар Қазақстанда әлеуметтік қызметкерлердің әлеуетін әрі қарай арттыру процесінде пайдаланылуы мүмкін және бакалавриатта "Әлеуметтік жұмыстың этикалық негіздері" және Ph.D. докторантурада "Әлеуметтік жұмыс теориясы мен әдістемесінің өзекті мәселелері" курстарын оқу барысында қолданылуы мүмкін. Зерттеу процесінде алынған нәтижелер Қазақстандағы әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлерді қоғамның қабылдау ерекшеліктері туралы ғылыми түсініктерін кеңейтуге мүмкіндік береді.

Диссертацияның тәжірибелік құндылығы жүйеленген материал арнайы курстарды, сондай-ақ студенттерге арналған әлеуметтік жұмыс бойынша оқу

құралдарын дайындауға негіз бола алатындығымен анықталады. Жүргізілген зерттеу негізінде ғылыми-аналитикалық есептер дайындалуы мүмкін, диссертация материалдары Қазақстанда әлеуметтік жұмысты дамытуға және әлеуметтік қызметкерлердің әлеуетін арттыруға мүдделі мемлекеттік және қоғамдық ұйымдардың әдістемелік жұмысында қолданылуы мүмкін. Диссертациялық зерттеудің идеялары мен тұжырымдары мемлекеттік органдар әлеуметтік процестерді басқару кезінде және ресурстық әлеуетін қалыптастыру үшін, әлеуметтік макро саясаттың негізгі бағыттарын әзірлеу үшін, сонымен қатар әрі қарай да зерттеулер жүргізу үшін Қазақстан Республикасының аналитикалық институттарымен әдіснамалық база ретінде пайдаланылуы мүмкін.

Диссертант тұжырымдаған қорытындылар мен ұсыныстар тәжірибелік мәнге ие және әртүрлі деңгейдегі басқару субъектілеріне әлеуметтік қызметкер мамандарын даярлау мен оқытудағы бағыттарды түзетіп, одан әрі жетілдіру үшін, әлеуметтік жұмыс кафедралары мен факультеттерін кеңейтуді ынталандыру, сондай-ақ мамандыққа, білім мен тәжірибеде мотивациясы мықты кандидаттарды тарту мақсатында кадрлардың біліктілігін арттыруға мүмкіндік береді. Диссертацияда ұсынылған тәжірибелік ұсыныстар әлеуметтік қамсыздандыру саласындағы әкімшілік және қоғамдық құрылымдардың қызметінде де қолданылады.

Зерттеу нәтижелерін сынақтан өткізу.

Диссертация әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Философия және саясаттану факультетінің әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасының кеңейтілген отырысындағы ғылыми семинарда талқыланды.

Диссертациялық зерттеудің негізгі идеялары мен тұжырымдары келесідей халықаралық ғылыми-теориялық конференцияларда баяндалды: "Қазіргі Қазақстандағы ғылымның инновациялық дамуы мен қажеттілігі" халықаралық ғылыми конференция материалдарында, "Фараби әлемі" студенттер мен жас ғалымдардың халықаралық конференциясы материалдарында, "Science, education, innovation: topical issues and modern aspects" халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы материалдарында.

Зерттеу нәтижелерінің жарияланымдары. Диссертация тақырыбы бойынша 9 ғылыми жұмыс жарияланды, оның төртеуі ҚР Білім және ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған басылымдарда, төртеуі халықаралық ғылыми конференциялардың баяндамаларында жарық көрді.

1. Tulebayev N.N. Practices of Public perception of social work and social workers (case of Kazakhstan) // Public Policy and administration. – 2021. – Vol.20, No.5. – P. 715-726

2. Әбдірайымова Г.С., Бурханова Д.К., Тулебаев Н.Н. Қоғамның қабылдауындағы әлеуметтік жұмыс имиджінің мәні мен маңызын арттыру // ҚазҰУ хабаршысы. Психология және социология сериясы. – 2020. Т.70, №2. – Б.86-100.

3. Тулебаев Н.Н., Әбдірайымова Г.С. Әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби мәртебесі: қоғамдық қабылдауды талдау // ҚазҰУ хабаршысы. Психология және социология сериясы. – 2019. Т.68, №1. –Б.173-183.

4. Тулебаев Н.Н., Әбдірайымова Г.С. Әлеуметтік жұмыс: Қазақстандағы кәсіп және кәсіби жоба// ҚазҰУ хабаршысы. Психология және социология сериясы. – 2019. Т.69, №2. –Б.201-213.

5. Әбдірайымова Г.С., Тулебаев Н.Н. Қоғамдық имидж және әлеуметтік жұмыс мамандығының бейнесі (зерттеу нәтижелері бойынша) // ҚазҰПУ Хабаршысы. Әлеуметтік және саяси ғылымдар» сериясы. – 2019. –Т.68, №4. – Б.43-50.

6. Тулебаев Н.Н. Әлеуметтік жұмыс және кәсіби мәртебесінің қоғамдық қабылдануы: шетелдік зерттеу тәжірибелері // "Қазіргі Қазақстандағы ғылымның инновациялық дамуы мен қажеттілігі" х-қ ғылыми конф. мат. – Алматы, 2018. – Б.196-202.

7. Тулебаев Н.Н. Қазақстандағы әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби мәртебесін бағалау // Әлеуметтік жұмыстағы әртүрлілік пен әлеуметтік әділдік: зерттеу, тәжірибе және білім: х-қ жазғы мектеп мақ. Жин. - Алматы, 2019. –Б.83-91.

8. Тулебаев Н.Н. Қазақстандағы әлеуметтік жұмыс және тең құқықтар мен мүмкіндіктерді қамтамасыз ету // «ФАРАБИ ӘЛЕМІ» атты студенттер мен жас ғалымдардың халықаралық ғылыми конференция материалдары. - Алматы, 2020. – Б.451-455.

9. Tulebayev N.N. Perceptions and attitudes of social work students towards the profession // Proceedings of the 6 th International Scientific and Practical Conference Science, education, innovation: topical issues and modern aspects. – Tallin, 2022. – P. 116-124.

Диссертациялық жұмыстың құрылымы зерттеудің мақсатына, міндеттеріне және логикасына байланысты. Диссертация кіріспеден, екі бөлімнен, қорытындыдан, пайдаланылған әдебиет көздері мен қосымшалар тізімінен тұрады. Диссертация көлемі – 148б.

1 ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫСТАҒЫ ТЕОРИЯЛЫҚ ДИСКУРС

1.1 Ғылым мен тәжірибедегі әлеуметтік жұмыс: жүйелілік және санаттау тәсілдері

Теорияда ғылымның өнімі ретінде «өте кең ауқымда» сипатталатын әлеуметтік жұмыстан басқа «өрісі кең, терең әрі мазмұнды теориялық білім беретін пән жоқ шығар» деген тұжырымдар пайда болуы мүмкін [30]. Бұл теориялық тұрғыдан негіздеу тәжірибесі «дұрыс» екендігіне күмән туады, өйткені «теория» деп санауға болатын критерийлер жоқ. Бұл бөлімнің мақсаты әлеуметтік жұмыс теорияларының ғылыми жіктелуін ұсыну емес, керісінше, қазіргі уақытта әлеуметтік жұмыстың теориялық дискурсы аясында ұсынылған тұжырымдардың әртүрлілігін көрсету. Әлеуметтік жұмыстың әр түрлі теориялық тұжырымдамалары жайлы жалпы түсінік берілгеннен кейін дамушы ғылым ретінде оның болашағы пікірсайыстарда талқылануы қажет. Әлеуметтік жұмыстың көптеген теориялық тұжырымдары туралы жалпы түсінік қалыптастыру үшін олардың әртүрлілігін ғана емес, сонымен қатар түсіну күрделілігін де ескерген жөн. Күнделікті қоршаған ортаны, өмірлік жағдайларды және өмірмен «күресуге» бағытталған теориялық тұжырымдарды зерделейді; кәсібилендіру теориясы, жүйелік-теория, дискурсивті-сараптамалық және басқа психоаналитикалық ғылыми тәсілдерді қарастырады. Жеке ғылыми тәсілдер өз кезегінде көптеген теориялық тұжырымдамаларды жинақтайды: «әлеуметтік жұмыс іс-әрекет туралы ғылым» [31], «постмодерндік әлеуметтік жұмыс» [32], «өмірге бағытталған әлеуметтік жұмыс» [33], «рефлексивті әлеуметтік педагогика» [34], «өмірдегі қиындықтарды жеңудегі әлеуметтік жұмыс» [35] немесе «Әлеуметтік жұмыс - диалогтық әлеуметтік ғылым» [36]. Әлеуметтік жұмыс қоғамды зерттеу тәжірибесінен бастау алады, сондықтан оның теориялық негізінің әртектілігін сипаттайтын бірнеше даму бағыттары бар [37].

Бір жағынан, қазіргі заманғы әлеуметтік жұмыс қамқорлық дәстүріне, әлеуметтік білім базасына жатса, екінші жағынан, әлеуметтік педагогика дәстүріне тәрбиелік білім базасы арқылы жатқызуға болады. Осы тұрғыдан алғанда, әлеуметтік жұмыстың дербес ғылым ретінде немесе оның ғылым жүйесіндегі орнын жеке пән ретінде нақтылау маңызды міндет [38, 39, 40].

Ғылымның әлеуметтік жұмыстағы рөлі туралы көптеген пікірталастар ғылыми қызметтің өсуімен және қолданыстағы ғылыми парадигмаларға философиялық негізделген сынның пайда болуына байланысты күшейе түсті. Пікірталастарда келесі мәселелер қарастырылды: әлеуметтік жұмыс туралы білімді нақтылаудағы зерттеу рөлінің құрылымдық қиындықтары; іс жүзінде жағдайды өзгерту үшін жеткілікті ғылыми білім бар ма деген келіспеушіліктер; мұндай білімді дұрыс таратуға және дұрыс пайдалануға болатындығы туралы даулар; зерттеу әдістерін тәжірибеде қолданудың пайдалылығы туралы келіспеушіліктер (мысалы, жеке жағдайларды бағалау).

Әлеуметтік жұмыстың өзегі және жалпы негізгі анықтамасы деп санауға болатын теориялық дискурста Böhnisch [41], Thiersch, Rauschenbach [42],

Schefold [43], Münchmeier [44]; Hornstein [45], Sünker [46] зерттеушілер әртүрлі категориядағы көзқарастарға жүгінді: (1) әлеуметтік жұмыс адам мен қоғам арасындағы делдал ретінде; (2) Әлеуметтік жұмыс объективті әлеуметтік құрылым мен субъект арасындағы делдал ретінде; (3) жүйелі және күнделікті қажеттіліктер ретінде қарастырған. Сондықтан әлеуметтік жұмыс әрқашан адамға және сонымен бірге қоғамға бағытталған. Бұл екі мәселеге әсер етеді: біріншіден, жеке тұлға мен қоғамның нақты нысандары туралы мәселе, содан кейін даму процесіндегі олардың арақатынасы туралы мәселе. Екіншіден, жүйелік тұрғыдан алғанда, әлеуметтік жұмыс әлеуметтік институт ретінде осы объективті, жүйелік құрылымдардың бір бөлігі болып табылады деп болжауға болады. Бұл байланыс әдетте әлеуметтік жұмыстың «әлеуметтік функциясы» ретінде сипатталады. Сонымен қатар, осы әлеуметтік жұмыс заңдылығында институционалдық тұтастықты және жұмыс істеу қабілетін сақтауға қатысты әлеуметтік жұмыстың қоғам мен жеке тұлға арасындағы делдал ретіндегі міндеті – қоғамның интеграциясын қамтамасыз ету үшін адамдардың қоғамда өз орнын табуын теориялық тұрғыдан түсіну және оны жүзеге асыру болады. Әлеуметтік жұмыстың әлеуметтік интегративті функциясы балалар мен жастарға әлеуметтік нормаларды қабылдауға және тануға, оларды өмірдегі өтпелі кезеңдерде «сүрініп кетпейтіндей» қалыпты жағдайға ұстауға көмектеседі.

Қазіргі кезде әлеуметтік жұмыста екі бағытты бөліп көрсетуге болады: бірінші бағыт, Веck болжамынан басталатын «тәуекел қоғамы», екіншісі қоғамның әлеуметтік, саяси және экономикалық талдауы контекстінде сегментация және «қоғамның бөлінуі» туралы тезиске негізделген. Қазіргі уақытта кең таралған бірінші пікірге тоқталу керек. Бұл тәсіл әлеуметтік-теориялық тұжырымдама ретінде Веck еңбектерінде ұсынылған «тәуекел қоғамы» тезисіне негізделген, ол модернизмнің әлеуметтік институттарға әсер етуі кезінде өмірдің барлық формалары өз кезегінде модернизацияланады деп болжайтын теориялық және модернизациялық дәлелге сүйенеді [47]. Нәтижесінде пайда болатын процестер «салтсыздану», «даралау» және «көпшелеу» әртүрлі өмірлік формалардың нәтижесі ретінде «рефлексивті модернизация» ұғымын қалыптастырады. Осылайша, әлеуметтік жұмыс «қауымдастықтардың жаңа формасы» ретінде «жасанды түрде құрылған әлеуметтік ресурстың бөлігіне» айналады. Бұл тұрғыда әлеуметтік жұмыс екінші реттік институционализация түрінде жеке әлеуметтік қызметтерді ұсыну мен қамтамасыз етудің орталық элементі болып табылады [48]. Осылайша, әлеуметтік жұмысқа «қауіпті» өмір салтын ұстанушы әртүрлі топтарға «кеңес беру», «қолдау көрсету», «көмек қолын созу», «жол сілтеу» міндеті жүктелген.

Рефлексивті модернизациялау процестеріндегі әлеуметтену әдісі 1970 жылдардың аяғынан бастап әлеуметтік жұмыс туралы теориялық пікірталастарда екі түрлі жолмен көрініс тапты. Бірінші жол, интеграциялық парадигмаға бағытталған әлеуметтік жұмыстың объективті қиындықтарын тікелей көрсетеді, онда «өмірді басқару» парадигмасына қайта бағдарлау жүреді. Талқылаудың екінші бағыты – әлеуметтік-педагогикалық теорияны күнделікті өмірдің мәнмәтініне және клиенттермен әлеуметтік жұмысты түсіндірудің

субъективті шеңберіне бағдарлаудың негізгі бағыты, оны әлеуметтік модернизация процестеріне нақты жауап ретінде «өмірлік көзқарас» жалпы термині деп түсінуге болады. «Өмірмен күресу» – әлеуметтік интегративті түрде түсінуге болмайтын отбасылардың, балалар мен жастардың өмірлік мәселелерін концептуалды түсіну парадигмасы. Оны тек әлеуметтік жұмыс қана жаңа конвенционалды әлеуметтік контексте қарастыруға ықпал етеді.

Әлеуметтік жұмыста «күресу» адамдар мен әлеуметтік топтардың күнделікті өмірде қоршаған ортаға және жеке қажеттіліктерге байланысты әлеуметтік мәселелерді қалай шешетінін білдіреді. Бұл қазіргі қоғамдардағы құрылымдық және типтік проблемалар жағдайында жеке іс - әрекеттерден гөрі күнделікті өмірдегі «кездейсоқ» проблемалар мен ұсақ-түйек мәселелерге мән бермей, олар өмірлік жағдаяттарға бейімделу мен әрекеттену қабілетін қалыптастыруға бағытталған. «Өмірді жеңу» теориялық тұжырымдамасы осы әлеуметтік жағдайларды және іс-әрекет тәсілдерін талдауда сипаттамалық және түсіндірмелік көзқарасты ұсынады, бұл атап айтқанда, әлеуметтік жұмыс зерттеу және тәжірибелік бағдарлама ретінде үнемі дамып келеді дегенді білдіреді. Әлеуметтік жұмыс пәнаралық көзқараста осы жан-жақты «жобаны» дамытудың орталық контекстін түйіндейді. Бұл теорияны әлеуметтік жұмыс аясында дамыту әлеуметтік жұмыстағы теориялық және практикалық компонент тұрғысынан маңызды. Ол өмірлік жағдайларда адамдардың әрекеті мен онымен байланысты мінез-құлқы туралы сыни гипотезалар жасайды, осында алған білімдерін диагностикалық тұрғыдан пайдалы етеді және олардан нақты іс-әрекетке жұмылдыратын бағыттар алады.

Әлеуметтік жұмыстың ғылым мен зерттеу практикасына қосқан үлесін анықтау әдістерінің бірі терминнің ықпалды ресми анықтамаларын зерттеу; екіншісі, деректерді санаттау немесе деректерден қорытынды шығару арқылы жүзеге асады. Қоғамда әлеуметтік жұмыс эмпирикалық зерттеу түрінде ғылымға негізделуі керек деген ортақ пікір бар. 1900 жылдардан бастап, әлеуметтік жұмыс неғұрлым жүйелі болуы үшін және әлеуметтік жағдайлар туралы білім қалыптастыру үшін ғылыми әдіске негіздеу керектігі айтылды [49], [50]. Басқа зерттеушілер 70-ші жылдардан бастап кәсіптің клиникалық парадигмасы басым болған жағдайда дәлелдемелерге негізделген әлеуметтік жұмыстың практикалық бағытын атап өтті [51].

Әлеуметтік жұмыстың ғылым ретінде құндылығын бағалау – оның білімнің ерекше ғылыми тұжырымдардан құралатынына байланысты болуы мүмкін. Әлеуметтік жұмыс ғылым деп саналуы үшін ол осы білімді қалыптастыра алуы керек пе, әлде басқа пәндер мен кәсіптерден алынған білімді алуан түрлі адамдар мен топтарда әлеуметтік жұмыс барысында қолдану жеткілікті ме? Бұл әлеуметтік жұмыстың теориялық дискурсындағы маңызды парадигмалық мәселелердің бірі. Әлеуметтік жұмыстың ғылым ретіндегі құндылығын бағалау оның бірегей білім жиынтығын жасауға қабілеттілігіне байланысты болуы мүмкін.

Бұл әлеуметтік жұмыстың теориялық дискурсындағы ең маңызды парадигмалық сұрақтарының бірі. Кәсіпте әлеуметтік жұмыстың ғылымға

айналуға қарағанда жеке адамдар мен топтардың алдында тұрған күрделі мәселелерді шешуге ықпал етуге бейімдігі белгілі болды. Shaw бұл екі тәсілдің бір-біріне қайшы келуі мүмкін деп болжайды [52]. Brekke өзінің дәлелдерін әлеуметтік жұмыстың ғылыми пайдасына жарағанын атап өтті және «әлеуметтік жұмысты ғылымиландыру – зерттеу мен тәжірибе арасындағы мықты, таптырмайтын байланыспен теңестіріледі» дейді. Ол «әлеуметтік жұмыс туралы ғылымға деген ұмтылыс шығармашылық немесе ауқымды жұмыс емес» деп санайды.

Әлеуметтік жұмыс нақты мамандық және академиялық пән. Бірақ академиялық пән ғылыми пән бола ала ма? Әлеуметтік жұмысты ғылым ретіндегі сипатына дәлелдер келтіре отырып, Brekke әлеуметтік қызметкерлер «...біздің сәйкестігімізді анықтауға мәжбүр болады. Ғылыми білім тұрғысынан қарасақ, әлеуметтік жұмыс сәйкестігін мен мәртебесін басқа әлеуметтік ғылымдар тұрғысынан нығайтады» [53]. Әлеуметтік жұмыс әлі күнге дейін өзінің ерекше қабілетін оңтайландыруға, күрделі адами мәселелерді контекстке келтіруге және оларды шешу үшін көптеген пәндер мен тәртіптік теорияларды қолдануға мәжбүр, одан бөлек бұл мамандықтың мәртебесін, оның ғылыми әлеуетін арттырады» [53].

Brekke әлеуметтік жұмыс ғылымы туралы: « Әлеуметтік жұмыс оның (а) бағыттары, (б) негізгі құрылымдары және (в) сипаттамалары бойынша анықталады» деп тұжырымдайды [54]. Әлеуметтік жұмыстың ғылыми деңгейін анықтаудағы сипаттамаларға тәжірибенің кең таралған салалары ретінде әртүрлі әдіснамалық тәсілдер жатады (мысалы, психикалық денсаулық, балалардың әл-ауқаты немесе кең мағынада балалар мен отбасылық қызметтер, денсаулық сақтаудағы әлеуметтік жұмыс).

Әлеуметтік жұмыс туралы ғылым мамандықпен және оның тәжірибесінің мейлінше ауқымды мақсаттарына қызмет етеді. Әлеуметтік жұмыс бұл басқа көмекші рөлдерімен қатар әлеуметтік өзгерістер мен әлеуметтік әділеттілікті дамытушы «көмекші» мамандық. Оның үш өлшемі бар: мақсат және қызмет немесе қолдау көрсетеді; адамдар қарым-қатынасында болатын проблемаларды шешеді, тұлғааралақ және әлеуметтік гармонияны дамытады немесе әлеуметтік бақылау қызметін атқарады; әлеуметтік дамуға және әлеуметтік өзгерістерге ықпал етеді. Осылайша, әлеуметтік жұмыс туралы ғылымды жан жақты талдауда атап өтілген кәсіби қызметтің барлық үш аспектісін ескеру керек. Бүкіл әлемге әсер ететін әлеуметтік жұмыстың анықтамасын Халықаралық әлеуметтік қызметкерлер Федерациясы (IFSW) және халықаралық әлеуметтік қызметкерлер қауымдастығы береді. Халықаралық әлеуметтік жұмыс мектептері ассоциациясы (IASSW) ұсынған жаңа анықтама: «әлеуметтік қызметкер мамандығы әлеуметтік өзгеріс пен дамуды, әлеуметтік келісімді, мүмкіндіктерді кеңейтуді және адамдарға еркіндік беруді қолдайды».

Әлеуметтік жұмыс ғылым ретінде өзінің «негізгі теориялық білімі» (кеңінен белгілі болған және қабылданған) және «шекаралары» ғылыми «ядросының» бір бөлігі болуы немесе болмауы да мүмкін ғылым саласына жатады. Cole «негізгі білім» «практикалық даналыққа» бағытталған практикалық пәндер жайлы емес,

жаратылыстану және әлеуметтік ғылымдардың өзегі мен шекарасы және кәсіптік білім беруде теорияда да, прецедент ретінде де (тәжірибеден алынған білім) орын алған бүгінгі күні «үздік тәжірибе» деп атауға болатын тұжырымдардың сипаттамасы туралы жазды [55].

Әлеуметтік жұмыс тарихына үңілсек ол, мысалы, медициналық-әлеуметтік жұмыста («психиатриялық» әлеуметтік жұмыс сияқты) қамқорлыққа алу қызметтерінен сәл кешірек пайда болды, бірақ қазір осы әлеуметтік саланың ғылыми «ядросының» бөлігі болып отыр [56]. Sommerfeld әлеуметтік жұмыс саласындағы зерттеулер белгілі бір «шекараларды» немесе «іс жүзінде инновация» деп аталатын нәрсені зерттеу үшін жақсы қолданылатынын, сонымен қатар Brekke әлеуметтік жұмыстың «шекарасын» зерттеу немесе дамыту үшін әлеуметтік жұмыс ғылымын құруға шақыратынын атап өтті [57].

Әлеуметтік ғылымды белсенділік пен шектеулердің өзара әрекеттесуімен ерекшеленетін әлеуметтік әрекет ретінде қарастыра отырып, оны ғылыми білім мен әлеуметтік жұмыс туралы дәлелдемелердің табиғатына сыни зерттеу мен түсіну және әділеттілік сияқты негізгі тақырыптармен байланыстырады. Әлеуметтік жұмыстың үш атрибуты бар, бұл оған көп деңгейлі зерттеулер мен пәнаралық ғылымдарға жақсы үлес қосуына мүмкіндік береді. Біріншіден, бұл – адам проблемаларының әлеуметтік детерминанттарын терең түсіну. Мәселелердің әлеуметтік детерминанттарын қарастырудың маңыздылығы белгілі бір топтарды зерттеуге басымдық береді, себебі бұл негізінен олардың әлеуметтік-экономикалық жағдайына, кедейлікке, денсаулыққа байланысты. Көптеген зерттеулердің нәтижесі бойынша халық арасындағы әлеуметтік теңсіздік, елдегі материалдық жағдай деңгейіне немесе медициналық көмектің сапасына қарамастан, халықтың денсаулығының нашарлауына әкеледі [58]. Қоғамдағы материалдық және психоәлеуметтік жағдайларды, балалардың жағдайы мен дамуын зерттеу, әлеуметтік факторларды кең ауқымда зерделеудің басты шаралары болып табылады, сондай-ақ, дәстүрлі медициналық факторларға қарағанда маңызды болып табылатын осындай факторлардың (яғни, қол жетімділік, берілетін көмектің сапасы және медицинадағы технологиялық жетістіктер) әсерін көрсетуге мүмкіндік береді [59].

Мұндай тәсіл күрделі әлеуметтік мәселелерді шешуде, түсінуде әлеуметтік жұмыстың биопсихоәлеуметтік тәсіліне сәйкес келеді және олардың әлеуметтік әділеттілікке деген адалдығын көрсетеді. Бұл тәсіл әлеуметтік факторлардың биологиялық және генетикалық жолдары мен жеке қауіп факторларына қалай әсер ететіні туралы пікірталастарға белсенді қатыса отырып, әлеуметтік факторлар туралы сараптамалық білім беруге ықпал етеді, сондай-ақ әлеуметтік қызметкерлердің қоғамдық жұмысқа белсенділігін арттырады. Әлеуметтік қызметкерлердің топтық динамика туралы білімімен бірге орын алған жағдайды жан жақты сараптай алу қабілеті, оларға пәнаралық командалардың жұмысына өз үлестерін қосуға мүмкіндік береді. Ғылыми анықтамалар әр түрлі болса да, уақыт өте келе ғылыми өлшемдер өзгеріп отырса да, әлеуметтік жұмыс ғылыми зерттеу саласы ретінде адамның күрделі мәселелерін практика жүзінде шешу үшін көптеген пәндер мен тәртіптік теорияларды қолдана алады. Әлеуметтік

қызметкерлердің пәнаралық топтармен жұмыс істеуі ғылыми байланыс жүйесіндегі тәртіп пен жүйеліліктің орнын көтеріп, ғылымда әлеуметтік жұмыс жасау үшін қосымша мүмкіндіктер жасай алады.

VanLandingham ғылым әлеуметтік жұмыста басты орын алады және әлеуметтік жұмыс та ғылым үшін маңызды деп мәлімдейді [60]. Әлеуметтік жұмыстың ғылым ретіндегі негізгі міндеті – әлеуметтік қызметкерлердің өскелең ұрпақты пәнаралық командаларда жұмыс істеуге дайындауымен байланысты. Gehlert және Lister тұжырымдарында қазіргі кезде екі негізгі себепке байланысты әлеуметтік қызметкерлер пәнаралық командалардың тиімді мүшелері бола алмайды. Біріншіден, олар адамның күрделі мәселелерін көп деңгейлі тұжырымдамаларын жақсы түсінсе де, олардың көбінесе команданың жұмысына қосатын өздерінің қомақты үлестерін көрсетуге мүмкіндіктері болмайды. Екіншіден, бұл әлеуметтік қызметкердің бірнеше шектеулі немесе оңай анықталатын дағдыларына байланысты емес, әлеуметтік жұмыстың кең тәжірибесіне байланысты [61], [62].

Әлеуметтік жұмыс ғылым ба, жоқ па деген сұрақ біраз уақыттан бері талқыланып келеді, өйткені ішінара пәндерге байланысты анықтамалық тұжырымдар жасауға еркіндік бар. Алайда, әлеуметтік жұмыс ғылым болып табыла ма деген сұраққа нақты жауап болмаса да, әлеуметтік жұмыс ғылымды кең ауқымда қолданатын мамандық екеніне күмән жоқ. Ғылыми білімге негізделген және зерттеу әдістерін іріктеп қолдану арқылы тәжірибелік жұмыстар әлеуметтік жұмыста қарқынды дамып келе жатқан күшке айналуы керек. Зерттеулердегі әдіснамалық плюрализмге баса назар аудару және білімді бағалаудың жалпы стандарттарын әзірлеу, ғылымның әлеуметтік жұмыстағы рөлі туралы пікірталастардағы әртүрлі фракцияларға ықпал ете алады.

Әлеуметтік жұмыс туралы ғылыми пікірталас барысында басқаларға қарағанда жіті талқыланатын көптеген тақырыптар бар. Олар әлеуметтік жұмысты мамандық ретінде қабылдау, құндылықтар мен этиканың оған қатынасы туралы мәселелерді ашатын бірден-бір тақырып. Көптеген зерттеушілер әлеуметтік қызметкер кәсібінің құндылықтары мен этикасына деген адалдығы басқа кәсіп сияқты емес деп санайды. Кез келген мамандықтың миссиясы оның басымдықтарын айқындайтын негізгі қағидаттарға негізделген. Алайда, бұл нәрсені әр түрлі жеке құндылықтары мен дүниетанымдарын тәжірибеге енгізетін әлеуметтік қызметкерлер, сонымен қатар, олар жеке және кәсіби құндылықтардағы сәйкессіздіктер мен қарама-қайшылықтарды алдын-ала білуі міндетті. Әлеуметтік жұмысты практикалық қызмет түрі ретінде жиі «құндылықтар кәсібі» деп атайды. Gambrell атап өткендей, мақсаттар мен нәтижелерді тұжырымдау, оларға қол жеткізудің таңдаулы тәсілдерін анықтау және тәжірибенің әртүрлі деңгейлеріндегі саяси шешімдерді қолдау үшін құндылықтар шешуші рөл атқарады [63]. Reamer әлеуметтік жұмысты этика қағидаларын нығайтуға бағытталған құндылық кәсібі ретінде қарастыра отырып, бұл кәсіптің дамуынан бастап «әлеуметтік қызметкерлердің ұстанымы әлеуметтік жұмыс миссиясының негізі болатын құндылықтар жиынтығына бағытталған» деген тұжырымға келеді. Әлеуметтік жұмыстың қысқаша

тарихында кәсіби құндылық ретінде этикалық тәжірибенің төрт түрлі кезеңі анықталған [64]. Әр кезең өзінің ерекше ортасымен сипатталды және әлеуметтік қызметкерлерге жаңа және өзгеруші басымдықтар мен құндылықтарға сәйкес келетін талаптар қойды. Кезеңдердің өзгеруі әлеуметтік жұмыстың негізгі құндылықтары мен мамандық ретіндегі құзыреттілігін нығайтты. Алғашқы этикалық кодекстерді 1947 жылы Американдық әлеуметтік жұмысшылар қауымдастығының конференциясында, содан кейін 60-шы жылдары әлеуметтік әділеттілік пен әлеуметтік қамсыздандыру құқығының этикалық қағидаларына көп көңіл бөлінген Ұлттық әлеуметтік қызметкерлер қауымдастығы құрылды. Levy C.S. бұл «мамандықтағы ең өршіл тұжырымдама» болғанын айтады [65].

Әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкердің рөлі туралы қоғамды ақпараттандыру күн тәртібіндегі өзекті мәселе болып табылады. Күрделі міндет «әлеуметтік жұмыс» терминінің нақты ғылыми анықтамасын жасаумен де байланысты. Сөздіктегі анықтамада оның мағынасының қысқаша мазмұнын көрсетеді, мәселен, Оксфордтың ағылшын тіліндегі сөздігінде әлеуметтік жұмысты «көмекке немесе әлеуметтік мұқтаж адамдар үшін пайдалы жұмыс; әсіресе мұндай жұмысты отбасылық немесе әлеуметтік проблемалары бар адамдар үшін білікті мамандар қамтамасыз етеді» деп жазылған [66].

Barker «Әлеуметтік жұмыс сөздігінде» әлеуметтік жұмыстың бірнеше анықтамалары ұсынылған, олардың біріншісі авторлық: «әлеуметтік жұмыс – бұл адамдарға психоәлеуметтік қызметтің тиімді деңгейіне жетуге және барлық адамдардың әлеуметтік жағдайын жақсарту үшін әлеуметтік өзгерістерді жүзеге асыруға көмектесетін қолданбалы ғылым» деп көрсетеді [67]. Ол келтірген тағы екі анықтамада авторлардың әлеуметтік жұмыстың қолданбалы аспектісін анықтамайтынын айтады. Бірқатар әлеуметтік қызметкерлер - Meinert, Pardeck, Kreuger оны «өнер» деп санайтынын айтады [68]. Сонымен қатар, Barker анықтамасында әлеуметтік жұмыс білімнің екі саласы: психология және әлеуметтану туралы дискурсты қамтиды.

Rory Truell, халықаралық әлеуметтік жұмысшылар Федерациясының Бас хашысы былай анықтама береді: «Әлеуметтік жұмыс – бұл әлеуметтік өзгеріс пен дамуға, әлеуметтік келісімге, адамдардың мүмкіндіктерін кеңейтуге ықпал ететін тәжірибеге негізделген мамандық және академиялық пән. Әлеуметтік әділеттілік, адам құқықтары, ұжымдық жауапкершілік және әртүрлілікті құрметтеу принциптері әлеуметтік жұмыста басым. Әлеуметтік жұмыс, әлеуметтік ғылымдар, гуманитарлық ғылымдар және байырғы білім теорияларына сүйене отырып, әлеуметтік жұмыс адамдар мен құрылымдарды өмірлік мәселелерді шешуге және әл-ауқатты арттыруға ықпал ете алады» [69].

Әлеуметтік жұмыстың қолданбалы сипаты адамдардың, топтардың және қоғамдық өмірді зерттеу және жақсарту үшін әлеуметтік теория мен зерттеу әдістерін қолдануға және жақсартуға мүмкіндік береді. Ол адамдардың өмірін талдауға және жақсартуға бағытталған механизмді зерттейтін басқа да әлеуметтік ғылымдарды қамтиды және қолданады. Әлеуметтік жұмыс – бұл әлеуметтік әділеттілікке қол жеткізуге, өмір сүру сапасын арттыруға және қоғамдағы әр адамның, отбасының, топтың және қоғамдастықтың барлық

әлеуетін дамытуға бағытталған мамандық. Әлеуметтік қызметкердің міндеті – қоғамның барлық деңгейлеріндегі әлеуметтік мәселелерді және экономикалық жағдайды, оның ішінде кедейшілік және ерекше көзқарасты қажет ететін мәселелерді бір уақытта шешу.

Әлеуметтік қызметкерлердің қызметі – жекелеген адамдарға, отбасыларға және әлеуметтік топтарға олардың әлеуметтік жұмыс істеу қабілетін қалпына келтіруге немесе арттыруға, сондай-ақ мұқтаж жандар үшін тиісті әлеуметтік жағдайлар жасау бойынша белгілі бір жұмысқа көмек көрсетуге бағытталған. Әлеуметтік жұмыс тәжірибесі адамның дамуы мен мінез-құлқын, әлеуметтік, экономикалық және мәдени институттарды, сондай-ақ осы факторлардың барлығының өзара әрекеттесуін білуді талап етеді. Әлеуметтік қызметкерлер өмірдің барлық салаларындағы адамдарға қоғаммен қарым-қатынас орнатып, өзін-өзі дамытып, әлеуметтенуге көмектеседі, кемсітушілік пен қатыгездікке байланысты кейбір қиын мәселелерді шешеді.

Merriam-Webster сөздігінде әлеуметтік жұмыс «әлеуметтік қызметтерді ұсынумен, әсіресе зерттеу тәжірибесімен, диагнозбен және экономикалық, физикалық, психикалық немесе әлеуметтік жағдайы нашар адамдарға көмек көрсетумен байланысты әр түрлі кәсіби әрекеттер мен әдістердің кез келгені» деп сипатталады [70]. McGregor әлеуметтік қызметкерлер өздерінің кәсіби тәжірибелерін басқару үшін этикалық қағидалар мен құндылықтарды қолдана білуі керек екенін айтады [71]. Құпиялылықты, жеке тұлғаға бағытталған тәжірибені, кәсіби жауапкершілікті, практиканың құқықтық контекстін сақтаумен қатар, өз құндылықтарыңызды басқару, сондай-ақ әлеуметтік жұмыстың этикасы мен құндылықтарын түсіну және қолдану қабілетті әлеуметтік қызметкердің нұсқаулары болып табылады.

Әлеуметтік жұмыс кәсіби мамандық мәртебесіне бірқатар критерийлер бойынша, соның ішінде ерекше теориялық білім базасын дамыту, этика кодексін әзірлеу және жоғары білім беру жүйесіндегі академиялық зерттеулерге көшуді белсенді түрде дамытуда сәйкес келеді. Алайда, жалақы мен сыйақы басқа кәсіптерге қарағанда төмен және тұтастай алғанда, кәсіп пен оны қоғамның қабылдауы практикасына деген көзқарас ел арасында әр түрлі болып келеді. Weiss және Welbourne кәсіби мәртебеге жету үшін әлі де кедергілер бар екенін айтады, дегенмен бұл тұрғыда прогресс айқын екені сөзсіз [72].

Әлеуметтік жұмыс – бұл мамандық. Дегенмен, мамандық ретінде ол мемлекеттің аралас секторларында да, қоғамдық аренада да өзінің мойындалуын дұрыс қолға алмай келе жатыр. Тарихи тұрғыдан алғанда, әлеуметтік қызметкерлер қайырымдылық қызметкерлері, нақтырақ айтсақ, «ізгіліктер» жасау үшін және кедейлерге көмектесу үшін өз уақытынан бас тартқандар болған. Олардың жұмысы дәстүрлі түрде кедейлерге көмек бағдарламаларын құрған шіркеулермен тәжірибелік түрде тікелей байланысты болып саналды.

Әлеуметтік жұмыс, ең алдымен, жеке адамдарға және белгілі бір адамдар тобына қоғамға бейімделуге көмектесетін жүйелі жұмыс. Әлеуметтік қызметкер ішкі ресурстарын дамыту үшін клиенттермен бірге жұмыс істейді және қажет

болған жағдайда қоршаған ортаның өзгеруіне ықпал ететін сыртқы мүмкіндіктерді де қарастырады.

Осылайша, әлеуметтік жұмыс қоғамда үлкен үйлесімділікті қалыптастыруға тырысады. Басқа кәсіптер сияқты әлеуметтік жұмыс арнайы білімге, белгілі бір қағидалар мен дағдыларға негізделген. Қазіргі кезде әлеуметтік жұмыста адамдардың қоғамға жақсы бейімделуіне көмектесуге емес, жеке және әлеуметтік қатынастарда туындайтын проблемалар мен адамдар өміріндегі мәселелердің шешімдерін табу үшін не қажет екеніне баса назар аударылады.— Әдетте әлеуметтік қызметтер жай ғана «айналмалы есікті» ұсына алады, біреу күйзеліске ұшыраса, ол күйзелістен арылуға үйренеді, содан кейін ол әлеуметтік ортаға оралады. Ал, әлеуметтік жұмысты бірегейлендіретін заманауи ерекшеліктердің бірі – адамға жақсырақ өмір сүру үшін өзін және қоршаған ортаны өзгертуге көмектесу, жақсы қарым-қатынастар қалыптастыруға мүмкіндік беру.

Hardy жүргізген сауалнамасы жүздеген әлеуметтік қызметкерлердің өз жұмыстарында өзін қаншалықты бақытты сезінетінін тексеру үшін олардың пікірлерін жинақтаған болатын [73]. Бұл зерттеу әлеуметтік қызметкерлердің 90%-ы қоғам тарапынан «бағаланбайды» деген көзқараста екен. 85%-ы БАҚ әлеуметтік қызметкерлердің теріс имиджін қалыптастырып, жұмысты одан сайын қиындатады, ал тек 3%-ы ғана әлеуметтік жұмыс қоғамда оң имиджге ие деп есептейді. Әлеуметтік қызметкерлер бұрыннан білім мен тәжірибенің ұштасуына мән беріп келеді. Бұл міндеттерді орындау үшін қолданылатын практикалық тапсырмалар да, теориялық білім де кез келген кәсіптің маңызын анықтайды. Олар кәсіптердің бір-бірінен ерекшеленуінің негізі және олардың кеңірек қоғам мен мәдениет үшін өз қызметін заңдастыратын құрал болып табылады.

Теоретиктер мен тәжірибені зерттеушілер бұл білімді қызметтің концептуалды аспектілерін анықтау үшін пайдаланады деп есептейді. Әлеуметтік қызметкерлерге қандай білім қажет? Жоғарыдағы зерттеуге сәйкес, әлеуметтік қызметкерлер тобына әртүрлі ресми ақпарат пен білімнің пайдалылығы, сондай-ақ осы білімнің қайнар көздерін тиімді пайдалану ұсынылды. Респондент-практиктер теориялық білімге және білімнің пайдалылығына жоғары баға берді, оларға күнделікті кездесетін проблемаларды шешуге іс жүзінде көмектесетін, яғни әлеуметтік мәселе туралы ақпарат немесе белгілі бір іске араласудың тиімділігі және оны әлеуметтік қолдау туралы ақпарат қажет. Әлеуметтік жұмыс бір-біріне сәйкес келетін көптеген тарихи, әлеуметтік-экономикалық, мәдени, әлеуметтік-кеңістіктік және саяси жағдайлар, сонымен қатар жеке ресурстар мен мінез-құлық, әл-ауқат пен адам дамуына қол жеткізуге мүмкіндіктер мен кедергілерді зерделейтін әлеуметтік болжамдар жүргізеді.

Әлеуметтік жұмыстың маңызы адам құқықтарын қорғауда және әлеуметтік әділеттілікті қолдауда айқын көрінеді. Әлеуметтік жұмыс мамандығы адам құқықтары мен әлеуметтік жауапкершіліктің өзара байланысты болғанын құптайды. Ұжымдық жауапкершіліктің жетекші қағидасы ретінде, адамдар бір-

біріне жауапты болған жағдайда ғана бір-бірінің жеке құқықтарына түсіністікпен қарап, қоғамдастықтағы тұлғааралық қатынастарды өзара теңестіру маңызын атап көрсетуге болады. Сондықтан барлық деңгейдегі адамдардың құқықтарын қорғау және басқалардың әлеуметтік жағдайы үшін жауапкершілікті өз мойнына алу арқылы қолдау көрсету, әлеуметтік жұмыстың маңызды саласы болып табылады және ол адамдардың өзара және басқаларға тәуелділігіне назар аудартады.

Тәжірибеде әлеуметтік жұмыс адамдардың әлеуметтік ортасымен араласу арқылы өзінің әлеуметтік ортасын анықтайды және қалыптастырады. Бұл, ең алдымен, жеке адамдар мен адамдар тобының қоғамға жақсы бейімделуіне көмектесудегі жүйелі жұмыс. Әлеуметтік қызметкер әлеуметтік топтармен олардың ішкі ресурстарын дамыту үшін жұмыс істейді және қажет болған жағдайда қоршаған ортаны өзгертуге көмектесу үшін сыртқы мүмкіндіктерді пайдаланады. Осылайша, әлеуметтік жұмыс қоғамдағы үйлесімділікке ықпал етуге тырысады. Басқа кәсіптердегі сияқты, әлеуметтік жұмыс арнайы білімге, белгілі бір қағидалар мен дағдыларға негізделген. Бұл күндері адамдардың қоғамға жақсы бейімделуіне көмектесуге емес, проблемаларды тудыратын жеке және әлеуметтік қатынастарға, адамдар өміріндегі мәселелердің шешімін табу үшін не қажет екеніне баса назар аударылады.

Әлеуметтік қызметкерлер мүмкіндігінше адамдардың қасынан табылуға тырысады; олар өздерінің атынан әрекет етпейді, өйткені олардың өздері ғана әлеуметтік құрылымдарға біріктірілген, олар сонда ғана әлеуметтік топтардың мүддесін қорғай алады. Барлық әлеуметтік жұмыс стратегиялары адамдарды репрессиялық құрылымдарға және әділетсіздіктің құрылымдық себептеріне қарсы тұруға және күресуге мүмкіндік беру үшін жұмыс жасайды.

Әлеуметтік жұмысты бірегей ететін заманауи ерекшеліктердің бірі – кеңірек әлеуметтік қызметтер, жай ғана «айналмалы есікті» ұсыну емес: біреу күйзеліске ұшырайды, оны күйзелістен арылуға үйретеді, содан кейін ол күйзелісті еңсеріп әлеуметтік ортаға оралына көмектеседі. Керісінше, жақсы әлеуметтік жұмыс адамға жақсырақ өмір сүру үшін өзін және қоршаған ортаны өзгертуге көмектеседі, өзін жан жақты дамытуға мүмкіндік береді [74].

Мұндай білімді пайдалану жүйесінің негізінде практикалық және теориялық әлеуметтік жұмысты зерттеу жатыр. Білімді қабылдау, түсіну, зерттеу және практикалық шешімдер қабылдау үшін пайдалану қажет. Эмпирикалық тәжірибеге қызығушылықтың артуына байланысты әлеуметтік қызметкерлер әлеуметтік жұмыс теориялары мен эмпирикалық зерттеулер әсер етуі мүмкін практикалық шешімдерге әкелетін білім түрлері мен тарату процестеріне көбірек назар аударылуда.

1.2 Әлеуметтік жұмыстың тұжырымдамалық және парадигмалық әлеуеті

Әлеуметтік жұмыстың парадигмалық әлеуеті әдетте бір ғана оқиғалар мен процестер немесе хронология тұрғысынан ғана емес, контекстік тұрғыдан талданған әлеуметтік жағдайлар мен оқиғаларға байланыстары тұрғысынан

зерттеледі [75]. Әлеуметтік жұмыстың теориялық дискурсы оның жүйелілігі, сыртқы факторлардың соның ішінде көзқарастардың, мақсаттардың және қоғамдағы рөлінің үйлесімімен байланысты. Бұл қисынды, өйткені әлеуметтік жұмыс түбегейлі әлеуметтік өзгерістер контекстінде және он тоғызыншы ғасырдың аяғындағы өнеркәсіптік революция мен урбанизацияның турбуленттілігінде жеке бейімделу мәселелеріне жауап ретінде дамыған. Осылайша, оның негізгі ұстанымы оқиғалардың дамуын талдау немесе белсенді әсер ету емес, қоғамдық әлеуметтік жағдайларға реакция және әділетсіздіктен қорғану болды. Бұл генезис, әрқашан (этикалық) құндылықтардың, әдістемелік құралдардың және білім өндірісі сияқты репродуктивті қабілеттердің ортақ өзегін білдіретін өзінің дербес болмысының дамуын болжап, әлеуметтік жұмыс теорияларының даму сипатында өз «ізін» және кәсіби дағдыларды қалыптастырады.

Kuhn «Ғылыми революциялардың құрылымы» (1980) еңбегінде ғылыми пәндегі ойлау моделін немесе оның басқа гносеологиялық контексте қарастырылу мүмкіндігін тұжырымдау арқылы парадигма түсінігін қайта анықтады [76]. Басқа да қазіргі білім мен ғылым зерттеушілері қоғамдық даму мен қоғамдық құбылыстарға қатысты басқа терминдер енгізді. Foucault білім, билік және пәндер (мысалы, әлеуметтік жұмыс) туралы жазбаларында Kuhn «парадигма» тұжырымдамасының аспектілері үшін эпистеманы (гносеология) және дискурсты қолданды [77].

Kuhn парадигмасының тұжырымдамасын ескере отырып, белгілі бір уақытта ғылыми пәнді анықтайтын тәжірибелер жиынтығына сілтеме жасау және әртүрлі оқу пәндері немесе пәндер әртүрлі мәселелерді шешу үшін бірқатар әдістер мен құралдардың қажеттігін айтады. Kuhn «парадигма» терминін қолдану арқылы және бірнеше басқа зерттеушілер жасаған анықтамалары оның қазіргі негізгі мағынасын анықтады. Ол нақты жетістіктердің негізгі сипаттамаларын анықтай отырып, «зерттеулері ортақ парадигмаларға негізделген адамдар ғылыми тәжірибенің бірдей стандарттарын ұстанатынын» дәлелдеді. Осылайша, парадигманы бар «міндеттемелердің күшті желісі – тұжырымдамалық, теориялық, әдіс-тәсілдік» негізде кез келген ғылымдар мен ғылыми қызмет процестерінің ішінде сипаттауға болады [78].

Кез келген контексте мағынаның қоғамдық құрылыс процесі тарихи жағдайларға реакция тудырады. Мамандық нышандарының ортақ жүйесі мен бірлесіп жасалған мағына оның мәдениеті мен жалпы түсінігін құрайды [79]. Бұл пән, соның ішінде әлеуметтік жұмыс, жалпы түсінік пен мағынаның өзіндік парадигматикалық өзегін дамытуы керек дегенді білдіреді.

Әлеуметтік жұмыс қазіргі индустриялық қоғамда өзінің дамуын қақтығыстар, әлеуметтік өзгерістер, теңсіздіктер және қақтығысушы мүдделермен сәйкестендіру арқылы дамыды және жоғарыда айтылғандай олар арқылы қалыптасты. Осылайша, әлеуметтік жұмыстың кәсіп пен пән ретінде бастауында қайырымдылық, әлеуметтік реформалар және адам құқықтарының моральдық идеалдарына идеологиялық, саяси және діни байланыстар бар. Заманауи оқу пәні мен кәсіп үшін осы тамырларға қайшылықты және жиі

жасырын қосылу, сірә, артықшылықтардан гөрі көп кедергілер тудырды. Сонымен қатар, күшті тұсы болып кәсіби этикаға және тұтас ықпалға баса назар аудару табылады. Сондықтан әлеуметтік жұмыстың негіздерін, оның миссиясы мен көзқарасын, сондай-ақ оның маңызды құндылықтары мен қасиеттерін дұрыс түсіну өте маңызды.

20 ғасырдың аяғында әлеуметтік жұмыс теорияларын құрылымдауға және шоғырландыруға көмектескен әлеуметтік жұмыс парадигмалары бүгінгі күні әлеуметтік жұмыс теорияларын қалыптастыруға бейім болып келеді. Бұл мәселе парадигманың шеңберіндегі арнайы тұжырымдар ұсынатын Burrell, Morgan [80], Howe [81], Whittaker [82], Johnson [83] және Mulally [84] жұмыстарын шолу арқылы қарастырылады. Ғылыми дискурстың негізгі аргументі мынада: 20 ғасырдың аяғынан 21 ғасырдың басына дейінгі парадигмалардағы теориялардың табиғаты мен бағыты анағұрлым әртүрлі және күрделі болғанымен, практика үшін теорияның негізі ретінде парадигманың құндылығы сақталады.

Әлеуметтік жұмыстың парадигмалық құрылымы тұрақты, бірақ оны дамыту үшін келесі талаптарды орындау қажет: жаһандық жағдайларда жергілікті контексттің маңыздылығын анықтау; «шетелдік» идеялардың басымдылығына бейімділіктен теорияның ауқымын кеңейту; әлеуметтік жұмысқа белгілі бір константалардың ғылыми негіздерін енгізу және оның теорияларды белсендірудегі сыни рефлексивтік рөлін мойындау. Қоғамдағы беделін көтеру және дамыту үшін әлеуметтік жұмыстың бірқатар теориялары мен тәжірибелерін жүйелі түрде сынайтын және зерттейтін одан әрі жаһандық және жергілікті зерттеулердің қажеттілігін атап өту маңызды. Әлеуметтік жұмыстың теориялануы әр елде әртүрлі болуы мүмкін және олар ұлттық, аймақтық, жаһандық контексттерге байланысты мәселелер мен көріністерді көрсетеді. Мысалы, Грекиядағы қолданыстағы парадигма әлеуметтік стратификацияның қарапайым жүйелерінен шығатын кедейлікке және ұзақ мерзімді экономикалық күйзеліс пен қолайсыздықтың клиенттерге де, аймақтағы әлеуметтік қызметкерлерге де әсеріне бағытталған [85].

Қоршаған ортадағы өзгерістер жаһандық жылынуға, кедейшілікке, табыс теңсіздігіне, босқындар мәселесіне, халықтың қартаюуына және ауруларға байланысты әлеуметтік теорияларды жетілдіру қиындықтарды тудырады. Қоғамға жеке және әлеуметтік мәселелерді түсіну үшін және белгілі бір контексте оларды шешу үшін әрекеттер мен араласуларды жобалауға қолданылатын теориялардың осы ауқымын түсінуге болатын тіректер қажет.

Дегенмен, әлеуметтік жұмыстағы осы сан алуан теорияларды қалай «ұйымдастыруға» болады деген сұрақ постмодернизм тұжырымдамасының өзіне қайшы келетін секілді. Өткенге көз жүгіртсек, тәжірибеге әсер ететін негізгі теорияларды жүйелеудің көптеген әрекеттерін ХХ ғасырдың басынан келесі ғалымдардың еңбектерінен байқауға болады - Richmond [86], Roberts және Nee [87], және Butrym [88].

Leonard теорияны екі парадигмаға бөлуді ұсынды, физика ғылымы және әлеуметтік ғылым [94]. Burrell және Morgan әлеуметтік теорияны субъективті және объективті, тәртіпке қарсы қарама-қайшылықтың екі осі бойынша

ұйымдастыруды ұсына отырып, төрт квадрантты құру арқылы парадигмалық тәсілді әзірледі [80, б.87]. Howe кейін оны әлеуметтік жұмыс теориясына бейімдеді [81, б.524]. Бұл парадигма құрылымын әлеуметтік жұмыс теориясының жаһандық әртүрлілігіне сәйкестендіру үшін қалай жаңартуға және бейімдеуге болатынының бір мысалы, мақсатты орналастыру, түсіндіру және сынау және араласу мен тәжірибе әдістерін басқаратын әртүрлі теориялық позицияларды бағдарлау үшін нақты тәсілін ұсынады.

Әлеуметтік жұмыс теорияларының концептуализациясы жалпы мағынада әртүрлілікке қысқарады және ұсынылған классификациялардың күрделілігімен ерекшеленеді. Күнделікті, тұрмыстық ортаны, өмірлік жағдайды, кәсібилендіру теорияларын; жүйелік-теориялық және жүйелік; дискурсивті-аналитикалық және психоаналитикалық тәсілдерді талдау негізінде әлеуметтік жұмыс саласындағы білімді жүйелеудің ғылыми негіздері бар [90]. Жеке тәсілдер, өз кезегінде, көптеген әртүрлі теориялық тұжырымдамаларды жалпылайды: әлеуметтік жұмыс ғылым ретінде (Staub-Bernasconi [31, б.127]), әлеуметтік жұмыстағы постмодернизм (Kleve [32, б.97]), рефлексивті әлеуметтік педагогика (Dewe және Otto [34, б.731], өмірмен күресу әлеуметтік жұмыс (Böhnisch [35, б.73], немесе диалогтық әлеуметтік ғылым ретінде әлеуметтік жұмыс (Kunstreich [36, б.117]. Жоғарыда аталған парадигмалық тәсілдер мен концепциялардан басқа әртүрлі ұғымдарды бөліп көрсетуге болады: күнделікті парадигма, жүйелік парадигма, күнделікті өмір теориясы, эко-әлеуметтік көзқарас және пәндік-теориялық парадигма ретінде, сонымен қатар жүйе-теориялық парадигма [91].

Ұсынылған шолу әлеуметтік жұмыстағы әртүрлі теорияларға шолу жасаудағы қиындықтарды анық көрсетеді. Әлеуметтік жұмыстың әртүрлі концепциялары неге соншалықты біртекті емес екенін түсіну ғана емес, сонымен қатар оларды парадигма ландшафтында қалай орналастыру керек және оларды ғылыми қоғамдастық қандай формада қарастырып, талқылайтынын түсіну маңызды. Әлеуметтік жұмыстың бірнеше тамыры бар, демек, бар теорияның біркелкі еместігін сипаттайтын дамудың бірнеше бағыты бар [37, б.140].

Бір жағынан, қазіргі әлеуметтік жұмыс әлеуметтік ғылымдардың негізі бар қамқорлық дәстүріне, екінші жағынан, тәрбиелік білім негізі бар әлеуметтік педагогика дәстүріне қайтып келеді. Ендігі міндет – білім берудегі ғылыми немесе теориялық әлеуметтік шектеуде қалмау. Әрекеттерге қатысты шешім қабылдау әлеуметтік жұмыстың дербес ғылымы немесе оның педагогикалық ғылымдардағы орналасуы мағынасында әлеуметтік жұмыстың пәндік репрезентациясын нақтылауға жатады [92], [39, б.10], [40, б.33].

Әлеуметтік жұмыс ғылымын зерттеушілер оны дербес пән ретінде қарастырады, оның дамуы кейбір елдерде біршама кешігуде, өйткені олардың пікірінше, университеттік әлеуметтік педагогика алдыңғы қатарлы ғылым талаптарына жауап бермейді [93]. Ал университеттік әлеуметтік педагогиканың өкілдері әлеуметтік жұмысты «кеңейтілген және интеграциялық білім беру ғылымы» ретінде қарастырады [94]. Осы тұрғыдан алғанда, педагогика ғылымы «әлеуметтік жұмысқа қатысты ғылыми білімді бекіту, одан әрі дамыту және жүйелеу үшін қалыптасқан ғылыми платформа» ретінде барлық саланы қамтиды

[95]. «Әлеуметтік жұмыстағы теориялық дискурс практика үшін қажет пе?» деген сұрақ туындайды. Thuер әлеуметтік жұмыс теорияларының көпшілігі бұрмаланған және жарамсыз деген пікірді қолдайды, бұл тәжірибеде тиімсіз әдіске әкелуі мүмкін [96]. Керісінше, Simon әлеуметтік жұмыс практиктері үшін теориялық білімді меңгеру өте маңызды деп санайды, өйткені теория жағдайды бағалау, себеп-салдарын зерделеуге, қарым-қатынасты жоспарлау және нәтижелерді бағалау үшін анықтамалық және тұжырымдамалық негіз бола алады [97]. Әлеуметтік жұмыстағы парадигмалық тәсілді дамыту кем дегенде төрт басты құрамдас бөлікке негізделген: тұжырымдамаларды, фактілерді, гипотезаларды және принциптерді анықтау.

Thuер пікірінше, ұғымдар әлеуметтік жұмыста жиі қолданылатын терминдерге сәйкес келеді; фактілер құбылыстар туралы жиналған, тексерілген немесе зерттелген, біріктірілген ақпаратты білдіреді. Фактілерді жағдайға әсер ету және дұрыс шешім қабылдау үшін бағалауға болады; гипотеза – тестілеу мен бағалау үшін зерттеу нәтижелерін байланыстыру үшін ақпаратты пайдаланудың құрылымдық тәсілі; ал принциптер – зерттеудің мәлімделген нәтижелері мен қорытындылары. Дегенмен, теорияны анықтаудың нақты және дәйекті жолы жоқ.

Tripodі, Fellin және Meyer әлеуметтік жұмыс теориясын «эмпирикалық жалпылаулар арасындағы байланысты түсіндіруге ұмтылатын» логикалық және гипотезалардың өзара байланысының жиынтығы ретінде айқындайды [98]. Barker теорияны, мақсаты белгілі бір құбылысты түсіндіру, зерттеу, сондай-ақ фактілерге негізделген өзара байланысты ұғымдардың, гипотезалар мен конструкциялардың жиынтығы ретінде қарастырады [99]. Теория – өзара байланысты ұғымдардың құрылымы [100]. Олар нақты оқиғаларға мағыналар мен анықтамалар береді және байланысты мәселелерді шешуге көмектеседі. Әлбетте, теорияның құрамдас бөліктері, функциялары мен табиғаты біріктірілгенде теорияның анықтамалары күрделі және плюралистік сипатта болады. Әлеуметтік жұмыс парадигмасының пәнаралық сипаты адамның әлеуметтік ортадағы мінез-құлық теориялары және басқа пәндер мен кәсіптердің практикалық теориясы контекстінде қалыптасады, мысалы: әлеуметтану, геронтология, психология, экономика және т.б.

Connolly және Harms сонымен қатар бұл теорияларға ішкі әлем теориялары (мысалы, психодинамикалық тәсілдер), сондай-ақ сыртқы әлем теориялары (мысалы, құрылымдық теңсіздік) кіруі керек деп түсіндіреді [101]. Екінші жағынан, практикалық теориялар негізінен тұжырымдамалық теориялардың тұтастай эмпирикалық тәжірибеге қалай әсер ететініне бағытталған. Тәжірибелік теориялар клиент мәселелері және олардың контексті туралы білімді кәсіби қарым-қатынас орнату туралы біліммен байланыстырады [97, б.146]. Ұсынылған теориялардың екі түрін талдау терең өзара тәуелділік пен кондицияға ие, бұл тұтастай алғанда теория мен практиканы біріктіру тенденциясын білдіреді.

Lam «әлеуметтік қызметкерлерден тиісті теориялар туралы хабардар болу ғана емес, сонымен қатар біздің қоғамдағы қолайсыз жағдайларды жақсарту үшін сол теорияларды іс жүзінде қолдану күтіледі» дейді [102]. Poulter

әлеуметтік жұмыс теориясын зерттеу және практикада қолдану бұрыннан бар және жаңа теориялық білімдер мен зерттеулерге негізделген және тиімді тәжірибе үшін теория мен практикалық стратегияларды жаңарту мақсатындағы үздіксіз рефлексиялық бағалау деп есептейді [103].

Әлеуметтік жұмыс теориясы адамның мінез-құлқы мен әлеуметтік ортаны түсінуге арналған теориялық әдіс-тәсілге, қоғамдық топпен тікелей қарым-қатынас орнату арқылы сауатты болу үшін қажетті білімге және белгілі бір процестерді бағалау үшін концептуалды бағытқа негізделген. Теориялардың ауқымы жеке, биологиялық, психологиялық, әлеуметтік дамуды түсіндіруден әлеуметтік тәртіпке әлеуметтік әсерді түсіндіретін теорияларға, соның ішінде теңсіздік пен дисфункция проблемаларына дейін өзгереді.

Sahle әлеуметтік жұмыс парадигмаларын салыстырады және олардың бесеуін анықтайды. Салыстырмалы категориялар ретінде парадигмаларға тән компоненттер анықталды, атап айтқанда теориялық, эмпирикалық, әдіснамалық және бағдарламалық. Салыстырмалы парадигмалар үшін бірдей пәндік «аймаққа» сілтеме жасауы керек немесе кем дегенде ішінара байланысуы керек. Сондықтан олар «ғылыми сұрақтарға ең жақсы жауаптар мен пәндік құбылыстардың ең кең түсіндірмелерін» беруде ортақ мақсатпен бөлісуі керек [91, б.301].

Осылайша, парадигмаларды салыстыру келесі категориялар бойынша жүргізілді: теориялардың белгілі бір тобына қатынасы; гипотезалар мен идеялар; нормативтік аксиомалар; шамамен көлем; әдіснамалық компонент; эпистемология; зерттеуге қызығушылық және басқалар.

Maу әлеуметтік жұмыстың теориялық «ландшафты» туралы оның әртүрлілігі мен гетерогенділігінде толық сипатын түсіндіру үшін тәсілдер қарастырады [90, б.122]. Тәсілдер бойынша ол «әлеуметтік жұмысты теорияландырудың әртүрлі концепцияларын» түсіндіреді. Ол күнделікті өмірге, тұрмыс-тіршілік әлеміне, өмірлік жағдайға және өмірді басқаруға бағытталған тәсілдер; теорияны қалыптастырудағы теориялық-кәсіби тәсілдер; жүйелік тәсілдер; дискурстық-аналитикалық көзқарастарды ажыратады. және психоаналитикалық тәсілдер.

Thole-дің прагматикалық әрекеті жаңа дәстүрлерді нақты матрица түрінде жүйелеуге келесі тәсілдердің қысқаша мазмұнын қамтиды: жүйелік; сыни субъективтілік/педагогикалық теория; экоәлеуметтік; қызметке бағытталған; өмір және рефлексиялық тәсілдер [40, б.38].

Тиісті уақыттың әлеуметтік-экономикалық және мәдени контексті теориялардың қалыптасуына әсер етеді, сондықтан әдеттегі категориялар кеңейеді. Тарих белгілі бір көзқарастар мен іс-қимыл стратегиясының салдарын көрсетеді және белгілі бір шешімдердің алдын-алу немесе көтермелеу ретінде қызмет етеді, ерте әлеуметтік жұмыс теориялары, соның ішінде даму теориялары, материясы сипатына ие болады [92, б.223].

Әлеуметтік қызметті зерделеуде көптеген даму теориялары балалық шақты талдауға бағытталған. Мысалы, Piaget-нің когнитивті даму теориясы, ол баланың когнитивтік даму мен интеллектуалдық өсуінің дискретті кезеңдері арқылы

ілгерілеуін сипаттайды, онда ол ойлауға және пайымдауға үйренеді [104]. Bowlbee-дің қосылу теориясы баланың негізгі ересек адамға қосылуына негізделген көптеген жолдармен, соның ішінде әлеуметтік және эмоционалды түрде қалай дамитындығы туралы түсінік береді.

Әлеуметтік жұмыс ғылымында психоәлеуметтік даму теориясы ерекше орын алады, онда Erikson биологиялық, психологиялық және басқа әлеуметтік орта факторларына сүйене отырып, туғаннан кәрілікке дейінгі кезеңді қамтитын өмірдің сегіз үздіксіз кезеңін қарастырады. Әр кезеңнің аяқталуы оң немесе теріс психоәлеуметтік дамуға әкеледі. Maslow иерархиялық қажеттіліктер теориясы өмір сүру ұзақтығын түсіндіру үшін даму теорияларының дискурсын жалғастыруда оған сәйкес қажеттіліктердің жоғары деңгейіне көшпес бұрын адамдардың белгілі бір физиологиялық қажеттіліктері қанағаттандырылуы керектігін қарастырады. Талдауды негізгі қажеттіліктерден бастап Erikson деңгейлерді кеңейтеді және оларды өзін-өзі іске асыру қажеттіліктерімен толықтырады. Негізгі теориялармен қатар сенім мен рухани дамуды талдауға бағытталған концепциялар бар; моральдық және этикалық түсінік, оның әлеуметтік жұмыс тәжірибесі мен бағалауына әсері біршама сыни болды [105].

Vandura әлеуметтік оқыту теориясы сондай-ақ, мінез-құлық теориясы адамдарға басқалардың іс-әрекеттерін бақылау және модельдеу арқылы оқыту шеберлігі тән деп тұжырымдайды [106]. Әлеуметтік жұмыстағы танымдық теория адамдардың ойлау қабілетін зерделей келе, олардың мінез-құлқын нақты тұжырымдарға негіздеу арқылы түсіндіруге тырысады.

Ellis ABC моделі арқылы айтылған когнитивтік теория белсенді оқиғаны (а) бастан кешіретін адамдар оны өздерінің таным және сенім жүйелері (В) арқылы өңдейді, содан кейін мінез-құлық салдарларына делдал болады деген тұжырымды ұсынады (С) [107]. Жоғарыда аталған барлық теориялар әлеуметтік жұмыс үшін маңызды, өйткені олар клиенттің ойларын, сезімдері мен мінез-құлқын сараптайды. Бұл теориялар негізінен практикада әлеуметтік жұмыстың интервенциялық кезеңі деңгейінде қолданылады. Мұндай қарым-қатынас клиенттің өткен тәжірибесін зерттеуде бағалау үшін маңызды психодинамикалық теорияларға негізделген. Әлеуметтік жұмыстың әсер ету теориясының осы аспектісінде қолданылатын қарым-қатынас орнату әдістерін психотерапия, транзакциялық талдау, қорғаныс механизмдерін тану және түсіну сияқты әлеуметтік мінез-құлықты реттеуге, тұлғааралық қатынастарды құруға немесе клиенттердің реакцияларына ықпал ету қарастырылады. [108].

Әлеуметтік ғылымдарда кең таралған гуманистік теория даму теориясының көптеген аспектілерінде, соның ішінде Maslow «қажеттіліктерінің иерархиясы», Erikson «тұлғасының жас кезеңдері теориясында» жеке адамдардың тәжірибесін және олардың жағдайы мен позитивті көзқарас сияқты құбылыстарға қатысты мағыналарын зерттеуге бағытталған терапевтік тәсілдер де басымдыққа ие. Гуманистік теориялар, жүйелік теориялар сияқты, араласудың барлық кезеңдерінде әлеуметтік жұмыс үшін пайдалы. Жүйелік теориялар адамдар әлеуметтік ортадан оқшауланбайды және қоршаған ортадағы барлық жүйелерді жан-жақты зерттейді деген сенімге негізделген. Мұндай теориялар негізінен

психологиялық, биологиялық және әлеуметтік қызметті ескере отырып, әлеуметтік жұмыстың араласу тәжірибесін бағалау мен сатысында қолданылады.

Әлеуметтік құрылыс теориялары шындықты айқындау мен дамытуға және адамдардың осы әлемді қалай түсінетініне әсер етеді. Олардың гуманистік теориялармен байланысын және олардың феноменологияға әсерін, сондай-ақ әлеуметтік әлемнің шындығы туралы философиялық идеяларды атап өтуге болады. Бұл жерде олардың негізін өмірлік тәжірибеге, Әлеуметтік және мәдени үміттерге даму болашағына, ережелер мен нормаларға негізделген жеке мағыналық әсері тұрғысынан Berger мен Luckman әлеуметтік шындық теориялары тұрғысынан қарастырғанын ескерген жөн [109]. Әлеуметтік құрылыс басқалармен өзара әрекеттесу кезінде тіл арқылы шындықты айқындап, белгілі бір топтардың, қоғамның, тарих пен мәдениеттің ықпалында болады.

Конструктивизм әлеуметтік шындық танымдық және танымдық құрылымдарды дамыту арқылы биологиялық күштер әсері де болады деп тұжырымдайды жоғарыдағы зерттеушілер. Бағалауда әлеуметтік құрылыс теорияларын қолдану әлеуметтік қызметкерді әңгімелеу терапиясы, кемсітушілікке жол бермеу тәжірибесі, мәдени құзыреттілік және мүдделерді қорғау сияқты күрделі құрылымдарға қосады. Жекешелендіруге, қатысуға, өзін-өзі анықтауға, адам құқықтарына және әлеуметтік әділеттілікке бағытталған бұл тәсіл клиентке мүмкіндік беретін және оны кеңейтетін маңызды құрал болады. Сонымен қатар, әлеуметтік құрылыстың әлеуметтік жұмыстағы мақсаты – осы өзгерістерге қол жеткізудің маңызды принципі деп саналатын клиенттерге көмек көрсету процесіне қатысуға мүмкіндік беру болып табылады.

Соңғы жылдары әлеуметтік жұмыс практиктері қабылдаған әлеуметтік және мінез-құлық ғылымдарында көптеген теориялар зерделенді. Теориялық перспективаға немесе міндеттемеге қарамастан, адамдарға өмір талаптарын жеңуге мүмкіндік беретін әлеуметтік қызметкердің «өзгерістер агенті» ретіндегі қызметі басты құндылықтардың біріне айналды. Теориялық көзқарастар Фрейдтің психоанализі сияқты әртүрлі символдық интерактивизм, әлеуметтік қарым-қатанас, отбасылық жүйелер, адам экологиясы және әлеуметтік құрылыс сынды нұсқаларды тудырып, мамандықтың негізін нығайтатын эклектикалық теорияларға өз үлестерін қосты [110]. Бұл теориялар белгілі бір дәрежеде клиенттің рухани-әлеуметтік жағдайын түсінуге қатысты. Бұлар теорияның да, практиканың да маңызды бөлігі болып табылады. Дегенмен, «парадигманың табиғаты қандай?» деген сұраққа әлеуметтік жұмыстың әртүрлі теорияларының қолданылуы және олардың құндылықтар мен қалауларына тәуелділігі тұрғысынан екі полярланған жауапты көруге болады. Мұнда жеке немесе топтық мотивация арқылы мінез-құлықтың өзгеруіне жіті назар аудару маңызды. Осындай міндеттемелерге сүйене отырып, әлеуметтік жұмыс өз миссиясын орындау үшін ғылыми теорияларды, модельдер мен тәсілдерді қолданады, парадигматикалық потенциал белгілі бір проблеманың көлемін, сондай-ақ клиенттердің қажеттіліктерін анықтауға көмектесетін білім мен теориялық тәсілдерді қамтиды және де қарым-қатынасты (әлеуметтік қызметкерлер мен әлеуметтік топ мүшелерінің) таңдауы мен сипатына әсер етуі мүмкін. Қарым-

қатынастың теориялық негізінің болуы әлеуметтік жұмыс тәжірибесінде маңызды болып табылады. Соңғы жылдары әлеуметтік жұмыс практиктері қабылдаған әлеуметтік және мінез-құлық ғылымдарында көптеген теориялар зерделенді. Теориялық көзқарасқа немесе міндеттемелерге қарамастан әлеуметтік қызметкердің «өзгеріс агенті» ретіндегі қызметі адамдарға өмір талаптарына төтеп беріге мүмкіндік беретін басты негіз болып табылады.

1.3 Әлеуметтік жұмыс шеңберлері: теорияның практикада көрінісі

«Фрейд теориясы» – тәжірибеге бағытталған әлеуметтік жұмыс сияқты біртұтас теориялық құрылым емес, әлеуметтану, психология және когнитивистика аясында дамитын ұғымдар жиынтығы. Фрейд категориясы бірден бірнеше пәндерде, соның ішінде 50-60 жылдардағы «танымдық революцияның» әлеуметтік жұмысында кеңінен таралуына ықпал етеді. Фрейд теориясының негізгі шарты мәселені әр түрлі тұрғыдан қарастыруынан және көптеген құндылықтар мен көзқарастарға әсер етуінен тұрады. Фрейдминг-адамдар мәселенің белгілі бір тұжырымдамасын дамытатын немесе осы мәселе бойынша өз ойларын қайта сараптайтын процеске қатысады. Фрейдмингті концепция ретінде алғаш рет Gregory Bateson тұжырымдап, оны метакоммуникация нысаны түрінде әрекет ететін психологиялық шеңберді «интерактивті хабарламалар жиынтығының кеңістіктік және уақыттық шектеулері» ретінде анықтаған [111], [112].

Фрейднің терең зерттеулерінің бірін Goffman жүргізді. Осы анықтама бойынша «фрейд» «күнделікті өзара қарым қатынастың құрылымдық контексті» ретінде түсіндіріледі. Goffman «Фрейддерді талдау» деп аталатын еңбектерінде адамдар өз әлемінде не болып жатқанын бастапқы құрылымы арқылы түсіндіреді [113]. Оны пайдаланушы қалыпты жағдай ертіңде қабылдағандықтан, бұл құрылым негізгі болып саналады. Оның фрейд ретіндегі пайдалылығы басқа фрейддерге байланысты емес. Goffman екі маңызды айырмашылықты анықтайды: табиғи және әлеуметтік. Екеуі де адамдарға кең әлеуметтік контексте олардың тәжірибесін түсіндіру мақсатында мәліметтерді ұғынуға көмектеседі. Олардың арасындағы айырмашылық функционалды: табиғи шеңберлер оқиғаларды физикалық құбылыс ретінде анықтайды, табиғи дәйексөздерді сөзбе-сөз қабылдайды және оқиғалардың себептілігін ешқандай әлеуметтік күштерге жатқызбайды.

Ал әлеуметтік шеңберлер оқиғаларды басқа әлеуметтік ойыншылардың (адамдардың) мақсаттары мен айла-шарғыларымен анықталатын әлеуметтік анықталған құбылыстар ретінде қарастырады. Адамдар біздің қарым-қатынасымызда құрайтын шеңберлер мен фрейддер деректердің түсіндірілуіне, өңделуіне және берілуіне қатты әсер етеді. Goffman-ның негізгі болжамы адамдардың оларды түсінсе де, түсінбесе де күнделікті өмірде осы ортаны қолдана алуы болды. Осылайша, фрейд идеясы жаңалықтар объектілерінің белгілі бір атрибуттарына назар аударуды білдіреді.

Фрейм әлеуметтік жұмыстағы дерексіз форма ретінде (1) таным (білім) және экспектация (күту) элементтері болып табылатын танымдық білімді; (2) өкілдік схемасы, яғни өкілдік және мағыналық форма иеленеді. Осы жерде және одан әрі біз «жақтау» теориялық ресурстарының шартты кодификациясын өкілдік форма тұрғысынан ұстанамыз.

Ғылыми білім қоғамды байыту, әлеуметтік өзгерістер мен жаңа өмір салтына қатысты жеке адамдар мен қауымдастықтардың мүмкіндіктерін бағыттау және кеңейту мақсатында әлеуметтік жұмыс шеңберлерін түсінуге және түсіндіруге негіз болды. Әлеуметтік жұмыстағы мамандық тұрғысынан адамдар мен қоғам бір-бірін толықтырады; тәртіп тұрғысынан адам мәселелерін шешуде әртүрлі адамдар мен қауымдастықтардың өзара күрделі әрі жағымды әрекеттесуіне сенеді. Құрылымдық көзқарас тұрғысынан клиентті араласу жағдайында түсінуге тырысқанда, әртүрлі тәсілдерді қолдану керек, өйткені олар бізге әртүрлі шынайылықтарды түсінуге және бағалауға көмектеседі. Әр түрлі теориялық тәсілдерді қолдана отырып, әлеуметтік қызметкерлер жеке пікірлер мен болжамдарды есте ұстауы керек, өйткені олар клиенттерді түсінуге және олармен емдеу хаттамалары мен жоспарларын жасауға кедергі келтіруі мүмкін. Сонымен қатар, әлеуметтік қызметкерлер теориялардың белгілі бір құндылықтар мен саяси көзқарастарды білдіретінін білуі керек [114].

Сонымен қатар, теориялар араласу бағытын да анықтайды. Мысалы, кәметке толмаған құқық бұзушымен жұмыс жасау кезінде әлеуметтік қызметкер психологиялық немесе социологиялық теорияларды қолдануы керек пе? Жағдайды бағалау үшін қолданатын біз таңдаған теориялық құрылым араласу түрін анықтайтын болады. Оның негізгі емдеу әдісі жеке емдеу болып табылатындығын немесе оның әлеуметтік реформалардағы тарихи тамыры бар-жоғын әлеуметтік қызметкер мамандығы, тіпті мыңжылдықтар тоғысында да талқылауды жалғастырады [115].

Әлеуметтік жұмыс миссиясы осы екі тәсілді де қамтитыны түсінікті болғанымен, әлеуметтік құрылыс аясында оны әлеуметтік жұмыстың әлеуметтік әділеттілік миссиясына негізделмеген топтар құрған білімнің нәтижесі ретінде түсіндіруге болады. Әлеуметтік қызметкерлер проблеманы анықтауда әлеуметтік реформаларды елемей, жеке қарым-қатынасқа көп көңіл бөле отырып, кең призманы қолданатын басқа көмекші кәсіптермен салыстырғанда олар жеке басының жағдайына байланысты зардап шегуі мүмкін.

Теорияны әлеуметтік жұмыс практикасына енгізудің негіздемесін ұсына отырып, әлеуметтік құрылыс пен жүйелік теорияның негіздеріне қайта жүгіну қажет. Айта кететіні, конструктивизмнің пәнаралық дискурсы әлеуметтік жұмысты да айналып өтпеді. Басқа кәсіби тәжірибелердегідей (мысалы, психотерапияда қадағалау немесе ұйымдастырушылық даму), қызмет саласында болып жатқан оқиғалар әртүрлі теориялық тұрғыдан көрінеді. Жиырма жылға жуық уақыт бойы өзекті болып қала беретін осы көзқарастардың бірі конструктивистік көзқарас болуы мүмкін. Конструктивизм өзінің әртүрлі (әсіресе жүйелік-теориялық) сорттарында әлеуметтік жұмыстың теориялық және әдіснамалық дискурсына ұзақ әсер етеді.

Әлеуметтік қызмет маманының қоғамға маңызды әсерін Heinz von Foerster этикалық императивіне сүйене отырып көрсетуге болады: әлеуметтік жұмыс конструктивистік рефлексия арқылы өзінің практикалық және теориялық мүмкіндіктерін кеңейтуді бастан кешіреді. Конструктивистік тәсіл әдістемелік іс-әрекет тұрғысынан да, әлеуметтік жұмыстың ғылыми негізі тұрғысынан да мүмкін болатын нұсқаларды кеңейтеді. Себебі конструктивизм кездейсоқтықты байқау, сипаттау, түсіндіру және бағалау шеңберін ашады. Сондықтан, осы ұстанымнан заттарды әрдайым байқауға, сипаттауға, түсіндіруге және бағалауға болады. Ойлау және әрекет ету процестерінің ашылуы мен икемділігі әлеуметтік қызметкерлер арасында жүйелік-конструктивистік парадигманың танымалдылығын түсіндіретін себептердің бірі болып табылады.

Әлеуметтік конструктивизм парадигмасы адам тәжірибесінің философиясына, әсіресе Mannheim мен Schütz еңбектеріне негізделген. Алайда, ол әлеуметтануды, әлеуметтік психологияны және әлеуметтік жұмысты қоса алғанда, бірнеше салаларға терең үңіліп, соңғы 20 жыл ішінде ондаған мақалалар мен кітаптар шығарып, үздіксіз пікірталастар тудырған Америка Құрама Штаттарындағы ғылыми мектептер шеңберіндегі әлеуметтік мәселелерді зерттеудің басты тәсіліне айналды [116].

90-шы жылдары Dirk Baecker «Әлеуметтік көмек қоғамның функционалды жүйесі ретінде» тақырыбында әлеуметтік жұмыс туралы академиялық дискурс туралы эссе жариялайды. Luckman жүйесі теориясының аясында мұнда әлеуметтік көмек, оның ішінде әлеуметтік жұмыс, қазіргі уақытта қоғамның тәуелсіз функционалды жүйесіне айналды. Беккер бұл сұраққа оң жауап береді және бұл әлеуметтік жұмысты өзара әрекеттесу, ұйымдастыру және әлеуметтік орналастыру деңгейлерінде нені білдіретінін түсіндіреді. Әлеуметтік-теориялық пікірталастардан басқа, Baecker Әлеуметтік жұмыстың конструктивистік интервенциялық теориясын негіздейді, онда әлеуметтік жұмыстың мүмкіндіктері мен әсер ету шектерін көрсетуге қатысты аутопоэзис теориясы ашқан тәжірибелік аспектілер байыпты қарастырылады [117].

Әлеуметтік ғылымдар саласында әлеуметтік құрылым теориясын зерделеуде Mead және Parsons ғылыми еңбектеріне сүйенеді [118]. Әлеуметтік психологияның Gergen, Mead және әлеуметтанудың Berger мен Luckmann ғылыми зерттеулеріне сүйене отырып, әлеуметтік құрылым жалпы қабылданған болжамдарға қатысты сыни ұстанымды қамтитын адам зерттеулеріне көзқарас ретінде анықтауға болады. Бұл тәсіл жалпы болжамдар басым әлеуметтік топтардың мүдделерін нығайтуда маңызды рөл атқарады деген идеяны қолдайды. Сонымен қатар, әлемді қалай түсінетініміз – бұл қоғамдағы әлеуметтік топтар арасындағы өзара байланыстар мен келіссөздердің даму процесінің нәтижесі. Сонымен, шындық тарихқа, мәдениетке және контекстке тәуелді емес; керісінше, ол әлеуметтік тұрғыдан жасалған [119].

Әлеуметтік құрылым теориясы мамандық пен әлеуметтік жұмыс пәнінің миссиясымен, оның құндылықтар жүйесімен тығыз байланысты. Әлеуметтік құрылым пікірімен қатар, әлеуметтік қызметкерлер, кәсіби саладағы наным-сенімдерге, білімге және жалпы қабылданған стандарттарға күмән келтіреді.

Тарих пен мәдениеттің адамның дамуы мен жұмысына әсері тұрғысынан алғанда, қоғамда кездесетін мәселелерді және олардың көрсетілетін қызметтерге әсерін қарастыратын теориялық модельдер өте маңызды.

Мысалы, Қазақстанда әлеуметтік қызмет көрсету ұйымдары құрған панасыз балаларға арналған орталықтардың миссиясы қандай? Олардың мақсаттары қандай? Әр түрлі әлеуметтік топтар көше балаларына қоғамдық өмірде орнын тауып, белсенді қатысуға қаншалықты мүмкіндік береді? Әр топ панасыз балаларға күтім жасау немесе оларды оқыту проблемасы бар деп қаншалықты мәлімдейді? Әр топтың құндылық жүйелері қандай? Бұл құндылықтар жүйесі миссия мен әлеуметтік жұмыс этикасына сәйкес келе ме? Жетім және панасыз балалардың қоғамға бейімделуіне пайдалы болатын әлеуметтік топ бар ма? Әлеуметтік анықталған проблемаға меншік құқығын иеленудің, жетім балаларға қамқорлық көрсеткен «тағайындалған» әлеуметтік қызметкер ретінде танылып, беделді болудың артықшылықтары кіреді.

Әлеуметтік конструктивизмге негізделген тәсіл әлеуметтік жұмыс тәжірибесін дамытуға бағытталған. Әлеуметтік қызметкерлер өз құқықтарын, көзқарастарын білдіре алмайтын (соның ішінде маргиналды топтар) топтардың құнды пікірлері бар деп санайды. Witkin атап өткендей, әлеуметтік жұмыс әр түрлі пікірлер мен көзқарастар еркін көрінетін кеңістік болуы керек [120].

Сонымен қатар, егер әлеуметтік қызметкер атаулы топтарға сапалы әрі маңызды қызмет көрсете алса, онда топ мүшелері өздерінің ана тілдерінде білдірген пікірлер қызметті ұсынушылар үшін өте маңызды болады. Бұған қалай қол жеткізуге болады? Мұнда бірнеше мысалдар келтірілген: маргиналды тұлғаларды өз тәжірибелерін өз сөздерімен сипаттауға ынталандыру, оларға өз әңгімелерін жазуға көмектесу және жетістіктермен бөлісу. Сонымен қатар, әлеуметтік топ мүшесі кәсіби жұмыс процесіне қаншалықты белсенді қатысуы керек? Клиент әлеуметтік қызметкердің жазған жеке сезімдері, ойлары және өмірінің басқа аспектілерінің динамикасы туралы есептерге сөзсіз қол жеткізе ала ма? Клиенттің бар шындыққа деген көзқарасы дәл болмауы мүмкін, бірақ ол өз көзқарасын білдіру үшін ең қолайлы адам болуы керек. Әлеуметтік қызметкерлер кеңес беру немесе қадағалау қызметін конструктивистік, яғни эпистемологиялық тұрғыдан қарастыруы керек [121-124].

Биологиялық, философиялық және әлеуметтанулық теориялық модельдерге негізделген бұл эпистемологиялық тәсіл (мысалы, бақылау немесе өзін-өзі бағалау) клиенттермен тікелей қарым-қатынаста рефлексияда практикалық әсер беріп қана қоймайды, сонымен қатар әлеуметтік жұмысты ғылыми және теориялық негіздеу мүмкіндігін арттырады. Осыған байланысты жүйелік-конструктивистік ойлау әлеуметтік жұмыс ғылымының дамуы мен қалыптасуы туралы қазіргі заманғы дискурсқа сәйкес келеді [125, 126, 127]. Осылайша, әлеуметтік жұмыстың ғылымы мен кәсібилігіне конструктивизм және жүйелер теориясы сияқты пәнаралық теориялық инновацияларды қолдану арқылы басқа теориялық модельдермен тым көп шектелмей қол жеткізуге болады [128], [129]. Белгілі болғандай, конструктивизм танымның пәнаралық бағдарламасы ретінде әртүрлі сорттарымен, әлеуметтік жұмыс сияқты, биологиялық, психологиялық,

жан-жақты мәдени талдауды, байланыс теориясын және әлеуметтанулық зерттеулерді қамтитын әртүрлі тәсіл болып табылады [130], [131].

Әлеуметтік жұмыста әрбір тәжірибелі маман білетін және оның іс-әрекеттеріне негіздейтін кейбір негізгі қалыптасқан түсініктер бар. Бұл түсінік бойынша әлеуметтік жұмыс адамдарға көмектесу үшін азайтылуы керек. Әлеуметтік қызметкерлер өздеріне көмектесу үшін адамдарды өзгерте алмайтындығын, бірақ олармен қарым-қатынаста, олардың жеке мәселелерін шешуде зиян келтірмеген жағдайда ғана өз әрекеттерін өзгертуге мүмкіндігі бар екенін және әлеуметтік жұмыстың сәттілігі тиімді әлеуметтік коммуникациялық процестерді жүзеге асырылған мүмкіндіктеріне байланысты екенін түсінуі керек. Бұл негізгі қалыптасқан түсініктер (постулаттар) практикалық ойлар мен тәжірибелерде ғана емес (мысалы, қадағалау), сонымен қатар әлеуметтік жұмыс процестеріне қатысты ғылыми ойлар мен құқықтық негіздерде көрініс табады [132].

Конструктивизмде әлеуметтік жұмыс туралы ғылым басқа теориялық тәсілдерге қарағанда осы негізгі постулаттарды (қалыптасқан түсініктер) ғылыми және тіпті пәнаралық тұрғыдан, яғни тиісті жеке немесе анықтамалық ғылымдар арқылы (мысалы, психология, педагогика, әлеуметтану, саясаттану) негіздей алады. Әлеуметтік жұмыс үшін конструктивистік көзқарастың арқасында бірнеше рет жасалған нәрсе мүмкін болып көрінеді, бірақ көбінесе (кем дегенде практиктердің көзқарасы бойынша) жеткіліксіз қол жеткізілді: ғылыми және сонымен бірге тәжірибеге негізделген әлеуметтік жұмыс іс-шараларының жиынтығын оның әр түрлі міндеттерімен үйлесімді негіздеудің жалпы деноминаторға әкелуі екіталай [133]. Конструктивистік теоремалар әлеуметтік жұмыс оқиғаларының практикалық күрделілігін және процестер мен оқиғалардың кездейсоқтығын дұрыс суреттеуге және түсіндіруге мүмкіндік береді.

Әлеуметтік жұмыс зерттеулерінде конструкционизм айтарлықтай маңыздылыққа ие емес [134]. Ол проблемалық сәйкестіктер деп аталатын клиенттік топтарды таңбалау мен әлеуметтік категориялауды зерттеуде маңызды рөл атқарады (қылмыскерлер, нашақорлар, босқындар, иммигранттар, құрбандар және т.б.). Әлеуметтік жұмыстағы конструкцияның басқа типтік жағдайлары дискурсивті тапсырыстарды талдау (этникалық көпшілік пен азшылық, инсайдерлер мен аутсайдерлер, әлеуметтік қызметкерлер мен клиенттер) және гендерлік нормаларды талдау болып табылады. Зерттеудің бұл түрінің ортақ қасиеті топты проблемалық ретінде көрсетудің өзі проблемалық болып табылады, ал мәселенің өзі (мысалы, теңсіздік, нашақорлық, отбасындағы зорлық-зомбылық) әдеттегідей қабылданады. Керісінше, әлеуметтік мәселелерді зерттеудегі конструктивті көзқарастар әлеуметтік мәселенің өзін құруға бағытталған. Олардың бастапқы белгілі бірі (бірақ басқалары емес) жағдайлардың қалай және неге әлеуметтік мәселелерге айналғаны туралы сұрақтардың негізі болып табылады [135, 136, 137].

Әлеуметтік жұмыстың тағы бір маңызды теориялық негізі Niklas Luhmann-ның әлеуметтік жүйелер теориясы болып табылады. Бұл тәсіл негізінен неміс

ғалымдардың - Baecker [138], Bommers және Scherr [139], Merten [140] және скандинавиялық ғалымдардың - Appel Nissen [141] контексттерінде болғанымен, әлеуметтік жұмыста танымал болды, түпкі ойы ұйымдастырылған әлеуметтік көмектің қызметі мен оның қоғаммен байланысын зерттеуге бағытталды. Теория өте күрделі және бірнеше ішкі теориялардан (коммуникация теориясы, әлеуметтік теория, ұйымдастыру теориясы) тұрады. Функционалдық дифференциацияның жүйе деңгейлерінің дифференциациясымен үйлесуі әлеуметтік мәселелердің әртүрлі конструкцияларын талдауға көмектеседі.

Luhmann-ның пікірінше, теориялық терминдердің теориялық емес сөздерден айырмашылығы, олар «айырмашылық контекстімен және басқа терминдерге тұрақты сілтемемен шектеледі. Терминдерді олардың мағынасы контекстен салыстырмалы түрде тәуелсіз (яғни терминдердің өздері контекстінде ғана) түсінетін және өз алдына проблема ретінде талқылай алатындай дәрежеде нақтылауға болады. Әлеуметтік жұмыста кейде анықтауға болатын теориялық тапшылық көбінесе кәсіби тәжірибеде қолданылатын терминдердің («ресурстарды ынталандыру», «денсаулықты нығайту», «алдын алу», «орнату») ғылыми тұрғыдан жеткілікті анықталмағандығына байланысты болып келеді. Терминдер – сөздің негізгі дұрыс мағынасында – «өзінен-өзі түсінікті болуы» ретінде пайда болады, дегенмен оларға берілген мағыналар ауқымы айтарлықтай мәнге ие болып келеді. Бұл өз кезегінде бір мезгілде қарым-қатынасты қиындатады және жеңілдетеді: оны қиындатады, өйткені концептуалды екітүрлілік түсінбеушілікке әкеледі және кәсіби білімнің одан әрі дамуын тежейді; бірақ ол сонымен қатар тапсырманы жеңілдетеді, өйткені - кем дегенде, зерттеулер болғанша - мәлімдемелерді түсіндірудің қажеті жоқ, өйткені «әркім нені біледі соны көрсетеді» [142].

Екінші жағынан, Luhmann теориясы әлеуметтік мәселелерді зерттеуге арналмаған [143]. Соған қарамастан, ол қазіргі қоғамды сипаттайтын жүйені қалыптастырудың жоғары мамандандырылған нысандарын түсіну үшін нақты тұжырымдамалық аппаратты ұсынады. Дәл осы функционалдық сараланған әлеуметтік құрылым әлеуметтік мәселелерді анықтау, алдын алу, қарсы келуінен және шешу тұрғысынан ерекше жағдайлар жасайды.

Luhmann жүйелік теориясы әлеуметтік жұмыстың ғылыми дискурсындағы тенденцияларды белгілейді, ол Hollstein-Brinkmann [144], Pfeifer-Schaupp [145], Kleve [146], Hosemann, Wolfgang [147] еңбектерінде көрсетілген.

Атап айтқанда, Luhmann әлеуметтік жұмыс өзінің жалпы, классикалық түрде «біртұтас» бағытымен айналысатын үш орталық жүйені анықтайды. Үш негізгі жүйесіне биологиялық жүйелер (дене), психологиялық жүйелер (сана жүйелері) және әлеуметтік жүйелер (өзара әрекеттесулер, ұйымдар, функционалдық жүйелер, әлеуметтік қозғалыстар және қоғам) - бір-бірімен құрылымдық байланысқан және мінез-құлқында контингентті автопоэтикалық жүйелер ретінде түсіндіріледі [148]. Бұл жағдайда конструктивистік теория әлеуметтік жұмыстың классикалық негізгі ережелерін ғылыми тұрғыда негіздейді, бұл көмек тек өзіне-өзі көмек көрсетуге көмектеседі, адамдарды немесе әлеуметтік жүйелерді (мысалы, отбасылар, топтар немесе ұйымдар) басқа

адамдар мақсатты түрде өзгерте алмайды және мұндай жүйелер арасындағы байланысты бастау маңызды. Аутопоэзис теоремасы биологиялық, психологиялық және әлеуметтік жүйелерді өзіне-өзі сілтеме жасайтын және жабық деп түсінуге болатынын, яғни жүйенің ішкі операцияларын (мысалы, дене немесе дене жүйесі үшін өмірлік процестер, адам үшін сана процестері) деп түсіндіреді. Психологиялық жүйе және әлеуметтік жүйе үшін қарым-қатынас процестері) ішкі шеңберді жүзеге асырады және - кем дегенде, жүйе өзгеріп, қайта жаңғырғанша - әрқашан бір типтегі операциялармен байланысты және осылайша бір ортада оны екінші бір ортадан ерекшелендіріп тұрады. және мұндай жүйелер арасындағы байланысты бастау маңызды.

Мұнда біз ұсынатын екі тәсілді біріктіре отырып, біз коммуникация мәселелерінің қалай пайда болатынын және әлеуметтік жүйелердің қандай рөл атқаратынын түсіндіре аламыз, өйткені оларды қазіргі әлемнің қалай дамығанымен байланыстыра алады және оларды әртүрлі жүйелердің функцияларымен байланыстыра көрсетеді. Loseke көмегімен біз әлеуметтік жұмыс әрекеттеріне талдау жасап алуымызға болады. Осылайша әлеуметтік проблемаларды құру жағдайлар мен себеп-салдардың қатынастарды, мәдени тақырыптардың, адамдар мен шешімдерінің түрлі өлшемін өзгерту ретінде қарастырылады. Luhmann әртүрлі бақылаушылардың назар орталығындағы әлеуметтік проблеманы бағалауда жүйелі түрде қалай ерекшеленетінін дәл анықтай алатын қоғам теориясын ұсынады. Loseke параметрлерінің вариациялары кейіннен тартылған әлеуметтік жүйелерді бақылаулардағы сәйкессіздіктердің нәтижесі ретінде түсіндірілуі мүмкін.

Әлеуметтік жұмыстағы жүйелер теориясы мінез-құлыққа бір жүйе ретінде бірге жұмыс істейтін көптеген факторлар әсер етеді деген идеяға негізделген. Бұл факторларға отбасы, достар, әлеуметтік жағдайлар, экономикалық класс және үй ортасы жатады. Теория осы және басқа факторлар адамдардың қалай ойлайтыны мен әрекетіне әсер ететінін айтады, сондықтан тиімсіз бөліктерді түзету немесе берілген жүйенің жетіспейтін элементтерін бейімдеу жолдарын табу үшін осы әлеуметтік құрылымдарды зерттеу мінез-құлыққа оң әсер етуі мүмкін. Психология, коммуникация теориялары және психиатрия сияқты салалар қазіргі әлеуметтік жұмыс жүйелерінің теориясына әсер етеді. Әлеуметтік жұмыстың осы нақты теориялық көзқарасы аясында тәжірибеде мамандар субъектінің мінез-құлқы мен әл-ауқатына әсер ететін көптеген жүйелерді бақылайды және талдайды. Содан кейін олар осы жүйелерді адамның ерекше жағдайына сәйкес жақсарту үшін жұмыс істейді. Әлеуметтік жұмыс тәжірибесінде жүйелік теория қандай сұрақтарды шешеді?

Әлеуметтік жүйелер көптеген әлеуметтік жұмыс контекстінде кездеседі. Жүйелік теорияны күрделі тұлға аралық қатынастарды және әлеуметтік жүйелерді зерттеудің проблемалық-бағдарлы тәсілі ретінде енгізу арқылы әлеуметтік қатынастарды зерттеуге негіз беріледі. Жүйелер теориясы адамның әлеуметтік ортасындағы жағдайының толық көрінісін ұсынады. Ол көбінесе көптеген мәселелер бір-бірімен тығыз байланысты, бір-біріне әр түрлі әсер ететін жағдайларға қолданылады. Әлеуметтік жұмыстағы жүйелер теориясы мінез-

құлықты контекстік түсіну ең қолайлы араласуға әкелетін кезде қолданылады. Шешілетін мәселелердің мысалдары мыналарды қамтиды:

(1) мектеп соққысы, Американдық мектептің әлеуметтік жұмысы қауымдастығының (SSWAA) жалпы жүйелер теориясына сәйкес, адам мінез-құлық теорияларымен қатар, мектептің әлеуметтік қызметкерлері мектеп ортасында кездесетін травматикалық мәселелермен байланысты күрделі өзара байланысты факторлардың әсерінен зардап шеккен оқушыларға көмектесуге көмектеседі. баланың дамуына және оқу үлгеріміне әсер ету;

(2) депрессия, биполярлық бұзылыс және мазасыздық: бұл емдеу әдісі психикалық аурудың осы түрлеріне пайдалы болуы мүмкін, атап айтқанда, отбасылық жүйелі терапия жеке адамдарға және отбасы мүшелеріне жақсы бақылауға және жеңуге көмектеседі;

(3) тамақтанудың бұзылуы: Зерттеулер көрсеткендей, анорексия, булимия немесе тамақтану бұзылыстарының басқа түрлерімен көмек сұраған адамдар оң нәтижелерге ие болуы мүмкін. Бір зерттеу отбасылық жүйелер теориясының тәсілдер қатысушыларға терапия аяқталғаннан кейін бір жылдан кейін тамақтану бұзылыстарының толық ремиссиясын жалғастыруға айтарлықтай көмектесетінін көрсетті;

(4) қауіпті мінез-құлық: нашақорлық және қорғалмаған жыныстық қатынас сияқты қауіпті мінез-құлықтарды көбінде балалардан немесе ересектерден көруге болады. Егер де мамандар мұқият бағалау жүргізе алатын болса, онда бұндай дүниелер емдеумен және қауіпті әрекетті баламалармен байланысты болып шығуы мүмкін. Бұл кейде басқа әлеуметтік жұмыс теорияларымен біріктіріледі.

Жүйе теориясы мен әлеуметтік жұмыс бойынша Steven Walker деңгейлердегі араласудың бірнеше мектебін ажыратады:

1. Құрылымдық тәсіл: араласудың бұл түрі жанұядағы немесе жүйедегі интерактивті заңдылықтарды байқау әдістемесіне негізделген, содан кейін проблемалық жағдайларды оқшаулау, проблемаларды анықтау үшін шешімдерді табу, олар туындаған кезде оларды үзу, содан кейін мәжбүрлеу үшін құрылымдық тәсілді пайдаланады. Егер де проблема пайда болса, адамға немесе отбасына жақсы нәтижеге әкелетін нәрселерді жасаудың әртүрлі тәсілдерін қолдануды ұсынады.

2. Стратегиялық тәсіл: стратегиялық араласулардың назары күнделікті өзара әрекеттесу және дұрыс қолданылатын когнитивті ойлау көмегімен проблемаларды шешу болып табылады. Көбінесе, осындай проблемалардың шешілуі адамдардың проблеманы қабылдауына байланысты болып келеді. Тәсілдің бұл түрі қабылдауды тек сырттан таңуға тырыспай, жүйе ішіндегі отбасы немесе жеке тұлғаны қабылдауға бағытталған мәдени өзекті шешімге мүмкіндік береді;

3. Жүйелік тәсіл: Бұл тәсіл (миландық жүйелер моделі деп те аталады) жеке адаммен ғана емес, бүкіл отбасымен немесе жүйемен жұмыс істейді. Бұл тәсілдің мәні дисфункционалды (мінез-құлқында ауытқуы бар тұлға) үлгілерді қолдайтын ережелер мен идеологияларды табу, содан кейін жүйеде басқаларды

кінәлау ретінде қабылданбауы үшін, арнай өзгерістерді ынталандыру болып табылады.

Жеке тұтынушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қолдануға болатын бірнеше тәсілдер және кез-келген затты іске асырудың бөлігі болуы мүмкін бірнеше элементтер бар. Теориялық элементтер мен концепцияларды бұдан былай пайдалы болмайтын абстракциялық деңгейге жеткізбеу маңызды. Дегенмен, жүйелер теориясын енгізудің бірнеше жалпы элементтері мыналарды қамтиды:

1. Қадағалау, терапиялық сеанстарды оқытылған, лицензиясы бар маман жүргізуі маңызды болып табылады. Әлеуметтік қызметкерлер, отбасылық терапевттер немесе тіркелген терапевттер кері байланыс пен ұсыныстарды ұсына алады және іс қызметкерінен басқа көзқарас алу үшін мұқият бақылау жүргізе алады;

2. Жүйелер теориясының элементі ретінде мәселелер контекстін анықтауды, кейбір зерттеушілер әлеуметтік жұмыс тәжірибесінің ең айқындаушы сипаттамасы деп санайды. Дәл осы элемент ұсынылған мәселелерге экологиялық көзқарасты білдіреді. Әлеуметтік қызметкер отбасылық, кәсіптік, қоғамдастық, әлеуметтік-экономикалық және мәдени динамикамен анықталатын бар проблеманың контекстіне қатысты бірқатар сұрақтар қояды. Сонымен қатар, денсаулыққа зиян келтіретін заңдылықтарды түсіну, содан кейін оларды өзгерту немесе болдырмау үшін қиындықтарға басқа қырынан қарауға баса назар аударылады;

3. Циклділік пен үлгілер жұмыстың сипаттамасы, ол жүйелер теориясына сүйене отырып, проблемалық мінез-құлық оқиғалар мен әрекеттердің рефлексиялық циклдік қозғалысының бөлігі болып табылатының ұсынады. Осы айналмалы процестерді тиімді анықтау және жою, алға қойылған оң жолды қамтамасыз етеді. Бұл адамдарға прогресс жолында жиі кедергі келтіретін айыптаулардан немесе алдын ала пікірлерден арылуға көмектеседі.

Соңғы бірнеше жылда ғылыми дискурс біршама өзгерді, өйткені бұл теориялық көзқарас алғашында кең кәсіби қоғамдық қызығушылық танытқан болатын. Бұдан біз 1990-шы жылдардың басынан бастап, әлеуметтік жұмыс саласындағы жүйелі-теориялық жұмыстардың жариялану тығыздығы айтарлықтай артқанынан көре аламыз. Әлеуметтік жұмыс туралы теориялық пікірталас тікелей алдыңғы кезеңде салыстырмалы тоқыраумен сипатталса, соңғы уақытта маңызды іргелі сұрақтарды түсіндіруге қызығушылық артып, сипат алған болатын. Олар:

1. Ғылым ретінде әлеуметтік жұмыс пен кәсіп ретіндегі айырмашылық;

2. Қазіргі қоғамда және ол үшін атқаратын негізгі міндеттері мен функциялары,- деп қарастырылады. Мұнда жүйелік теория әлеуметтік жұмыс оның концептуалды және категориялық құралдарына жаңа серпін береді, сонымен қатар, бұны бағыттың дамуына ықпал етуші ретінде көрсетті. Бір жағынан, негізгі сұрақтар мен пікірталастар өздерінің кідірістерінен арылып, қайтадан дискурс тақырыбына оралады. Екінші жағынан, бұл парадигма өзінің фреймдерімен әртүрлі мазмұн түрлерін біріктіретін сұрақтарға жауап беретін

бағдарды ұсынады. Әлеуметтік жұмыстағы жүйелік-теориялық дискурс осы уақытқа дейін бір-бірімен параллельді, компенсацияланған немесе тіпті бір-біріне қарсы тұрған пән ішіндегі талқылаулардың теориялық интеграциясының перспективасын ашу әрекеті болып табылады [149].

Жалпы алғанда, әлеуметтік жұмыс тәжірибесінде жүйелік теорияның құндылығын анықтай отырып, бұл, ең алдымен, отбасы немесе жүйе тарихын біріктіру, оның барлық жеке бөліктеріне қол жеткізу немесе түсіну мүмкіндігі екенін атап өткен жөн. Осы арқылы олар клиент өмір сүретін бүкіл жүйені жақсырақ түсіне алады. Бұл кәсіпқойларға адамның күнделікті өмірде отбасы ішінде де, одан тыс жерлерде де кездесетін динамика туралы ойлауына мүмкіндік беру үшін өте маңызды. Жүйе теориясын түсіну және қолдану әлеуметтік жұмыстың көптеген түрлерінде өте маңызды, өйткені ол адамдарға жаман әдеттерден арылуға және толық өмір сүруге кедергі келтіретін мінез-құлықты тоқтатуға көмектесетін түсініктерді бере алады. Жақсырақ түсіну және құралдардың арқасында, клиенттер өздері тұратын жүйелерді жақсы шарлай алады. Бұл әлеуметтік қызметкер болудың ең пайдалы аспектілерінің бірі болуы мүмкін.

Жүйелер теориясы соңғы бірнеше онжылдықта айтарлықтай дамыды. Күрделілік пен хаос теорияларын зерттеудің ілесімі әдістері жүйелер теориясын түсінудің жаңа жолын ашты және күрделі адам жүйелерін зерттеудің күрделі математикалық әдістерін алға жылжытты. Ол көбінесе «сызықсыз динамика» деп аталады, өйткені олар әлеуметтанушыларға таныс себеп пен салдардың сызықтық үлгілеріне қарсы келетін тәсілдермен өзгертін жүйелерді түсінуге тырысады, бұл теориялық көзқарастар, әлеуметтік ғылымдардың кең ауқымында қолданбалы екенін көрсетеді. Соның ішінде әлеуметтік жұмыс саласындағы практиктер мен зерттеушілер үшін түсінікті және өзекті болып табылады.

Жүйелер теориясын түсіну және қолдану әлеуметтік жұмыстың көптеген нысандарында өте маңызды, өйткені ол адамдарға жаман әдеттерден арылуға және толық өмір сүруге кедергі келтіретін мінез-құлықтарды тоқтатуға көмектесетін түсініктерді бере алады. Жақсырақ түсіну және құралдар арқылы клиенттер өздері тұратын жүйелерді жақсы шарлай алады. Бұл әлеуметтік қызметкер болудың ең пайдалы аспектілерінің бірі болуы мүмкін.

Жүйелер теориясы соңғы бірнеше онжылдықта айтарлықтай дамыды. Күрделілік пен хаос теорияларын зерттеудің ілесімі әдістері жүйелер теориясын түсінудің жаңа жолын ашады және күрделі адам жүйелерін зерттеудің күрделі математикалық әдістерін алға жылжытады. Көбінесе «сызықсыз динамика» деп аталады, өйткені олар әлеуметтанушыларға таныс себеп пен салдардың сызықтық үлгілеріне қарсы келетін тәсілдермен өзгертін жүйелерді түсінуге тырысады, бұл теориялық көзқарастар әлеуметтік ғылымның кең ауқымында қолданбалы деп саналады. Соның ішінде әлеуметтік жұмыс саласындағы практиктер мен зерттеушілер үшін түсінікті және өзекті.

1.4 Әлеуметтік жұмысты ұйымдастыру және кәсібилендіру: әлемдік тәжірибе және Қазақстан

Халықаралық әлеуметтік қызметкерлер Федерациясының (IFSW, 2014) жалпы жиналысы және халықаралық Әлеуметтік жұмыс мектептері қауымдастығының (IASSW) Бас Ассамблеясы 2014 жылдың шілдесінде әлеуметтік жұмыс кәсібінің Ғаламдық анықтамасы мен сипаттамасын қабылдады: «Әлеуметтік жұмыс – әлеуметтік өзгерістер мен дамуға, әлеуметтік келісімге, адамдардың құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейтуге ықпал ететін практикаға негізделген академиялық пән [150].

Әлеуметтік жұмыс анықтамаларының бірі әлеуметтік әділеттілік, адам құқығын сақтау, ұжымдық жауапкершілік және әлеуметтік әртүрлілікті құрметтеу принциптерімен байланысты, әлеуметтік жұмыс үшін басты сенім болып табылады. «Әлеуметтік жұмыс, әлеуметтік ғылымдар теорияларына сүйене отырып, әлеуметтік жұмыс өмірлік мәселелерді шешуге және әлеуметтік жағдайды жақсартуға бағытталған, осылайша қоғамдық өзгерістер мен дамуға ықпал етеді» [151].

Әлеуметтік жұмыс пайда болғаннан бері 144-тен астам елде қолданылатын жаһандық кәсіпке айналды [152]. Оның таралуы мен дамуы кәсіби мәртебеге жетуге деген ұмтылыспен қатар жүрді. Әлеуметтік жұмыс жағдайына кәсіби қызығушылықтың бірнеше себептері бар: біріншіден, оны жаһандық, ұлттық және аймақтық контексте өзектендіру, бұл елдер арасындағы фактіні, ұтқырлықты және қозғалуды көрсетеді және жаһандық өзара тәуелділік қызметтерді пайдаланушылар үшін жергілікті жағдайларды тек халықаралық қатынастар мен оқиғаларды ескере отырып түсінуге болатындығын білдіреді. Айта кету керек, әлеуметтік жұмыс әр түрлі аймақтарда өз ерекшеліктерін сақтайды және бұл әртүрлілік зерттеуге қызығушылық тудырады. Екіншіден, кейбір елдер тек әлеуметтік жұмыс тәжірибесін қалыптастыру, институционализациялау және кәсібилендіру жолында деген алаңдаушылық артып келеді. Кәсіби прогресс «табиғи тәртіптің» бөлігі болды деген бұрынғы болжамдарды әлеуметтік жұмысқа деген екіжақты қатынасты көрсететін саясат жоққа шығарды [153], [154]. «Мамандық» жұмыс түрін «кәсіптерден» ерекшелетін сәйкестендіру сипаттамаларының тізіміне енгізілген анықтамалық терминге жатады [155, 156, 157].

Бұл тәсіл сыни атрибуттарды немесе оның негізгі ерекшеліктерін анықтау арқылы терминдерді қолданады. Ernest Greenwood осы тәсілдің жақтаушысы (1) жүйелендірілген білім жиынтығына негізделген бес сипаттаманы бөліп көрсетті; (2) өзінің клиенттері мойындаған кәсіби беделге ие; (3) қоғамдық мақұлдау; (4) нормативтік-этикалық кодекс; және (5) ресми кәсіби қауымдастықтар қолдайтын кәсіби мәдениет. Бұрын көптеген зерттеушілер әлеуметтік жұмысты «жартылай кәсіптік» деп атаған, өйткені оның толық кәсіп үшін маңызды деп саналатын белгілі бір ерекшелігі жоқ (мысалы, кәсіби автономия) немесе бұл белгілер әлі толық дамымаған еді [158], [159].

Әлеуметтік жұмыс мамандық ретінде 1899 жылы Амстердамда пайда болды, содан кейін Еуропа мен АҚШ-қа таралды. 20-шы жылдары ол Оңтүстік Америка, Кариб теңізі, Үндістан және Оңтүстік Африка сияқты басқа жерлерде кең өріс алды [160].

1928 -1929 жылдары әлеуметтік жұмыс мектептерінің халықаралық қауымдастығының және халықаралық Әлеуметтік жұмыс Федерациясының құрылуы, бүкіл әлемнің әлеуметтік жұмыс мамандары мен педагогтарын дайындауға бет бұруы мамандыққа жаңа серпін берді. Осы екі ірі халықаралық әлеуметтік жұмыс ұйымы халықаралық агенттіктер мен Халықаралық даму ұйымдарын бүкіл әлемдегі әлеуметтік жұмысқа қосуда жетекші рөл атқарды. Әлеуметтік қызметкерлер халықаралық деңгейде гуманитарлық көмек көрсетуде, табиғи апаттардан кейінгі мен жағдайды қалпына келтіруде, сондай-ақ әлеуметтік-экономикалық дамуда маңызды рөл атқарады.

Әлеуметтік қызметкер мамандығы бүкіл әлемде өріс алып келе жатқан сайын, әлеуметтік жұмысты жаһандық тұрғыдан — көптеген елдерде қолданылатын бір мамандық ретінде қарастыруға тырысады [161].

1980 жылдардан бастап білім базасының дамуына байланысты әлеуметтік жұмыс «жаңа пайда болған» немесе «дамушы» кәсіп ретінде сипатталды [162], [163]. «Күшті әрі ықпалды тәсіл» деп қарастыратын бағыттың басқа кәсіби топтардың, үкіметтің, бюрократияның немесе олардың клиенттерінің арасындағы қайшылықтарға қарамастан, бәсекелес мүдделер тарапынан олардың мәртебесіне қауіп төнген кезде кәсіптердің тәжірибе салаларында үстемдікті қалай орнататынына және қолдайтынына назар аударады [164], [165], [166, 167, 168].

Негізгі ғылыми болжам тұрғысынан қарастырғанда бұл мамандық белгілі бір жұмыс түрлерін орындауға айрықша құқық алу үшін, күреседі және басқа сала қызметтеріндегі «шекарасы» үшін, клиенттер, ресурстар және кәсіби лицензиялау бағытында үнемі түрлі кедергілерге кездеседі, өздерінің кәсіби сипатын айқындауда басқару пен бақылауға жүгінеді. Айта кету керек, соңғы онжылдықтарда «күшті/ ықпалды» тәсілі әлеуметтік жұмысты зерттеуде басты орынға ие болды, атап айтқанда, ол әлеуметтік жұмыстың қызмет көрсету монополиясында қол жеткізген дәрежесін зерттеу үшін қолданылды [169], [170]. Мамандыққа арақатынастың мынадай индикаторларын бөліп көрсетуге болады: (1) кәсіби мәртебені қоғамдық мойындау; (2) нақты жұмыс түрлеріне кәсіби монополия; (3) іс-әрекеттің кәсіби дербестігі; (4) бірегей білім базасына ие болу; (5) тәжірибелі мамандармен реттелетін кәсіби білім; (6) тиімді кәсіби ұйым; (7) жүйеленген этикалық стандарттар және (8) кәсіби мәртебесін көрсететін бедел мен сыйақы.

Әлеуметтік жұмыстың ерекше тарихи, саяси, әлеуметтік және экономикалық контексті белгілі бір елдің саясатына, мәдениеті мен экономикалық жағдайларына ерекше мән бере отырып, әлеуметтік жұмыстың дамуын талдаумен тікелей байланысты екенін түсіну керек.

Әлем елдеріндегі және салыстырмалы аспектіде әлеуметтік жұмысты кәсібилендірудің негізгі көрсеткіштерін толығырақ қарастырайық. Біріншіден,

іс-әрекеттің кәсіп екенін қоғамдық мойындаудың бір көрсеткіші-бұл критерийлерге сәйкес келмейтіндерге жұмыс істеуге немесе мамандық атағын алуға тыйым салатын кіріспе критерийлерді белгілейтін заңдар мен лицензиялау процедураларының болуы [171], [172]. Idit Weiss және Penelope Welbourne зерттеулеріндегі мәліметрге жүгінетін болсақ Швеция, Венгрия және Үндістан сияқты елдерде лицензиялау рәсімдері жоқ және Заң «әлеуметтік қызметкердің» қызметін шектемейді [72, б.283].

Мексикада әлеуметтік қызметкерлерге лицензиялау берілмейді, дегенмен әлеуметтік қызметкер атағы тек жоғары білімі бар және университетте осы мамандық бойынша оқуды аяқтаған адамдарға беріледі. Ұлыбритания мен АҚШ-тың жеті штаты әлеуметтік қызметкер ретінде жұмыс істеу үшін лицензия алуды немесе тіркеуді талап етеді. Алайда, мұндай ресми шаралар әлеуметтік жұмыстың қоғамдық мәртебесін көрсетпейді. «Қоғамдық бедел» – бұл әр түрлі факторлардың жиынтығы, соның ішінде: әкімшіліктің кәсіби қоғамдық жұмысты орындау үшін құзыретті тұлғаларды анықтау құндылығын мойындауы және қоғамның әлеуметтік жұмыстың маңызды рөл атқаратындығын мойындауы. АҚШ пен Ұлыбританияда әлеуметтік жұмыстың тарихы терең болса да мамандықты қоғамдық беделі жоғары емес, жалпы көпшілік әлеуметтік қызметкерлердің не істейтінін білмейді.

Екіншіден, жоғарыда аталған елдердің ешқайсысында, соның ішінде лицензиялау рәсімдері бар елдерде де әлеуметтік жұмыс кез келген нақты салада заңды монополияға иелік ете алмайды. Барлық елдерде әлеуметтік қызметкерлер басым рөл атқаратын тәжірибе салалары зерттелуде. Үндістанда әлеуметтік қызметкердің функциясына шетелде үнді балаларын асырап алу кіреді және бұл процесті реттеу мемлекеттік саясат деңгейінде жүзеге асырылады, онда мемлекеттік органдар мамандандырылған мекемелерде, полиция бөлімшелерінде және отбасылық кеңес беру орталықтарында әлеуметтік қызметкерлерді тағайындайды. Венгрияда әлеуметтік қызметкерлер қауіпті топтардағы балаларды қорғауда мамандандырылған және әлеуметтік жұмыс дәрежесі кәсіби стратегияны құрудың қажетті шарты болып табылады, мысалы, аға менеджер функциясын орындау үшін міндетті. Ұлыбритания мен Швецияда әлеуметтік қызметкерлер өз кәсіптерінде, әсіресе жергілікті мемлекеттік/муниципалды әлеуметтік қызметтерге баға беруде басымдық беріледі. Мексикада әлеуметтік қызметкерлер дәстүрлі түрде қызметтерді пайдаланушылар мен Үкімет, ауруханалар және өнеркәсіп сияқты бірқатар мекемелер арасындағы негізгі делдал болып табылады. Кейбір елдерде дәстүрлі түрде әлеуметтік қызметкерлердің құзыреті болған қызметтің негізгі салаларындағы басқа мамандар тарапынан бәсекелестіктің күшеюі туралы деректер бар. Бәсекелестік басқа «көмекші мамандықтардан», сондай-ақ кәсіби емес қызмет салаларынан келеді [154, б.193], [173]; [174]. Бұл қауіп басқа кәсіптердің өкілдері тиісті білім мен дағдыларға ие және осылайша салыстырмалы түрде оңай интеграцияланатын әлеуметтік жұмыс тәжірибесінің салаларында өте маңызды. Зерттеушілер монополия аймағының болмауы әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби мәртебесіне қауіп төндіретінін айтады.

АҚШ-та мұндай бәсекелестік бұрын науқастарды ауруханадан шығаруды жоспарлау және ұйымдастыру сияқты әлеуметтік қызметкерлердің бақылауында болатын. Әлеуметтік қызметкерлер саяси реформаларға, оны әзірлеуге де, іске асыруға да белсенді қатысады. Орташа алғанда, АҚШ азаматтарының 21,3% - ы айына бір немесе басқа мемлекеттік көмек түрін, соның ішінде азық-түлік, тұрғын үй көмегін алады [175]. АҚШ-тағы Әлеуметтік қамсыздандыру жүйесі құрылымдалған, сондықтан осы бағдарламаларды жасауға және басқаруға көмектесетін әлеуметтік қызметкерлер әлеуметтік қорғау жүйесінің маңызды бөлігі болып табылады.

Ұлттық әлеуметтік қызметкерлер қауымдастығы кәсіби әлеуметтік қызметкерді әлеуметтік жұмыс бакалавры (BSW) немесе әлеуметтік жұмыс магистрі (MSW) сияқты әлеуметтік жұмыс саласында жоғары білім алған маман ретінде біліктілігін бағалайды. Бұл талаптар әлеуметтік жұмыс көбінесе әлеуметтік қамсыздандыру бағдарламалары мен адамның мінез-құлқы туралы терең білімді қажет ететіндігінен туындайды. Сонымен қатар, осы саладағы мәселелердің ауқымы мен күрделілігіне байланысты көптеген әлеуметтік қызметкерлер мансаптарын белгілі бір әлеуметтік мәселелерге немесе халықтың белгілі бір топтарына арнай отырып, кәсіптің бір саласында маманданады. Нәтижесінде, әлеуметтік жұмыс дәрежесін алуға арналған кейбір аккредиттелген бағдарламалар мамандарға белгілі бір білім салаларындағы соның ішінде нашақорлық, балалар мен отбасы мәселелері, дағдарыстар мен стресс, сот-медициналық жағдайлар, медициналық-әлеуметтік жұмыс, әскери мәдениетке т.б. біліктілігін шыңдауға мүмкіндік береді.

Түркияда әлеуметтік жұмыс кәсібилендіру процесін аяқтау мүмкін еместігіне байланысты әртүрлі проблемаларға тап болады. Әлеуметтік ынтымақтастық және көмек дәстүрлері сияқты әлеуметтік жұмыстың табиғи және тарихи дамуына байланысты құрылымдық проблемалардан басқа, Түркияда әлеуметтік жұмыс қызметін жүзеге асыру үшін белгілі бір проблемалар бар. Ал, Германиядағы әлеуметтік қызметкерлер жастармен жұмыс жасау және педагогтармен және әлеуметтік педагогтармен отбасылық кеңес беру сияқты кейбір функцияларды бөліседі, ал жалақысы төмен әкімшілік және басқа да кәсіби емес қызметкерлер, еріктілер әлеуметтік жұмыс функциялары болған нәрселерді жиі орындайды. Бұл жағдайды Испаниядағы жағдайларға қарсы қоюға болады, онда кәсіби дайындалған әлеуметтік қызметкерлер қызметі белгілі бір деңгейде бақыланады.

Әлеуметтік жұмысты кәсібилендіру тарихы бүкіл әлемдегі елдердің жаһандық өзара әрекеттестігі мен экономикалық өзара тәуелділігі нәтижесінде туындайтын әлеуметтік проблемалармен байланысты. Әлеуметтік жұмыс дамығаннан жүз жылдан астам уақыт өт соң, бізде әлеуметтік жұмыс деген не және әлеуметтік қызметкерлер не істейтіні туралы нақты түсінік жоқ. Walter (2003) «әлеуметтік жұмыс көбінесе «дұрыс мамандық» болудың қысымымен оның түсініксіз және импровизациялық сипатына назар аудармады» деп атап өтті [176]. Бакалавр және әлеуметтік жұмыс магистрі дәрежесі бар әлеуметтік жұмыс мамандарының мүмкіндіктері барлық елдерде әр түрлі. Осы деңгейдегі

әлеуметтік қызметкерлердің не істейтіні өз елдеріндегі жағдай мен сол кезеңдегі аспектілерде айтарлықтай ерекшеленеді. Осылайша, әлеуметтік жұмыстың кәсіби анықтамасы, оның міндеттері, сондай-ақ жалпы даму салалары өте күрделі болып көрінеді және көптеген жарияланымдар мен талқылаулардың өзегіне айналып отыр [177, 178, 179].

Әлеуметтік жұмысшылар қауымдастығында әлеуметтік жұмысты қалай сипаттау қажеттігі туралы пікірталастар үнемі жүріп жатыр: шығармашылық па, ғылым ба? Соңғы жылдары мамандықтың ғылыми аспектісіне басымдық беру арқылы оның шығармашылық компонентін төмендету бағыты белең алды. АҚШ-тағы әлеуметтік қызметкерлерді «оқытуға, білім беруге» деген ұмтылыс жоғары, бірақ бұл басқа салалардағы сияқты әлеуметтік жұмыста оңай шаруа емес, әлеуметтік жұмыс мүдделеріне сәйкес келмеуі мүмкін. АҚШ-тағы әлеуметтік жұмыс мұқтаж және аз қамтылған отбасыларға көмек көрсетуге тырысқан қайырымдылық қоғамдарының сапарлары мен жиналыстарын ұйымдастыру арқылы дамып келеді. Сонымен қатар елдегі кейбір әлеуметтік топтардағы білім жеткіліксіздігі, тілді жетік білмеу және санитарияның төмен деңгейі сияқты мәселелердің нәтижесінде кедейлік пен әлеуметтік проблемаларға тап болған қоныс аударушылар қозғалыстарынан дамыды әлеуметтік жұмыс қарқын алды. Бұл альтруистік еріктілерді пайдаланудан "ақылы" мамандардың лауазымдарын құруға көшкен жұмыс саласы болды [180]. Бұл «ақылы» жұмысшылар қазіргі әлеуметтік жұмыстың кәсіби негізін қалады. Олар әлеуметтік қызмет көрсету агенттіктерін, жаңа қызметкерлерді оқыту бағдарламаларын және білім мен озық тәжірибемен алмасу үшін кездесулер ұйымдастырды. 1951 жылғы Hollis және Taylor есебінде әлеуметтік жұмыстың нақты анықталған функциясы жоқ екендігін, әлеуметтік жұмыспен айналысатын адамдардың басым көпшілігінің кәсіби білімі жоқ екендігі анықталды. Сонымен қатар, заң және медицина сияқты жетілген кәсіби салалардан айырмашылығы әлеуметтік жұмыс қоғамға қатты әсер етпейді.

Төртіншіден, әлеуметтік жұмысты кәсібилендіру мәселелерін зерттей отырып, оның құзыреттілік базасын ұсыну маңызды. Айта кету керек, әлеуметтік жұмыс дамып келе жатқан барлық елдерде әлеуметтік жұмыс бойынша бірегей білім базасы құрылған. Құзыреттілік деңгейі төрт негізгі саланы қамтиды: (1) әлеуметтік проблемалар туралы, әсіресе кедейлік, балаларға деген қатыгездігі және немқұрайдылықпен байланысты білім; (2) қарт адамдар, аз этникалық топ мүшелері және мүгедектер сияқты осал топтар туралы, әсіресе қысым, кемсітушілік және әлеуметтік оқшауланудан зардап шегетіндер туралы білім; (3) жеке, отбасылық, топтық, қауымдық және ұлттық деңгейдегі араласу стратегияларын сараптау және зерттеу; (4) жеке тұлғалық факторлар мен әлеуметтік проблемалардың негізін құрайтын әлеуметтік, экономикалық, саяси және мәдени факторлардың өзара әрекеттесуі.

Бесіншіден, кез-келген кәсіптің маңызды сипаттамасы – бұл кәсіби міндеттерді орындау үшін тек кәсіби білім беру арқылы қол жеткізуге болатын белгілі бір білім, білік, бейім, дағдылар. Аталған біліктілік талаптарын жоғары білім беру жүйесіндегі мамандандырылған ұзақ мерзімді кәсіптік білім арқылы

меңгеруге болады [181]. Қазіргі кезеңде барлық мемлекеттерде әлеуметтік жұмыс өзіндік білім беру жүйесін құрды. Көптеген елдерде әлеуметтік жұмыс бойынша оқыту университеттермен шектелген, бірақ бірқатарында, мысалы, Үндістанда, диплом алу үшін университеттен тыс әлеуметтік жұмыс курстары бар. Біліктілік дәрежесі мен деңгейін алу әр елде әрқалай. Германия, Ұлыбритания, АҚШ, Венгрия, Швеция, Испания сияқты көптеген елдерде бакалавр дәрежесі жеткілікті. АҚШ - та клиникалық әлеуметтік жұмыс және кәсіби сақтандыруды қажет ететін міндеттер магистр дәрежесін талап етеді. Үндістанда MSW дәрежесі әдетте мамандыққа түсу үшін қажет дәреже болды, дегенмен жағдай өзгеріп, қазір BSW дәрежесі бар әлеуметтік қызметкерлер де осы салаға келеді.

Алтыншыдан, әлеуметтік жұмыс институционалдық түрде бірқатар ұлттық және жергілікті кәсіби ұйымдарды құрды. 50-ші жылдардан 90-шы жылдарға дейін ұлттық қауымдастықтар бірқатар елдерде құрылды: АҚШ, Үндістан және Швеция; Ұлыбританияда; Венгрияда, Испанияда және Германияда. Олардың көпшілігі ғасырдың бірінші жартысында құрылған жеке ұйымдардың бірігуі арқылы құрылды. Оңтүстік Африкада әртүрлі нәсілдік және этникалық топтарға жататын, сондай-ақ мемлекетпен салыстырғанда жеке тәжірибені дамытатын кәсіби бірлестіктер пайда болды. Бірнеше рет күш салғанына қарамастан, олардағы жеке жеке ұйымдар әлі күнге дейін бірікпей отыр.

Әлеуметтік жұмысты кәсібилендірудің келесі маңызды көрсеткіші сала мамандарының рухани-моральдық құндылықтарын бағалау үшін этикалық стандарттарды орнатуға дайындықпен байланысты [182]. Этикалық стандарттар іс жүзінде этикалық мәселелерді анықтауда мамандарға көмектесу және этикалық тұрғыдан қолайлы немесе қолайсыз мінез-құлықты анықтау үшін нұсқаулар беру мақсатында жасалады. Мамандықтар әдетте өздерінің этикалық стандарттарын жарияланған мінез-құлық кодтары түрінде ұйымдастырады [183], [184], [185]. Jamal және Bowie тұжырымдары бойынша «адамдармен жұмыс істейтін» мамандықтардағы Этика кодекстері кем дегенде үш негізгі мәселені шешуге арналған:

– этикалық кодекстер «моральдық қайшылықтардың туындауы» немесе кәсіптің жеке мүдделері қоғамдық мүдделерге қайшы келген жағдайларға қатысты.

– кодекстер кәсіби сыпайылық мәселелеріне қатысты, яғни кәсіпке деген адалдығын сақтау үшін мамандардың өзін қалай ұстау керектігін анықтайтын ережелер.

– кодекстер кәсіпқойлардың қоғамдық мүдделерге қызмет ету міндетіне қатысты мәселелерге қатысты. Мысалы, әлеуметтік қызметкерлер сақтандыру төлемі таусылған клиенттерге тегін қызмет көрсетуі керек пе?

Медицина, мейірбике ісі, заң, психология, журналистика және инженерия сияқты басқа мамандықтар сияқты әлеуметтік жұмыс этикалық стандарттардың жан-жақты жиынтығын жасады. Бұл стандарттар ұзақ уақыт бойына дамыды, бұл үлкен мәдениеттегі және әлеуметтік жұмыстың міндеттері, әдістері мен басымдықтарындағы маңызды өзгерістерді көрсетеді. Сонымен бірге, олар

көптеген мәселелерді шешеді, соның ішінде, мысалы, әлеуметтік қызметкерлердің құпия ақпаратпен жұмысы, мүдделер қақтығысы, технологияларды пайдалану, құжаттама, қадағалау, зерттеу және бағалау, әлеуметтік және саяси әрекеттер т.б. Мәселен, әлеуметтік қызметкерлер бірыңғай ресми жалпыұлттық этика кодексін әзірлейтінін немесе қабылдайтынын атап өтуге болады. Мысалы, АҚШ, Ұлыбритания және Венгрияда әр елдегі әлеуметтік жұмыстың құндылықтары мен басымдықтарын көрсететін тәуелсіз этикалық кодекстер жасалды. Германия, Швеция және Испаниядағы этикалық кодекстер халықаралық әлеуметтік қызметкерлер Федерациясының (IFSW) «әлеуметтік жұмыс этикасы – принциптері мен стандарттары» құжаттарына негізделген [186]. Мексикадағы әлеуметтік қызметкерлер де IFSW нұсқауларын орындайды.

Соңғы көрсеткіш әлеуметтік жұмыстың мәртебесі мен беделін бағалауға қатысты. Бедел қоғамдағы маңыздылық тұрғысынан анықталады және зерттеулерде бедел адамның, ұйымның немесе мекеменің құрметі және олардың әлеуметтік рөлінің, жетістіктері мен күшінің әсері ретінде сипатталады. Кез келген қызмет түрінің беделі туралы сөйлескенде, біз кәсіптің немесе мамандықтың беделі мен белгілі бір кәсіпке деген қоғамдық құрметке сілтеме жасаймыз.

Кәсіби бедел мен құзыреттіліктің «негізгі атрибуттары» арасында келесі элементтерді атап өтуге болады:

- мамандық басқалардың, соның ішінде кәсіби қызметтерді пайдаланушылардың, сондай-ақ басқа да негізгі мүдделі тараптардың және басқа кәсіптердің өкілдерінің сенімін арттырады;

- кәсіби қызметте басқа мамандық топтарымен өзара тиімді қарым-қатынастар бар немесе дамуы мүмкін;

- әлеуметтік сала мамандарында ұжымдық бірегейлік пен "өзін-өзі бағалау" сезімі бар [187].

Кәсіпқойлардың өздері кәсіби беделді қалай қабылдайтыны да олардың кәсіби сенімділігінің маңызды факторы болып табылады. Ғылыми әдебиеттерді талдау көрсеткендей, Қытай мен Гонконгты қоспағанда, көптеген елдерде әлеуметтік жұмыстың мәртебесі мен беделі жоғары емес. Бұл бірқатар факторларға байланысты: әлеуметтік жұмыстың ауқымды және нақтыланбаған анықтамасы; әлеуметтік жұмыс саласында дайындықтан өтпеген, бірақ өздерін әлеуметтік қызметкерлер деп атайтын және сол сияқты жұмыс істей алатын адамдардың қызметіне «қосылу»; әлеуметтік қызметкерлердің функциялары туралы қоғамда ақпараттың аздығы және әлеуметтік жұмыс қызметтерін пайдаланушылардың қоғамындағы статусының төмендігі.

Жалпы, біз қарастырған кәсіптік ерекшеліктер тенденция ретінде Қазақстанда да көрінісін тапты. Бұл ерекшеліктерге кәсіби ұйымдарды құру, кәсіби этика кодексін қалыптастыру немесе қабылдау, сала бойынша жоғары әрі сапалы білім беру (әртүрлі дәрежеде болса да) және Қазақстанның жоғары оқу орындарында әлеуметтік жұмыс бойынша кадрлар даярлау жатады.

Қазақстандағы әлеуметтік жұмыстың қалыптасуы мен дамуына әртүрлі факторлар әсер етті. Бірақ соңғы жиырма жыл ішінде ұлттық, өңірлік және жергілікті деңгейлерде әлеуметтік қызметке мемлекет назар аударып отыр. Қазіргі уақытта Қазақстанда ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің (ЕХӘҚМ) бағалауы бойынша 385000-нан астам әлеуметтік қызметкерлер әлеуметтік қызмет көрсету саласында жұмыс істейді. Бұл қызметкерлердің жартысына жуығының әлеуметтік қызметкер біліктілігі туралы құжаты жоқ: 27% - ында орта арнаулы білім және 22% - ында арнаулы кәсіптік білім жоқ [188]. Бұл негізінен мемлекеттік ұйымдарда жұмыс істейтін қызметкерлер, олар мұқтаж адамдарға көмек көрсетеді, сонымен қатар тұрғылықты жері бойынша балалар мен отбасыларға күтім жасайды.

ЮНИСЕФ-тің Қазақстандағы өкілдігінің мәліметтері бойынша, 2020 жылы ЕХӘҚМ мен ЮНИСЕФ арасындағы ынтымақтастық аясында медициналық-әлеуметтік мекемелер мен жұмыспен қамту орталықтарының 11 000 маманы кәсіби және жеке құзыреттілік деңгейін анықтау және оқыту мақсатында тестілеуден өтті. Тест нәтижелері әлеуметтік қызметкерлердің 91%-ы өту балын, ал 50%-ы орташа және ортадан жоғары балл алғанын көрсетті. Соңғы екі жылда ЕХӘҚМ-мен бірлесе отырып, әлеуметтік қорғау саласының 2000-ға жуық қызметкері біліктілігін арттыру курстарынан өтті [10, б.2].

Үкімет ЕХӘҚМ арқылы бірқатар тетіктердің көмегімен әлеуметтік жұмыс қызметтерінен және әлеуметтік көмекті жеткізушілерден күтетін стандарттарды тікелей белгілейді және олардың сақталуын қамтамасыз етеді. Білім және ғылым министрлігі Білім беру және әлеуметтік жұмыс кадрларын даярлау жүйесіндегі стандарттарды тікелей белгілейді және сақталуын қамтамасыз етеді. Кадрлық әлеуетті дамыту, сондай-ақ қазақстандық әлеуметтік жұмысты жетілдіру мақсатында ЕХӘҚМ жанынан БҰҰ Балалар қорының (ЮНИСЕФ) қолдауымен Әлеуметтік жұмыс жөніндегі ұлттық ресурстық орталық құрылды. Орталық сарапшылары әлеуметтік карта жасаудың әдіснамалық тәсілдерін, "кейс-менеджмент технологиясы бойынша атаулы әлеуметтік көмек саласындағы әлеуметтік жұмыс жөніндегі консультанттың іс-әрекет алгоритмі. Орталық қызметі шеңберінде өмірлік қиын жағдайда жүрген және жергілікті жерлерде ведомствоаралық өзара іс-қимылды талап ететін отбасыларға кешенді көмек көрсетуге бағытталған қолданыстағы ведомстволық жобаларға/бастамаларға түгендеу жүргізілді; ведомствоаралық өзара іс-қимылды одан әрі дамытудың және бастамаларды үйлестіру ұсынылды.

2018 жылғы желтоқсанда ЕХӘҚМ министрінің бұйрығымен кәсіби әлеуметтік жұмысты дамытудың басым бағыттары мәселелері жөніндегі ведомствоаралық кеңес құрылды. Қазақстан Республикасын әлеуметтік дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасында құзыретіне «бір терезе» қағидаты бойынша әлеуметтік қызметтерді интеграцияланған және кешенді түрде ұсыну үшін мемлекеттік органдар арасында тығыз ынтымақтастық құру және үйлестіру қолға алынды. Ұлттық ресурстық орталығы мүмкіндігі шектеулі адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және өмір сүру сапасын жақсарту жөніндегі 2019-2025 жылдарға арналған ұлттық жоспарды іске асыруды кадрлық

камтамасыз ету шеңберінде, оның ішінде үйде әлеуметтік күтім жасауға волонтерлік ұйымдарды тарта отырып, әлеуметтік жұмысты одан әрі дамыту жобасын дайындады.

Орталықтың қолдауымен «Қазақстанның әлеуметтік қызметкерлер қауымдастығы» Жарғысына өзгерістер енгізілді. Аталған құжат академиялық пән, ғылым және практика ретінде елдегі әлеуметтік жұмыстың қалыптасуы мен дамуының бастапқы кезеңінде 2004 жылы қабылданды. 2019 жылғы сәуірде «Кәсіби әлеуметтік қызметкерлердің ұлттық альянсы» РҚБ құрылды, оның құрамына түрлі университеттердің бакалавриат, магистратура және PhD докторантура бағдарламалары бойынша кәсіби білім алған дипломды әлеуметтік қызметкерлер кіреді. Альянс әлеуметтік жұмысты мамандық ретінде дамытуға, халықаралық ынтымақтастықты кеңейтуге және нығайтуға, жергілікті деңгейде жұмыс істейтін барлық деңгейдегі әлеуметтік қызметкерлерге сараптамалық және білімдерін жетілдіруге көмек көрсетуге бағытталған. ЕХӘҚМ әлеуметтік қызмет көрсетудің барлық нысандары үшін әлеуметтік-еңбек саласының кәсіби стандарттарын белгілейді. Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің 2019 жылғы 30 мамырдағы бұйрығымен еңбек мазмұнына, сапасына және жағдайларына біліктілік деңгейі мен құзыреттілігіне қойылатын талаптарды айқындау үшін «психологиялық және әлеуметтік жұмыс» кәсіби стандарты бекітілді (№292 23.12.2021ж.) [189]. Арнаулы әлеуметтік қызметтер және атаулы әлеуметтік көмек көрсету кезінде мамандар лауазымдық міндеттерін орындау кезіндегі кәсіби этикасы бойынша халықты әлеуметтік қорғау саласындағы әдістемелік ұсынымдарды басшылыққа алады [190].

Әлеуметтік жұмыс кәсіби қызмет саласы ретінде қазақстандық қоғамда белгілі бола қойған жоқ. Алғашқы мамандардың міндеті – өз кәсібін барлық басқа кәсіптер арасында әлеуметтік тұрғыдан ұйымдастырып қана қоймай, қызметтің прагматикалық және практикалық рөлі мен әлеуметтік мәселелерді шешудегі маңызын түсіндіру болды. Қазақстанда әлеуметтік қызметкер мамандығы ерлер арасында таралмады десек те болады, аталған мамандықта әйелдердің басым болуы оның дамуының барлық деңгейлерінде байқалады.

2009 жылы қабылданған «Арнаулы әлеуметтік қызметтер туралы» ҚР Заңы әлеуметтік қызметкер мамандығын дербес кәсіп ретінде заңнамалық негізде бекітті. Осы Заңның енгізілуімен әлеуметтік қызмет көрсету саласында жаңа лауазымдар пайда болды: әлеуметтік қызметке деген сұраныстарды анықтау және бағалау жөніндегі маман, әлеуметтік жұмыс жөніндегі кеңесші және ассистент т.б.

Қазақстанда әлеуметтік қызметкер мамандығы әлеуметтік жұмыс саласында кәсіби жоғары білім алу мүмкіндігі пайда болғанға дейін қалыптасқан. Болашақ мамандардың көпшілігі бакалавриат деңгейінде оқығанына қарамастан, еңбек нарығындағы бәсекелестікке байланысты магистр деңгейіндегі мамандарға деген сұраныс бар. Әлеуметтік қызметкерлердің лауазымдарын әлеуметтік қызметкерлер ретінде жұмыс істейтін, іс жүзінде кәсіби білімі жоқ адамдар да орындай алады.

Бүгінгі таңда Қазақстанда әлеуметтік қызметкерлер көбінесе коммерциялық емес ұйымдарда, дағдарыс орталықтарында, қарттар үйлері мен емханаларда жұмыс істейді. Әлеуметтік қызметкерлердің міндеттерінде жеке, жұптық, топтық немесе отбасылық терапияны төлей алатындарға ұсынатын жеке қызметтері бар. Іс жүзінде және академияда әлеуметтік жұмыс кәсіби мәртебеге жету немесе оны сақтау үшін бар күшін салады. Соңғы онжылдықтарда Қазақстан университеттерінде оның академиялық және зерттеу бағыты мен әлеуметтік жұмыстың түрлі тәжірибелерін зерттеуге арналған білім базасы нығайтылды. Академиялық университеттерде мамандық таңдауда талапкерлер медицина, заңтану, экономика, халықаралық қатынастар сияқты басқа да кәсіби бағдарламалармен салыстырғанда әлеуметтік жұмысқа мемлекеттік гранттардың болуын басшылыққа алады, оған сенімділік пен мәртебе жетіспейді. Шын мәнінде, қазіргі уақытта Қазақстанда әлеуметтік жұмыс мамандығы өзінің тәуелсіз мәртебесін жоғалтып, басқа департаменттерге немесе мектептерге бағынатыны туралы тұрақты көрініс байқалады.

Жалпы, қазіргі таңда Қазақстанда әлеуметтік жұмыстың кәсіби қалыптасуы және дамуы күрделі әрі баяу жүзеге асуда. Білім беруде (мамандық, тізілім, білім беру бағдарламалары) және практикада (кәсіби ұйымдар, зерттеулер) кәсібилендіру және дербестік нышандары бар, бірақ дербес болғанымен әлеуметтік қызмет маңызы мен рөлін халыққа түсіндіру, әлеуметтік қызметкер беделі мен статусы сынды мәселелер әлі де жүйелеу мен тиянақтауды талап ететін факторлар.

1.5 Әлеуметтік жұмыстың кәсіби сәйкестігі: қалыптасудың контекстік факторлары

Әлеуметтік қызметкерлерді кәсібилендіру – бұл кәсіби дайындықты, кәсіби стандарттар мен мамандандырылған қызметті жүзеге асыруға қойылатын талаптарды игеруді және интернационализациялауды, кәсіби топтармен жұмыстағы этикалық нормаларды түсінуді қамтитын кешенді процесс.

Әлеуметтену процесі өз кәсібінің нормаларын, құндылықтары мен кәсіби сәйкестікті қамтиды [191], [192].

Кәсібилендіру «күрделі және интерактивті процесс, кәсіби рөлдің мазмұнында білім, білік, дағды, мінез-құлық меңгеріледі, ал кәсіптің құндылықтары мамандықтың мақсаттары, қарім-қатынасы және осы кәсіп мамандарына тән кәсіби сәйкестік сезім» деп сипатталады.

Кәсіби шеберлік процесінде әлеуметтік өзара әрекеттесудің күрделі желілері, рөлдік модельдер мен тәлімгерлер, әр әлеуметтік қызметкерге әсер ететін жаттығулар сияқты көп факторлы элементтер бар, оларды біртіндеп ойлауға, әрекет етуге және әлеуметтік қызметкер сияқты сезінуге мәжбүр етеді. Бұл модельде ең алдымен кәсіби білікті білім алуға сәйкес келетін жұмыс үшін әлеуметтену мен тікелей жұмыс орнындағы практикалық тәжірибеге бағытталған жұмыс арқылы әлеуметтенуді ажырату керек [193]. Жұмыс үшін кәсібилендіру процесінде жұмыс орнында кәсіби даму үшін нормативтік хаттамалар, ережелер мен стандарттар ресми деңгейде зерттеледі, ал жұмыс

арқылы әлеуметтену процесінде әріптестер тобымен, рөлдік модельдермен және қызмет алушылармен қарым-қатынаста бейресми контекст басым болады. Осылайша, тану дискурстарымен (құзыреттілік және кәсіби құндылықтар) байланысты әлеуметтену арқылы жұмыс орнында кәсіби сәйкестік те дамиды.

Кәсіби нормаларды игеру кәсіби сәйкестікті және әлеуметтік жұмыс мәртебесін қалыптастыруға және дамытуға ықпал етеді. Өз кезегінде, қоғамдастықтың басқа мамандарымен өзара әрекеттесу маманға, бір жағынан, мамандық стандарттарын игеруге, екінші жағынан, мамандықты игеру деңгейін бағалауға көмектеседі.

Кәсіби сәйкестік, ең алдымен, кәсіби дамумен және осы саладағы маман мен маманның қалыптасуының әлеуметтік мәнмәтінімен байланысты. Сәйкес Дж. Соненфилд кәсіби сәйкестікті қалыптастыру процесі кәсіби және қауымдастық мүшесі ретінде жеке сәйкестендіру сипаттамасынан жалпы кәсіби сәйкестікке көшуді білдіреді. Осылайша, жалпы кәсіби сәйкестік оның кәсіби мәртебесі мен кәсіптер мен мамандардың жалпы иерархиясындағы рөлі туралы хабардар болуды қамтиды [194]. Кәсіби сәйкестіктің ұжымдық сезімі-бұл қоғамдық дискурста өз ұстанымдары мен мүдделерін дәйекті және тиімді түрде ұсынған кезде мамандардың жұмыс істеуін қамтамасыз етудің кілті.

Әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби сәйкестігі әлеуметтік жұмыстың кәсіби талаптарын, сондай-ақ этика нормаларын, мамандықты игерген кезде пайда болатын құндылықтарды, сондай - ақ әлеуметтік әділеттілікке баса назар аударатырып, микро, мезо және макро деңгейлердегі тәжірибені ұстану ретінде анықталады [195], [196]. Идентификация процесі ішкі және сыртқы процестерді өзін-өзі реттеуге және кәсіби деформация мен жану синдромының алдын алуға мүмкіндік беретін кәсіби әлеуметтену кезіндегі жеке ерекшеліктер мен әлеуметтік контексттің арақатынасы ретінде әрекет етеді.

Кәсіби сәйкестік немесе әлеуметтік қызметкердің өзін кәсіпқой ретінде қабылдауы кәсіби құндылықтарға, сенімдерге, құндылықтарға, мотивтерге және тәжірибеге негізделген өзіндік тұжырымдама ретінде анықталады [197]. Бұл тұрақты тұтастық емес, бірақ түсіндіру және даралау процесі ретінде ұсынылған, ол өз кезегінде жұмыс орны және басқа да сыртқы және ішкі факторлармен анықталады. Бұл жағдайда кәсіби сәйкестікті қалыптастыру "әлеуметтік қызметкердің" рөлін пассивті қабылдаудан гөрі интерактивті процесс болып табылады.

Әлеуметтік жұмыс – халықтың әртүрлі топтарына практика жүзінде қызмет көрсететін көп салалы мамандық. Көп салалылық мамандықтың халық арасына кең тарауына ықпал еткенімен, белгілі нақты анықталған бағыттың немесе кәсіп жайлы «қоғамдық деңгейде қабылданған тұрақты түсініктің» қалыптасуына кері әсер етеді [198]. Сондай-ақ, бірыңғай, нақты бағыттың болмауы әлеуметтік жұмыс көбінесе басқа ғылым салаларының зерттеулері мен теорияларына тоғысып, жалпы кәсіби сәйкестіктің қалыптасу процессімен қиылысады [199]. Әлеуметтік жұмыс маңызды мамандық ретінде қоғамдық «бренд» қалыптастырған жағдайда халық арасында сұраныс пен беделге ие болады.

Әлеуметтік жұмыс маманының сәйкестігі әрі қажет мамандық иесі ретінде дамып келеді және ұйымдық, кәсіби ортаның өзгеруі мен әсеріне бейімделуде. Сонымен, әлеуметтік жұмыстың нормалары мен құндылықтарының үнемі ішкі көрінісін және кәсіби сәйкестіктің динамикасын анықтау үшін клиникалық әлеуметтік қызметкердің фокусын үнемі қайта бөлуді қарастыру қажет.

С. Джошел әлеуметтік қызметкер құзіреттілігіне білімін, дағдыларын, құндылықтары мен миссиясы және мамандықтың ішкі құрылымын меңгеруімен қатар кәсіби даму деңгейіне маманның басқа адамдармен, оның ішінде әлеуметтік топ мүшелерімен және әріптестерімен қарым-қатынасы да әсер ететінін айтады [200].

Кәсіби сәйкестіктің әлеуметтік элементтері өзара қарым қатынас орнатудың сыни ойлау, тұлғааралық, жанжалдарды дұрыс шешу сынды дағдылары арқылы қалыптасады. Бұл элементтер кәсіби сәйкестіктің әлеуметтік контекстін көрсетеді, бұл өз кезегінде кәсіби қоғамдастық ішіндегі қатынастарға және сыртқы ортамен өзара нәтижелі байланыс орнатуға әсер етеді. Әлеуметтік жұмыстағы кәсіби даму процесі білім мен дағдыларды игеруден және оны дамытудан басталады, екінші кезең өз құндылықтары мен сенімдері тұрғысынан мамандықты терең түсінумен сипатталады. Үшінші кезең жеке құндылықтар мен кәсіби құндылықтарды түпкілікті біріктіріп, маман өзінің кәсіби тұлғасын қалыптастырады [201].

Ashford және Mael өз кезегінде кәсіби сәйкестік үш элементтен тұрады деп болжайды: ерекшелік, бедел, басқа кәсіби топтардың арасындағы танымалдығы [202]. Бұл модельде ерекшелік басқа ұқсас немесе байланысты мамандықтармен салыстырғанда әлеуметтік жұмыс кәсібіне тән ерекше құндылықтар мен тәжірибе басымдыққа ие. Ал бедел, кәсіби біліктілікті анықтайтын факторлардың ішіндегі ең маңыздысы болып табылады және ол арқылы құзыреттілік немесе позицияның салыстырмалы мәні бұл мамандықтың қоғамдағы мәртебесі мен беделіне негізделген [13, б.47].

Кәсіптің беделі кәсіптің немесе маманның беделіне және белгілі бір мамандыққа деген қоғамдық құрметке байланысты. Белгілі бір маманның мәртебесі мен кәсіби міндеттері туралы түсінік, сол немесе басқа мамандықтардың иерархиясын құрайды. Мамандықтың беделі кәсіптің иерархиясындағы кәсіптің әлеуметтік жағдайын зерттеумен анықталады. Соңғы элемент, қарым-қатынас факторларының маңыздылығын көрсететін әлеуметтік қызметкерлердің емес немесе жалпы жұртшылықтың кәсіптің ерекшеліктерін қабылдауы және хабардар болуы ретінде анықталады, бұл өз кезегінде адамның кәсіптік тобы туралы хабардар болуын немесе кәсіби сәйкестігін күшейтеді.

Кәсіби сәйкестікті дамыту әлеуметтік жұмыс саласындағы білім берудің маңызды функциясы болып табылады және «әлеуметтік жұмыс» мамандығы бойынша білім беру бағдарламаларында және соған байланысты салалардағы басқа мамандармен тәжірибе алмасқанда, әлеуметтік топ мүшелерімен жұмыс жасағанда қалыптаса бастайды.

Символдық интерактивизм теориясына сәйкес сәйкестіктің белгілі бір тіл, символдар және қоршаған ортадағы өзара қарым-қатынас арқылы қалыптасады.

Кәсіби мамандар кәсіби тілді (мамандыққа тән анықтамалар мен негізгі ұғымдарды), құндылықтар мен символдарды түсіндіреді, осылайша мамандарда құндылықтарды қалыптасады, бұл жеке мінез-құлыққа әкеледі, нәтижесінде кәсіби шеберлік дамиды [203], [204].

Әлеуметтік жұмыста кәсіби сәйкестікті дамыту моделі теориямен байланысты символдық капитал. Символдық капитал кең таралуды (хабардарлықты, мамандықтың танымалдық деңгейі), беделге байланысты танылуды қамтиды [205]. Символдық капиталдың барлық нысандары ақпарат алмасу арқылы жинақталады, оны тарату құрылымын енгізуден туындайтын қабылдау санаттарына ие агент қабылдайды. Кәсіби капитал символдық капиталдың нысаны ретінде қарастырылады, мұнда институционалдық өмірде де, қоғамдық дискурста да бедел, мәртебе және ықпал әлеуметтік қызметкерлер үшін маңызды.

Экономикадағы капитал сияқты, кәсіби капиталды көбейту және жинақтау да «капитал қозғалысымен» байланысты. Бұл кәсіби қоғамдастықтағы ашықтықпен, біліммен және озық тәжірибемен сипатталатын бірлескен процесте көрінеді. Зерттеушілер Sha, Wong, Lou, Pearson, Gu және Weiss, Gal, Katan кәсіби сәйкестікті дамытудың осы моделімен, әлеуметтік жұмыс білім беру бағдарламаларының «Әлеуметтік жұмыс» мамандығы студенттерінің тұрақты кәсіби сәйкестікті дамытуға қабілетсіздігін көрсетті [206], [207]. Себебі білім беру бағдарламаларының негізгі мақсаттарының бірі кәсіби дағдыларды дамыту ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік жұмыс кәсібінің миссиясы мен құндылықтарын интернационализациялау болып табылады.

Осылайша, Wiles зерттеу нәтижелері бойынша алынған деректерге сәйкес, «әлеуметтік жұмыс» мамандығының студенттерінің кәсіптік сәйкестігін сипаттау қиынға соғады, сонымен бірге олар үшін кәсіптік әлеуметтік қызметкер біліктілігінің маңызды элементтері тәжірибеге қажетті «базалық дағдылар», олардың өзіндік қабылдауы, сондай-ақ әлеуметтік жұмысты қоғамдық қабылдауы болып табылады [208]. Студенттердің пікірінше, кейс-стадиялар, қызмет көрсету және кейстер арқылы оқыту, рөлдік модельдеу сияқты практикалық іс-шараларды ұсыну дағдыларды дамытып қана қоймай, сонымен қатар жеке және ұжымдық деңгейде студенттер арасында кәсіби әлеуметтік қызметкердің кәсіби тұлғасын қалыптастыруға ықпал етеді.

Оқыту кезінде алынған кәсіби ұғымдардың, символдардың және өзара әлеуметтік қарым-қатынас орнатуды меңгерудің арқасында студенттер өздерінің кәсіби сәйкестігін қалыптастырады. Бұл ішкі немесе жасырын процесс болып саналады, білім беру бағдарламасында арнайы назар аударылмайды. Бірақ соған қарамастан, әлеуметтік жұмыс бойынша білім беру бағдарламаларының үйлестірушісі теориялық және практикалық оқытудың миссиясы мен мақсаттары туралы ғана емес, сонымен қатар білім беру бағдарламасының құрылымын толық меңгеру үшін кәсіби біліктілікті дамыту процесі туралы да білуі керек.

Білім беру бағдарламасының негізгі элементі – тәжірибе арқылы кәсіби біліктілікті дамытатын практикалық компонент. студенттердің әлеуметтік жұмыс тәжірибесін қабылдауын қайта құрылымдайтын тәжірибелер арқылы

күшті кәсіби тұлғаның дамуына ықпал ететін практикалық құрамдас бөлік болып табылады, олар тәжірибе жетекшілерімен жұмыс арқылы қабылдауына қатысты кез келген мәселелерді байланыстыруға мүмкіндік береді. Осылайша, өзін-өзі бағалау, рефлексиялық бақылау және студенттер мен тәжірибе жетекшісі арасындағы тұрақты байланыс практикалық мол тәжірибелік дағды қалыптастыруға ықпал етеді, бұл өз кезегінде жас маманға да, ұжымдық деңгейде де әлеуметтік қызметкердің кәсіби сәйкестігін қалыптастырады.

Shlomo, Levy, Itzhaky және Ornstein, Moses өндірістік тәжірибе жетекшілерінің әлеуметтік жұмыс мамандығының студенттерімен кәсіби бағытта өзара тығыз байланыс орнатуының маңызын атап өтеді [209], [210]. Осыған байланысты, әлеуметтік жұмыс мектептері мен әлеуметтік жұмыс жөніндегі білім беру бағдарламаларын үйлестірушілер практиканың барлық деңгейлеріндегі тәжірибелік қызметтің көпвекторлы бағыты арқылы білім алушылардың кәсіптің қыр-сырын түсінуде және қабылдауда практикалық оқыту компонентінің маңызын мойындауы тиіс дейді. Әлеуметтік жұмыс бойынша білім беру бағдарламаларындағы өндірістік тәжірибе жас мамандардың жеке кәсіби дағдыларын қалыптастыруға, әлеуметтік жұмыстың кәсіби оң көзқарастарының, құндылықтары мен миссияларының үйлесімсіздігін жеңуге ықпал етеді.

Сонымен бірге, кейінгі зерттеулер әлеуметтік жұмыс бойынша білім беру бағдарламаларымен қатар, кәсіби біліктілікті қалыптастыру мен дамытуға ұлттық, әлеуметтік және саяси контексттер, мысалы, мамандықты түбегейлі қайтадан қарастыру, еңбек нарығы және тұтастай алғанда мамандыққа деген теріс қоғамдық пікір сияқты факторлар айтарлықтай әсер ететіндігін көрсетті [206, б.17].

Әлеуметтік қызмет көрсету секторы әлеуметтік қызмет көрсетудегі проблемалар мен қиындықтар туралы түсініктерге әсер ететін бәсекелес дискурстарға көбірек ұшырайды, олар әрдайым әлеуметтік жұмыс құндылықтарымен сәйкес келмейді. Нәтижесінде, білім беру бағдарламаларының жетілмегендігі және әлеуметтік қызметтерді ұсынудағы қиындықтар жас әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби сәйкестікті қалыптастырып, бәсекелесетін және күрделі әлеуметтік контексті басшылыққа алады [211].

Күрделі әлеуметтік контексттер кәсіби сәйкестікті қалыптастыруға айтарлықтай әсер етеді, нәтижесінде теріс сенімдер мен кәсібилендірудің салдары үшін кеңістік пайда болады. Содан кейін ұйымдастырушылық мәжбүрлеу, қоғамның теріс қабылдауы тек көпшілікке ғана емес, сонымен қатар байланысты немесе қиылысатын салалардағы мамандарға да назар аударады. Әлеуметтік жұмыс үшін, жалпы кәсіп үшін, сондай-ақ әлеуметтік қызметкерлер тікелей жұмыс істейтін клиенттер үшін қызмет саласының беделі маңызды.

Мамандық туралы БАҚ-та жағымсыз материалдар жариялау және әлеуметтік жұмысты теріс қабылдау нәтижесінде қалыптасқан стигматизация [18, б.165], әлеуметтік қызметкерлерді әлеуметтік қорғау жүйесінде лицензиялау және тіркеу қажеттілігі туралы пікірталастар, бүгінгі таңда кәсіпке байланысты

«беделді» ұғымын әлеуметтік жұмыстың мәртебесін немесе әлеуметтік қызметкердің позициясы сипаттау үшін қолдануын қиындатады [212].

2015 жылдың мамыр айында Түркияда Әлеуметтік жұмыс мамандығы бойынша 6150 тұлғаның 4625-і мемлекеттік мекемелерге жұмысқа орналастырылды, 2381-і отбасы істері және қоғамдық саясат министрлігінде жұмыс істейді, 938-і денсаулық сақтау министрлігінде, 449-ы Әділет министрлігінде жұмыс істейді [213].

2015 жылы Түркияда жүргізілген зерттеу барысында сарапшылар келесі сұрақтарға жауап беруге тырысты: Әлеуметтік жұмыстың кәсіби мәртебесі туралы қоғамның хабардарлығы қандай; әлеуметтік жұмысты мамандық ретінде қоғамдық қабылдауды қалыптастыратын ақпарат көздері қандай. Бұл зерттеу 2015 жылы желтоқсанда Маниса қаласында 500 респондент қатысқан кластерлік іріктеу әдісімен жүргізілген әлеуметтік жұмыс кәсібіне және әлеуметтік қызметкерлерге деген көзқарасты бағалау үшін әзірленген кросс-секциялық сауалнама болып табылады. Сауалнамаға сәйкес, респонденттердің едәуір бөлігі әлеуметтік қызметкерлер тек қорғауды қажет ететін балалармен (93,4%), мүгедектермен (93,4%), жетімдермен (92,2%), қарттармен (91,8%), кедейлермен (91,6%), қараусыз қалған адамдармен, күтімге мұқтаж адамдар (91,2%), сондай-ақ тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарымен (84,6%). жұмыс істейді деп санайды. Респонденттердің 79,2%-ы әлеуметтік қызметкерлердің қызметі қылмыскерлер мен сотталғандармен, олардың қоғамға қайта бейімдеумен тікелей байланысты деп санайды. Респонденттердің 75,8%-ы әлеуметтік қызметкерлер пациенттердің құқықтарын қорғауға көмектеседі, ал респонденттердің 65,5% - ы адамдарға ауыр аурулар мен емдеу процестеріне бейімделуге көмектесетінін айтты.

Сондай-ақ, респонденттер Лайкерт шкаласын қолдана отырып кәсіп пен әлеуметтік қызметкерлерге деген көзқарасты анықтауды ұсынды. Жалпы алғанда, респонденттердің 89%-ы «әлеуметтік жұмыс - бұл қажетті мамандық» деген пікірмен келіскен, респонденттердің 80,3% -ы «әлеуметтік қызметкер мамандығы қоғамда беделді емес» деп санайды, респонденттердің 84,7%-ы «егер олар көмекке мұқтаж болса, таныстарына әлеуметтік қызметкерге жүгінуді ұсынады» деп көрсеткен. Респонденттердің 80,8%-ы «қажет болған жағдайда әлеуметтік қызметкерден қолдау алу туралы ойлайды» деп келісті. Сонымен қатар, зерттеуге қатысушылардың 66,7% - ы әлеуметтік жұмыс «өте қиын жұмыс» деп санайды, респонденттердің 56%-ы «әлеуметтік қызметкерлер қауіпті жағдайда жұмыс істейді» деп санайды, ал 53,5% - ы «әлеуметтік қызметкерлер қоғамда лайықты беделге ие емес» деп санайды. Сонымен қатар, респонденттердің 83,4% - ы «әлеуметтік жұмыс-бұл әйелдерге арналған кәсіп» деген пікірмен келіспейді [213, б.12].

Зерттеулер нәтижесінде, категориялық анықтамадағы сәйкессіздіктер және мамандықтың қалыптасқан теріс қоғамдық бейнесі әлеуметтік жұмыстың миссиясы мен негізгі функциялары туралы тікелей кәсіби қоғамдастықтың кең танылмағандығының көрінісі болып табылады. Әлеуметтік жұмыс тәжірибесінің көп қырлылығы оның шекаралары мен рөлдерін нақты бөлуді қиындатады,

әсіресе әлеуметтік қызметкерлер «адамдарға өздерін өзгертуге көмектесуі керек пе?» немесе «қоғамның өзгеруіне қатысуы керек пе?» деген сауалдар туындайды [25, б.193].

Әлеуметтік қызметкерлердің оң имиджін қалыптастыру үшін БАҚ-ты пайдаланудың маңызы осы зерттеулерде де атап өтіледі [22, б.157], [14, б.355], [19, б.98], [214].

Жүргізілген зерттеулердің нәтижесі әлеуметтік жұмыс кәсібіне байланысты қалыптасқан теріс қоғамдық пікір, сондай-ақ қиындықтар тудыратын әртүрлі әлеуметтік және саяси проблемалар, студенттер мен түлектердің өздерінің кәсібіне деген оң көзқарастарының, әлеуметтік жұмыстың құндылықтары мен миссиясын, әлеуметтік жұмыс жайлы қалыптасқан теріс қоғамдық пікірмен келісе алмайтын кезде, кәсіби элементтердің үйлесімсіздігіне әкелетінін көрсетеді [198, б.247]. Мұндай сәйкессіздік көбінесе әлеуметтік қызметкерлер өздерінің кәсіби біліктілігін және өз мамандығына деген теріс көзқарас (стигматизациясына) әкеледі, мұнда әлеуметтік қызметкерлер өздерінің кәсіби сәйкестікті мен кәсібін қабылдамайды, қоғамда жоғары беделді, әлеуметтік қызметке байланысты салалардағы маманы ретінде көрінеді.

Кәсіби сәйкестікті ашық білдіру стратегиясы әлеуметтік қызметкерлерге әртүрлі көзқарас қалыптастыруға, қоғамдағы рөл мен ұстанымды сыни талдауға негіз болатын әлеуметтік контекстерге жауап болып табылады, сонымен қатар кәсіби сәйкестікті құру және басқару мақсатында барлық деңгейдегі іс-әрекеттердің белсенді қадамдары қалыптасқан теріс имиджге қарсылық көрсетуге ықпал етеді. Cheung, Ngai анықтағандай, әлеуметтік қызметкерлердің мықты кәсіби сәйкестіктің көрінісі гегемониялық дискурстарға қарсы тұру нүктесі болуы мүмкін [215].

Айта кету керек, әлеуметтік қызметкерлердің идентификациясын анықтау бойынша зерттеулердің көп бөлігі тікелей жұмыс ортасында жеке әрекеттерді қамтиды. Маман күнделікті тәжірибеде кәсіби сәйкестікті ашық білдірумен қатар, кең әлеуметтік іс-әрекеттерде өз кәсібінің мүдделерін қорғау қажет. Неғұрлым жан-жақты коммуникативті әрекеттер әлеуметтік жұмысты көбінесе «микро» деңгейіне дейін төмендететін неоконсервативті дискурстың әсерін жояды.

Әлеуметтік жұмыспен байланысты басқа мамандықтар арасындағы шекараны анықтаудың нақтылығы кәсіби сәйкестігін қалыптастыруда маңызды фактор болып табылады, өйткені әлеуметтік жұмыстағы қиындықтар нақты кәсіби «шекаралардың» болмауымен тікелей байланысты, бұл өз кезегінде әлеуметтік қызметкерлерді жалдауға, «әлеуметтік жұмыс» мамандығына үміткерлерді қабылдауға және әлеуметтік жұмыстың негізгі мақсаттары мен құндылықтарын жалпы түсінуге әсер етеді.

Солтүстік Ирландияда жүргізілген зерттеуде орталық әлеуметтік жұмыс мамандарының кәсіби ерекшелігіне әсер ететін көмекші мамандықтардағы әртүрлілік алады. Зерттеу 4 жылғы 16 қарашадан 2019 желтоқсанға дейін Солтүстік Ирландия мен Ирландия Республикасында тіркелген барлық әлеуметтік қызметкерлер үшін онлайн-сауалнама арқылы жүргізілді, оған 1691

респондент қатысты. Субъективтілік сонымен қатар көп факторлы құбылыс болып табылатын кәсіби сәйкестікті құрудың маңызды факторы болып табылады. Әлеуметтік қызметкердің кәсіби сәйкестігінің негізгі сипаттамасы болып саналатын нәрсе әлеуметтік қызметкердің көзқарасын анықтайтын факторлардың арасында көрінбеуі мүмкін. Респонденттерге әлеуметтік жұмыстың нақты сипаттамалары, сонымен қатар кез-келген басқа кәсіптерге қолданылатын бірқатар факторлар және бір уақытта екі санатқа жататын сипаттамалар ұсынылды [216].

Респонденттердің көпшілігі әлеуметтік жұмыстың белгілі бір факторларымен сәйкестендірудің күшті деңгейін көрсетті - ең көп таңдалған екі фактор әлеуметтік жұмысқа тән болды. Әлеуметтік жұмыс құндылықтарын насихаттау, мысалы, қылмыстық тәжірибе және әртүрлілікті құрметтеу; қызметтерді пайдаланушылардың мүмкіндіктерін кеңейту және олармен серіктестікте жұмыс істеу. Алғашқы ондықтың үшеуі әлеуметтік жұмыспен байланысты болды, ал үшеуі әлеуметтік жұмыстың белгілі бір санатын да, кез келген басқа кәсіптерге қолданылатын факторлар санатын да қамтиды-қызметтерді пайдаланушылардың өмірлік мүмкіндіктерін жақсарту; әлеуметтік қызметкердің біліктілігіне ие болу; мінез-құлық пен тәжірибенің кәсіби стандарттарына сәйкес жұмыс жасау. Жалпы қолданылатын факторлар санатындағы факторлар ең жиі таңдалатын факторлардың тоғызыншы және оныншы деңгейлерінен жоғары болмады.

Австралиядағы әлеуметтік жұмыс мамандығы түлектерінің арасында өткізілген зерттеу нәтижелері бойынша әлеуметтік жұмыс құндылығын түсінуге әсер ететін басқа ұқсас мамандықтар сондай-ақ қоғамдық пікір мен кәсіби сәйкестік арасындағы қайшылықтар анықталды. Бүгінгі таңда Австралиядағы әлеуметтік қызметкерлер «психология әлеуметтік жұмысқа қарағанда жақсы қабылданады және бағаланады» деп алаңдайды. Осындай әлеуметтік және саяси қиындықтарға, сондай-ақ әлеуметтік жұмыс құндылықтары мен әлеуметтік қорғау жүйесіндегі проблемаларға байланысты дискурстарға жауап ретінде әлеуметтік қызметкердің имиджін нығайту және кәсіп беделін көтеру үшін сапалы басқару және осы дискурстардың аспектілеріне қарсы тұру стратегиялары анықталды [217].

Көптеген шетелдік зерттеулердің талдауы жаһандану факторларын, сондай-ақ көрсетілетін қызметтердің артып келе жатқан кәсібилігі мен спектрін қоса алғанда, әлеуметтік қызметкерлерді оқыту және кәсіби даярлау процесінде соңғы уақытта болып жатқан барлық өзгерістерге қарамастан, әлеуметтік қызметкерлер осы күнге дейін шиеленісті және теріс қоғамдық пікірді сезінетінін көрсетеді [218]. Әлеуметтік жұмыс кәсібін теріс қабылдау, ол туралы қате түсініктерге, стереотиптерге, бұқаралық ақпарат құралдарындағы әлеуметтік жұмыстың жағымды және жағымсыз бейнесіне байланысты, бұл қоғамның әлеуметтік қызмет көрсету саласы ретінде әлеуметтік жұмысқа деген сенімін едәуір төмендетеді [219]. Әлеуметтік жұмыс кәсібінің кең танылмауы мен беделінің төмендігі бұқаралық ақпарат құралдарының әлеуметтік жұмысқа деген теріс көзқарас қалыптастыру салдары болып табылады [220]. Әлеуметтік жұмыстың

мамандық ретіндегі имиджі, бұқаралық ақпарат құралдарына байланысты, ол қоғамға әлеуметтік қызметкерлердің қызметі туралы ақпарат таратушы, қоғамдық көзқарас қалыптастырушы болып табылады.

Соңғы жылдары әлеуметтік қызметтер туралы көптеген медиа-материалдар (жаңалықтар репортаждары, деректі фильмдер және т.б.) БАҚ-тың осы мамандыққа қызығушылық танытанын көрсетеді. БАҚ тарапынан назардың күшеюі қоғамның әлеуметтік жұмыс қызметі туралы толыққанды ақпарат алуына ықпал етеді, бірақ сонымен бірге әлеуметтік қызметкерлер жеке және кәсіби деңгейлерде күресуге мәжбүр болатын белгілі бір қиындықтар туғызады.

Бұқаралық ақпарат құралдары әлеуметтік жұмыстың белгілі бір тәжірибесінде орындалатын ауыр еңбекке қоғамның назарын аудару үшін құзыретті екеніне қарамастан, көбінесе медиа-дискурста әлеуметтік жұмыс пен мамандықтағы бірқатар қиындықтарды көрсетпейтін жағымсыз материалдар мен репортаждар басым болады [221]. Осылайша, бұқаралық ақпарат құралдарындағы көптеген медиа материалдар осы мамандыққа деген қоғамда сенімсіздік көзқарас қалыптастыруға ықпал етеді [222], [223]. Алайда, бұқаралық ақпарат құралдары қоғамдық пікірді қалыптастыратын жалғыз және анықтаушы фактор емес, бірақ олар халыққа әлеуметтік қызмет көрсетуді қиындататын кедергілерді көбейтеді [224].

2004 жылы ұлттық әлеуметтік қызметкерлер қауымдастығы (NASW) сегіз фокус-топтық зерттеулер жүргізді, олардың алтауы қоғамдық қатысушылардан, ал қалған екеуіне әлеуметтік қызметкерлер кірді. Зерттеу 2005 жылы басталған мемлекеттік білім беруді дамыту бойынша кеңейтілген компанияны құруға көмектесуге бағытталған. Нәтижелер қоғамда әлеуметтік жұмыс кәсібін жалпы теріс қабылдау бар екенін көрсетеді. Қоғамдық теріс қабылдауды, оның ішінде жалпы стереотиптер мен бұрыс түсініктерді, бұқаралық ақпарат құралдарындағы әлеуметтік жұмыстың жағымсыз көрінісін, әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік қызметкерлер ұсынатын қызметтер туралы қол жетімді ақпараттың болмауын түсіндіретін бірнеше себептер бар. Алынған мәліметтер респонденттердің көпшілігі әлеуметтік қызметкермен жеке жұмыс жасамаған және ешқашан әлеуметтік қызметке жүгінбегенін көрсетті. Осыған байланысты, қоғамдық қабылдау мен әлеуметтік қызметкердің имиджі негізінен бұқаралық ақпарат құралдары, жаңалықтар мен ойын-сауық контенті арқылы қалыптасады деген қорытынды жасалды. Әлеуметтік қызметкерлермен жүргізілген фокус-топтық зерттеулердің нәтижелері әлеуметтік қызметкерлердің өздерінде кәсіптері туралы бұрмаланған түсінік бар деп санайды [225].

2006 жылы Zugazaga, Surette, Mendez, Otto ғылыми-зерттеу тобы жүргізген зерттеу нәтижелері қоғамда әлеуметтік жұмысқа деген оң көзқарас біртіндеп қалыптасып келе жатқанын анықтады. Алынған қорытындыға сүйене отырып, адамдардың көпшілігінде жеке қарым-қатынас немесе әлеуметтік қызметкерге тікелей жүгіну тәжірибесі жоқ, бұқаралық ақпарат құралдары белгілі бір мамандыққа байланысты қоғамдық пікір қалыптастыратын шешуші және іс жүзінде ең ықпалды ақпарат көздердің біріне айналды. Бұл тәуелділік әлеуметтік қызметкерлердің өздеріне қатысты белгілі бір алаңдаушылықты тудырды.

Сондай-ақ, зерттеу бұқаралық ақпарат құралдарындағы әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкердің қалыптасқан бейнесі негізінен теріс екенін көрсетті [226].

Осыған ұқсас зерттеулер Шотландияда жүргізілді, оған 16 жастан асқан 1015 қатысушы қатысты [227], Жаңа Зеландияда - 386 қатысушы [20, б.50], Израильде-21 жастан асқан 1417 қатысушы [228], Хорватияда 13 жастан 81 жасқа дейінгі 852 респонденттің қатысуымен [229], Түркияда 2015 жылы – 500 респондент [212, б.7].

2015 жылы Израильде жүргізілген зерттеудің мақсаты Израиль жұртшылығының әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлерді қабылдауын, халықтың әлеуметтік қызметкерлердің атқаратын рөлі, сондай-ақ олардың әлеуметтік қызметкердің қызметін жүзеге асыру үшін қажетті кәсіптік даярлығы, олардың жұмысқа орналасу шарттары туралы хабардар болуын зерттеу болып табылады. Сонымен бірге, Израиль қоғамында қалыптасқан әлеуметтік қызметкердің имиджін, әлеуметтік қызметкерлерге деген көзқарасын, олардың кәсіби дәрежесін зерттеу ұсынылған контексте басқа кәсіптермен салыстырмалы түрде ұсынылды.

Алынған мәліметтерге сәйкес, Израильдегі әлеуметтік жұмыстың кәсіби беделі төмен. Көптеген әлеуметтік қызметкерлер өздерінің жұмыс жағдайлары күрделі деп санайды, көптеген жылдар бойы жақсару бағытындағы әрекеттер айтарлықтай өзгеріссіз қалып келеді. Аталған сала өзгерістер кең қоғамдық қолдауды талап етеді, онсыз үгіт тобына қоғамдағы әлеуметтік саясатты ілгерілетуде өз құқықтары мен мүдделерін қорғауға қол жеткізу қиын. Сонымен қатар, мамандықты басқа байланысты кәсіптермен салыстырғанда «беделді емес» деген көзқарас адамдардың осы мамандықтың мамандарына сенім білдіруін төмендетіп қана қоймайды, сонымен қатар беделді мүмкіндіктер болған кезде оны мансаптық траектория ретінде мамандықты таңдау ықтималдығы едәуір аз болып келеді.

Сонымен, зерттеу барысында респонденттерге әлеуметтік қызметкерлерге және мамандық ретінде әлеуметтік жұмысқа деген сенімдер тізімі ұсынылды. Респонденттерден Лайкерт шкаласын қолдана отырып, осы сенімдерге келісім дәрежесін көрсету сұралды. Зерттеу нәтижелері бойынша респонденттердің 43,9%-ы әлеуметтік қызметкерлер қоғам мүшелері тарапынан үлкен құрметке ие емес халық топтарымен айналысатынын және респонденттердің 67,1%-ы әлеуметтік жұмысты беделді мансап ретінде қабылдамайтынын атап өтті. Израильде әйелдердің әлеуметтік қызметкерлерінің көпшілігі болғанына қарамастан, респонденттердің 44,9% - ы бұл мамандықтың сипаты әйелдерге сәйкес келмейді деп санайды. Сонымен бірге, респонденттердің 21,3 -ы әлеуметтік қызметкерлердің өздері кәсіби қызметіне біржақты көзқараста деп санайды [228, б.331].

Әлеуметтік қызметкерлердің өзін – өзі бағалау нәтижелері «Әлеуметтік жұмыс» кәсібінің имиджін қалыптастыруға теріс әсер ететін екі факторды анықтады: билік құрылымдарының осы кәсіптің қызметкерлеріне аз көңіл бөлуі (әсіресе әлеуметтік мекемелердің қызметкерлерін жеткіліксіз

қаржыландырылуынан көрінеді) және кәсіби құзіреттіліктің жеткіліксіздігі. Кәсіптің қоғамдық имиджі мен бейнесі сонымен қатар әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби қызметіндегі өзін-өзі бағалау призмасы – өзіндік кәсіби маңыздылығы арқылы қалыптасады. Бұған кәсіби білім мен дағдыларды өзін-өзі бағалау және клиенттер, әріптестер және жалпы жұртшылық тарапынан әлеуметтік қызметкердің құзыретті әрекеттерін мақұлдау негізінде қол жеткізіледі. Әлеуметтік қызметкерлер кәсібінің беделінің төмендігі және жалақының төмендігі еңбек нарығындағы және мамандық таңдау кезіндегі қиын жағдайды анықтайды [230].

Көптеген шетелдік зерттеулердің нәтижелері жаһандану факторларына әсер ететін соңғы уақытта әлеуметтік қызметкерлерді оқыту және кәсіби даярлау процесінде болып жатқан барлық өзгерістерге қарамастан, сондай-ақ көрсетілетін қызметтердің кәсібилігі мен өсіп келе жатқан спектріне қарамастан, әлеуметтік қызметкерлер осы күнге дейін күрделі және теріс қоғамдық пікірді сезінуде [218, б.13]. Әлеуметтік жұмыс кәсібіне деген теріс көзқарас белгілі бір мамандық туралы қате түсініктерге, стереотиптерге, бұқаралық ақпарат құралдарындағы әлеуметтік жұмыстың қате және теріс бейнесіне байланысты, бұл қоғамның әлеуметтік қызмет саласы ретінде әлеуметтік жұмысқа деген сенімін төмендетуге айтарлықтай ықпал етеді [219, б.168]. Соңғы жылдары әлеуметтік қызметтер туралы медиа материалдар (жаңалықтар репортаждарының, деректі фильмдердің және т.б.) көптігі БАҚ арасында осы мамандыққа деген қызығушылықтың артқандығын көрсетеді. БАҚ тарапынан назардың күшеюі қоғамның әлеуметтік жұмыс қызметі туралы хабардар болуын арттыруға ықпал етеді, бірақ сонымен бірге әлеуметтік қызметкерлердің жеке және кәсіби деңгейлерде жеңуге мәжбүр болатын қиындықтарды тудырады.

Бұқаралық ақпарат құралдары белгілі бір әлеуметтік жұмыс тәжірибесі аясында орындалатын ауыр еңбекке қоғамның назарын аудару үшін жеткілікті әлеуетке ие болғанымен, медиа-дискурста көбінесе әлеуметтік жұмыс пен шешім қабылдаудың қиындықтарын көрсетпейтін жағымсыз ақпараттар мен репортаждар басым болады [221, б.889]. Осылайша, бұқаралық ақпарат құралдарындағы медиа әңгімелердің көпшілігі осы мамандыққа қоғамдық сенімсіздік атмосферасын құруға тікелей ықпал етеді [222, б.1117]. Осылайша, бұқаралық ақпарат құралдары қоғамдық қабылдауды қалыптастыратын жалғыз және айқындаушы фактор болып табылмайды, алайда олар халыққа әлеуметтік қызмет көрсетуді қиындатуға ықпал етеді [224, б.170].

Әлеуметтік жұмыс туралы дұрыс емес немесе дәл емес идеялардың, атап айтқанда, әлеуметтік қызметкер қызметінің күрделілігі мен әртүрлілігін толық көрсетпейтін біржақты пікірлердің бар екенін анықтау маңызды, себебі бұл әлеуметтік жұмыстың теріс имиджін қалыптастыруға әкеледі. Халықтың әлеуметтік осал топтарының мәселелерін шешуге тиімсіз тәсіл ретінде 2014 жылдың наурыз-сәуір айларында Ұлыбританияда өткізілген әлеуметтік қызметкерлермен терең сұхбаттардың нәтижелері бойынша әлеуметтік қызметкерлердің өздерінің өз кәсібіне байланысты қоғамдық көзқарасты анықтайтын негізгі факторлар анықталды – оны түсіну, қоғамдық қабылдаудың

калыптасуына әсер ететін факторлар, әлеуметтік қызметкердің кәсіби имиджін жақсарту тетіктері [231].

Қызмет саласы жайлы қоғамдық теріс пікір кәсіби қоғамдастықта әділетсіздік пен төменгі біліктілік сезімімен бірге жүреді және клиникалық әлеуметтік жұмыста талапкерлер мен білікті қызметкерлерді жалдау қиындықтарына әкеледі. Жалпы, әлеуметтік қызметкердің әлеуметтік қабылдауын жақсарту әлеуметтік қызметкерлерге жеке тұлғалардың да, қауымдастықтардың да тәжірибесі үшін қажет сенімді көзқарас қалыптастыруға ықпал етеді, бұл жеке тұлғаларды әлеуметтік іс-әрекеттерге тартуды да, мемлекеттік емес және үшінші тарап ұйымдарынан әлеуметтік қызметтерді қаржыландыруға қолдау тартуды жеңілдетеді.

Сонымен бірге, әлеуметтік жұмыс кәсібінің ерекшелігін және әлеуметтік қызметкердің міндеттерін орынды ұсыну, спектрді ұлғайтуға, сондай-ақ мұқтаж халық санаттарына көрсетілетін қызметтердің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Әлеуметтік жұмысқа деген қоғамдық көзқарас ұзақ уақыт бойы мамандыққа әсер етіп, дамытатыны белгілі. Сәйкесінше, әлеуметтік қызметкердің оң имиджін қалыптастыру болашақта аталған салаға талантты әлеуметтік қызметкерлерді тартуға ықпал етеді [232].

Әлеуметтік жұмысқа деген теріс пікір тек жалпы жұртшылық арасында ғана емес, сонымен қатар күнделікті әлеуметтік қызметкерлермен жұмыс істейтін басқа байланысты кәсіптер мен басқа кәсіптің өкілдері арасында да бар екенін атап өткен жөн. Әлеуметтік қызметкерлермен жүргізілген сауалнамалар көрсеткендей, мамандар күнделікті жұмыста басқа мамандық өкілдері әлеуметтік мамандар қызметіне міндетті түрде араласатынын және оларға әлеуметтік жұмыс саласындағы жағдайларын ескертетінін айтады [231, б.15]. Әлеуметтік жұмыстың пәнаралық сипаты әлеуметтік қызметкерді басқа мамандардан ажырата алмау салдарының қоғамның пікір қалыптасуына ықпал етеді. Олардың қызметінің ерекшелігіне қарамастан, әлеуметтік қызметкерлер көбінесе стигматизация мен дискриминацияны қоғаммен байланысты кәсіптердің мамандары, сондай-ақ олардың қызметіне жүгінетін адамдар тарапынан сезінеді [233]. Осылайша, мамандықтың имиджі дұрыс емес қоғамдық пікірмен ғана емес, сонымен қатар кәсіби қауымдастықтағы әріптестерімен де бұзылады. Нәтижесінде, әлеуметтік қызметкерлердің беделі олардың қоғамдық және кәсіби қоғамдастық рөлінің құндылығын түсінбеуі мен мойындамауына байланысты айтарлықтай төмендейді.

Сонымен қатар, практикалық тұрғыдан алғанда, әлеуметтік қызметке тікелей байланысты басқа кәсіптердегі әріптестер арасында теріс түсініктердің салдары әлеуметтік қызметкерлер мен мұғалімдер, полиция және дәрігерлер сияқты негізгі топтар арасында қатаң шекаралар, кедергілер бар бөлінген кәсіби қауымдастықтардың қалыптасуы белең алған. Осы шектеулер мен кедергілер көрсетілетін әлеуметтік қызметтерді жақсарту үшін қажетті кәсіби және пәнаралық өзара іс-қимылды қиындатады [234]. Әлеуметтік жұмыс тиімділігінің факторы ретінде қоғамдық пікірді зерттеудің маңыздылығы осы жұмыстың қоғам үшін жоғары маңыздылығы мен оның халық арасындағы беделінің

төмендігі арасындағы қайшылықпен анықталады. Әлеуметтік жұмыстың қолданыстағы теріс қоғамдық көзқарас көптеген ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін, соның ішінде халықтың сенімсіздігі, теріс стигматизация, мұқтаж адамдарға көрсетілетін қызметтер санының азаюы және әлеуметтік қызметкерлер санының азаюы.

Дамудың институционалдық және құрылымдық проблемаларынан басқа, Қазақстанда әлеуметтік жұмысты дамытуда шектеу тосқауылдары бар. Осындай кедергілердің бірі әлеуметтік жұмыс бойынша білім беру бағдарламаларының жеткіліксіз практикалық-бағдарлануы болып табылады, бұл әлеуметтік жұмыс және оның мүмкіндіктері туралы қолжетімді ақпараттың болмауымен, сондай-ақ қазақстандық қоғамда қалыптасқан әлеуметтік қызметкердің біршама теріс бейнесімен бірге кәсіби әлеуметтену мен кәсіби сәйкестікті интернализациялаудың қиындықтарына алып келеді.

Позитивті кәсіби идентификация, сондай-ақ осы кәсіпті оң қоғамдық қабылдау әлеуметтік қызметкерлерге деген қоғамдық сенімнің өсуіне және қажет болған жағдайда өтініштер, кеңестер мен көмек санына ықпал етеді. Қоғамдағы теріс имидж және оның салдары ретінде әлеуметтік қызметкерлерін өзін-өзі стигматизациялауына, әлеуметтік қызметкерлерді «шынайы көмек көрсете алмайтын, кәсіби емес адамдар» ретінде ғана емес, әлеуметтік жұмысты «беделді төмен мамандық» ретінде көрсетіп қана қоймайды, «олардың міндеті - бірінші кезекте тұрмысы нашар отбасыларға қамқорлық көрсету» сынды біржақты көзқарасқа байланысты әлеуметтік қызметкерге көмек сұрауға деген «ұят сезімін» қалыптастырады. Бұл тұрғыда кәсіби идентификация процестерін, кәсіптің әлеуметтік имиджін дамыту динамикасын жүйелі түрде зерттеу және кәсіпті қалай ұсыну керектігі туралы қайшылықтарды шешу өте маңызды.

Соңғы жылдары Қазақстанда әлеуметтік жұмыстың белсенді дамуы контекстінде әлеуметтік жұмыстағы кәсіби сәйкестіктің сын-тегеуріндерін зерттеу өзекті болып отыр, олар кәсіби шекараларды қалыптастыруға және әлеуметтік жұмыстың дискурсивтілігін арттыруға ықпал етіп, оған жалпы жұртшылықтың және мемлекеттік басқару органдарының назары ауатындай етеді.

Сонымен бірге, адамдардың әлеуметтік жұмыс туралы қоғамдық түсінігі мен қабылдауын зерттеу өзекті болып табылады; әлеуметтік қызметкерлердің өз кәсібін бағалауы, сондай-ақ олардың жағымды қоғамдық пікір қалыптастыруға деген талпынысы; тұтастай алғанда әлеуметтік қызметкердің идеялары мен имиджін қалыптастыру факторлары мен тетіктері. Қоғамның әлеуметтік жұмыс мәртебесін түсінуі мен қабылдауын талдаудың маңызды арта түсуде, өйткені бұл әлеуметтік қызметкерлер қызметінің негізгі тұтынушысы – ол қоғам.

2 ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС ПЕН ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕРЛЕР ЖАЙЛЫ ҚОҒАМДЫҚ ТҮСІНІКТІ ТАЛДАУ

2.1 Қоғамдық қабылдауды талдаудың әдіснамалық негіздері

Әлемде әлеуметтік жұмыс саласында қолданылатын әдіснама мен зерттеулердің қазіргі жай-күйіне шолу бірыңғай «композиттік» әдіснамалық зерттеудің жоқ екенін көрсетеді. Әлеуметтік жұмыс саласындағы зерттеулердің көпшілігінде негізгі статистикалық әдістерді қолдана отырып, әртүрлі әлеуметтік мәселелерді сипаттайтын стандартты зерттеу тәсілдері бар. Осы тәсілдердің бір бөлігі талдау мен корреляцияның себеп-салдарлық және диагностикалық түрлерімен терең зерттеу әдіснамасына негізделген эксперименттік зерттеу жоспарларын кеңейтеді.

Осы контекстті ескере отырып және әлеуметтік жұмыс зерттеулерінің қазіргі жағдайына қатысты үш зерттеу мәселесі туындайды: теоретиктер мен зерттеушілерге мүмкіндік беретін интервенциялық зерттеулерді концептуализациялау; кәсіби байланыстарды жобалау мен дамытудың жаңа моделі; жеке адамдармен және отбасылармен, сондай-ақ қоғамдық қатынастармен тікелей тәжірибеде интервенциялық зерттеулер жүргізудің нұсқаулары. Сандық және сапалық зерттеулер призмасы арқылы жүргізілген ғылыми зерттеулер әлеуметтік жұмыс туралы білім базасына маңызды үлес қосады. Көптеген жағдайларда, бұл зерттеулер туындаған проблемалар немесе халықтың әртүрлі топтары үшін дәлелдерді қолдану туралы қолда бар зерттеулердің ең жақсысын көрсетуі мүмкін. Алайда, сандық зерттеулердің маңыздылығына қарамастан, көптеген зерттеушілер сапалы әдіснаманы қолданады, бұл олардың аралас әдістерді қолданатын зерттеулерді жүргізу және бағалау қабілеттерін дамытады.

Әлеуметтік жұмысты зерттеу де ғылыми зерттеу екенін түсіну өте маңызды. Мамандық ретінде, оның дамуының эволюциялық кезеңдерінен өтіп, ол анықталды және екіұштылықпен қабылданды [25, б.193]. Кәсібилендіру кезеңінің басынан бастап қоғамның әлеуметтік құрылымы, сондай-ақ әлеуметтік жұмыс кәсібінің құрылымы айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Нәтижесінде бүгінгі таңда әлеуметтік жұмыстың кәсіби тәжірибесі едәуір кеңейді. Осыған байланысты әлеуметтік жұмыс бейнесінің өзгеруі осы мамандықтың рөлі мен миссиясын нақты анықтаумен тікелей байланысты [21, б. 87]. Әлеуметтік жұмыс олардың әлеуметтік ортада жеке адамдармен, отбасылармен, топтармен, ұйымдармен және қауымдастықтармен сәтті жұмыс істеуіне бағытталған.

Әлеуметтік жұмыс кәсіби мамандық мәртебесіне бірқатар критерийлер бойынша, соның ішінде ерекше теориялық білім базасын дамыту, этика кодексін әзірлеу және жоғары білім беру жүйесіндегі академиялық зерттеулерге көшуді белсенді түрде алға жылжытуда. Алайда, жалақы мен сыйақы басқа кәсіптерге қарағанда төмен және тұтастай алғанда, кәсіп пен оны қабылдау практикасына деген қоғамдық көзқарас елдер арасында әр түрлі болады. Weiss және Welbourne кәсіби мәртебеге жету үшін әлі де кедергілер бар екенін айтады, дегенмен бұл тұрғыда прогресс айқын [72, б.288].

Позитивті имидж әлеуметтік жұмысшы кәсібінің өміршеңдігі мен тиімділігі үшін өте маңызды, әсіресе адамдардың көпшілігі мамандармен жеке байланыста болмайтынын және әлеуметтік жұмыс туралы қате түсінік қалыптастыратынын көрсетеді [235].

Әлеуметтік жұмыстың жағымды немесе жағымсыз имиджін қалыптастыру қалай жүреді? Белгілі бір уақыт ішінде қоғамның әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлерге қатынасы өзгере ме? Әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби сәйкестігін дамыту стратегиялары қаншалықты ерекшеленеді? Жұмыста қойылған осы және басқа да зерттеу сұрақтарына жауап алу және олардың қазақстандағы қоғамдық пікір ерекшелігін түсіну үшін зерттеулердің қысқаша халықаралық талдауын ұсыну қажет.

1981 жылы Ұлыбританияда жүргізілген зерттеу бойынша 994 респонденттің тек 29%- ы әлеуметтік қызметкермен байланыста болғанын айтқан. Олардың ішінде, әлеуметтік қызметкермен жұмыс бойынша 26%, волонтерлік қызмет кезінде - 8%, әлеуметтік қызметкермен көмек көрсету түрі ретінде кеңес беру - 19%, отбасыларға бару - 35% респондент, ал респонденттердің 6% кәсіби бойынша әлеуметтік қызметкер болған танысы болған [236].

Жоғарыда айтылғандай, қоғамның әлеуметтік жұмыс туралы хабардар болу дәрежесін, адамдардың осы кәсіпке және мамандарға қатынасын түсінуге және зерттеуге бағытталған зерттеулердің бірін 1978 жылы АҚШ-тың төрт түрлі штаттарында 250 үй иесі қатысқан Condie зерттеушісі жүргізген. Зерттеу нәтижелері 50-ші жылдары жүргізілген ұқсас зерттеулердің алғашқы толқынымен салыстырғанда әлеуметтік жұмыс туралы халық арасында ақпарат кең таралғанын көрсетті. Респонденттер әлеуметтік қызметкердің басқа функциялары арасында балалардың құқықтарын қорғаудағы және отбасылық кеңес берудегі әлеуметтік қызметкерлердің рөлін атап өтті.

Алынған мәліметтер осы жылдары американдық қоғамның әлеуметтік қызметкерлердің рөлдерінің спектрі туралы хабардарлығы өте шектеулі болғанын көрсетеді, дегенмен бұл көрсеткіштер 50-ші жылдардағы деректермен салыстырғанда жақсарды [13, б.50]. Алайда, әлеуметтік қызметкерлер әлі де өздерінің кәсіби құзыреттерінің шеңберіне кірмейтін рөлдер мен міндеттерді дұрыс атай алмады атады. Сонымен қатар, әлеуметтік жұмыс әлеуметтік қызметтер саласындағы ең беделді мамандықтардың бірі ретінде қабылданды. Осылайша, респонденттердің көпшілігі (шамамен 90%) жеке проблемалары бар әлеуметтік қызметкерлерге жүгінуге күмән келтірді.

Австралияда жүргізілген зерттеудің негізгі мақсаты психологтармен, психиатрлармен және кәсіби кеңесшілермен салыстырғанда қоғамның әлеуметтік қызметкерлерге қатынасын зерттеу болды. Зерттеуге 14 пен 79 жас аралығындағы 502 респондент қатысты, олардың ішінде 202 әйел және 300 ер адам Австралия Қоғамының кәсіби санаттарын ұсынды. Бұл зерттеулер австралиялықтардың халыққа әр түрлі қызмет көрсетуге бағытталған төрт мамандықты екі кіші топқа бөлетіндігін көрсетті: (1) психологтар мен психиатрлар адамның мінез-құлқы мен ойларын зерттейтін қымбат білікті мамандар ретінде және (2) әлеуметтік қызметкерлер мен кеңесшілер жоғары

кәсіби біліктілікті қажет етпейтін, жоғары кәсіби біліктілікті қажет етпейтін, ақысыз мамандар ретінде. орташа адамға эмоционалды және өмірлік қиындықтарды шешуге көмектесу. Сондай-ақ, әлеуметтік жұмыс мемлекеттің айтарлықтай қолдауы жоқ және көп жұмыс істемейтін уақытты алатын жалақысы төмен кәсіби қызмет ретінде анықталады. Респонденттер әлеуметтік жұмыстың қоғам үшін маңызы мен пайдасын, сондай-ақ әлеуметтік қызметкерлердің тиімділігін атап өткеніне қарамастан, бұл кәсіптің кемшіліктері арасында шамадан тыс жүктеме, кәсіби білім мен біліктіліктің болмауы, рөл мен функционалдық міндеттердің белгісіздігі деп атады [237].

2004 жылы LeCroy мен Stinson АҚШ ғалымдары кездейсоқ телефон арқылы сауалнама жүргізді, оған 386 респондент қатысты. Зерттеу қатысушыларына олардың әлеуметтік жұмысқа және әлеуметтік қызметкерлерге қатынасы туралы сұрақтар қойылды, онда респонденттердің 60% - ы әлеуметтік жұмыс кәсібін және әлеуметтік қызметкерлердің өздерін оң қабылдайтынын атап өтті. Сондай - ақ, бұл зерттеуде әлеуметтік қызметкер мамандығы басқа әлеуметтік қызмет мамандықтарымен-психиатрлармен, психологтармен, кеңесшілермен, медбикелермен және дін өкілдерімен салыстырылды. Телефон арқылы жүргізілген сауалнама нәтижесінде респонденттердің 91% - ы балалардың құқықтарын қорғаудағы әлеуметтік қызметкерлердің рөліне назар аударды. 2004 жылғы зерттеуге сәйкес, респонденттер 1978 жылғы нәтижелермен салыстырғанда әлеуметтік жұмыс туралы көбірек хабардар болғанымен, жауаптарға әлеуметтік қызметкерге тән емес рөлдер мен міндеттер кірді (психиатрдың көмекшісі, дәрі-дәрмектерді тағайындау, заңгерлік кеңестер). Бұл қолда бар ақпараттың және әлеуметтік жұмыс туралы білімнің бар сәйкессіздігі мен түсініксіздігін айқын көрсетті, нәтижесінде респонденттер әлеуметтік қызметкерлердің ең стереотиптік рөлін ғана анықтай алады [18, б.169].

Сонымен қатар, әлеуметтік жұмыстың маңыздылығы және қиын өмірлік жағдайларды шешуге және қоғамның дамуына әлеуметтік қызметкерлердің қосқан үлесінің маңыздылығы туралы хабардар болудың біршама артуы, сондай-ақ қоғамдағы әлеуметтік қызметкерлердің көп санының қажеттілігі туралы айқын түсінік қалыптастыру байқалады. Алынған мәліметтерге сәйкес, LeCroy және Stinson респонденттер үшін қабылдау мен ақпаратты қалыптастырудың негізгі көзі жеке байланыс немесе әлеуметтік қызметкерге тікелей жүгіну екенін анықтады. Респонденттердің үштен бірінен көбі (35%) әлеуметтік қызметкерден қандай да бір көмек алды, тағы 32%-ы әлеуметтік қызметкерлер туралы ақпаратты түрлі бұқаралық ақпарат құралдарынан (мысалы, теледидар, фильмдер, журналдар, кітаптар және газеттер) алды [18, б.170].

Зерттеудің негізгі нәтижесі ретінде, авторлар Әлеуметтік жұмыс мамандығының және әлеуметтік қызметкерлердің БАҚ пен масс-медиа құралдарындағы басым теріс имиджін анықтауы болып табылады, бұл өз кезегінде әлеуметтік қызметкерлер туралы қоғамдық пікірді қалыптастырады.

Қоғамға әлеуметтік жұмыстың оң әсеріне қарамастан, әлеуметтік жұмысты қоғамдық қабылдау туралы батыстық зерттеулердің нәтижелері осы мамандық туралы стереотиптік идеялардан, кедергілерден, бұқаралық ақпарат

құралдарындағы әлеуметтік жұмыс жайлы қате және шаблондық пікір туындағандықтан мамандық жайлы теріс көзқарас та қатар жүрді. Әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкердің жағымды имиджін қалыптастыру қажеттілігі әлеуметтік жұмысты көпшілік алдында ғана емес, сонымен бірге мамандардың тікелей қабылдауын зерттеу туралы мәселені өзекті етеді. Әлеуметтік жұмыс тиімділігінің факторы ретінде қоғамдық қабылдауды зерттеудің маңыздылығы осы жұмыстың қоғам үшін жоғары маңыздылығы мен оның халық арасындағы төмен мәртебесі мен беделі арасындағы қайшылықпен анықталады. Бұл мамандықты қоғамның жылы қабылдауы әлеуметтік қызметкерлерге деген қоғамдық сенімнің өсуіне және қажет болған жағдайда өтініштер, кеңестер мен көмек санына ықпал етеді. Қоғамдағы теріс имидж әлеуметтік қызметкерлерді адамдарға шын жүректен көмек көрсете алмайтын қарапайым адамдар ретінде ғана емес, сонымен қатар, ол әлеуметтік қызметкерге көмек сұрауға байланысты ыңғайсыздық сезімін қалыптастырады, бұл олардың міндеті – ең алдымен дисфункционалды отбасыларға қамқорлық жасау деген пікірге негізделген. Бұл тұрғыда жарнамалық және ақпараттық жобалар арқылы әлеуметтік қызметті кең насихаттап, танымал ету өте маңызды. Сонымен қатар, мамандықтың қоғамдық имиджін жүйелі түрде зерттеу және кәсіпті қалай ұсыну керектігі туралы қайшылықтарды шешу де өте маңызды.

Әлеуметтік жұмыстың жаңа кәсіби қызмет түрлерінің бірі ретінде қоғамдық қабылдауды, беделін және имиджін зерттеудегі мақсат, міндеттер мен гипотезаларына сүйене отырып, 2018-2021 жж. әл-Фарабидің «ЮНИСЕФ-ЕО-ның қорғау жөніндегі бағдарламасы шеңберінде Қазақстандағы әлеуметтік нормалар мен мінез-құлықты өзгерту бойынша жеке деңгейде және қоғамда өзара іс-қимыл жасау үшін базалық құзыреттерді ескере отырып, әлеуметтік қызметкерлер мен әлеуметтік жұмыс функцияларын орындайтын мамандарды дипломға дейінгі және дипломнан кейінгі даярлаудың және қайта даярлаудың мемлекеттік бағдарламаларын жетілдіру» халықаралық жобасы шеңберінде «Көші-қон үдерісіндегі балалар» тақырыбында Қазақстан ЮНИСЕФ-пен және Колумбия университетінің Әлеуметтік жұмыс мектебімен (Г.С. Әбдірайымованың жетекшілігімен) бірлесіп бірқатар зерттеулер жүргізілді, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың Жергілікті этикалық комитетімен мақұлданған (Қосымша А):

1) *Біріктірілген сауалнама әдістемесінің кезеңі.* Бірінші кезеңде бағалау жүргізілді (сандық өлшем деректерін талдаудың біріктірілген әдістемесін және мамандық студенттері арасындағы әлеуметтік жұмыстың кәсіби идентификация және басым имиджін түсінуді баяндау (еркін әңгімелеу-эссе) бойынша сапалы интерпретациялау). «Әлеуметтік жұмыс» бағыты бойынша мамандар дайындайтын әртүрлі білім деңгейіндегі студенттер (бакалавр, магистратура, PhD) оқитын Қазақстанның жетекші жоғары оқу орындары арасында «әлеуметтік жұмыс».

Бұл зерттеудің мақсаты – мамандық таңдаудағы басым мотивтерді талдау, әлеуметтік қызметкерлерге қажетті тұлғалық және кәсіби құзыреттіліктерді өзін-өзі бағалау, студенттердің алған біліміне қанағаттануы, сонымен қатар кәсіби

идентификация мен басым имиджді, мәлімдемелерді талдау. және болашақ әлеуметтік жұмыс мамандары арасындағы стереотиптер. Мақсатты топ Қазақстандағы жоғары оқу орындарының «Әлеуметтік жұмыс» мамандығының әр түрлі білім деңгейіндегі (бакалавр, магистратура, PhD докторантура) студенттері болды. Біріктірілген әдістеме сұрақтары келесі сипаттамалар бойынша мәліметтер алуға бағытталды: әлеуметтік-демографиялық параметрлер; кәсіби стратегия және идентификация; халықтың кәсіпті қабылдауын бағалау; мәлімдемелер мен қабылдау стереотиптерін бағалау, болашаққа арналған жоспарлар.

Сауалнама сондай-ақ, «Ақпаратталған келісім» блогын қамтыды, онда респонденттерге жүргізіліп жатқан зерттеу, зерттеудің мақсаттары мен міндеттері, анонимділік және құпиялылық шарттары, сондай-ақ деректерді сақтау және пайдалану туралы толық ақпарат берілді (Қосымша Ә).

Зерттеудің гипотезалары келесідегідей дәлелдеу немесе жоққа шығару болды (1) қоғамдық қабылдау ұзақ уақыт бойы мамандықты қалыптастырады, сәйкесінше, болашақта әлеуметтік қызметкер мамандығын таңдайтын дарынды жастарды жұмысқа қабылдауға әсер ететін маңызды фактор; (2) көптеген студенттер табиғатынан эмпатиялық емес, олар жеке және кәсіби өсуге бағытталмаған, өйткені олар таңдаған мамандық олар үшін «кездейсоқ» және мансаптық перспективаларды қамтамасыз етпейді; (3) әлеуметтік жұмысты дамытудағы шектеуші кедергілердің бірі - әлеуметтік жұмыс және оның мүмкіндіктері мен шектеулері туралы қолжетімді ақпараттың болмауы. Сонымен қатар, ізденушілер, басқа мамандықтардың студенттері арасында сенімді ақпараттың таралуы мен қолжетімділігін арттыру өте маңызды, өйткені дәл осы кезеңде олардың өмір бойы әрекет ететін кәсіптерге деген көзқарасы қалыптасады.

2) *Стратификацияланған іріктеуді қолдану арқылы сандық зерттеудің екінші кезеңі қоғамдық қабылдау туралы жалпы ақпаратты алу болды.* Алматы қаласының тұрғындары арасында жаппай сауалнама деректерін жинау жүргізілді, оған 526 адам қатысты. Зерттеудің бұл кезеңі қоғамның әлеуметтік жұмыс туралы хабардар болу дәрежесін анықтауға, әлеуметтік жұмысты кәсіп ретінде және әлеуметтік қызметкерлердің қызмет көрсететін мамандар ретінде қабылдауын зерттеуге, сондай-ақ осы бейнелерді қалыптастыратын факторларды анықтауға, бейнені талдауға бағытталған, әлеуметтік жұмыс мамандығы және әлеуметтік қызметкерлер туралы қазақстандық қоғамда қалыптасқан мәлімдемелер мен стереотиптер. Сандық өлшеу арқылы біз гипотезаларды тексеруге, нәтижелерді анықтауға және белгілі бір популяциялар туралы жалпылама қорытынды жасауға тырыстық.

Мақсатты топ Қазақстандағы әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлерге деген қоғамдық көзқарас пен сенімді анықтау үшін республикалық маңызы бар Алматы қаласының тұрғындарына сауалнама жүргізілді. Зерттеу тақырыбы ірі қала тұрғындарының Қазақстандағы әлеуметтік жұмыс туралы хабардарлық дәрежесін және қабылдауын бағалауға бағытталған. Ашық, жабық және жартылай жабық сұрақтардан тұратын үш

блоктан бөлінген сауалнама әзірленді, соның ішінде әлеуметтік-демографиялық сұрақтар блогы. Әрбір сауалнама респондентке зерттеудің мақсаттары мен міндеттері, анонимділік және құпиялылық шарттары, сондай-ақ деректерді сақтау және пайдалану туралы толық ақпарат қамтылған сауалнамаға 45-60 минут берілді (Қосымша Б).

«Әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлерге көзқарас» негізгі блогы 5 деңгейлі Лайкерт статистикалық рейтинг шкаласын пайдалана отырып, Қазақстандағы әлеуметтік жұмысқа қатысты мәлімдемелерді бағалауды қамтыды, мұнда 1 - келісімнің ең төменгі деңгейі (толық келіспеймін) және 5 - ең жоғары деңгей. келісім (толықтай келісемін). Деректерді өңдеу үшін IBM SPSS Statistics бағдарламалық пакеті пайдаланылды. Нәтижесінде біз алынған сандық деректерді айнымалыларға операцияға айналдыра алдық, оларды тексеру әртүрлі талдау түрлерімен және кестелер арқылы салыстыру арқылы жүзеге асырылды. Сондай-ақ біздің зерттеуімізде жарамды және сенімді деректерді қамтамасыз ету үшін алдын ала жобаланған және расталған стандартталған жабық элементті айнымалы өлшеу құралын қолдандық.

Ғылыми болжамдар кәсіби әлеуметтік жұмысты дамыту, біздің еліміздегі оның қызмет аясын кеңейту және мамандықтың беделін өзгерту мәселелеріне қатысты болды, нақты іс-әрекеттер үшін нақты басымдықтар мен шаралармен бірыңғай және тұтас көзқарасты қалыптастыру қажеттілігімен байланысты. Бүгінгі таңда қоғамның әлеуметтік жұмысты қабылдауы біржақты және бұл мамандықтың мәні мен маңызы айқын емес. Тек қиын жағдайға тап болған адамдардың мәселелерін шешуге атсалысатын мамандар ретіндегі тиімсіз көзқарас сала мамандарына жағымсыз бейнесін қалыптастыруға әкеледі.

3) Зерттеудің сапалы фазасы қоғамды ақпараттандыру, әлеуметтік қызмет маңызын түсіндіру сынды кешенді шаралар мен сапалы зерттеуге бағытталды. Қазақстандық практик әлеуметтік қызметкерлермен терең сараптамалық сұхбаттар сериясы арқылы толық және шынайы ақпарат алуға мүмкіндік берді. Осы кезеңде сапалы зерттеуді қолдану мүмкіндігі деректерді триангуляция әдісін қолдануға және әлеуметтік жұмыстың қоғамның қабылдауын бірнеше түрлі тәсілдер тұрғысынан зерттеуге мүмкіндік берді. Бұл кезеңде біз басты назарды әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби идентификациясын, стереотиптерін және өзін-өзі бағалауын анықтауға, сондай-ақ әлеуметтік қабылдаудың әлеуметтік жұмыс тәжірибесіне әсерін, әлеуметтік жұмысты дамытудың болашағы мен перспективаларын талдауға аудару маңызды.

Зерттеудің сапалы кезеңі қазақстандық әлеуметтік қызметкерлер арасында сараптамалық сұхбатты қамтыды. Ол дедуктивті емес, индуктивті болды, ол бұрынғыдай айнымалыларды бақыламай, контексте тәжірибені қарастыруға көмектесті.

Біз 16 сұрақтан тұратын қазақ және орыс тілдеріндегі сараптамалық сұхбатты әзірледік. Сондай-ақ эксперттік сұхбат гайд «ақпараттандырылған келісім» блогын қамтыды, онда респонденттерге жүргізілген зерттеу, зерттеудің мақсаттары мен міндеттері туралы толық ақпарат, құпиялылық шарттары туралы

ақпарат, сондай-ақ сұхбатты жазу, деректерді сақтау және пайдалану шарттары туралы ескерту берілді (Қосымша В). Зерттеу барысында Қазақстанның түрлі өңірлерінен практиканың әртүрлі деңгейіндегі 30 эксперт-әлеуметтік қызметкерден сұхбат алынды.

Қабылдау мен өзін-өзі бағалауды зерттеуде терең призмаларды қолдану тәсілі информанттардың мінез-құлқы мен іс-әрекетінің «микро-аударма» деңгейіндегі өзгерістерді қарастыруға мүмкіндік береді. Зерттеудің осы кезеңінде әлеуметтік қызметкерлердің мамандыққа, кәсіби және жеке идентификациясы мен өзін-өзі бағалауын анықтау, сондай-ақ қоғамдық қабылдаудың әлеуметтік жұмыс практикасына әсерін және оның Қазақстандағы даму болшағын бағалау маңызды болды.

Зерттеу стратегиясын дамыта отырып, біз әлеуметтік қызметкерлердің өзін-өзі бағалауына қатысты келесі мәселелерді қарастырдық: (1) Әлеуметтік жұмыс жайлы теріс қоғамдық пікір көптеген ауыр зардаптарға, соның ішінде халықтың сенімсіздігіне әкелуі мүмкін; (2) теріс стигматизация; (3) мұқтаж адамдарға көрсетілетін қызметтер санының азаюы; (4) ұсынылатын қызметтер сапасының төмендеуі; (5) әлеуметтік қызметкерлердің демотивациялануы. Өз кезегінде, әлеуметтік қызметкер мен әлеуметтік жұмыстың мамандық ретінде қалыптасқан түсінігін түсіну клиенттердің қарсылығын төмендетуге ықпал етеді, осылайша әлеуметтік қызметкерлерге клиенттермен сенімді негізде тиімді және нәтижелі қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, осы кәсіптің қолайлы имиджін қалыптастыру әлеуметтік қызметтерді сұрату және алу үшін Қазақстан халқының менталдық кедергісін төмендетуге мүмкіндік береді.

Жалпы алғанда, әлеуметтік жұмыс кәсібін қоғамдық пікірді екі негізгі элементті әдіснамалық түрде белгілеуге болады: мамандықтың қазіргі қоғамда қалыптасқан «теріс» бейнесі, сондай-ақ осы қызмет саласы туралы «дұрыс емес» түсініктер. Қолданыстағы «теріс образ» тарихи қалыптасқан стереотиптер мен стигмаларда жатыр, олар қоғам арасында күмән тудырады және сол арқылы әлеуметтік қызметкерлер мен әлеуметтік қызметтерге деген сенімге секем түсіреді. Нәтижесінде, әлеуметтік қызметкерлер өздерінің мамандықтарына басқа беделді мамандықтарға қарағанда әлдеқайда төмен «бастапқы нүктеден» сенім қалыптастыруға мәжбүр.

Теріс қабылдау кәсіби қоғамдастықта әділетсіздік пен иеліктен айырылу сезімін қалыптастырумен қатар жүреді, бұл клиникалық әлеуметтік жұмыста талапкерлер мен білікті қызметкерлерді жалдау қиындықтарына әкеледі. Жалпы алғанда, әлеуметтік қызметкердің әлеуметтік қабылдауын жақсарту жеке тұлғалармен де, қауымдастықтармен де практикалық іс-әрекет үшін әлеуметтік қызметкерлерге қажет сенімді негіздің дамуына ықпал етеді, бұл жеке тұлғалардың қоғамдық іс-әрекеттерге қатысуын жеңілдетеді; бұл сонымен қатар мемлекеттік емес және үшінші тарап ұйымдарынан әлеуметтік қызметтерді қаржыландыруға тартуға ықпал етеді.

Әлеуметтік қызметкердің қабылдауы мен имиджін жақсартудағы бағалау зерттеулері әлеуметтік қызметкерлерге жеке тұлғалармен де, қауымдастықтармен де жұмыс істеу үшін қажет сенімді негіз қалыптастыруға

ықпал етеді, бұл олардың әлеуметтік іс-әрекеттерге қатысуын жеңілдетеді және мемлекеттік емес және үшінші тарап ұйымдарынан әлеуметтік қызметтерді қаржыландыруға қолдау тартады. Сондай-ақ, қоғамдық қабылдауды қалыптастыруға әсер ететін негізгі көздерді анықтау әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлердің төмен әлеуметтік мәртебесінің себептерін түсінуде маңызды болып табылады. Сонымен бірге, әлеуметтік жұмыс кәсібінің ерекшелігін және әлеуметтік қызметкердің функцияларын ұсыну спектрді ұлғайтуға, сондай-ақ мұқтаж халық санаттарына көрсетілетін қызметтердің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

2.2 Қоғамның студент-әлеуметтік қызметкерлерді қабылдауы және олардың мамандыққа қатынасы

Әлеуметтік жұмысты дамытудың негізгі бағыттарының бірі – мамандыққа талапкерлерді тарту және бәсекеге қабілетті жаңа мамандарды қалыптастыру болып табылады. Олар мемлекеттік, жеке құрылымдар мен ұйымдарда қажеттілігі артып келе жатқан әлеуметтік қызметкерлердің позициясын ала алады, олардың лауазымдарын көбінесе әлеуметтік қызметпен байланысты салалардағы мамандар алады [238].

LeDoux мамандар мен студенттер арасында жүргізген зерттеуінің мақсаты әлеуметтік жұмыс саласындағы мансапты мамандық таңдауға әсер ететін факторлар ретінде бағалау болды. Нәтижесінде, әлеуметтік жұмысқа үміткерлердің болашақ кәсіби қызметі ретінде таңдауын анықтайтын ең көп таралған факторлар – бұл әлеуметтік қызметкермен жеке қарым-қатынас, волонтерлер немесе онымен байланысты болашақ академиялық мансапты құру стратегиялары [239].

2004 жылы АҚШ-тың ұлттық әлеуметтік жұмыс қауымдастығы Crosby Marketing Communications ғылыми-зерттеу компаниясымен бірлесе отырып бастаған жоба аясында фокус-топтық зерттеулер сериясы жүргізілді, олардың алтауы ауқымды қоғамдық топты қамтыды, ал екеуі АҚШ-тың үш ірі қаласынан әлеуметтік қызметкерлерден тұрды. Осы зерттеу нәтижелері бойынша, Қоғамның әлеуметтік жұмысты ұсынуы мен бағалауы бастапқыда болжанғаннан біршама жоғары болғанына қарамастан, қоғамда мамандықты жалпы теріс қабылдау бар екендігі анықталды. Қоғамдық теріс қабылдауды түсіндіретін себептерге қиын физикалық және эмоционалды еңбек жағдайлары, жалақының төмендігі, әлеуметтік жұмысты БАҚ-та дұрыс ұсынбау, әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік қызметкерлер ұсынатын қызметтер туралы сенімді және қол жетімді ақпараттың болмауы туралы жалпы стереотиптер жатады. Сондай-ақ, респонденттерде әлеуметтік жұмыс тәжірибесінің алуан түрлілігі туралы түсінік жоқ екендігі және әлеуметтік қызметкердің кәсіби құзыреттілігін орындау мамандардан жоғары біліктілікті талап ететіні анықталды.

Dennison, Poole, Qaqish Солтүстік Каролина университетінің Әлеуметтік-гуманитарлық бағыттағы әр түрлі мамандықтағы екінші курс студенттері арасында жан-жақты зерттеу жүргізіп, мамандандырылған авторлық құралдарды қолданды. Сынамаланған Лайкерт шкаласы демографиялық деректерді (5

пункт), әлеуметтік жұмысқа қатынасты (4 пункт), әлеуметтік жұмыс туралы хабардарлықты (1 пункт) қоса алғанда 45 тармақтан тұрды, келесі 34 тармақ 3 шкалаға бөлінді: мамандық ретінде әлеуметтік жұмыс туралы хабардар болу (11 пункт), әлеуметтік жұмыс жағдайлары туралы хабардар болу қызметкерлердің лауазымдары мен лауазымдары туралы хабардар болуы (18 пункт). Сауалнаманың соңғы нүктесі студенттердің әлеуметтік қызметкер мамандығын алуға деген қызығушылығына қатысты болды.

Зерттеу нәтижелері отбасы мүшелері немесе практик әлеуметтік қызметкердің жақын туыстары бар студенттер мамандық және оның ерекшеліктері туралы жақсы ақпараттандырылғанын көрсетті. Жақын туысының әлеуметтік қызметкер болуы болашақ мамандыққа деген қызығушылық тудырған және оны өз мамандығы ретінде таңдауға жағымды әсер еткенін атап өткен жөн. Зерттеушілер еріктілік қызметте немесе әлеуметтік қызметтерді ұсынатын ұйымдарда жұмыс жасауда көрініс табатын әлеуметтік жұмыс туралы хабардарлық пен қызығушылық деңгейіне әсер ететін тәуелсіз айнымалыны анықтады. Бұл қорытынды қоғамдық игілікке ерікті үлес қосу арқылы оқыту, қоғамға қызмет ету, волонтерлік (service-learning) әлеуметтік жұмысқа қызығушылықты және оның мектеп бітіруші түлектер, талапкерлер, ЖОО студенттері арасында оң имиджін қалыптастыруда маңызды фактор екенін көрсетеді [14, б.355].

Жүргізілген талдау категориялық анықтамадағы бар сәйкессіздіктер мен қалыптасқан мамандықтың теріс қоғамдық имиджі Әлеуметтік жұмыстың миссиясы мен негізгі функциялары туралы тікелей кәсіби қоғамдастықтың белгісіздігінің (қоғамда кеңінен танымал болмауының) көрінісі екенін көрсетеді. Негізгі қорытынды, бұл әлеуметтік жұмыстың мамандық және бұқаралық ақпарат құралдарындағы әлеуметтік қызметкерлер ретінде қалыптасқан теріс образын зерттеу ғана емес, сонымен қатар өз мамандықтары туралы сенімді ақпарат таратуға және талапкерлердің таңдауына әсер етуге мүмкіндігі бар мамандардың әлеуметтік жұмысты қабылдауының (түсінуінің) маңызын талдау.

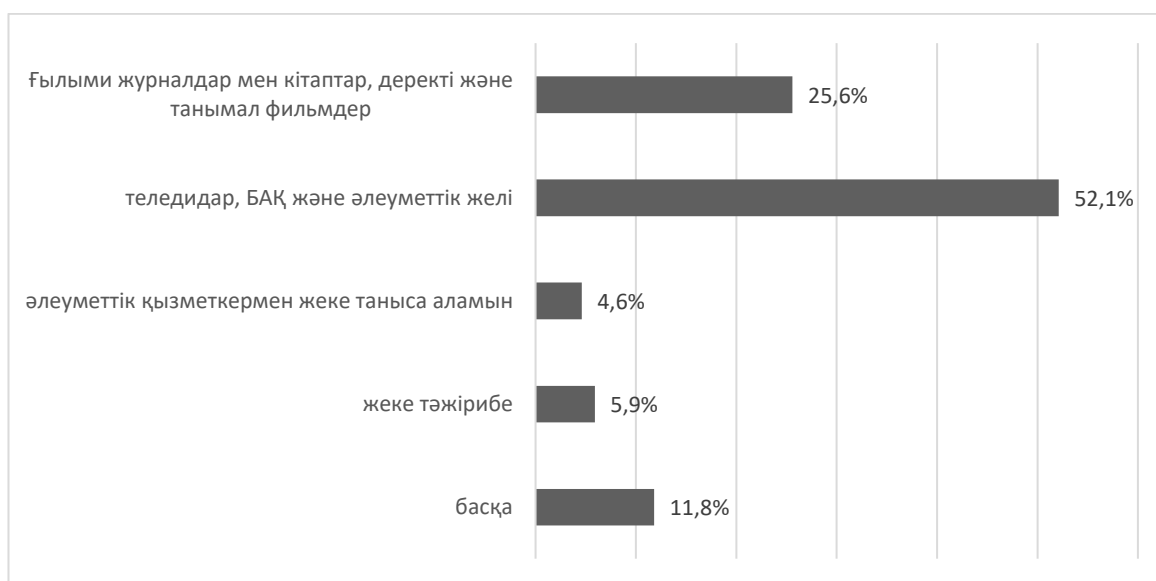
Жоғарыда көрсетілгендей, бірінші кезеңде біз 200-ден астам студент қатысқан Қазақстанның жетекші жоғары оқу орындары арасындағы «Әлеуметтік жұмыс» мамандығының білім алушылары арасында кәсіби идентификацияны және әлеуметтік жұмыстың қалыптасқан имиджін түсінуді (сандық өлшем деректерін талдаудың біріктірілген әдістемесін және баяндау сұхбатының сапалы интерпретациясын (еркін әңгімелеу, эссе) пайдаланып сапалы түсіндіру арқылы) зерттеу жүргіздік, «Әлеуметтік жұмыс» бағыты бойынша оқытудың әртүрлі деңгейлеріндегі білім алушылар арасында (бакалавриат, магистратура, PhD докторантура) жүзеге асырылды.

Бұл зерттеудің мақсаты – әлеуметтік қызметкерлер үшін қажетті кәсіби құзыреттіліктерді мазмұнды талдау, сондай-ақ мамандықтың маңыздылығы мен құндылығын тануды, студенттер арасында кең таралған пікірлер мен стереотиптерді салыстырмалы түрде бағалау болып табылады. Кәсіби өзін-өзі анықтау процесінің тиімділігіне әсер ететін анықтайтын факторлар ретінде мамандық таңдауға ынталандырудың жетекші түрлеріне ерекше назар

аударылады. Әлеуметтік жұмыс жан-жақты мамандық бола отырып, денсаулық сақтау, бизнес, коммерциялық емес ұйымдар, әскери іс, жеке практика және басқа да көптеген мамандарды қамтиды. Әлеуметтік жұмыс мамандары орындайтын рөлдердің әртүрлілігін көрсету кезінде, әлеуметтік қызметкерлердің өздері бұқаралық ақпарат құралдарында неғұрлым нақты бейнені қалыптастырумен бірге, қоғамдық қабылдау біртіндеп осы мамандықтың нақты мәнімен үйлеседі. Себебі медиа ғана емес, әлеуметтік жұмыс өкілдері де қоғамдық пікір қалыптастырады, сонымен қатар әлеуметтік саясаттың аймақтық және Ұлттық деңгейлерінің дамуына әсер етеді.

Зерттеу барысында респонденттерге «Сіздің осы мамандықты таңдауыңызға кім әсер етті?» деген сауалға, білім алушылардың көпшілігі мемлекеттік грант алу мүмкіндігінің жоғары болуына байланысты (52,5%) осы мамандықты таңдағанын атап өтті. Бұл опцияны қыздарға (55,2%) қарағанда ұлдар (61,5%) көбірек таңдаған. Жалпы, респонденттердің төрттен бір бөлігі (26,1%) бұл мамандықты өз еркімен, тәуелсіз және саналы түрде таңдадым деген пікірде.

Ал қыздар (32,5%) жас жігіттермен (18,5%) салыстырғанда, әлеуметтік жұмысты саналы түрде өздерінің болашақ мамандығы ретінде таңдайды. Осылайша, респонденттердің жартысынан көбі әлеуметтік жұмыс туралы негізгі ақпаратты интернеттен, теледидардан, БАҚ және әлеуметтік желілерден (52,1%) алады, ал респонденттердің (25,6%) төрттен бір бөлігі әлеуметтік жұмыс мамандығы туралы ақпарат көзі ретінде ғылыми журналдар мен кітаптарды, деректі, танымал фильмдерді көрсетсе, жауаптың басқа нұсқаларының ішінде респонденттердің 11,8%-ы мектептегі мұғалімдер, сондай-ақ қабылдау комиссиясындағы мұғалімдерден ақпарат алғанын айта келе, оған дейін мамандық туралы ешқашан естімегенін атап өтті (Сурет 1).

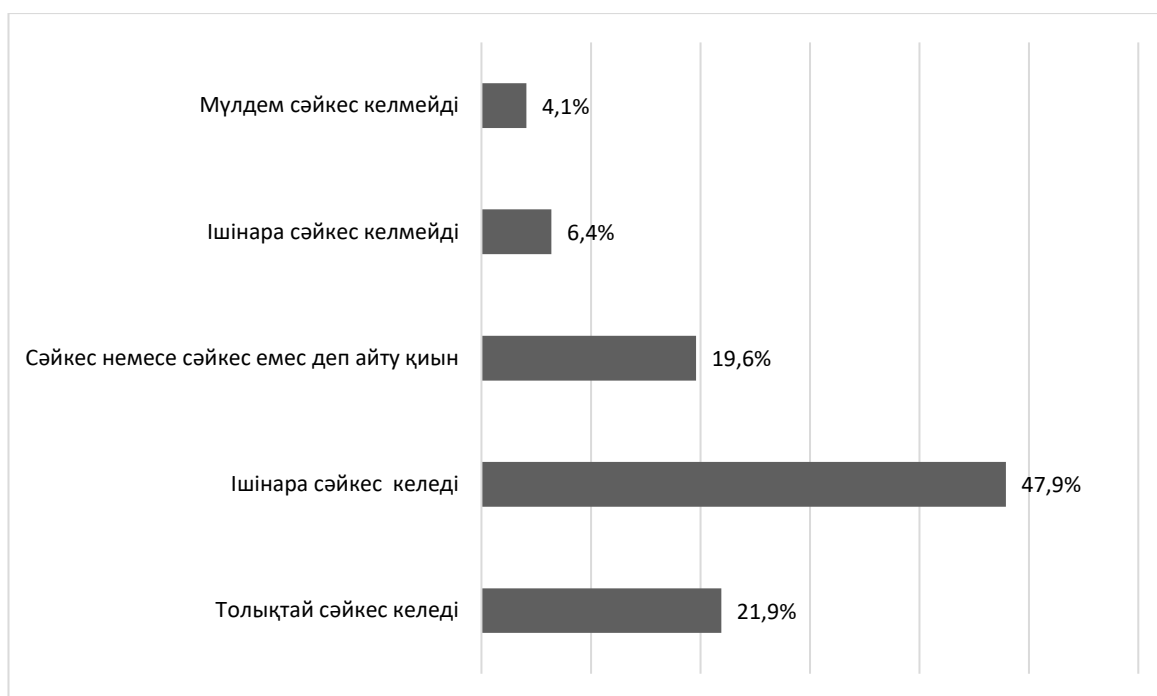

Сурет 1 – «Әлеуметтік жұмыс туралы ақпаратты сіз қайдан аласыз?»

Бұл мәліметтер студенттердің әңгімелерімен расталады, онда оларға өз кәсібін таңдау процесін және қазіргі уақытта әлеуметтік жұмыс туралы түсініктерін еркін түрде сипаттау ұсынылды.

Әлеуметтік жұмыс тәжірибесінің бағыттарына сәйкес, тек кәсіби ғана емес, сонымен қатар болашақ әлеуметтік қызметкердің жеке қасиеттеріне де ерекше талаптар қойылады, мұнда әлеуметтік қызметкер мен клиенттің өзара әрекеттесу технологиялары ерекше мәнге ие болады – байланыс орнату, мәселені шешу үшін клиенттің мүмкіндіктерін қарастыру, орналасу, жанашырлық және т.б. білдіру ниеті. Осыған байланысты респонденттерге олардың жеке қасиеттерінің миссияға және әлеуметтік жұмыс құндылықтарына сәйкестігін бағалау ұсынылды. Осылайша, осы мамандықта оқитындардың 47,9% - ы әлеуметтік қызметкердің табысты және тиімді қызметі үшін қажетті қабілеттер мен мүдделердің ішінара болуын ғана атап өтеді, респонденттердің 19,6% - ы жеке қасиеттері мен мүдделерін өзін-өзі бағалауда қиналады. Ал респонденттердің 21,9%-ы өздерінің жеке қабілеттері мен қызығушылықтары таңдалған мамандыққа толық сәйкес келеді деп санайды (Сурет 2).

Бұл ретте қыздар өздерінің жеке қабілеттері мен қасиеттерінің мамандық құндылықтары мен мақсаттарына (жалпы 71,4% - ы, оның ішінде 25,3% - ы) «толық сәйкес келеді» санатын келуін ұл балаларға қарағанда көбірек таңдаған. Ұл балалар 66,1% - бен салыстырғанда (олардың тек 13,8% - ы «толық сәйкес келеді») санатын таңдаған.

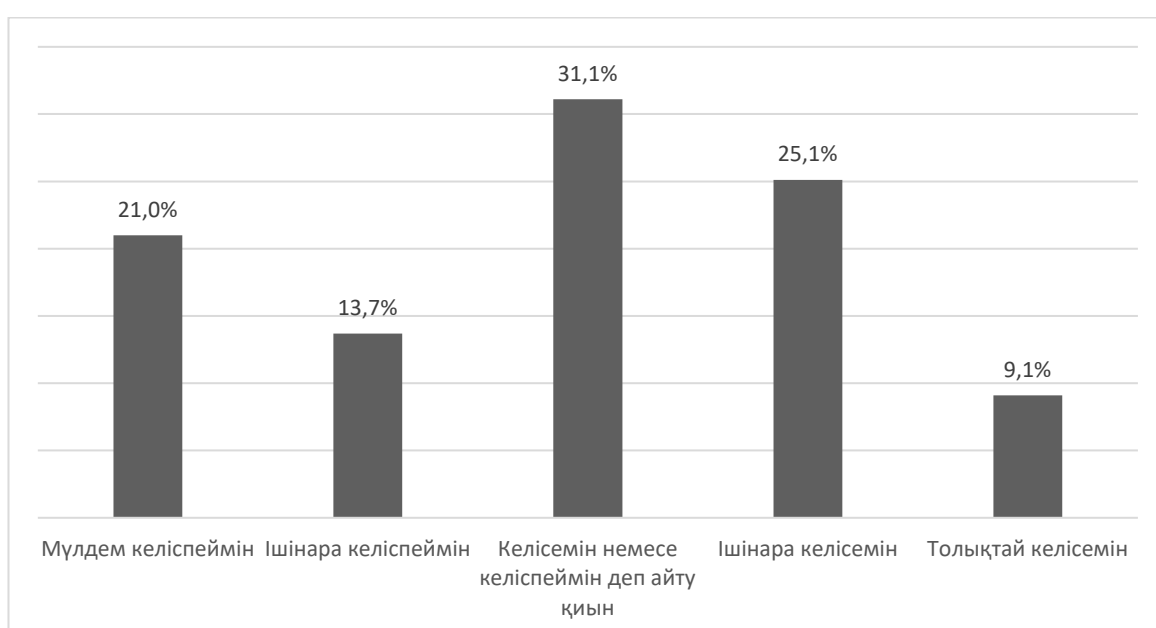
Сурет 2 – «Сіздің жеке тұлға ретіндегі қабілеттеріңіз бен қызығушылықтарыңыз сіз таңдаған мамандыққа қаншалықты сәйкес келеді?» сұраққа жауаптарды бөлу

Бакалавриаттан докторантураға дейін оқудың неғұрлым жоғары деңгейіне ауысқан сайын мамандық таңдау кезінде саналылық және таңдаған

мамандығының жеке қасиеттері мен қызығушылықтарының толық сәйкес келетіндігіне сенімділік артады.

Мәселен, егер бакалавриатта респонденттердің 20,2% - ы өздерінің осы мамандыққа деген жеке қабілеттеріне толық сенімді болса, докторантурада бұл критерийді респонденттердің 62,5%-ы атап өтеді. Сонымен қатар, бакалавриатта оқитын респонденттердің 26,6%-ы өздерінің болашақ мамандығы туралы өз бетінше шешім қабылдады, ал докторантурада респонденттердің басым көпшілігі (75,0%) өз таңдауын саналы және дербес деп санайды.

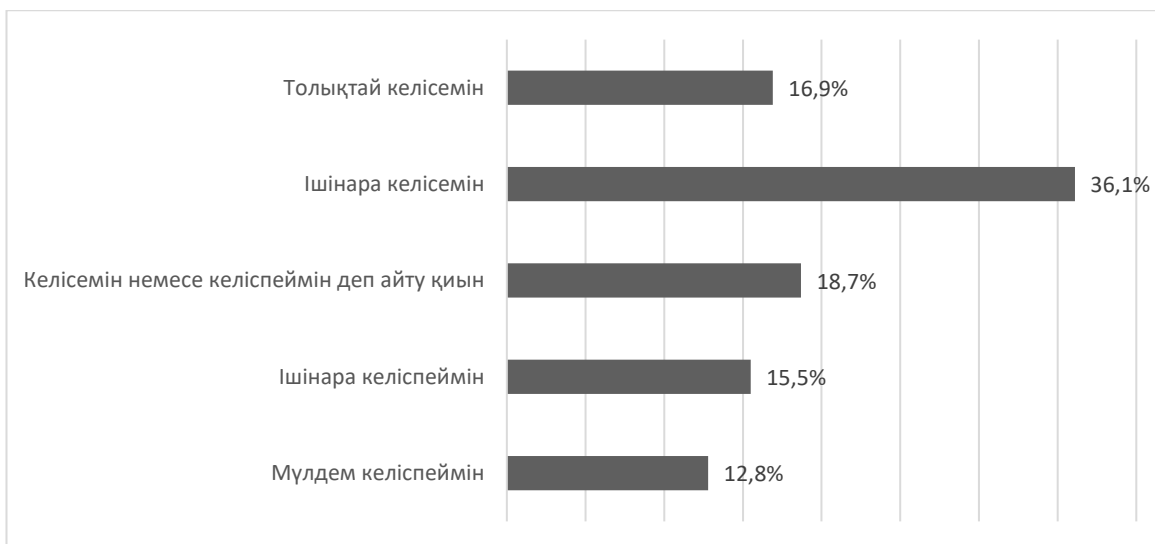
3-суреттен көріп отырғанымыздай, зерттеу деректері бойынша респонденттердің тек 9,1% - ы әлеуметтік жұмысты өз өмірлерінің кәсібі деп атай алады, 25,1% - ы осы тұжырыммен ішінара ғана келіседі, ал респонденттердің шамамен сол саны қандай да бір шамада осы тұжырыммен 21% мүлдем келіспейді, 13,7% ішінара келіспейді.

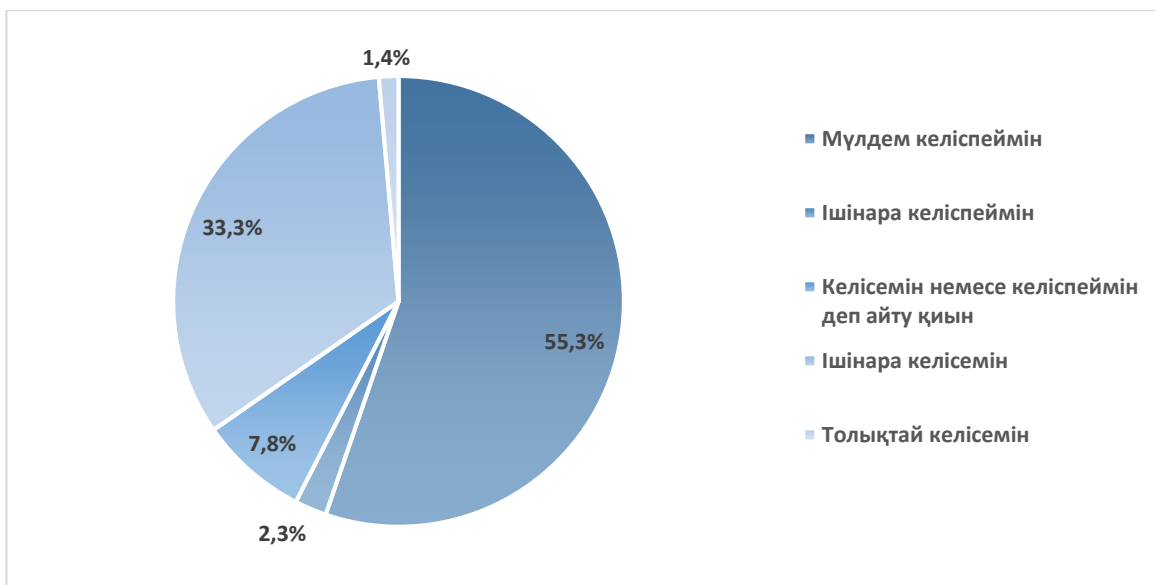
Сурет 3 – «Сіз «Әлеуметтік жұмыс» мамандығы сіздің бүкіл өміріңіздің кәсібі деп айта аласыз ба?»

Сондай-ақ, зерттеу барысында респонденттерге әлеуметтік жұмыстың кәсіби имиджі мен беделін және оның қазіргі Қазақстандағы қажеттілігін бағалау ұсынылды. Осылайша, сұралған респонденттердің жартысынан көбі (53%) белгілі бір дәрежеде әлеуметтік жұмыс қазақстандық қоғамдағы беделді және қажетті мамандық болып табылады деген пікірмен келіседі (16,9% - толық келіседі, 36,1% - ішінара келіседі (Сурет 4).

Жалпы, респонденттер әлеуметтік қызметкер мамандығын Қазақстанда маңызды және қажетті деп бағалайды: респонденттердің 55,3%-ы бұл тұжырыммен толық келіседі және респонденттердің 33,3% -ы онымен ішінара келіседі (Сурет 5).

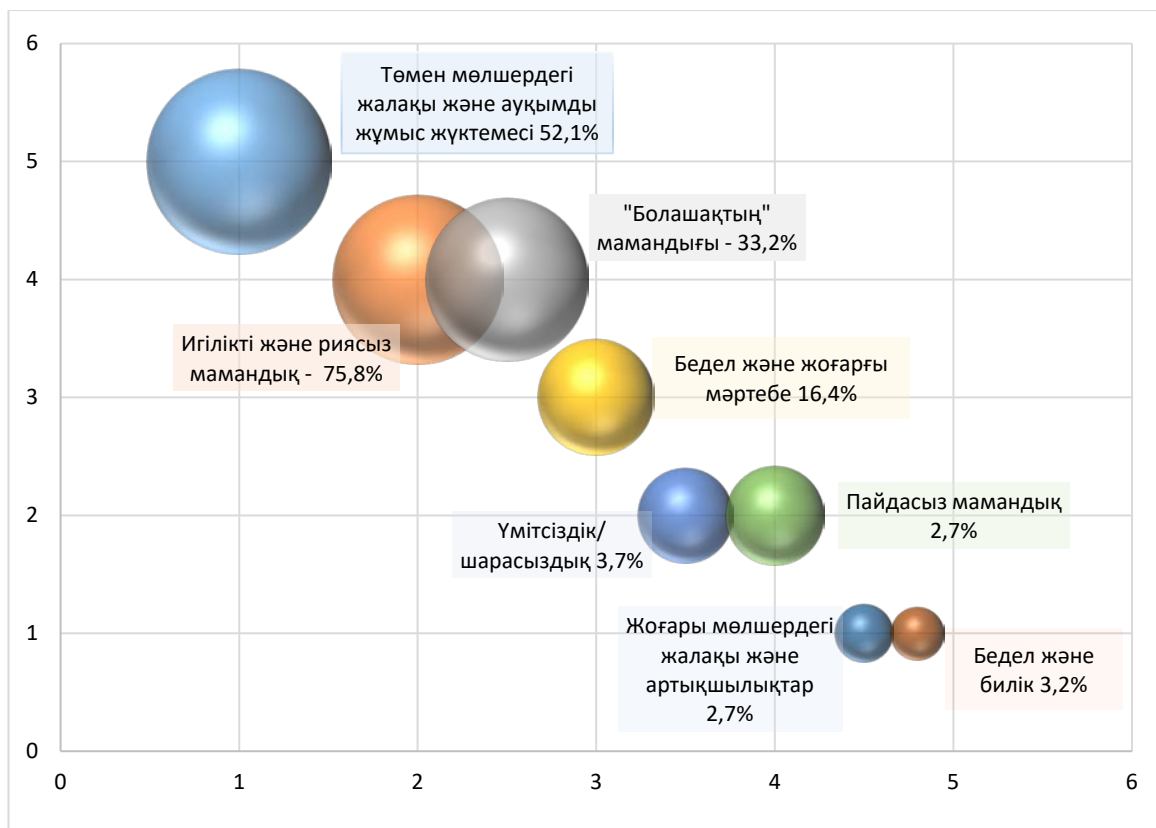
Сурет 4 – «Сіз әлеуметтік қызметкер мамандығының заманауи Қазақстанда беделді және сұранысқа ие екендігімен келісесіз бе?»

Сурет 5 - «Қазақстанда әлеуметтік жұмыскер мамандығы маңызды және қажет болып табылатындығымен келісесіз бе?»

Осы тұрғыда білім алушылардың болашақ мамандықтарына қатысты түсіндірмелері басты назарда болды. Осылайша, зерттеу нәтижелері бойынша респонденттердің көпшілігі (75,8%) олардың әлеуметтік жұмысы қасиетті және риясыз кәсіппен байланыстыратынын атап өтті; респонденттердің 59,8%-ы әлеуметтік жұмысты «болашақ мамандығы» ұғымымен байланыстыратынын, осылайша қазақстандық қоғам қазіргі уақытта әлеуметтік қызметкер мен жұмысшының қызметтерін қабылдауға дайын еместігін, әлеуметтік жұмысты көмек құралы ретінде қабылдайтындарын атап өтті. Білім алушылардың жартысынан көбі әлеуметтік жұмыс — бұл үлкен жұмыс жүктемесі және жалақысы төмен (52,1%) жұмыс деп санайды. Әлеуметтік қызметкер

мамандығының студенттерінің 16,4%- ы әлеуметтік жұмыс олардың беделі мен жоғары әлеуметтік мәртебесімен байланысты екенін атап өтті. Респонденттердің 2,7%– ы «пайдасыз» мамандық деп санайтынын көрсетті (Сурет 6).

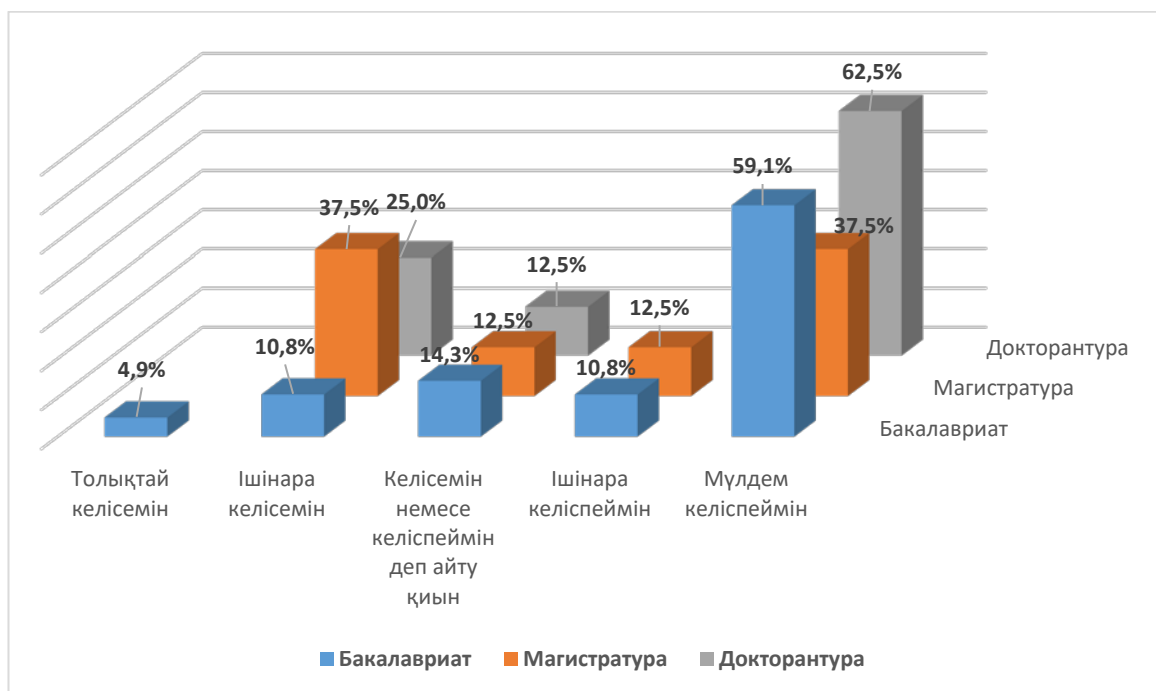

Сурет 6 - «Әлеуметтік жұмыс ұғымы сізде қандай ассоциацияларды тудырады?»

Әлеуметтік жұмыс жеке және қоғамдық құндылықтарға (value-based profession) негізделген мамандық болғандықтан, болашақ әлеуметтік қызметкерлер үшін оның құндылық негізінің ерекшелігін түсіну аса маңызды. Осыған байланысты студенттерге әлеуметтік қызметкерге қажетті қасиеттер туралы сұрақ қойылды. Респонденттердің көпшілігі әлеуметтік қызметкер үшін ең алдымен адамгершілік пен мейірімділік қажет деп санайды (респонденттердің 88,6%-ы осы санатпен толық келіседі), жауапкершілік (85,4%), басқа адамға жанашырлық таныту (87,2%) және эмоционалды тұрақтылық (75,3%), ең маңызды қасиет – дамыған түйсігі (62,1%), қатал мінез (53,4%).

Әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік қызметкерлер мамандығына қатысты қалыптасқан теріс образ, белгілі бір стереотиптер мен стигмалар, өз кезегінде, Әлеуметтік жұмыстың клиникалық тәжірибесінде де, академиялық салада да әлеуметтік жұмыс институтының дамуына теріс әсер етеді. Зерттеу нәтижелеріне сәйкес, респонденттердің көпшілігі әлеуметтік қызметкер қиын өмірлік жағдайға тап болған барлық адамдармен көмектеседі деген пікірмен келіседі (95,4%), сонымен қатар респонденттердің басым көпшілігі әлеуметтік жұмыс көп шыдамдылықты, эмпатия мен жанашырлықты (96,4%) талап ететінін түсінеді.

Осы зерттеудің нәтижелері респонденттер эмпатия контекстке тәуелді құбылыс болып табылатын клиенттерге жанашырлық танытудың маңызды екенін көрсетті. Аз дәрежеде респонденттер «әлеуметтік қызметкерлер барлық адамдарға көмектесуі керек» деген пікірге (70,7%) қосылатындарын атап өтті. Алайда, Қазақстандағы әлеуметтік жұмыс туралы стигмаларға қарамастан, студенттердің көпшілігі Қазақстанда әлеуметтік қызметкер болу ұят деген пікірмен келіспейді (68,9%), сонымен бірге респонденттердің 37,4% - ы қазақстандық қоғамдағы әлеуметтік жұмыстың «әйел бет-бейнесі» бар деп санайды (Сурет 7).

Сурет 7 - «Сіз оқу деңгейлерін бөлуде «Қазақстанда әлеуметтік қызметкер болу «ұят» деген пікірмен келісесіз бе?»

Әдетте, әлеуметтік жұмысты қоғамдық қабылдау екі негізгі фактордың әсерінен қалыптасады: сыртқы факторлар, соның ішінде БАҚ және үкімет; және ішкі, оның ішінде әлеуметтік қызметкерлермен өзара әрекеттесудің жеке тәжірибесі. Сонымен, қазіргі уақытта Үкімет қоғамдық пікір мен нанымды қалыптастыруға кең әсерін ескере отырып, қоғамның әлеуметтік жұмысқа деген көзқарасы үшін жауап береді. Мемлекеттің ең аз үлесі көрсетілетін қызметтердің сапасына нұқсан келтіреді және халықтың әлеуметтік осал топтарының жағдайын жақсарту жөніндегі әлеуметтік жұмыстың рөліне төмендетілген мән береді [240].

Сондай-ақ, әлеуметтік қызметкерлердің өздері қоғамда теріс қабылданатын нәрселер туралы сенімді пікірде болуы маңызды, бұл бұқаралық ақпарат құралдарынан және басқа да әлеуметтік қызметкерлердің теріс бейнесін осы саланың боашақ мамандары студенттерінің теріс өзін-өзі стигматизациясына әкелуі мүмкін. Себебі біржақты көзқарастар қазіргі қоғамдық пікірді толық

көрсетпейді [20, б.52]. Осылайша, практиктердің өздері мен болашақ мамандарды осы саланы дамытуға және теріс өзін-өзі стигматизациялау деңгейін төмендетуге қосу тиімді, бірақ сирек қолданылатын және бағаланбайтын құрал болып табылады, өйткені академиялық сала және әлеуметтік жұмыстың тиісті құрылымдары бар.

Кәсіптің қоғамдық имиджі мен бейнесі сонымен қатар әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби қызметіндегі өзін - өзі бағалау призмасы-өзіндік кәсіби маңыздылығы арқылы қалыптасады. Бұған кәсіби білім мен дағдыларды өзін-өзі бағалау және клиенттер, әріптестер және жалпы жұртшылық тарапынан әлеуметтік қызметкердің Құзыретті әрекеттерін мақұлдау негізінде қол жеткізіледі. Әлеуметтік қызметкерлер кәсібінің беделінің төмендігі және жалақының төмен деңгейі еңбек нарығындағы және мамандық таңдау кезіндегі қиын жағдайды анықтайды.

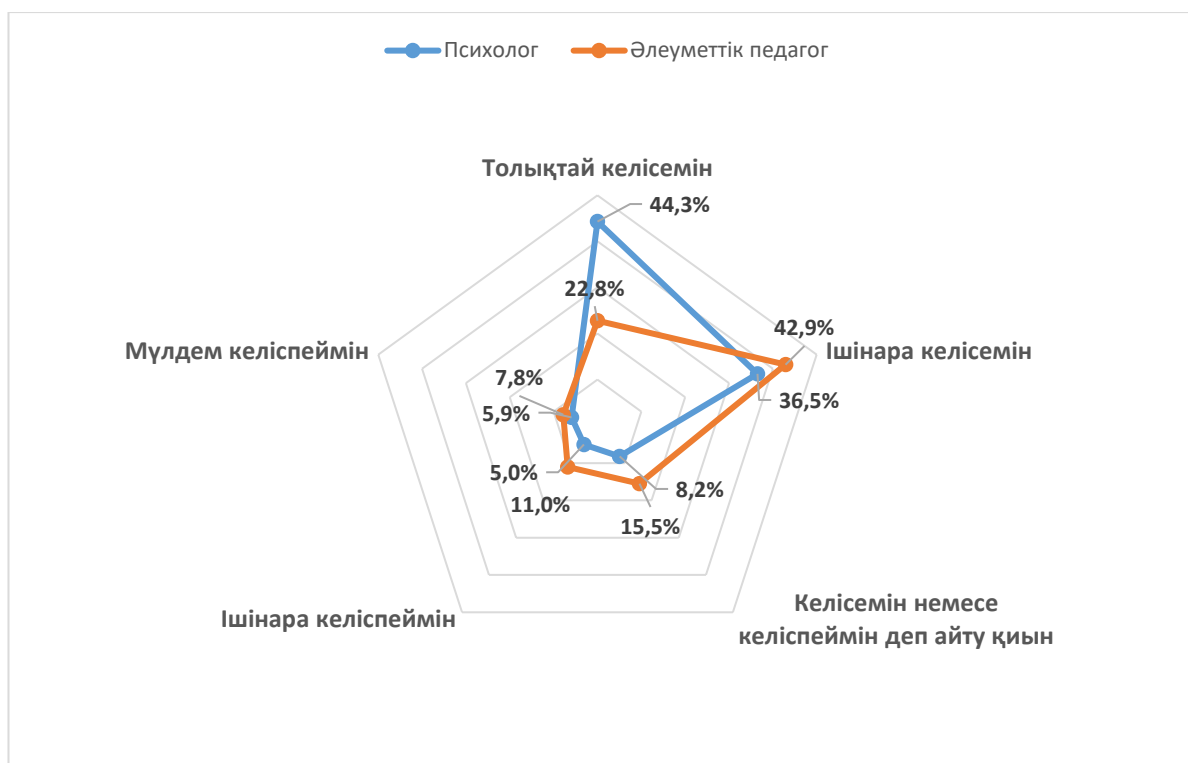
Әлеуметтік қызметкерлердің өзін – өзі бағалау нәтижелері "Әлеуметтік жұмыс" кәсібінің имиджін қалыптастыруға теріс әсер ететін екі факторды анықтады-билік құрылымдарының осы кәсіптің қызметкерлеріне шектеулі көңіл бөлуі (әсіресе әлеуметтік мекемелердің жеткіліксіз қаржыландырылуынан көрінеді) және кәсіби құзіреттіліктің жеткіліксіздігі әсер етеді [231, б.77].

Әлеуметтік қызметкерлердің өздерінің кәсіби білімдері мен құзыреттерінің толықтығын түсінуі де маңызды, өйткені кәсіби білімнің ішінара жеткіліксіздігі әлеуметтік қызметкерлер өздерінің төмен құзыреттілігіне байланысты жеңе алмайтын шешілмейтін жағдайларға әкеледі. «Әлеуметтік жұмыс» мамандығы бойынша білім алушылардың жартысынан астамы (52,5%) қазіргі уақытта білім беру барысында алынған кәсіби дағдылар мен құзыреттерді толығымен меңгердік деп санайды, ал респонденттердің 34,2% - ы тек ішінара меңгердік деген пікірде. Әлеуметтік қызметкерлердің функционалдық міндеттеріне қатысты респонденттер екі түрлі пікір білдірді. Респонденттердің үштен бірі (33,3%) әлеуметтік қызметкердің негізгі функционалдық міндеттерінің бірі қарт адамдарға дәрі-дәрмектер мен азық-түлік өнімдерін жеткізу болып табылады деген пікірмен келісті, ал студенттердің 47,5% - ы бұл пікірмен келіспейді.

Әлеуметтік жұмыстың оң имиджін қалыптастырудағы бар кедергілерге қарамастан, әлеуметтік жұмыстың болашақ мамандары арасында осы мамандық пен оның мамандары қазақстандық қоғамға аса қажет (78,1%) және әлеуметтік қызметкерлер басқалардың өмірін жақсы жаққа қарай (90,9%) өзгертеді деген нақты түсінік бар екенін атап өткен жөн.

Әлеуметтік жұмыс өзінің ерекшелігіне байланысты психолог пен әлеуметтік педагогтың байланысты мамандықтарына сәйкес келеді, алайда, байланыс салаларының болуына қарамастан, бұл клиникалық практикада да, ғылымда да әртүрлі қызмет салалары екенін атап өткен жөн. Алайда, бүгінгі таңда болашақ әлеуметтік қызметкерлер де осы мамандықтар арасындағы нақты саралауды көрмейді, сондықтан респонденттердің 80,8% - ы әлеуметтік қызметкер мен психолог мамандықтары сәйкес деген пікірмен келісті, олардың 44,3%- ы осы пікірмен толық келіседі, респонденттердің 65,7%- ы әлеуметтік

қызметкер мен әлеуметтік педагог мамандықтары сәйкес деген пікірмен келіседі (Сурет 8).

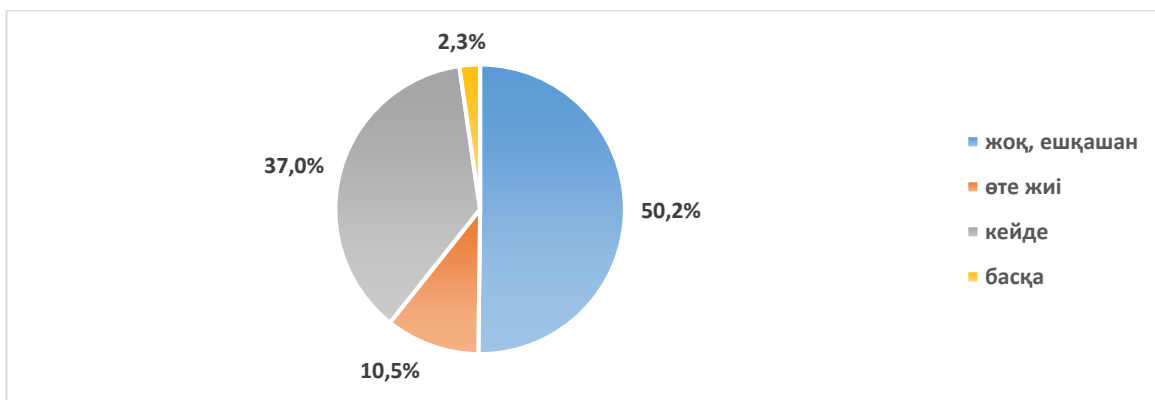

Сурет 8 - «Сіз әлеуметтік қызметкер психологпен бірдей екендігімен келісесіз бе?» және «Сіз әлеуметтік қызметкер әлеуметтік педагогпен бірдей екендігімен келісесіз бе?».

Студенттер арасында Әлеуметтік жұмыстың ерекшелігін нақты түсініктің болмауына және осы мамандықтың беделі мен мәртебесін пайымдауға әсер ететін қалыптасқан стереотиптерге байланысты студенттерге қойылған «Сіз болашақ әлеуметтік қызметкер екеніңізді мақтан тұтасыз ба?» деген сауалға көпшілігі ішінара (33,3%) «келіседі» деп жауап берді, ал 20,1 %-ы өздерінің болашақ мамандықтарын мақтан тұтпайды.

Зерттеу барысында респонденттерге өздерінің кәсіптері туралы айтқан кезде достары мен таныстарының арасында ыңғайсыздық немесе ыңғайсыздық сезімі туралы сұрақ қойылды, ал 50,2% - ы өз мамандықтары туралы айтқан кезде ешқашан ыңғайсыздық сезінбейтінін атап өткенімен, респонденттердің үштен бірінен көбі (37,0%) кейде ыңғайсыз сезінеді, ал 10,5% - ы осындай сезінеді және «болашақ мамандығымыз туралы жиі айтылады» деп жауап берді (Сурет 9).

Сондай-ақ, респонденттер бұл Қазақстандағы әлеуметтік жұмыстың мәртебесі мен беделі төмен ғана емес, сондай-ақ қоғамның әлеуметтік жұмыс және оның қызметінің ерекшелігі туралы ақпараттың аз болуының нәтижесі болуы мүмкін деген пікірде.

Сурет 9 - «Сіз достарыңыз бен таныстарыңыздың арасында өзіңіздің әлеуметтік қызметкер екендігіңізді айтқан кезеңде ыңғайсыздық пен қолайсыздықты сезінесіз бе?»

Респонденттердің «Қазақстанда әлеуметтік қызметкерлерге теріс көзқарас қалыптасты» деген пікірге қатысты көзқарастары екі түрлі, осылайша респонденттердің 37,9% - ы осы мәлімдемемен келіспейді, ал респонденттердің шамамен 33,5%-ы керісінше мәлімдемемен келіссе, осы сауалнама нәтижесі бойынша өз позициясын сұралғандардың 29,7% - ы «бағалауға қиынамын» деп жауап берді (Сурет 10).

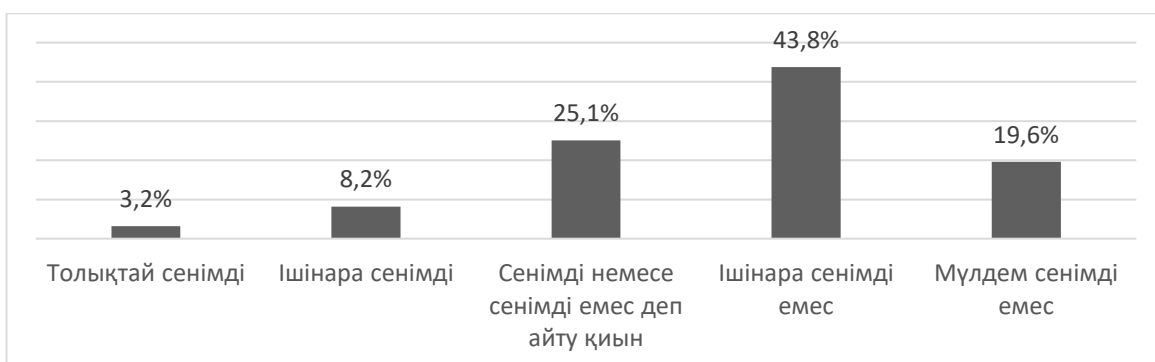
Сурет 10 - «Сіз «Қазақстанда әлеуметтік қызметкерлерге теріс қарым – қатынас қалыптасты» деген пікірмен келісесіз бе?»

Респонденттердің 79,9% - ы болашақ әлеуметтік қызметкерлер кәсіптің қоғамдық имиджін жақсарту үшін атап өткен шаралардың ішінде жалақыны көбейту қажеттілігі бірінші кезекте тұр деп санайды, өйткені кәсіптің беделі мен жоғары мәртебесі жалақы мен қызметтің артықшылықтармен тікелей байланысты. Бүгінгі таңда әлеуметтік қызметкерлер көбінесе төмен жалақы үшін қиын жағдайда жұмыс істейді, сонымен бірге оларға жеткілікті кепілдіктер мен ынталандыру берілмейді. Бүгінгі таңда әлеуметтік жұмыс студенттері БАҚ пен әлеуметтік желілерде (65,8%) жағымды имидж (әлеуметтік роликтер, фильмдер және т.б.) қалыптастыру саясатын жүргізу, сондай-ақ ауылдық жерлерде әлеуметтік жұмысты таратуға назар аудару (32,9%) маңызды деп санайды.

Сурет 11 - «Әлеуметтік қызметкердің имиджін жақсарту үшін не істеу керек деп ойлайсыз?»

Өз кезегінде, жоғары оқу орнын бітіргеннен кейін әлеуметтік жұмыс мамандығы бойынша респонденттердің жоспарлары әртүрлі, сондықтан респонденттердің көпшілігі оқуын жалғастыруды жоспарлап отыр магистратура, бірақ басқа мамандық бойынша (28,9%), респонденттердің 25,7% - ы мамандығы бойынша халықты әлеуметтік қорғау басқармаларында жұмыс істегісі келеді, сұралғандардың 21,1% - ы әлеуметтік жұмыс саласында оқуын жалғастыруды жоспарлайды, 19,3%-ы басқа салада жұмыс істеуді қалайды, тек 11,5%-ы ғана әлеуметтік қызметкер болып жұмыс істеуді жоспарлап отыр. Әлеуметтік жұмысты қоғамдық қабылдауды қалыптастыруға ғана емес, сонымен қатар білім алушылардың оны болашақ мамандығы ретінде таңдауына әсер ететін факторлардың бірі – жалақы мен еңбек жағдайынан басқа, оқу бітіргеннен кейін сәтті жұмысқа орналасу мүмкіндігі. Бүгінгі таңда әлеуметтік жұмыс мамандығы бойынша оқитын студенттердің көпшілігі таңдаған мамандығы бойынша сәтті жұмысқа орналасатынына сенімді емес (43,8% - ы ішінара сенімді емес, 19,6% - ы мүлдем сенімді емес), ал, 25,1%-ы жоғары оқу орнын бітіргеннен кейін жұмысқа орналасу мүмкіндігін бағалауға қиналды (Сурет 12).

Сурет 12 - Сұраққа жауаптарды бөлу «Сіз таңдаған мамандық бойынша табысты жұмысқа орналасқаныңызға қаншалықты сенімдісіз?»

Студенттердің баяндау – эсселерін талдау, параметрлік және параметрлік емес тесттердің жинақтарын қолдану қатысушыларды әлеуметтік қызметкерлер ретінде оқуға итермелейтін бірқатар факторларды анықтады, олардың ішіндегі негізгілері: мектеп пен мұғалімдер арқылы хабардар болу, осы кәсіппен тығыз байланыста болған адамдардың жеке тәжірибесін қосу арқылы; туыстардың ұқсас мамандықтар бойынша әсері, «қамқор» рөліндегі адамдармен жұмыс істеуге деген ұмтылыс немесе олар құнды және тұрақты деп санайтын іс – әрекетті жасау; біліктілікке ие болу арқылы өз дағдыларын, білімін және жағдайды өзгерту қабілетін дамытуға деген ұмтылыс.

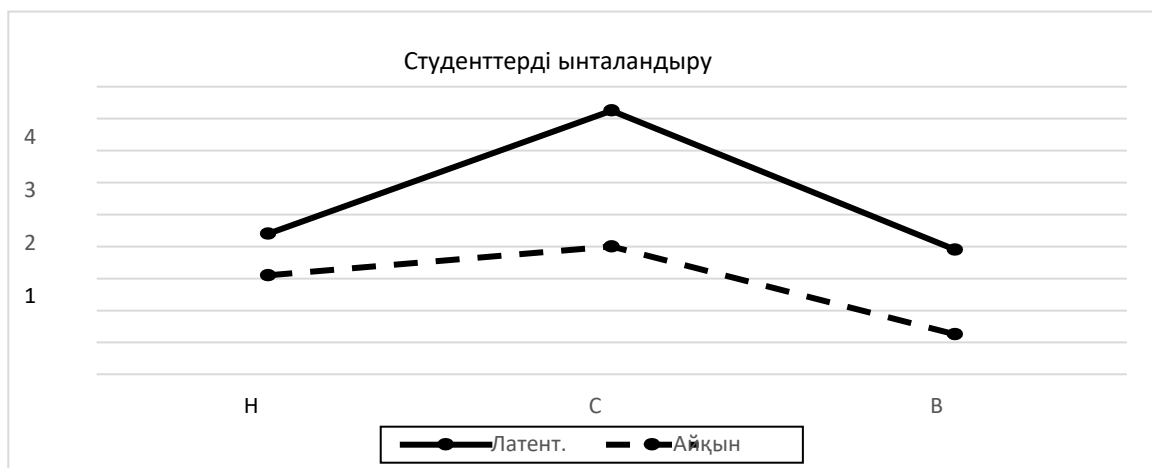
Ынталандыру мінез – құлық пен өнімділікті оятатын, энергияны қуаттайтын, бағыттайтын және қолдайтын процессті білдіреді, біз білім алушылардың ынталандыру деңгейі білімге қанағаттану, оқытушылармен қарым – қатынас, жұмысты орындау үшін қажетті ресурстардың болуы, әлеуметтік орта, университеттің академиялық құндылықтары, студенттердің кәсіби білімге деген күтулері арасындағы күрделі қатынастар және басқа да көптеген мүмкін факторларға байланысты екендігін анықтадық. Нәтижесінде жоғарыда аталған факторлардың әсерінен ынталандырудың төменгі деңгейлері төмен өнімділік пен тиімділікте көрінуі мүмкін.

Қазақстан жоғары оқу орындарының "Әлеуметтік жұмыс" мамандығы бойынша білім алушылардың ынталандыру деңгейін бағалау бакалавриат курстары арасындағы айырмашылықтарды, сондай-ақ, оқыту деңгейлерін (бакалавриат, магистратура, докторантура) анықтау арқылы жүзеге асырылды (кесте 1).

Кесте 1. Ынталандыру деңгейлері арасындағы салдарлық болжамдар

№1	Зерттелетін студенттердің: ұлдар мен қыздардың ынталандыру деңгейлері арасында айтарлықтай айырмашылық анықталған жоқ.
№2	Қазақ және орыс бөлімдерінің білім алушыларының ынталандыру деңгейлері арасында айтарлықтай айырмашылық анықталған жоқ.
№3	Курс пен оқу деңгейіне байланысты ынталандыру деңгейлері арасында айтарлықтай айырмашылық анықталды.
№4	Зерттелетін студенттердің жасына байланысты ынталандыру деңгейлері арасында шамалы айырмашылықтар анықталды.

Зерттеу топтарын демографиялық және гендерлік профильдерге, әртүрлі курстар мен оқу деңгейлеріне бөлетін орташа өлшемдер мен пайыздар критерийлері қолданылды. Талдау ынталандыру деңгейлеріндегі әртүрлі ынталандыру факторлары арасындағы айтарлықтай айырмашылықтарды көрсетті (сурет 1).

Сурет 13. «Әлеуметтік жұмыс» мамандығы студенттерінің ынталандырулары (бакалавриат)

Сауалнама екі бөлімнен тұрады: атап айтқанда мамандықтан жеке күтуді талдау (эссе - баяндау) және ынталандыру компоненті. Ынталандыру факторлармен өлшенді, атап айтқанда реттеу негізінде анықталған ішкі ынталандыру және сыртқы ынталандыру (кесте 2).

Кесте 2 - Әр түрлі зерттелген ынталандырушы факторлар

№	Ынталандырушы факторлар	Мәлімдемелердің реттілігі	Түрлері
1	Ішкі ынталандыру	Жеке қанағаттану/ «жаңа нәрсені іздеу және сынау, өз қабілеттерін кеңейту және қолдану, зерттеу және үйрену»	Дербес түр
2	Анықталған реттеу		
3	Сыртқы ынталандыру	Бекіту/өзін-өзі растау	Бақыланатын түр

Одан әрі ынталандыру факторларының әрқайсысы бойынша әр түрлі деңгейдегі білім алушылар үшін (бакалавриат, магистратура және докторантура) көптеген салыстыру жүргізілді. Ішкі ынталандыруды талдау кезінде ынталандырудың бастапқы деңгейлері 1 курста «әлсіз» және бакалавриат деңгейінің 4 бітіру курсына «күшті» көрінетіні анықталды. Алайда, ішкі ынталандыру деңгейі магистранттар мен докторанттарға қарағанда едәуір төмен болды. Бірнеше салыстыруды қолдана отырып, сыртқы ынталандыру үшін бакалавриат студенттері төмен көрсеткішке ие оқу деңгейлерінде ынталандырудың айтарлықтай айырмашылығы бар екендігі анықталды.

Сонымен қатар, оқыту деңгейіне байланысты білім алушылар арасында қатысушылардың ынталандыру дәрежесінде болмашы айырмашылықтар анықталды. Біздің зерттеуіміз докторанттар үшін ең жоғарғы ынталандыруды (орташа балл), одан кейін магистранттарды және аз дәрежеде бакалавриатты

көрсетті. Біздің зерттеуімізде бакалавриат студенттерінің көпшілігінің төмен ынталадырылуы, дұрыс емес кәсіби бағдармен, болашақ мамандықтың мазмұнын түсінбеумен және «жай диплом» алуға бағдарланумен байланысты болуы мүмкін.

Студенттердің бірі өз эссесінде университетке құжаттарды тапсыру кезінде болашақ мамандығы туралы түсінігі болмағандығын жазса, ал екіншісі мемлекеттік грант түріндегі тегін оқуға қол жеткізуге бағдар алған. Білім беру бағдарламасының соңында студенттердің көпшілігі өздерінің мансаптық жоспарлары мен кәсіптен үміттері тәжірибе мен жұмысқа орналасу нәтижесінде өзгерді деп жауап берді. Студенттердің ешқайсысында мамандық бойынша жұмыс тәжірибесі болған жоқ. Осыған байланысты сұралғандардың көпшілігі ресми жұмысқа орналасуға дайын екендіктерін және магистратурада оқуды жалғастыруды жоспарлауды күтетіндіктеріне сенімді емес.

Мамандық таңдау туралы студенттік эсселер.

«Менде әлеуметтік әділеттілікке қызығушылық пайда болды және мен адамдардың өміріне жағымды әсер ете алатын кәсіппен айналысқым келді. Мен сондай – ақ әртүрлі адамдармен тікелей жұмыс істеуді жоспарлап отырымын, өйткені, мамған басқалармен қарым – қатынас жасау, орнату және қолдау ұнайды» (Ақпарат беруші 1, докторант)

«Мені кемелдендіретін және жаңа білім мен дағдыларды дамытуға және алуға мүмкіндік беретін мансап іздедім. Әлеуметтік жұмысты толығырақ меңгере отырып, мен тәжірибеде қол жетімді мүмкіндіктердің кеңдігін түсіндім. Мысалы, әлеуметтік қызметкерлер аураханалар, мектептер және еріктілер ұйымдары сияқты әтүрлі орындарда жұмыс істейді. Тәжірибешілер, сондай – ақ, клиенттердің белгілі бір тобымен жұмыс істеу немесе олардың өмірінің белгілі бір кезеңінде клиенттерді қолдау секілді белгілі бір салаларда мамандандырыла алады» (Ақпарат беруші 2, магистрант)

«Мектепті бітіргеннен кейін мен болашақ мамандығым туралы терең ойланбадым. Шет елде оқуды армандадым, бірақ, ата – анам толықтай қарсы болды. Сондықтан, мен оқуға түсуге сенімді болу үшін гранттар саны көп бөлінетін мамандықты таңдадым» (Ақпарат беруші 3, бакалавр)

«Ауруханада әлеуметтік қызметкер болып жұмыс істегеннен кейін менің рөлім әр түрлі екенін түсіндім. Әдетте, бірдей екі күн болмайды, ал жұмыстың жылдам қарқыны менің жаңа және өзгертін жағдайларға әрқашан жауап беретінімді білдіреді. Бұл маған үнемі тәжірибеші маман ретінде оқуға және дамуға мүмкіндік береді. Жақын арада ғылыми жұмыс – диссертацияны аяқтап, әлеуметтік салада жұмыс істеуді жоспарлап отырмын» (Ақпарат беруші 1, докторант).

Әлеуметтік жұмысты мамандық және мансап ретінде таңдау себептері мамандықтың мазмұны мен сипатына маңызды әсер етуі мүмкін. Білім алушылардың мотивациясы олардың алған кәсіби білімдерін, құндылықтары мен дағдыларын қалай үйренуіне және қолдануына да әсер етеді. Болашақта олар

кәсіби және академиялық білімді дамыта алады немесе көңілсіздік пен қанағаттанбау сезімін бастан кешіреді. Сонымен қатар, студенттер әлеуметтік жұмыс бойынша мансаптық стратегияларды жоспарлау үшін осы мамандықты не үшін таңдайтынын немесе оқу мен жұмыста оған деген "ресми" көзқарасын қалай анықтайтынын түсіну керек. Жұмыста сауалнама барысында анықталған негізгі ынталандыру факторларын контекстуализациялау үшін студенттердің мотивтерінің сипаттамаларын қолдана отырып, әртүрлі әдістерді қолдана отырып, көздерден алынған мәліметтер біріктірілген (кесте 3). Мұны "триангуляция әдісі" деп санауға болады.

Кесте 3 - Әлеуметтік жұмысты мансап ретінде таңдау ынталары

	Ынталар	Оқу деңгейлері		
		Бакалавриат	Магистратура	Докторантура
1	Адамдарға өмір сүру сапасын жақсартуға көмек көрсету	71%	75%	79%
2	Қызықты, ынталандырушы жұмыс	71%	73%	78%
3	Адамдармен байланыс орнатудағы жеке қасиеттер	66%	71%	78%
4	Қоғамдағы әделетсіздік және теңсіздікпен күресуге деген ұмтылыс	70%	74%	77%
5	Күнбе күн жұмыстың әртүрлілігі	62%	66%	69%
6	Жақсы мансаптық перспективалар	65%	70%	73%
7	Құрамада жұмыс істеу	63%	69%	74%
8	Жұмысқа жоғары қанағаттанушылық	59%	62%	76%
9	Өз шешімдерін қабылдау үшін жеке жауапкершілік алу мүмкіндігі	65%	70%	73%
10	Отбасы немесе достар тарапынан ынталандыру	60%	64%	70%
11	Икемді жұмыс кестесінің мүмкіндіктері	66%	70%	75%
12	Жақсы төлейтін жұмыс орны	50%	56%	63%

Студенттерді оқытудың барлық үш деңгейі бойынша ең тұрақты жауап «адамдарға өмір сүру сапасын жақсартуға көмектесу» болды, ал екіншісі «қызықты, ынталандырушы жұмыс» болды. Оқушылардың альтруистикалық, мансаптық және жеке ынталарының күрделі үйлесімі табылды. Алайда, ең жиі кездесетіні альтруистік ынталар екені де анық. Екі айқын альтруистік мақсат: «адамдарға өз өмірінің сапасын жақсартуға көмектесу» - (жекелей альтруизм) және «қоғамдағы әділетсіздік пен теңсіздікпен күресуге ұмтылу» - (әлеуметтік альтруизм) барлық курстар мен оқу деңгейлері үшін кең таралған. Бір қызығы,

жекелей альтруизм әлеуметтікке қарағанда кең таралған, бұл әлеуметтік жұмыс саласындағы қазіргі көзқарастар мен тенденцияларға сәйкес келеді.

Мотивтер туралы студенттік эсселер.

Кейбір студенттер адамдарға жеке деңгейде немесе әлеуметтік өзгерістер тұрғысынан көмектесуге бағытталған қарапайым альтруистикалық ынталар туралы айтты.

«Мен үшін адамдардың әлеуметтік қызметтерге мұқтаж болуының ең маңызды факторы – олардың тең емес әлеуметтік жағдайда болуында. Менің ынталандыруым - бұл басқаның қалаған нәрсесіне жетуіне көмектесуге тырысу. Егер мен бұған қол жеткізе алсам, бір нәрсе жасар едім деп ойлаймын» (Ақпарат беруші 7, бакалавр).

Жеке тәжірибе жалпы жоспарда басқаларға қолдау білдіру немесе белгілі бір жағдайларда адамдарға көмектесуге деген ниеттің себебі ретінде сирек кездеседі. Сонымен қатар, кейде докторанттар әлеуметтік қызметкерлермен қызметтерді пайдаланушы ретінде байланысудың жеке тәжірибесі жақсы әлеуметтік қызметкер болуға итермелейтінін немесе олар кездестірген әлеуметтік қызметкермен оң тәжірибе болғандығын атап өтті.

«Мен отбасыда өстім (інім - мүгедек), онда мен және менің отбасым тікелей тәжірибе жинақтадық, жақсы және жаман әлеуметтік қызметкерлер біздің жолымызда кездескен кезде бізге әсер етті. Сондықтан мен «бір нәрсені өзгерткім келеді», біреудің өміріне әсер еткім келеді немесе мүмкін болса, бәріне көмектесе аламын деп ойладым» (Ақпарат беруші 9, магистрант).

Көптеген білім алушылар үшін мансаптық ынталар неғұрлым қызықты немесе жауапты жұмысты қабылдай отырып, қамқорлықтағы немесе онымен байланысты қызмет саласындағы немесе жеке өзін-өзі тану тұрғысынан өз рөлін дамыту үшін альтруистикалық ынталармен байланысты болды.

Кәсіби стратегияны қалыптастыру болашақ мансапты дамытудың маңызды аспектісі ретінде қарастырылды.

"Менің айтайын дегенім, мен ауруханада әлеуметтік қызметкер ретінде жұмыс істедім, мен осы салада ғылыми зерттеулерді жалғастырып, маған барлық есіктерді ашатын PhD докторы - біліктілігін алғаным дұрыс деп ойладым (Ақпарат беруші 4, докторант).

Осылайша, әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкердің жағымды имиджін құру қажеттілігі әлеуметтік қабылдауды қалыптастыруға әсер етудің негізгі көздерін зерттеу мәселесін өзекті етеді, өйткені бұл қабылдау ұзақ уақыт бойына мамандықты қалыптастырады, сәйкесінше болашақта әлеуметтік қызметкер мамандығын таңдаған талантты жастарды жалдауға ықпал етуі мүмкін.

Осылайша, әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкердің жағымды имиджін құру қажеттілігі қоғамның әлеуметтік қызметті түсінуі мен қабылдауын қалыптастыруға әсер етудің негізгі көздерін зерттеу мәселесін өзекті етеді, өйткені бұл қоғамдық қабылдау ұзақ уақыт бойына мамандықты

калыптастырады, сәйкесінше болашақта әлеуметтік қызметкер мамандығына талантты жастарды тартуға ықпал етуі мүмкін.

Нарративтік сұхбаттың нәтижелері жоғары оқу орындары мен колледждерге түскенге дейін орта мектептерде қоғамға қызмет ету арқылы оқыту ықпал етудің маңызды тетігі болып табылатынын және әлеуметтік жұмыс туралы сенімді ақпараттың таралуына, оның қызметінің ерекшелігін түсінуді қалыптастыруға және оны болашақ мамандығы ретінде таңдауға ықпал етуге мүмкіндігі бар екенін көрсетеді, бұл бірге мамандықтың оң имиджін қалыптастыруға әкеледі. Сонымен бірге, талапкерлер мен басқа мамандықтардың студенттері арасында ақпарат тарату өте маңызды, өйткені дәл осы кезеңде өмір бойы жұмыс істейтін мамандықтар туралы нұсқаулар қалыптасады. Әлеуметтік жұмыс бойынша білім алушылардың сауалнамасы көрсеткендей, көптеген студенттер табиғаты бойынша эмпатикалық емес, олар жеке және кәсіби өсуге бағытталмаған, өйткені олар таңдаған мамандық «кездейсоқ» болғандықтан көпшіліктің пікірінше мансаптық өсуді қамтамасыз етпейді.

Сонымен, осы мамандық шеңберіндегі ерекшеліктер, құндылық негіздері және ресурстық және қаржылық мүмкіндіктер туралы сенімді ақпаратқа ала отырып, әрбір тәжірибелі әлеуметтік қызметкер белсенді ұстанымда болуы керек, қоғамда және өзінің жақын ортасында сенімді ақпаратты таратуға жеке үлесін қосуы керек. Күнделікті өмірде, сондай-ақ болашақ мамандар арасында теріс өзін-өзі төмендету стигматизациясын азайту мақсатында белсенділік танытқаны жөн. Сонымен бірге, кәсіби әлеуметтік қызметкерлер бұқаралық ақпарат құралдарында неғұрлым айқын имидж қалыптастыру және олардың қызметі туралы ақпаратты тарату процесінде клиенттің құпиялылық принциптерін, ұйымның корпоративтік мәдениеті принциптерін сақтау мәселелеріне тап болады, бұл олардың әлеуметтік жұмыстың жағымды қоғамдық қабылдауын құруға қатысуын қиындатады.

Өз кезегінде, әлеуметтік қызметкер мен әлеуметтік жұмыстың мамандық ретінде қалыптасқан қабылдауын түсіну, сондай-ақ осы мамандықты дұрыс қабылдауды қалыптастыру клиенттердің қарсылығын төмендетуге ықпал етеді және сол арқылы әлеуметтік қызметкерлерге клиенттермен сенімді негізде тиімді және нәтижелі жұмыс жасауына мүмкіндік береді. Сондай-ақ, осы кәсіптің қолайлы имиджін қалыптастыру әлеуметтік қызметтерге деген сұраныс және оны пайдалану үшін Қазақстан халқының менталдық кедергісін төмендетуге мүмкіндік береді. Әлеуметтік қызметкерлер көрсететін әлеуметтік қызметтердің спектрі туралы толық ақпарат пен түсінікке ие болмай, әлеуметтік клиенттер өздері кездестірген мәселелерді шешудің әлеуметтік қызметкердің қарым-қатынасы мен өзара әрекеттесуіне тікелей байланысты екенін түсінбеуі мүмкін.

Кәсіби әлеуметтік жұмыс дамыған сайын, біздің елімізде оның қызмет аясын кеңейту және мамандықтың беделін арттыру тек нақты іс-әрекеттер үшін нақты басымдықтар мен шаралармен бірыңғай және тұтас көзқарасты қалыптастыру қажеттілігімен байланысты. Әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік

қызметкердің оң имиджін қалыптастыру қажеттілігі әлеуметтік жұмысты қоғамдық қабылдау тәжірибесін зерттеу мәселесін өзекті етеді. Бүгінгі таңда әлеуметтік жұмыс туралы қазіргі қоғамдық түсінік шектеулі және кәсіптің мәнін көрсетпейді, демек, қиын өмірлік жағдайға тап болған адамдардың проблемаларын шешудің тиімсіз тәсілі ретінде оның теріс имиджін қалыптастыруға әкеледі. Әлеуметтік жұмысты қоғамның теріс қабылдауы көптеген ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін, соның ішінде халықтың сенімсіздігі; теріс стигматизация; мұқтаж адамдарға көрсетілетін қызметтер санының азаюы; көрсетілетін қызметтер сапасының төмендеуі; әлеуметтік қызметкерлердің демотивациялануы.

Жалпы алғанда, әлеуметтік қызметкердің қабылдауы мен имиджін жақсарту әлеуметтік қызметкерлерге жеке тұлғалармен де, қауымдастықтармен де жұмыс істеу үшін қажет сенімді негіз қалыптастыруға ықпал етеді, бұл олардың әлеуметтік шараларға қатысуын жеңілдетеді және мемлекеттік емес және үшінші тарап ұйымдарынан әлеуметтік қызметтерді қаржыландыруға қолдау табады. Сондай-ақ, қоғамдық қабылдауды қалыптастыруға әсер ететін негізгі көздерді анықтау әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлердің төмен әлеуметтік мәртебесінің себептерін түсінуде маңызды болып табылады. Сонымен бірге, әлеуметтік жұмыс кәсібінің ерекшелігін және әлеуметтік қызметкердің функцияларын барабар ұсыну спектрді ұлғайтуға, сондай-ақ мұқтаж халық санаттарына көрсетілетін қызметтердің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

2.3 Әлеуметтік қызметкерлер мен кәсіптің имиджіне қоғамдық және жалпыхалықтық көзқарас

Әлеуметтік жұмысқа деген жағымды көзқарас әлеуметтік қызметкерлерге деген қоғамдық сенімнің өсуіне және қажет болған жағдайда өтініштер, кеңестер мен көмек санына ықпал етеді. Осылайша, халықты әлеуметтік қорғау жүйесінің кешенді жұмыс істеуінің маңызы зор.

Қоғамдағы теріс имидж әлеуметтік қызметкерлерді шынайы көмек көрсете алмайтын қарапайым адамдар ретінде ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік әділетсіздіктің белгілі бір түрлеріне ғана «сезімтал» екендігіне негізделген әлеуметтік қызметкерге көмек сұрауға байланысты ұят сезімін қалыптастырады. Осы тұрғыда мамандықтың қоғамдық имиджін жүйелі түрде зерттеу және кәсіпті қалай ұсыну туралы келіспеушіліктерді реттеу қазақстандық қоғамда мамандықтың қалыптасуы жағдайында өте маңызды және өзекті болып табылады.

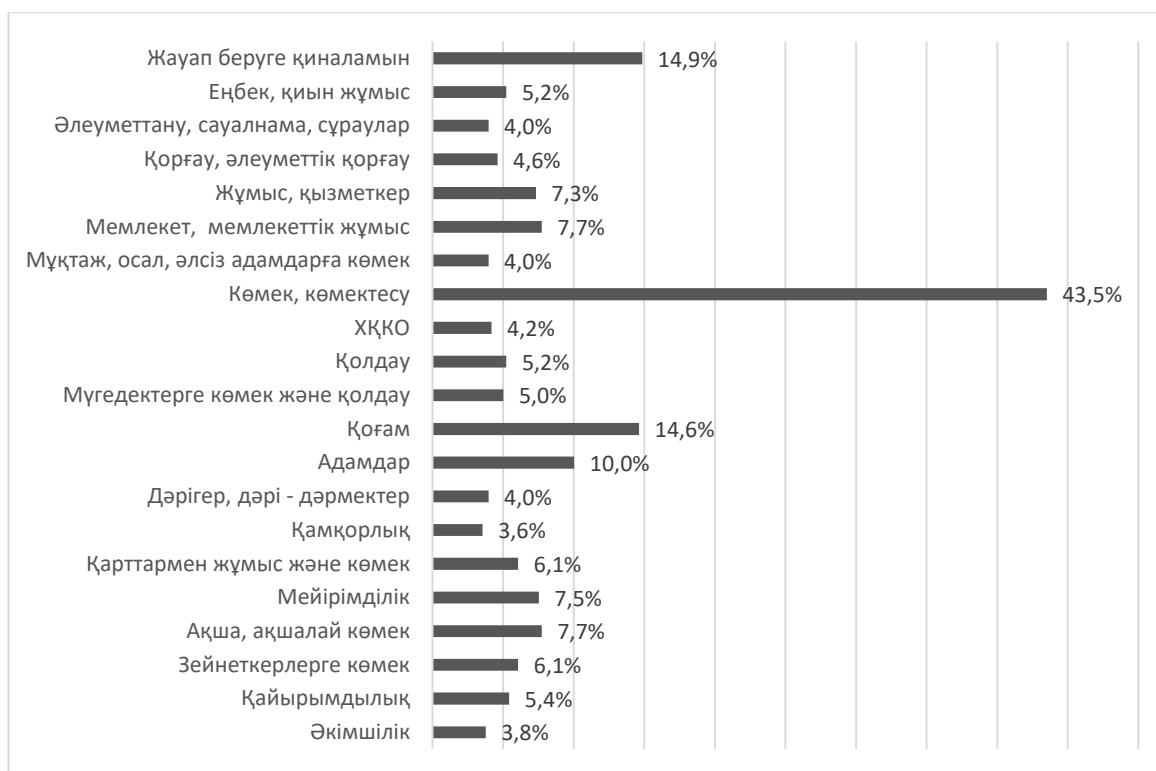
Қоғамда қалыптасқан теріс пікір, кәсіби қоғамдастықта әділетсіздік пен иеліктен айырылу сезімін қалыптастырумен қатар жүреді, бұл клиникалық әлеуметтік жұмыста талапкерлер мен білікті қызметкерлерді тартуда қиындықтарға әкеледі. Жалпы алғанда, әлеуметтік қызметкердің әлеуметтік қабылдауын жақсарту әлеуметтік қызметкерлерге жеке адамдармен де, қауымдастықтармен де практикалық іс-әрекет үшін қажет болатын, жеке тұлғаларды әлеуметтік іс-әрекеттерге тартуды жеңілдететін сенім негізін

дамытуға ықпал етеді; бұл сондай-ақ мемлекеттік емес және басқа ұйымдардан әлеуметтік қызметтерді қаржыландыру үшін қолдау тартуға ықпал етеді.

Екінші кезеңде ірі мегаполис (Алматы қ.) тұрғындары арасында әлеуметтік жұмыс туралы хабардар болу дәрежесін анықтауға, әлеуметтік жұмысты мамандық ретінде және әлеуметтік қызметкерлерді қызмет көрсететін маман ретінде қоғамдық қабылдауды зерттеуге, сондай-ақ осы бейнелерді қалыптастыратын факторларды анықтауға бағытталған 526 адам қатысқан сандық зерттеу жүргізілді: имиджді, мәліметтерді талдау және Қазақстан қоғамында қалыптасқан таптаурындар.

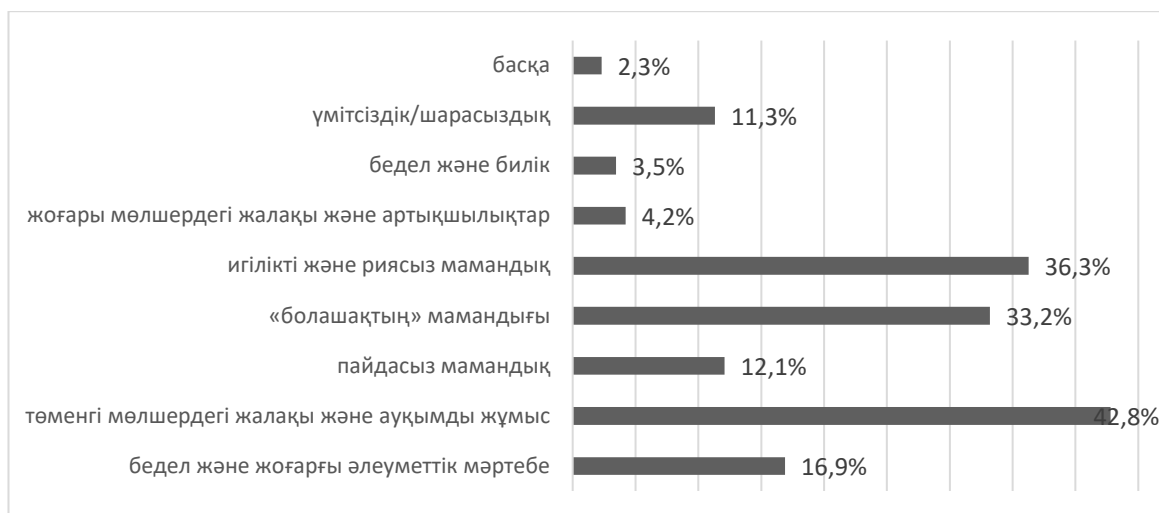
Зерттеу барысында Қазақстандағы әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкердің имиджін анықтау үшін респонденттерге «Әлеуметтік жұмыс» мамандығымен байланысты үш ұғымды көрсету ұсынылды. Алынған мәліметтерге сәйкес, респонденттердің 43,5% - ы «көмек көрсету» ұғымын осы кәсіппен байланысты ең көп таралған пікір ретінде атап өтті. Респонденттердің 14,6%-ы кәсіби жұмысты «қоғаммен» және 10,0%-ы адамдармен байланысты деп көрсетті. Сонымен қатар, респонденттердің тағы 14,9% - ы өз ұғымдарын атауға қиналды, бұл қоғамның әлеуметтік жұмыс туралы қызмет саласы және кәсіп ретінде ақпарат аз екенін көрсететін бағалау индикаторы болып табылады.

Ассоциативті рейтингке «мемлекет» (7,7%), «ақшалай көмек» (7,7%), «қайырымдылық»(7,5%) және басқалар кіреді (Сурет 14).

Сурет 14 – Әлеуметтік жұмыспен байланысты ұғымдар, n=526

Әлеуметтік жұмыс туралы ұсынылған қауымдастықтардың ішінде 42,8% жағдайда респонденттер «Төмен жалақы және үлкен жүктеме», 36,3% -ы «Игілікті және риясыз мамандық» деп атап өтті (Сурет 15).

Сурет 15 – Әлеуметтік жұмыспен байланысты ұғымдар, n=526

Қоғамда қалыптасқан әлеуметтік жұмыстың қоғамдық имиджі екі индикатормен анықталады – әлеуметтік қызметкердің мамандығын ұзақ мерзімді мансаптық таңдау ретінде қабылдау және оған деген мақтаныш сезімі.

Әлеуметтік жұмыспен байланысты тұжырымдамалардан бұл мамандық тұрақтылық пен сенімділікті сипаттайтын жергілікті өзін-өзі басқарудың мемлекеттік органдарымен қандай да бір түрде анықталады. Нәтижесінде респонденттердің көпшілігі (41,3%) өздерінің отбасы мүшелерінің немесе жақын адамдарының әлеуметтік қызметкер болуға тілек білдірді. Сонымен қатар, респонденттердің 31,6%-ы өз жауаптарын анықтай алмады, ал респонденттердің 26,3% - ы өздері, балалары немесе жақындары үшін осындай мамандық таңдауды қаламайтынын білдірді. Респонденттердің «Әлеуметтік қызметкер мамандығын таңдаған жағдайда, сіз өзіңізді немесе жақындарыңызды мақтан тұтар ма едіңіз?» деген сұраққа жауаптарының нәтижесінде респонденттердің 41,1%-ы «Әлеуметтік қызметкер» мамандығын таңдаған жағдайда өздері үшін немесе жақындары мен туыстары үшін мақтаныш сезімін сезінетінін атап өтті. Респонденттердің 28,8%-ы әлеуметтік жұмысқа қатысты өз ұстанымын анықтай алмады және оны жеке кәсіби таңдаумен немесе туыстары мен жақындарының таңдауымен байланыстыра алмады; респонденттердің 19,0% - ы бұл мамандықты мақтан тұтудың қажеті жоқ деп санайды. Бұл көрсеткіштер қоғамның әлеуметтік қызметкерлердің функциялары мен міндеттері туралы, сондай-ақ осы мамандық туралы қалыптасқан теріс стереотиптері жайлы ақпараттан хабары төмендігін көрсетеді. Әлеуметтік жұмысты қоғамдық қабылдау туралы батыстық зерттеулердің нәтижелері осы мамандық туралы дұрыс емес түсініктерге, стереотиптерге, бұқаралық ақпарат құралдарындағы Әлеуметтік жұмыстың қате және теріс бейнесіне байланысты әлеуметтік жұмыс кәсібін теріс қабылдауды көрсетеді. Әлеуметтік жұмыс туралы сенімді ақпарат пен білімнің болмауы, әлеуметтік қызметкерлер өз кәсіптері аясында ұсынатын көптеген қызметтер мен функциялар мамандықты теріс қабылдауды қалыптастыруға ықпал етеді.

Сонымен бірге, Әлеуметтік жұмыстың пәнаралық сипаты әлеуметтік қызметкерді басқа мамандардан ажырата алмау салдарынан қоғамның теріс қабылдауына ықпал етеді.

Соңғы жылдары әлеуметтік қызметтер туралы медиа материалдарының (жаңалықтар репортаждарының, деректі фильмдердің және т.б.) көптігі БАҚ арасында осы мамандыққа деген қызығушылықтың артқандығын көрсетеді. Бұқаралық ақпарат құралдары қоғамның назарын әлеуметтік жұмыс тәжірибесі аясында орындалатын ауыр еңбекке тарту үшін жеткілікті әлеуетке ие болғанымен, көбінесе әлеуметтік жұмыс пен шешім қабылдаудың қиындықтарын көрсетпейтін жағымсыз әңгімелер мен репортаждар басым болады [218, б.12]. Сонымен қатар, бұқаралық ақпарат құралдарының назарын аудару қоғамның әлеуметтік жұмыс қызметі туралы хабардар болуына ықпал етеді, бірақ әлеуметтік қызметкерлер жеке және кәсіби деңгейде жұмыс істеуге мәжбүр болатын қиындықтар туғызады. Осылайша, бұқаралық ақпарат құралдарындағы медиа ақпараттардың көпшілігі осы мамандыққа қоғамдық сенімсіздік атмосферасын құруға тікелей ықпал етеді [224, б.168]. Сонымен, бұқаралық ақпарат құралдары қоғамдық қабылдауды қалыптастыратын жалғыз және анықтаушы фактор емес, бірақ олар халыққа әлеуметтік қызмет көрсетуді қиындататын кедергілерді құруға ықпал етеді.

Зерттеу барысында әлеуметтік жұмыс туралы ақпарат алудың негізгі көздерін анықтау үшін респонденттерден «Әлеуметтік жұмыс туралы ақпаратты қандай көздерден аласыз?» деген сауал қойылды. Респонденттердің көпшілігі интернет пен БАҚ-ты әлеуметтік жұмыс туралы негізгі ақпарат көзі ретінде атап өтті (Сурет 16).

Сурет 16 – Респонденттердің сұраққа жауаптарын бөлу «Әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік қызметкерлер туралы ақпаратты қай дерек көздерден жиі естисіз немесе аласыз?», n=526

Әлеуметтік жұмыс кәсібінің белгісіздігі мен беделінің төмендігі бұқаралық ақпарат құралдарының әлеуметтік жұмысқа деген теріс көзқарастың салдары болып табылады [220, б.451]. Әлеуметтік жұмыстың мамандық ретіндегі имиджі тарихи түрде әлеуметтік қызметкерлердің қызметі туралы қоғамды ақпараттандыру құралы болған бұқаралық ақпарат құралдарына байланысты болды. Мұнара сонымен қатар әлеуметтік жұмыстың теріс имиджін таратуға, әлеуметтік жұмыс пен оның клиенттері туралы қоғамға бұрыс ақпарат беруге әлеуметтік қызметкерлердің өздері жауапты екенін айтады. Оның пікірінше, осы мамандықтың өкілдері оның имиджін қалыптастыруда мамандыққа қатысы жоқ адамдардың пікірі мен қызметіне сүйенбеуі керек және «қоғамдағы мифтерді бұзу», оң имиджді қалыптастыру және әлеуметтік жұмыс туралы дұрыс ақпаратты тарату үшін жауапкершілікті өз мойнына алуы керек [214, б. 579].

Респонденттердің 26,1%-ы достар мен таныстардың тәжірибесін әлеуметтік жұмыс туралы ақпарат көзі және осы мамандық туралы түсінік қалыптастыру ретінде атап өтті.

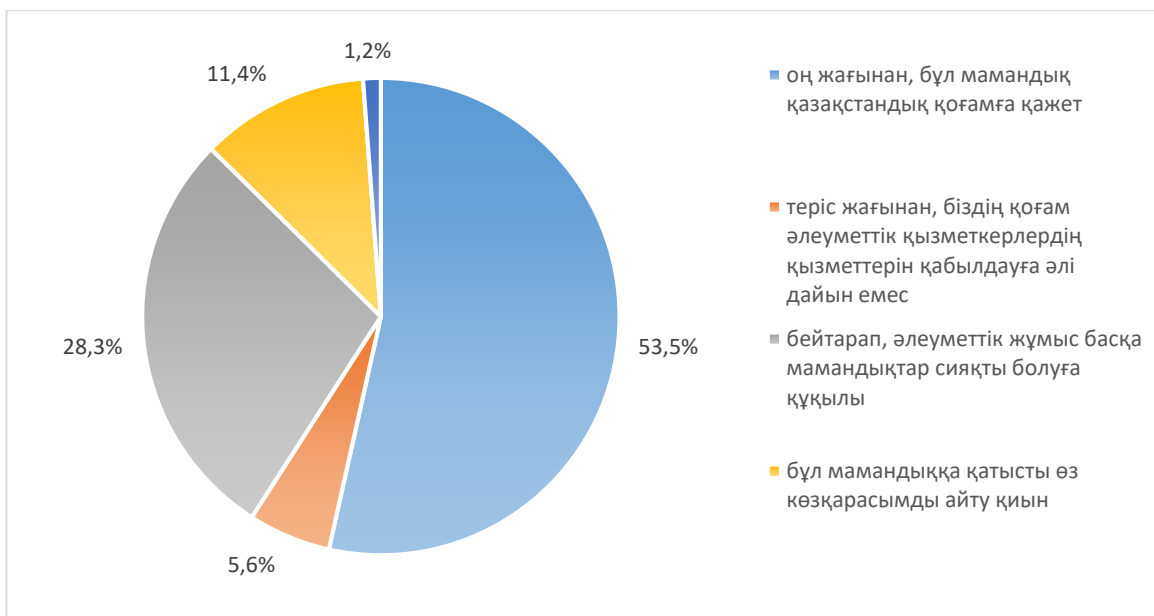
Батыс зерттеулерінде әлеуметтік жұмысты қабылдауды қалыптастырудың негізгі факторларының бірі-жеке қарым-қатынас және әлеуметтік қызметкермен тікелей байланыс. Осыған байланысты респонденттерге «Сіз немесе сіздің туыстарыңыз бен жақындарыңыз әлеуметтік қызметкердің қызметін пайдаландыңыз ба?».

Респонденттердің көпшілігі әлеуметтік қызметкердің қызметтерін пайдаланбады деп мәлімдейді (45,8%), 29,8%-ы әлеуметтік қызметкерлермен және олардың қызмет саласымен бетпе-бет келгенін айтады, респонденттердің 24,0%-ы әлеуметтік қызметкердің қызметтерін пайдаланғанын дәл анықтай алмады, бұл өз кезегінде қызмет жайлы ақпараттың аздығынан және әлеуметтік жұмыстың нақты кәсіби шекараларының жоқтығынан маман емес адам әлеуметтік жұмыстың ерекшелігін оған байланысты басқа мамандықтардан ажырата алмауын көрсетуі мүмкін.

Жалпы, респонденттердің бұл мамандық қазақстандық қоғамға қажет деп санайтын әлеуметтік қызметкер мамандығына оң көзқарасы анықталды (53,5%). Айта кету керек, респонденттердің шамамен 40% (39,7%) осы мамандыққа немқұрайды қарайды немесе оған деген көзқарасын білдіруде.

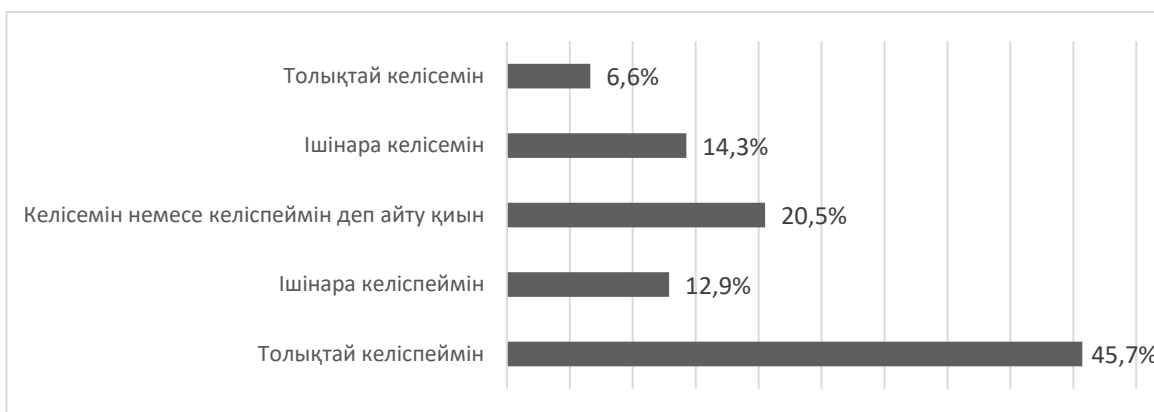
Мұндай белгісіздік пен немқұрайлылық халықтың жеткіліксіз хабардар болуының, БАҚ-тағы өкілдіктің тар спектрінің және тұтастай алғанда Қазақстандағы әлеуметтік саясат пен халықты әлеуметтік қорғау жүйесінің дискурсында әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби мәртебесінің болмауының салдары болып табылады (Сурет 17).

Сонымен қатар, 76,5% әлеуметтік қызметкерлер қазақстандық қоғамға қажет деп санайды.

Сурет 17 – Респонденттердің сұраққа жауаптарын бөлу «Сіздің әлеуметтік қызметкер мамандығына көзқарасыңыз қандай?», n=526

Респонденттердің 45,7% - ы Қазақстанда әлеуметтік қызметкер болу ұят деген пікірмен «мүлдем келіспейтінін», 12,9% - ы ғана бұл пікірмен ішінара келіспейтінін атап өтті. Респонденттердің 20,9%-ы бүгінде Қазақстанда әлеуметтік қызметкер болу ұят екендігімен ішінара немесе толық келіседі. Респонденттердің 20,2% - ы бұл мәлімдемені бағалауға қиналды (Сурет 18).

Сурет 18 – Респонденттердің сұраққа жауаптарын бөлу «Сіз Қазақстанда әлеуметтік қызметкер болу «ұят» деген пікірмен келісесіз бе?», n=526.

Сауалнамаға қатысқандардың жартысына жуығы әлеуметтік қызметкерлер қарт адамдарға дәрі-дәрмектер мен азық-түлік жеткізумен айналысады деп санайды, ал 28,5% - ы жауап беруге қиналады. Соңғысы сонымен қатар әлеуметтік жұмыстың кәсіби ерекшелігі туралы, оның ішінде қол жетімді ақпараттың болмауы және әлеуметтік жұмыста нақты белгіленген кәсіби шекаралардың болмауының көрсеткіші болып табылады (Сурет 19).

Сурет 19 – «Сіз әлеуметтік қызметкерлер қарт адамдарға дәрі-дәрмектер мен азық-түлік жеткізумен жиі айналысады деген пікірмен келісесіз бе?», n=526.

Алынған деректерді талдау Қазақстандағы әлеуметтік қызметкерлер туралы қалыптасқан теріс пікірге қатысты респонденттердің пікірлеріндегі айырмашылықтар мен екіұштылықты көрсетеді: осылайша, респонденттердің шамамен 35% - ы осы мәлімдемемен келіседі, тағы сонша адам (шамамен 34%) осы мәлімдемемен келіспейтінін білдіреді (Сурет 20).

Сурет 20– «Сіз Қазақстанда әлеуметтік қызметкерлерге деген теріс көзқарас қалыптасты деген пікірмен келісесіз бе?», n=526.

Алынған деректер әлеуметтік жұмыс туралы төмен хабардарлықты, қолжетімді ақпараттың болмауын, әлеуметтік қызметкерлердің фокусы мен міндеттері туралы дұрыс емес түсінікті және соның салдарынан Қазақстандағы әлеуметтік қызметкерлер мәртебесінің төмендігін көрсетеді. Халықаралық әлеуметтік қызметкерлер қауымдастығы зерттеушілермен бірлесе отырып, ұлттық және жаһандық деңгейде мамандықтың имиджін жақсарту және жақсарту үшін бірқатар шаралар әзірледі.

Ұлттық және халықаралық білім беру және халықты әлеуметтік жұмыс туралы ақпараттандыру науқаны жалпы басшылықты қамтамасыз етуді, ресурстарды қамтамасыз етуді және әлеуметтік қызметкерлерді қорғаудың

негізгі индикаторларын әзірлеуді мақсат етті [225, б.2]. Оның қызметі әлеуметтік жұмысқа кәсіби мәдениетті қайта құру және хабардарлықты арттыру, алуан түрлілік туралы ақпаратты тарату, көрсетілетін әлеуметтік қызметтер туралы түсінікті кеңейту, жастарды әлеуметтік жұмысқа еріктілер ретінде тарту, сондай-ақ кәсіби әлеуметтік қызметкерлер үшін жұмыспен қамту және жұмысқа орналастыру мүмкіндіктерін ресурстық жақсарту болды. Науқан жергілікті еріктілерді әлеуметтік қызметкерлер ретінде қате анықтайтын Жаңалықтар мақалаларына жауап береді және білім беру бойынша әлеуметтік емес, бірақ олардың функцияларын орындайтын адамдар туралы хабарламаларды бақылау арқылы әлеуметтік жұмыстың оң имиджін қалыптастырады және оны саралауға ықпал етеді. Әлеуметтік қызметкерлердің ұлттық қауымдастығының кәсіби ұйым ретіндегі қызметінің арқасында әлеуметтік саясатты жетілдіру стандарттары дамуда, әлеуметтік жұмыс туралы қоғамдық білім АҚШ-тағы ұлттық және аймақтық деңгейдегі жарнамаларды, Әлеуметтік жұмыстың оң имиджін қалыптастыратын түрлі медиа ақпараттарды тарату арқылы кеңейтеді. Әлеуметтік жұмыстың тарихи тамыры әлеуметтік қажеттіліктер мен кедейлікке бағытталған қайырымдылықта жатыр деп саналады. Бұл жұмыстың көп бөлігі бұрын бай отбасылардағы әйелдердің жалақы төленбейтін жұмысы болған.

Әлеуметтік жұмыстың теориялық негіздері адамның мінез-құлқын, әлеуметтік жүйелер мен әлеуметтік әділеттілік принциптерін зерттеуге негізделген [241]. Кәсіби әлеуметтік жұмыс, жанашырлық құндылықтары мен адамның қолдауы арасындағы тығыз байланыс Әлеуметтік жұмыстың шекарасын анықтауды қиындатады. Кәсіптердің жалпы қабылданған теорияларына сәйкес, мөлдір шекаралар функциялардың сараланған жүйесінде кәсібилендіру мүмкіндігін шектейді. Әлеуметтік жұмыстың құндылықтары мен мақсаттары әмбебап болғанымен, сонымен бірге әлеуметтік жұмыс мамандық ретінде феминизмді, гуманизмді және филантропияны қолдаудың ұзақ тарихы бар, олар әлеуметтік жұмыстың пайда болуы кезінде тек әйелдер ғана алға тартты. Әлемдік дискурстағы әлеуметтік жұмыс әйелдердің кәсіби жобасы ретінде қарастырылады, бұл әйелдердің осы мамандыққа көбірек қатысуын анықтайды.

Бүгінгі таңда әлеуметтік жұмыста академиялық ортада да, практикада да әйелдер саны басым. Ұлыбританиядағы әлеуметтік қорғау жөніндегі кеңестің мәліметінше, бүгінгі таңда білікті әлеуметтік қызметкерлердің 75% - ы әйелдер. Әлеуметтік жұмыс көбінесе әйелдердің басым саны бар мамандық ретінде сипатталады, сонымен бірге Әлеуметтік жұмыстың әлемдік тәжірибесінде тек ер адамдар басшылық лауазымдарды атқарады. Сонымен, McPhail әлеуметтік жұмысты көптеген әйелдер мамандары мен ерлердің жетекшілерімен мамандық ретінде атауды ұсынады [242].

Жоғары білікті емес қызмет көрсететін мамандық ретінде әлеуметтік жұмыс туралы қалыптасқан стереотиптерге байланысты респонденттерден «Әлеуметтік қызметкерлер тек әйелдер болуы керек» және «әлеуметтік қызметкерлер тек ер адамдар болуы керек» деген пікірлер туралы өз пікірлерін білдіруді сұрады (Сурет 21-22).

Сурет 21 – Респонденттердің сұраққа жауаптарды бөлу «Әлеуметтік қызметкерлер тек әйелдер болуы керек», n=526

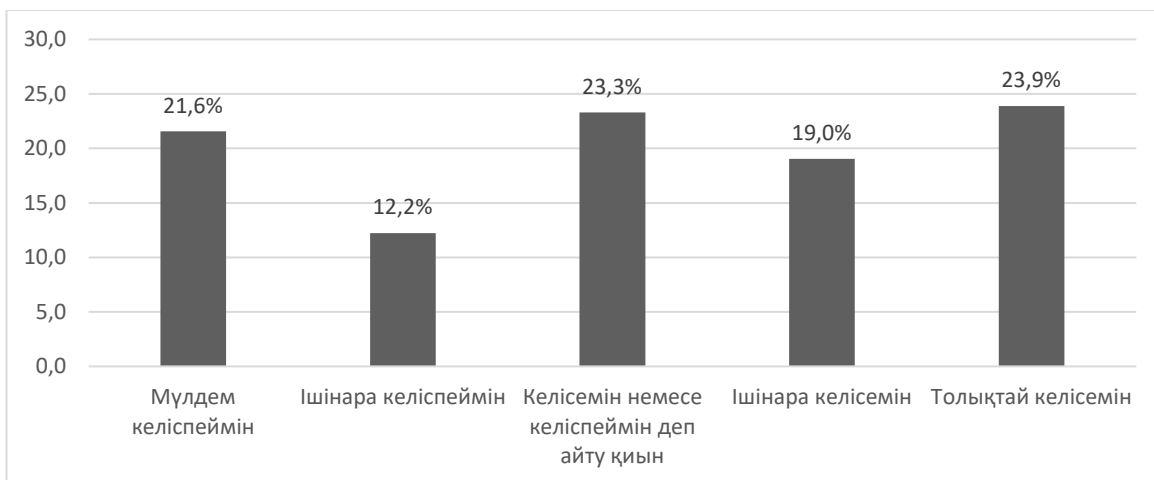
Сурет 22 – Респонденттердің сұраққа жауаптарын бөлу «Әлеуметтік қызметкерлер тек ер адамдар болуы керек», n=526

Жалпы, респонденттердің көпшілігі мамандық ретінде әлеуметтік жұмыс тек ер адамдарға немесе тек әйелдерге арналған деп санамайды. Алайда, екі пайымдау үшін де осы пайымдау жұбы (19,9% және 19,6%) туралы өз пікірін білдіруге қиналған респонденттердің көп.

Ал респонденттердің әлеуметтік қызметкер үшін қажетті біліктілікке қатысты пікірі әлеуметтік қызметкердің функцияларын орындау үшін жоғары немесе мамандандырылған білімге қажеттіліктің жоқтығы туралы қалыптасқан стереотипке сәйкес келеді. Осылайша, респонденттердің 42,9% - ы әлеуметтік қызметкердің кәсіби қызметі үшін жоғары немесе арнайы білім қажет емес екендігімен келіседі, ал респонденттердің 23,3% - ы осы тұжырымға қатысты өз пікірін білдіруге қиналады (Сурет 23).

Бұл көрсеткіштер күнделікті жағдайда қызмет көрсететін мамандық ретінде әлеуметтік жұмыстың дұрыс қалыптаспаған имиджінің болуын растайды, бұл өз

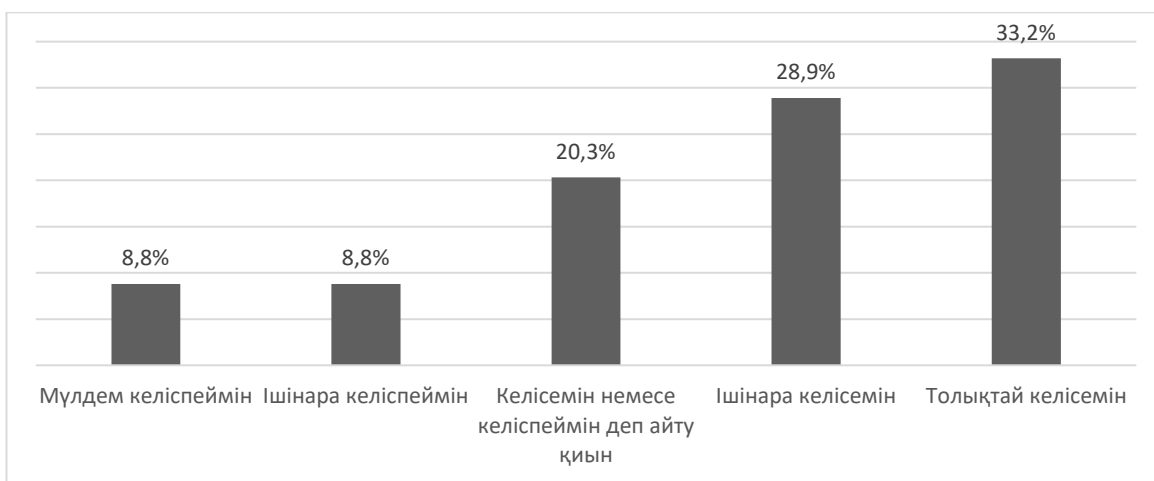
кезегінде белгілі бір кәсіби стандарттың және осы мамандықтың құзыреттері мен ерекшеліктерін нақты ажыратумен шекаралардың болмауының салдары болуы мүмкін.

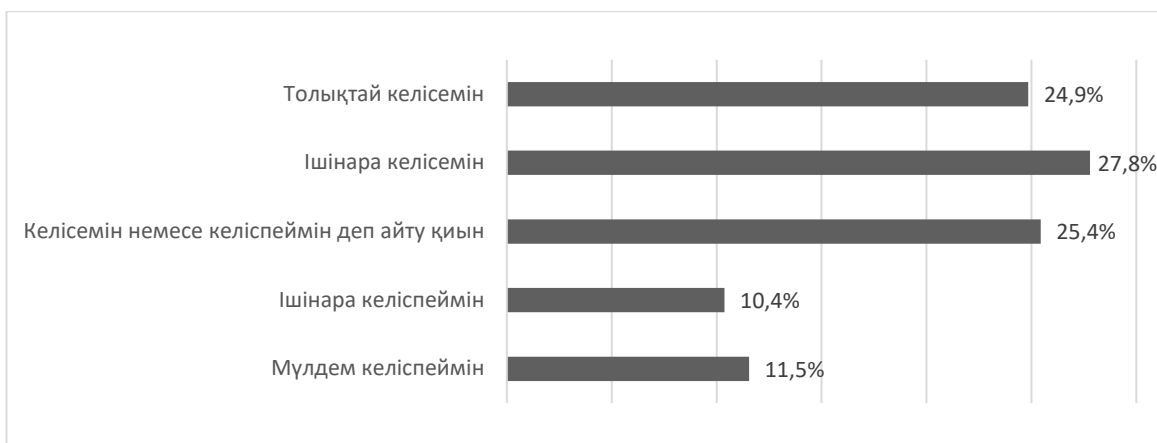
Сурет 23 – Респонденттердің сұраққа жауаптарды бөлу «Әлеуметтік қызметкер болу үшін жоғары немесе арнайы білім қажет емес», n=526.

Осылайша, жалпы алғанда, Қазақстанда әлеуметтік жұмысты қоғамдық қабылдау төмендетілген деңгейде қалып отыр, осы зерттеудің нәтижелері көрсеткендей, қалың жұртшылық осы кәсіптің адамдарға көмек көрсету ретіндегі мақсаты туралы жалпы түсінікке ие. Әлеуметтік қорғау жүйесін, оның ішінде әлеуметтік жұмысты және әлеуметтік қызметкерлерді оның ажырамас бөлігі ретінде неғұрлым егжей-тегжейлі және тұтас қабылдау жоқ екенін атап өткен жөн.

Осылайша, 62,1% - ы әлеуметтік қызметкер барлығына көмектесе алады және керек деп санайды, 52,7% - ы әлеуметтік қызметкерлер адамдарға тек медициналық қорытынды бойынша көмектесуі керек деп санайды (Сурет 24-25).

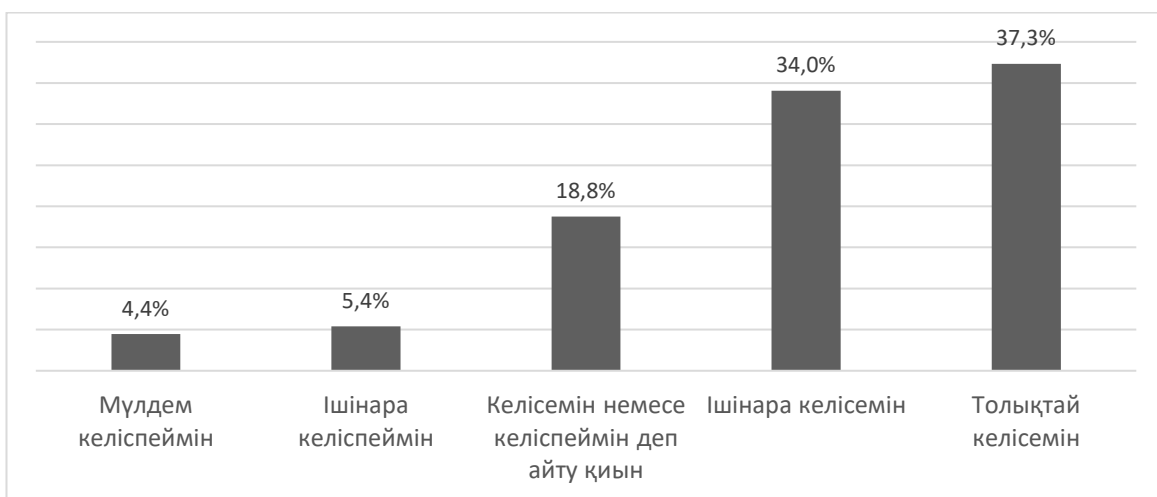
Сурет 24 - Респонденттердің сұраққа жауаптарын бөлу «Әлеуметтік қызметкер барлық адамдарға көмек көрсетуі тиіс».

Сурет 25 – Респонденттердің сұраққа жауаптарын бөлу «Әлеуметтік қызметкерлер адамдарға медициналық қорытынды бойынша көмектесуі керек», n=526.

Респонденттердің 71,3% әлеуметтік қызметкер қиын өмірлік жағдайға тап болған адамдармен жұмыс істейді деген пікірмен келіседі. Жалпы жұртшылық әлеуметтік жұмысты оған теріс көзқарас танытқаннан гөрі бейтарап және немқұрайлы қабылдайды деп айтуға болады (Сурет 26).

Бірнеше санаттар бойынша мұндай «белгісіздік» хабардарлықтың төмен көрсеткіші ғана емес, сондай-ақ қазақстандық мәнмәтіндегі әлеуметтік жұмыс пен басқа да аралас кәсіптер арасындағы шекаралардың шайылып кеткендігін көрсетеді, бұл өз кезегінде нақты лауазымдық нұсқаулықтардың болмауына және әлеуметтік қызметкерлер мен аралас кәсіптік салалар өкілдері арасындағы функционалдық міндеттердің араласуына әкеледі.

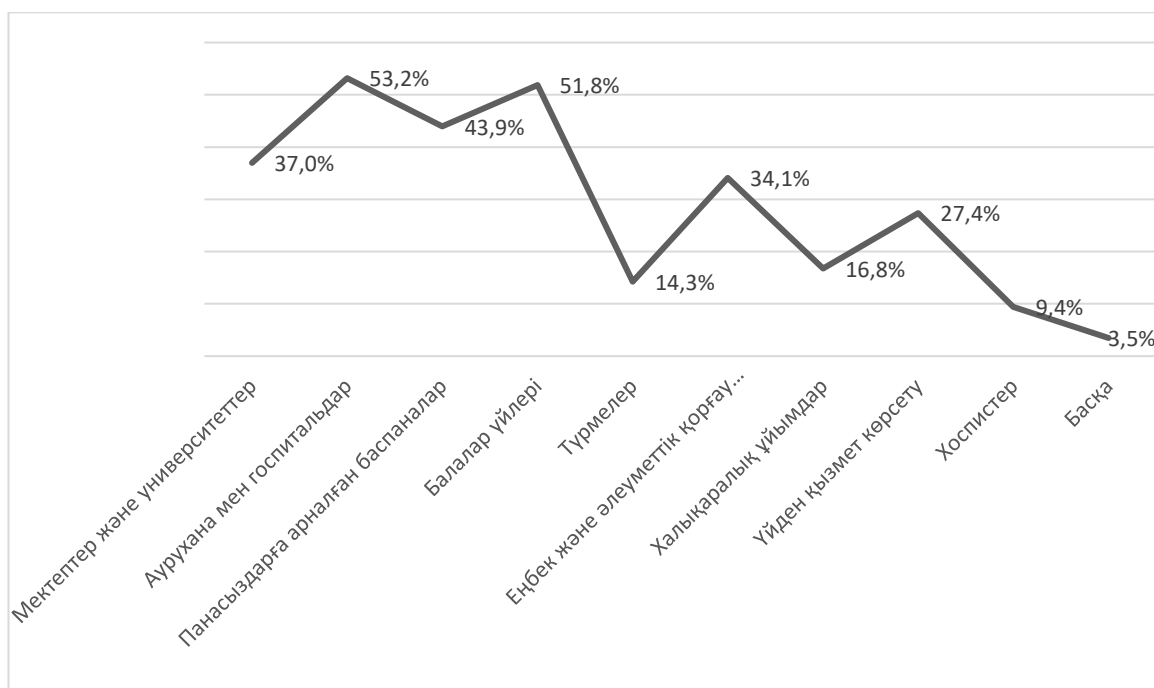

Сурет 26 – «Әлеуметтік қызметкер қиын өмірлік жағдайға тап болған барлық адамдармен жұмыс істейді», n=526.

Респонденттердің пікірлерін әлеуметтік жұмыстың ерекшелігі туралы үш тұжырымға бөлу әлеуметтік қызметкердің нақты функцияларын анықтаудағы

тұрақсыздық пен дәлсіздікті көрсетеді. Бұл сондай-ақ осы пікірлерге қатысты өз пікірін білдіре алмаған респонденттердің үлкен үлесі. Респонденттер көмекті әлеуметтік қызметкер қызметінің негізгі бағыты ретінде атап өтеді, бірақ халықтың санаттарын, сондай-ақ осы көмекті ұсыну әдістері мен жолдарын ажыратпайды. Әлеуметтік қызметкер мамандығына қатысты қалыптасқан стереотиптер мен ақпараттық вакуум мамандықтың жалпы имиджі мен беделін қалыптастыруға ықпал етеді. Сонымен, респонденттердің 75%- ы әлеуметтік қызметкерлер заңгерлер мен экономистерге қарағанда жоғары жалақыға лайық деп санайды. Респонденттердің 53,9% - ы әлеуметтік жұмыс Қазақстандағы ең күрделі және стресстік кәсіптердің бірі деп санайды.

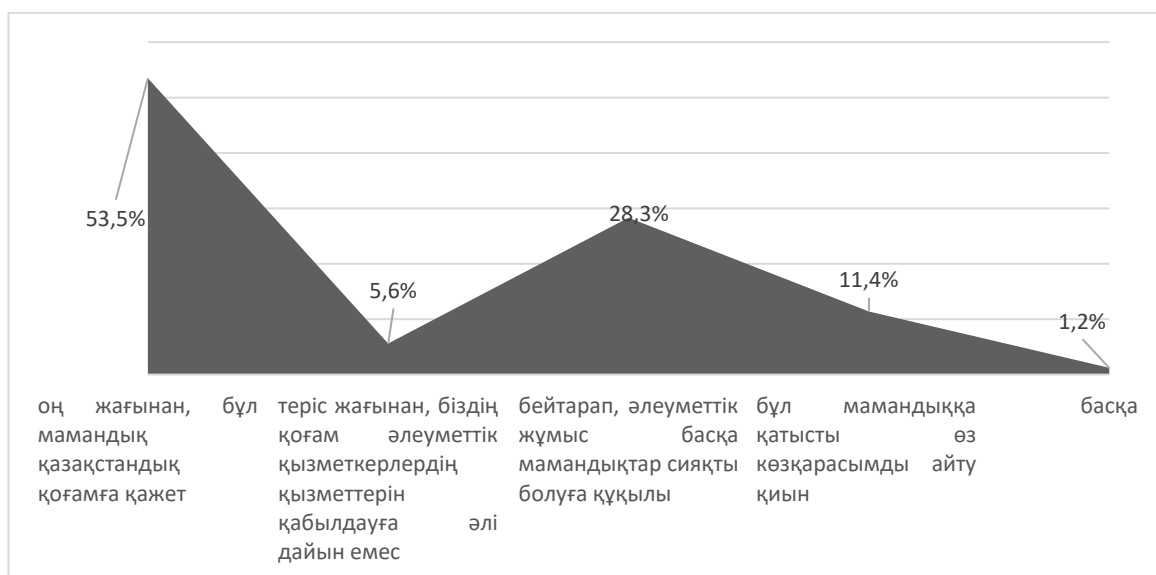
Сонымен қатар, респонденттерге әлеуметтік қызметкер жұмыс істеуі тиіс мекемелерді атау ұсынылды, ең көп таралған нұсқалар – "ауруханалар мен госпитальдар" - 53,2% және "балалар үйлері" - 51,8% болды. Сонымен бірге, респонденттердің 27,4% - ы әлеуметтік қызметкерлер клиенттерге үйде қызмет етуі керек деп санайды (Сурет 27).

Сурет 27 – Респонденттердің сұраққа жауаптарды бөлу «Сіздің ойыңызша, әлеуметтік қызметкер қайда жұмыс істеуі керек?», n=526.

Жалпы, респонденттердің бұл мамандық қазақстандық қоғамға қажет деп санайтын әлеуметтік қызметкер мамандығына оң көзқарасы анықталды (53,5%). Айта кету керек, респонденттердің 40% - ы (39,7%) бұл мамандыққа немқұрайды қарайды немесе оған деген қарым-қатынасын қиындықпен білдіреді. Мұндай белгісіздік пен немқұрайлылық халықтың жеткіліксіз хабардар болуының, БАҚ-тағы өкілдіктің тар спектрінің және тұтастай алғанда Қазақстандағы әлеуметтік саясат пен халықты әлеуметтік қорғау жүйесінің дискурсында әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби мәртебесінің болмауының салдары болып табылады (Сурет 28, кесте 4).

Бүгінгі күннің шындықтары әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкердің жағымды имиджін құру қажеттілігін анықтайды, бұл өз кезегінде әлеуметтік жұмысты көпшілік алдында қабылдауды, сондай-ақ оны қалыптастырудың негізгі факторларын зерттеу мәселесін өзекті етеді. Қоғамдық қабылдау және қалыптасқан имидж мамандықты ұзақ уақыт бойына дамытады және қалыптастырады, сәйкесінше, бұл мамандықтың алға басуына ғана емес, сонымен қатар осы мамандық бойынша дарынды талапкерлерді қабылдауға ықпал етуі мүмкін.

Сурет 28 – «Сіздің әлеуметтік қызметкер мамандығына көзқарасыңыз қандай?», n=526.

Кесте 4 - Әлеуметтік қызметкер мамандығына көзқарастар

Белгілері	%
Оң жағынан, бұл мамандық қазақстандық қоғамға қажет	53.5%
Теріс жағынан, біздің қоғам әлеуметтік қызметкерлердің қызметтерін қабылдауға әлі дайын емес	5.6%
Бейтарап, әлеуметтік жұмыс басқа мамандықтар сияқты болуға құқылы	28.3%
Бұл мамандыққа қатысты өз көзқарасымды айту қиын	11.4%
Басқа	1.2%

Зерттеу нәтижелеріне сәйкес, әлеуметтік жұмыстың имиджі осы мамандық туралы, оның мамандануы туралы сенімді ақпараттың болмауы жағдайында қалыптасады, сонымен қатар медиа кеңістіктегі кәсіби әлеуметтік қызметкерлердің бірнеше өкілдерінің негізінде қалыптасқан дұрыс емес стереотиптермен бірге жүреді. Сонымен, респонденттер әлеуметтік қызметкерлер қазақстандық қоғамға қажет деген пікірмен келіседі, бірақ әлеуметтік жұмыс мамандарының функционалдық міндеттерін, олардың

халықты әлеуметтік қорғау жүйесіндегі орнын, сондай-ақ кәсіптер иерархиясындағы позициясын анықтау қиындық тудырады.

Әлеуметтік жұмыс қазақстандық қоғамдағы кәсіби қызметтің жаңа және белсенді дамып келе жатқан салаларының бірі болып табылады, алайда бұған қарамастан әлеуметтік жұмыс туралы белгілі бір стереотиптер қалыптасып үлгерді, олар көбінесе әлеуметтік жұмыс туралы теріс пікірлерді білдіреді. Сонымен қатар, қазіргі зерттеу көрсеткендей, әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби рөлі туралы қоғамдық білім неғұрлым кең таралған болса, соғұрлым ол әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлердің қоғамдық қабылдауының оң өзгеруіне ықпал етеді. Нәтижесінде, әлеуметтік қызметкерлер кәсіби және тиімді мамандар ретінде көбірек қабылданады. Осылайша, алынған нәтижелер хабардарлық пен қабылдауды қалыптастыру арасындағы байланыстың маңыздылығын көрсетеді [243]. Алайда, хабардарлық иерархиялық кәсіби құрылымдағы кәсіптің мәртебесі мен беделін түсіндірмейді.

Әлеуметтік қызметкерлер көптеген күрделі міндеттерді орындайды, бұл өз кезегінде көбінесе әлеуметтік қызметкерлер мен байланысты кәсіптердің өкілдері қоғамның көз алдында не істейтінін нақты анықтауға және жеткіліксіз бөлуге әкеледі, сонымен қатар мамандықты теріс қабылдауға ықпал етуі мүмкін.

Факторлар негізінде әлеуметтік жұмысты қоғамдық қабылдауға әсер ету дәрежесінде айтарлықтай қарама-қайшылық бары айқындалды. Демек, әлеуметтік қызметкерлер әлеуметтік жұмыс туралы неғұрлым дұрыс және нақты идеяларды таратуға және әлеуметтік жұмыстың жағымды имиджін қалыптастыруға қатысуы керек. Осылайша, осы мамандық шеңберіндегі ерекшеліктер, құндылық негіздері, ресурстық және қаржылық мүмкіндіктер туралы сенімді ақпаратқа ие бола отырып, әрбір тәжірибелі әлеуметтік қызметкер белсенді ұстанымға ие болуы керек және объективті ақпаратты тек жергілікті ғана емес, сонымен қатар ұлттық контексте де таратуға өз үлесін қосуы керек.

Сонымен қатар, Қазақстанның әлеуметтік қызметкерлерінің кәсіби желісі мен қоғамдастығын құру, әлеуметтік жұмыстың «микро» және «макро» деңгейінде шекараны, фокусты, функционалдық міндеттерді нақты айқындау осы кәсіптің қазақстандық қоғамдағы беделін құру мен жақсартудың тиімді құралдарының бірі болып табылады.

Әлеуметтік жұмыс, оның миссиясы мен мандаты туралы Мемлекеттік саяси аренада да айтылып, оларды тиісті құрылымдар мен ұйымдардың қолдауымен әлеуметтік саясат пен халықты әлеуметтік қорғау жүйесінің дискурсына қосу керек. Себебі қоғамға зорлық-зомбылықтың, әлеуметтік әділетсіздіктің алдын алуға және халықтың әлеуметтік осал топтарының мәселелерін шешуге бағытталған барабар әлеуметтік саясат құруға мүмкіндік беретін мамандық ретінде әлеуметтік жұмыс туралы хабардар болу керек. Қазақстандық қоғамдағы әлеуметтік жұмысты дұрыс түсіну мен қабылдау кең қоғамдық қолдауды, әлеуметтік жұмысты «микро» және «макро» деңгейлердегі қызмет ретінде кәсіби ілгерілету мен дамытуда жаһандық мақсаттарға қол жеткізудегі күш-жігерді біріктіруді қалыптастырады.

2.4 Кәсіби сәйкестік стереотиптері: практикалық қызметтің және мамандықтың болашағы (әлеуметтік қызметкер – эксперттердің көзімен)

Әлеуметтік қызметкерлердің өзін – өзі бағалау нәтижелері «Әлеуметтік жұмыс» кәсібінің имиджін қалыптастыруға теріс әсер ететін екі факторды анықтады: билік құрылымдарының осы кәсіптің қызметкерлеріне аз көңіл бөлуі (әсіресе әлеуметтік мекемелердің жеткіліксіз қаржыландырылуынан көрінеді) және кәсіби құзіреттіліктің жеткіліксіздігі. Кәсіптің қоғамдық имиджі мен бейнесі сонымен қатар әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби қызметіндегі өзін - өзі бағалау призмасы, өзіндік кәсіби маңыздылығы арқылы қалыптасады. Бұған кәсіби білім мен дағдыларды өзін-өзі бағалау және клиенттер, әріптестер және жалпы жұртшылық тарапынан әлеуметтік қызметкердің құзыретті әрекеттерін жоғары бағалауы негізінде қол жеткізіледі.

Қазіргі және болашақ әлеуметтік қызметкерлер қоғамда оларды теріс қабылдайтын пікірлердің астында екендігі маңызды. Кейіннен бұл теріс өзін-өзі стигматизацияға әкеледі, ол қолданыстағы қоғамдық пікірді толық көрсетпейді [20, б.53]. Зерттеу нәтижелері бойынша әлеуметтік қызметкердің теріс бейнесі әлеуметтік қызметкерлердің өздерін теріс стигматизациялаудың нәтижесі болып табылады. Ал нақты міндет-әлеуметтік қызметкердің қоғам алдындағы теріс имиджін тегістеу ғана емес, ең алдымен кәсіби хабардарлықты арттыру. Екіншіден, қазақстандық мәнмәтінде әлеуметтік жұмыстың шекарасы мен фокусын нақты айқындауда, әлеуметтік қызметкерлер мен басқа да аралас кәсіптер өкілдерінің функционалдық міндеттерінің қайталануын немесе бұрмалауын болдырмау үшін қоғамда және халықты әлеуметтік қорғау жүйесінде әлеуметтік қызметкер мәртебесін айқындау мен арттыруда және соның салдары ретінде әлеуметтік қызметкердің оң имиджін қалыптастыруды жолға қоюға болады.

Үшінші кезеңде біз Қазақстанның әртүрлі өңірлерінен келген практик-әлеуметтік қызметкерлер арасында эксперттік сұхбат өткіздік, оған 30 эксперт қатысты. Эксперттерге әлеуметтік жұмыстың ұстанымы мен имиджін дуалды бағалау ұсынылды. Сонымен, эксперттер өз мамандықтарының жағдайын бағалады, сондай-ақ Қазақстандағы әлеуметтік жұмыстың қоғамдық қабылдауын бағалады. Эксперттер өз кәсібін сипаттау үшін қолданатын негізгі ұғымдар: көмек, қолдау және клиенттерге кеңес беру.

Әлеуметтік қызметкерлермен жүргізілген эксперттік сұхбаттардың нәтижелері бойынша әлеуметтік қызметкерлердің өздерін қабылдаудағы әлеуметтік жұмыс өте маңызды, құнды мамандық болып табылатындығын және мақтанш сезімін тудыратынын атап өткен жөн. Бірақ бұл жоғары ішкі мотивацияны қажет етеді, өйткені бұл жалақысы төмен құндылыққа негізделген мамандық.

«Әлеуметтік қызметкер – бұл қарапайым жалақы үшін көптеген физикалық және эмоционалды еңбекті қажет ететін мамандық. Сондықтан әлеуметтік қызметкерлердің көпшілігі рухани ізгілікке шақыратын мамандықты таңдады» (Эксперт 1).

Дуальды бағалаудың екінші бөлімі үшін эксперттерге «әлеуметтік қызметкер» немесе «Әлеуметтік жұмыс» деген сөздерді естігенде не пайда болады деп ойлайсыз? Эксперттер әлеуметтік жұмысты қоғамның теріс қабылдау туралы пікірмен келіседі.

«Әлеуметтік қызметкер дегенде көбінің ойына үй тазалаушысы деген ой келеді» (Эксперт 21).

«Әлеуметтік жұмыс» дегеніміз не? (олар әрдайым немқұрайдылықпен сөйлейді) ... бұл әжселерге қарақұмық, сондай-ақ дәріханадан валидол тарататын адам» (Эксперт 7).

«Біреу әлеуметтік жұмыс туралы естігенде, олар белгілі бір тұрғылықты жері жоқ адамдарға және мұқтаж адамдарға (үйсіз адамдар мен маскүнемдер, егер олар тұрмыстық тілде сөйлесе) тегін көмектесетін еріктілерді ұсынады» (Эксперт 11).

Жүргізілген сараптамалық сұхбатқа сәйкес, қазақстандық жағдайда жұмыс істейтін әлеуметтік қызметкерлер қоғамның әлеуметтік жұмысты қабылдауын екіұштылықпен бағалайды және қоғам өз балаларын немесе жақын отбасы мүшелерін әлеуметтік қызметкер болуға ынталандыратынына сенімді емес. *«Мен бұл сұраққа жеке жауап бере алмаймын» (Эксперт 3).*

"Айтуға қиын, мүмкін емес, өйткені әлеуметтік жұмыс соншалықты беделді емес" (Эксперт 5).

"Мен ойламаймын, өйткені қазір қоғам әлеуметтік қызметкерлердің не үшін қажет екенін білмейді" (Эксперт 9).

"Менің ойымша, болашақта бұл мамандықтың қоғамның қалыпты жұмыс істеуі үшін қаншалықты маңызды және қажет екендігі белгілі болады" (Эксперт 4).

Бұл екіұшты бағалар өз балаларының немесе жақындарының осы мамандықты таңдауында да көрінеді:

«Мен баламның бұл мамандықты таңдағанын қаламас едім. Бізде әлі де қоғамда стереотиптер бар. Мен әлеуметтік қызметкермін десем, көбісі мынау тазалықшы, қарттарға көмекші – сонда жүгір, ананы әкел деп ойлайды. Мен балаларыма мұндай көзқарасты қаламас едім» (Эксперт 7).

«Жоқ, сөзсіз. Бұл физикалық және эмоционалды түрде қиын. Оның үстіне жалақы да аса жоғары емес. Қайта алу қиын және өсу мен өзін-өзі жүзеге асырудың жолдары аз» (Эксперт 8).

Сонымен қатар, бұл мамандықтың маңыздылығын және осы салада кәсіби мамандардың жетіспеушілігін түсінген кейбір сарапшылар балаларының немесе жақындарының әлеуметтік жұмысты өз мамандығы ретінде таңдауына қолдау көрсетуге дайын.

«Иә, беремін, өйткені қазір біздің қоғамда кәсіби әлеуметтік қызметкерлер өте аз, ал қоғамның әлеуметтік дамуы мен халықтың осал топтарын әлеуметтік қорғау үшін мұндай мамандар қажет» (Эксперт 17).

Әлеуметтік жұмыстың қалыптасқан стереотиптері мен жағымсыз имиджі әлеуметтік қызметкерлердің өздеріне және Қазақстандағы әлеуметтік қорғаудың бүкіл жүйесіне айтарлықтай әсер етеді. Өйткені қалыптасқан факторлар

жүйесінің нәтижесінде өз кәсібіне мақтанбайтын, практикалық қызметке қанағаттанарлықсыз жағдайлары бар әлеуметтік қызметкерлер өз жұмысы мен лауазымына жалпы көңілі толмай қалады, бұл өз кезегінде ішкі сенімсіздік пен көрсетілетін әлеуметтік қызметтердің сапасы нашарлауына әкеледі.

Silverman әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби идентификация сипаттамасын ұсынды [19, б.98]. Оның пікірінше, кәсіби сәйкестік пен әлеуметтік қызметкерлердің өз кәсібін, миссиясы мен кәсіби ерекшелігін түсінбестен, Әлеуметтік жұмыстың оң қоғамдық қабылдауын қалыптастыруды болжау мүмкін емес. Әлеуметтік қызметкерлер клиентпен әрбір өзара іс-қимылды, әсіресе қазақстандық шындықта сүйемелдейтін дилеммаға тап болады. Олар құпиялылықты сақтауға міндетті, сонымен қатар максималды дискреттілікті сақтауға міндетті, ал екінші жағынан, олар өз кәсіптерін кеңейтуге өз үлестерін қосу керек. Оны кәсіби аренада көрнекі ету, өйткені позитивті қабылдау әлеуметтік жұмыс тәжірибесін моральдық тұрғыдан жеңілдетіп қана қоймайды, сонымен қатар қаржыландырудың, қолдаудың артуына ықпал етеді. Әлеуметтік бағдарламалар және тұтастай алғанда елдегі әлеуметтік қорғау жүйесінің тиімділігін арттырады.

Эксперттерге «Достарыңыз бен таныстарыңызға әлеуметтік қызметкер екеніңізді айтқан кезде қандай сезімде боласыз?» деген сұрақ қойылды: *«Мен оларға жұмысым туралы айтпаймын, өйткені олар да әлеуметтік қызметкер тазалық пен қамқорлық жасайды деп ойлайды. жалғызбасты қарт адамдарға арналған» (Эксперт 11).*

Әлеуметтік қызметкердің функциялары мен кәсіптің бағдары туралы жеткілікті ақпараттың болмауы теріс стереотиптер мен белгісіздіктің қалыптасуына ықпал етеді.

«Мен әрқашан ұяламын, өйткені көп адамдар менің мамандығым туралы мүлде білмейді, сіз түсінбеушілік пен абдырауға тап боласыз, осыған байланысты қарым-қатынаста қиындықтар туындайды. Содан кейін түсіндіру керек және бұл өте маңызды болғанымен, бұл өте қиын» (Эксперт 14).

«Мен әлеуметтік қызметкермін деп айтуға ұялмаймын, өйткені мен бақыттымын және айналамдағы көптеген адамдар бұл мамандықтың қаншалықты маңызды екенін түсінеді» (Эксперт 2).

«Менің достарым, әрине, не істеп жатқанымды біледі, олардың ойлары бар, бірақ жаңа таныстар арасында мен әлеуметтік жұмыс туралы айтпағанды жөн көремін, мен психологпын деп айту оңайырақ. Психологтар белгілі және жақсырақ қабылданады» (Эксперт 19).

Бұл жағдайда әлеуметтік жұмыстың имиджін анықтауда жанжал туындайды-әлеуметтік жұмыс брендині кім анықтайды: әлеуметтік қызметкерлер, қоғам немесе БАҚ. Осылайша, әлеуметтік қызметкерлер өз кәсібінің имиджін қалыптастыруға белсенді қатыспаса, өз жауапкершілігінен бас тартса, бұл басқаларға имиджді, сондай-ақ Қазақстандағы әлеуметтік жұмыстың даму векторын қалыптастыруға және басқаруға мүмкіндік береді. Нәтижесінде,

әлеуметтік қызметкерлер бүгінгі таңда кәсіптің мәртебесі төмен екенін алға тартады.

«Әлеуметтік қызметкердің жұмысын көп адамдар дұрыс түсіндіреді. Кемсіту, менсінбеушілік көп. Өз тәжірибемде көрдім» (Эксперт 3). «Объективті түрде бүгінгі таңда бұл мамандықтың мәртебесі жоғары емес. Өкінішке орай, бұл бағытта жұмыс істеу үшін көп қадамдар жасалмайды» (Эксперт 6).

«Әлеуметтік жұмыс халықаралық стандарттар бойынша дамыған және тиісінше төленетін жағдайда Қазақстандағы әлеуметтік жұмыстың мәртебесі өзгеруі мүмкін» (Эксперт 9).

Стигматизация «мақсатты топтың мәселелерін шешуге міндетті адам ретінде қарастырылады». Әлеуметтік жұмыстың имиджі мен мәртебесі, сондай-ақ әлеуметтік қорғау жүйесіне және әлеуметтік қызметкерлерге деген сенім деңгейі арасында өзара байланыс бар.

Жалпы, қазақстандықтардың әлеуметтік қызметкерлерге сенбейтінін және олармен қашан байланысуға болатынын түсінбейтінін эксперттер жоққа шығармайды. Клиент пен әлеуметтік қызметкер арасындағы терапевттік қарым-қатынасты құруда сенім мен ашықтық басты рөл атқарады, ал мұндай сенімсіздік жалпы әлеуметтік қорғау жүйесінің жұмысына деструктивті әсер етуі мүмкін.

«Жоқ, менің ойымша, бұл жерде менталитет әсер етеді. Біз ешқандай жолмен көмекті қалыпқа келтіре алмаймыз, біз «қоқысты үйден шығармауды» қалаймыз немесе олар әлеуметтік қызметкерлерге клиенттің барлық проблемаларын дереу шешуі керек адам ретінде қарайды. Бұлай жұмыс істемейді» (Эксперт 18).

«Жұмыс істеу өте қиын, кейде клиенттер біз бәрін шешеміз және біз бәрін жасай аламыз деп ойлайды. Олар өз талаптарын айтады» (Эксперт 3).

«Біздің елде көмек сұрау ұят секілді, тіпті «мемлекеттен» де, көмек сұрау жайлы басқаларға айтуға дағдыланбаған (Эксперт 27).

Әлеуметтік қызметкердің әлеуметтік қызметін қоғамдағы қабылдаудағы айтарлықтай прогреске қарамастан, бұл зерттеулер әлеуметтік саясатты құруға және бағалауға бағытталған әлеуметтік «мезо» және «макро» тәжірибелерден айырмашылығы, қоғам тікелей микро - практиканың маманы рөлін әлеуметтік қызметкерлер үшін негізгі рөл ретінде мойындайды.

Өз кезегінде, бұл екі элементтен тұратын интерпретациялық модельді жасауға мүмкіндік береді. Біріншіден, бұл кәсіп жайлы қоғамда ақпараттың аздығын көрсетеді. Сонымен бірге, бұл Қазақстандағы әлеуметтік қызметкерлер шын мәнінде негізінен мемлекеттің әлеуметтік саясатын қалыптастыру және шешімдер қабылдау деңгейінде жеткілікті өкілдігі мен ықпалы болмай, тікелей микро-практика аренасында жұмыс істейтіндігін айқындайды. Әлеуметтік жұмыста, көптеген басқа кәсіптердегідей, қызметкердің әл-ауқаты, оның өз жұмысын орындау қабілеті оның жұмысының мәртебесін өздігінен қабылдау арқылы анықталады. Бұл тұрғыда әлеуметтік жұмыстың мәртебесі қоғамның мамандықты маңызды, ақыл-ойды ынталандыратын, қанағаттану сезімін және тиісті сыйақы беретін дәрежесін білдіреді.

Осылайша, әлеуметтік жұмыс мәртебесі білімнің қажетті деңгейімен, табыспен, шешім қабылдауға әсер ететін ерік - жігермен анықталады-мұның бәрі әлеуметтік жұмыс мәртебесін анықтауға қызмет етеді [244]. Әлеуметтік қызметкерлердің олардың мәртебесін қабылдауы белгілі бір дәрежеде айналадағы әлеуметтік жұмысты қалай қабылдайтынына байланысты. Өз кезегінде, судьялар, ұшқыштар және заңгерлер сияқты жоғары мәртебелі мамандықтар маманның кәсіби сәйкестігін, оның кәсіби өзін-өзі бағалауын нығайту үшін қажетті әлеуетке ие, бұл өз кезегінде маманның өз міндеттерін сапалы орындауының негізгі факторы болып табылады.

Позитивті кәсіби сәйкестік мақсаттылық, ішкі мотивация және табандылық сияқты факторлардың қалыптасуына ықпал етеді. Беделі төмен кәсіптерде теріс немесе немқұрайдылықпен қабылданатын жұмыстың болуы қызметкердің жағдайы мен жұмыс тиімділігіне, кәсіби өзін-өзі бағалауға, сондай-ақ маманның уәждемесі мен өнімділігіне теріс әсер етуі мүмкін. Кәсіптің сыртынан да, ішінен де теріс көзқарас сыртқы және ішкі кәсіби стигманың қалыптасуына ықпал етеді, мұнда жеке кәсіби топтарды қоғамдағы басқа топтар қандай-да бір атрибуцияның болуына байланысты төмендетеді [245].

Бұл «төмендету» - бұл белгілі бір кәсіби топтарға жүктелген және маманның белгілі бір кәсіби рөлді сапалы және тиімді орындау қабілетін шектеуге қызмет ететін теріс әлеуметтік стереотип. Алдыңғы зерттеулер қызмет көрсету ұйымдарында төмен мәртебесі бар кәсіптер мен стигматизация қаупі арасындағы байланысты анықтады. Негізгі факторларға төмен жалақы, сондай-ақ осы саладағы әйелдердің басым бөлігі кіреді [244, б.17]. Қосымша факторларға кәсіптің физикалық, әлеуметтік немесе моральдық «ластануы» жатады [245, б.91].

Әлеуметтік жұмыс, әдетте, теріс имиджге ие, оған мамандықтың халықтың әлеуметтік осал топтарымен, яғни кәсіптің мәні мен қызмет көрсетілетін топтармен жұмыс істеуге бағытталуы әсер етеді. Алайда, әлеуметтік қызметкерлер негізгі мамандық болып саналады көпшілік әл-ауқат мемлекеттері, өйткені олар дағдарыстағы адамдар үшін және жалпы қоғамды әлеуметтік қорғау жүйесі үшін өте маңызды міндеттерді орындайды.

Алдыңғы зерттеулер мәртебесі төмен кәсіптер мен қызмет көрсететін ұйымдардағы стигма қаупі арасындағы байланысты анықтады. Негізгі факторларға төмен ақы төленетін жұмыс, сондай-ақ саладағы әйелдердің басымдығы жатады. Қосымша факторларға кәсіптің физикалық, әлеуметтік немесе моральдық «ластануы» жатады [245, б.97]. Әлеуметтік жұмыс, әдетте, жағымсыз имиджге ие, оған кәсіптің халықтың әлеуметтік осал топтарымен жұмыс істеуге бағытталғандығы, яғни кәсіптің өзінің және қызмет көрсетілетін топтардың мәні әсер етеді. Дегенмен, әлеуметтік қызметкерлер әлеуметтік мемлекеттердің көпшілігінде негізгі мамандық болып саналады, өйткені олар дағдарысқа ұшыраған адамдар үшін және жалпы әлеуметтік қауіпсіздік желісі үшін өте маңызды міндеттерді орындайды.

Осылайша, қазақстандық әлеуметтік қызметкерлер Қазақстандағы әлеуметтік жұмыстың мәртебесі мен имиджін бағалай отырып, кәсіби ортадағы

өзара әрекеттесу қиындықтарын да атап көрсетеді, мұнда мамандар да әлеуметтік жұмыстың ерекшеліктері туралы ақпараттың жетіспейтінін және соның салдарынан түсінбеушілік және әлеуметтік қызметкерлердің төмен бағаланады:

«Адамдар бізді еркін және біліктілігі төмен психологтар ретінде қабылдайды» (Эксперт 8).

«Осындай өтпелі кезеңде әлеуметтік қызметкерлер зейнеткерлердің зейнетақысын бөлумен байланысты болған кеңестік стиль емес, әлеуметтік жұмыстың имиджін бағалау қиын. Қазірдің өзінде әлеуметтік жұмыс мектептерінің бар болғаны жақсы (кем дегенде факультеттер мен студенттер алынады). Және ұстаздардан үйренуге деген құлшыныс. Бірақ әлі дұрыс даму деңгейінде емес. Ал мұғалімдер (көбірек теоретиктер) мен кәсіби әлеуметтік қызметкерлер емес, жобаларды жүзеге асыратын ҮЕҰ арасында алашақтық бар» (Эксперт 18).

Сондай-ақ, әлеуметтік жұмысты қоғамдық қабылдау әлеуметтік қызметтерді ұсынатын агенттіктермен өзара байланысты. Мамандандырылған білімі жоқ (әлеуметтік жұмыста бакалавриат немесе магистратура), басқа байланысты саладағы маман – әлеуметтік қызметкерді жұмысқа орналастыру өте кең таралған тәжірибе, нәтижесінде сапасыз қызмет көрсетуге және әлеуметтік жұмыстың теріс имиджін қалыптастыруға әкеледі.

Эксперттер әлеуметтік жұмысты дамытудың төмен деңгейін қоғамның хабардар еместігімен, сондай-ақ әлеуметтік жұмыстың имиджі мен даму деңгейіне әсер ететін факторлар моделінде заңды мәртебе, кәсіби стандарттың болуы, институционалдық басқару, кәсіби агенттіктерді қалыптастыру және олардың әлеуметтік қызметтер көрсетуі, әлеуметтік қызметкерлерді кәсіби сертификаттау және лицензиялау, соның ішінде оқыту мен біліктілікті арттыру, әлеуметтік жұмыс жағдайлары үлкен әсер етеді. еңбек – жалдау, шарттар, төлемдер, қоғам мен клиенттердің көз алдында әлеуметтік жұмыстың имиджі, әлеуметтік қызметкерлерге агрессия және олардың қауіпсіздігі:

«Әлеуметтік жұмыс туралы ақпараттың жоқтығынан басқа, кәсіби өсу мен даму үшін мүмкіндіктер, әлеуметтік жұмысты және басқа да аралас кәсіптерді шектейтін нақты кәсіптік стандарттар жоқ, еңбекті қорғау шарттары жоқ» (Эксперт 13).

«Менің ойымша, деңгей өте төмен. Бұл төмен жалақыға тікелей байланысты. Әрине, сіз төлемді арттыруыңыз керек, өйткені халықтың осал топтарымен жұмыс істеу эмоционалды түрде қиын, ал егер қоғамда түсініспеушілік туындаса, бұл көбінесе эмоционалды күйзеліске әкеледі. Менің көптеген әріптестерім мұндай күйзеліске төтеп бермейді, қызмет аясын өзгертуге мәжбүр» (Эксперт 14).

«Өкінішке орай, мәртебесі өте төмен, бұған байланысты көптеген факторлар бар – бірінші кезекте әлеуметтік жұмыс туралы ақпараттың болмауы, қанағаттанарлықсыз еңбек жағдайлары, жалақының төмендігі. Жалпы, Қазақстанда, тіпті ТМД-да да әлеуметтік қызметкер мамандығы толық бағаланбаған деп есептеймін» (Эксперт 9).

«Адамдар бізді еріктілер ретінде көреді. Олар біз мұны ақысыз және кез-келген жағдайда жасаймыз деп ойлайды. Егер адамдар әлеуметтік жұмыс туралы бірдеңе білсе, олар бұл мамандық емес, кәсіп және әлеуметтік қызметкерлер жүректің шақыруымен жүрмейді және жалақы мөлшері туралы алаңдамауы керек дейді. Бұл адамдарға көмектесу үшін шынымен қоңырау болса да, бұл біз тегін немесе бір тиынға жұмыс істеуге дайынбыз дегенді білдірмейді. Біздің жұмысымыз лайықты түрде төленуі керек, өйткені біз өз тәжірибеміз бен білімімізді, құзыреттілігімізді инвестициялаймыз. Бұл жерде ақша маңызды емес, бірақ бір нәрсе үшін өмір сүру керек» (Эксперт 12).

«Әдетте, кез-келген әлеуметтік қызметкер барлық процестерді бақылау және басқару үшін күн сайын дерлік жұмыс істейді. Бұл жағдайда төлем тәжірибеге де, жұмыс өтіліне де байланысты емес. Менің ойымша, барлық құрылымдардағы әлеуметтік қызметкерлер аз жалақы алады, өйткені бұл өте күшті және көп уақытты қажет ететін мамандық, сонымен қатар мансаптық өсу үшін магистр дәрежесі қажет. Білікті әлеуметтік қызметкерлер мұндай төлеммен келіспейді және басқа салаларға кетеді, сондықтан жұмыс берушілер кейде байланысты салалардағы мамандарды алуға мәжбүр болады. Сондықтан әлеуметтік жұмыс бойынша гранттар көп болғанына қарамастан, қызмет көрсетудің сапалы жүйесі әсіресе мемлекеттік дамымайды» (Эксперт 19).

«Қазақстанда әлеуметтік қызметкер мамандығы беделді мамандық қатарына кірмейді. ... Жалақының төмендігі, мансаптық өсудің уәждері мен перспективаларының болмауы, сондай-ақ әлеуметтік қызметкерлер жиі жұмыс істейтін халықтың контингенті және қажетті мамандық туралы мұндай төмен пікірдің себебі болды» (Эксперт 1).

Эксперттерге елдегі әлеуметтік жұмыстың немесе әлеуметтік қызметкерлердің имиджін жақсарту жолдарын атау ұсынылды. Әлеуметтік пакет пен еңбек жағдайларын жақсартудан басқа кешенді шаралар ұсынылды. Сарапшылар әлеуметтік жұмыстың имиджі елдегі әлеуметтік қорғау жүйесінің жұмыс істеуінің көрсеткіші болып табылатындығымен келіседі.

«Ал, кем дегенде, жалақыны көтеріп, жүйкеңізді қалпына келтіру үшін демалуға тегін жолдама беріңіз. Сондай-ақ ақылы клиникада тегін қызмет көрсету қажет. Бұл негізгі базалық шаралар» (Эксперт 7).

«Әлеуметтік қызметкерлердің, атап айтқанда, әлеуметтік қызметкер позициясында жұмыс істейтін басқа салалардың маманы емес, әлеуметтік қызметкерлердің біліктілігін арттыру қажет. Содан кейін кәсіби стандартты нақты ажырату, өкілеттіктерді кеңейту қажет. Сонымен қатар, әлеуметтік қорғау элементтерін практикаға неғұрлым белсенді енгізу қажет, мысалы, материалдық табысы төмен адамдардың әлеуметтік проблемаларды шешу, құжаттау, білімге, спортқа қол жеткізу және т.б. кезінде жеңілдіктері болуға тиіс» (Эксперт 19).

Кәсіптер мен қызмет салаларына қатысты стигманы зерттеуде «лас кәсіптердің» үш түрлі ерекшелігін көрсетеді: физикалық, әлеуметтік және моральдық [243, б.98]. Әлеуметтік қызметкерлер әлеуметтік «лас» мамандықтар

санатына жатады, өйткені кәсіп қоғам стигматизацияланған деп санайтын адамдармен жұмыс істейді.

«Біз халықтың әлеуметтік осал топтарымен ғана емес, топтағы адамдармен де жұмыс істейміз. Мен әрқашан әлеуметтік жұмыстың ерекшеліктерін түсінбеушілікке немесе бірден немқұрайдылыққа немесе стереотиптерге тап боламын» (Эксперт 15).

Бұл жағдайда идеология мен бедел әлеуметтік жұмыс үшін оң мәртебе ретінде қызмет ете алады. Сонымен қатар, әлеуметтік жұмыс туралы, Әлеуметтік қызметкерлердің қажетті әлеуметтік міндеттерді орындайтындығы туралы хабардар болу стереотип пен мамандық пен мамандардың стигматизациясын азайтуға көмектеседі. Қоғамның әлеуметтік қызметкерлер мен әлеуметтік қызметтерден көмек сұрайтын адамдарды стигматизациялау көмек сұраған кезде білмейтін клиенттер үшін маңызды ақыл-ой кедергісін тудыратынын атап өткен жөн:

«Имидж мәселесі әлеуметтік жұмыс саласы үшін де өзекті. Әлеуметтік қызметкердің одан әрі мансабы көптеген факторларға байланысты, мысалы: жеке тұлғаның сөйлеу және экспрессивті мінез-құлқы; сыртқы келбеті (сыртқы келбеттің әлеуметтік дизайны); өзара әрекеттесу жағдайлары (шешілетін мәселелерге, мәселелерге құзыретті көзқарас» (Эксперт 1).

«Имиджді жақсарту үшін әлеуметтік жұмыстың беделін көтеру керек. Әлеуметтік қызметкерлерді оқытуға мемлекеттік бюджеттен көбірек қаражат бөлу. Оқу бағдарламаларын қайта қарау қажет деп ойлаймын, өйткені қазір еңбек нарығының сұраныстары мен университетте оқытылатын құзыреттер әртүрлі. Білім беру бағдарламасының практикалық компонентін қайта қарау керек - практикадан өту оқудың бірінші күнінен бастап болуы керек (жылдың аяғында 1 ай емес). Әлеуметтік қорғау жүйесі дамып, әлеуметтік қызметтердің кең спектрін ұсынған кезде әр түрлі бағыттарды дамыту қажет: клиникалық әлеуметтік қызметкер, әлеуметтік жұмыстағы менеджер, онда бизнес дағдыларына баса назар аудару керек, әлеуметтік қызметкер зерттеуші, әлеуметтік саясат және басқару саласындағы әлеуметтік қызметкер-ұлттық бағдарламалар жазатындар шешім қабылдау деңгейінде жұмыс істейді саясатын әзірлеу» (Эксперт 18).

Білім беру бағдарламаларын қайта құрылымдаумен қатар, сарапшылар әлеуметтік жұмыс мамандығының студенттерін қоғамдағы қалыптасқан имиджге және әлеуметтік қызметкерлер арасында стигматизацияға дайындау қажет деп санайды, бұл түлектер белсенді және қорғаныс немесе ақтау позицияларыңыз, Staniforth et al әлеуметтік жұмыс тәжірибесінің кез-келген жағдайында жауап бере алады [29, б.19].

Әлеуметтік қызметкерлердің өздері қоғамдық имиджді қалыптастыру факторларына әлеуметтік қызметкерлердің өздерін, мамандықты ескірген түсінуді, халықтың мәдени менталитетінің көзқарасы мен ерекшеліктерін жатқызды. Бұл жағдайда қазіргі және болашақ әлеуметтік қызметкерлер қоғамда оларды теріс қабылдайтын пікірлердің болуы маңызды:

"Әлеуметтік қызметкер-бұл өте маңызды, әрине, қолдаймын. Мұнда тағы бір нәрсе маңызды, болашақ мамандар қалыптасқан бейнеге, әріптестермен де, клиенттермен де қарым-қатынаста мүмкін болатын қиындықтарға дайын болуы керек, бұл оларды ренжітпеуі, тоқтатпауы керек. Егер менің балаларым, немесе кез-келген балалар осындай қиындықтарға дайын болса, Мен тек біздің елде білікті әлеуметтік қызметкерлер көп болғанын қалаймын. Егер адам дайын болмаса, бұл өте қиын." (Эксперт 21).

Кейіннен бұл теріс өзін-өзі стигматизацияның қалыптасуына әкеледі, ол қолданыстағы қоғамдық пікірді толық көрсетпейді, бірақ әлеуметтік қызметкерлердің әл-ауқаты мен өзін-өзі тануына айтарлықтай әсер етеді. Әлеуметтік қызметкерлердің өзін-өзі тануы және өзін-өзі қабылдауы мансаптық мүмкіндіктер, білім, лауазым, жұмыс міндеттері және жалақы сияқты кәсіби қызметтегі факторлық модельдің әртүрлі аспектілеріне байланысты.

Умео университетінің (Швеция) ғалымдары жүргізген зерттеуде әлеуметтік қызметкерлерді өзін-өзі қабылдау мәселесі басты мәселе болған жоқ, бірақ Швеция мен АҚШ-тың әлеуметтік қызметкерлерімен фокус-топтар өткізу кезінде маңызды болды [244, б.19]. Осы зерттеу нәтижелері бойынша екі модель құрылды – Швеция моделі және АҚШ моделі.

Швед моделінде әлеуметтік қызметкерлер қоғамдағы өз кәсібінің мәртебесін өте жоғары, өте жоғары бедел мен беделге ие деп қабылдады. Осы модельдегі әлеуметтік қызметкерлер олардың қоғамдастықтар құрылысында және әл-ауқат мемлекетін құруда күшті көмекшілер болып табылатындығын және қабылданатындығын атап өтті. Шведтік әлеуметтік қызметкерлер өздерін әлеуметтік пайдалы жұмысты орындауға нақты әлеуметтік миссиясы мен өкілеттіктері бар құнды практиктер деп санайды.

Әлеуметтік қызметкерлер ел халқын әлеуметтік қорғау жүйесінің жұмыс істеуін қамтамасыз етуде маңызды рөл атқара отырып, мұқтаж клиенттерге көмектесетін мамандар ретінде қабылданады. АҚШ моделіндегі әлеуметтік қызметкерлердің өзін-өзі бағалауы олардың кәсібін шектеулі кәсіби дербестігі бар төмен дәрежелі мемлекеттік қызметші ретінде сипаттады. Американдық әлеуметтік қызметкерлерді қабылдау көбінесе өздері туралы сыни көзқарас болып табылады. Американдық әлеуметтік қызметкерлер әртүрлі департаменттер мен мекемелердегі әріптестерімен өзара әрекеттесудің қиындықтарын атап өтті. Бұл модельдің элементтері Қазақстандағы әлеуметтік қызметкерлердің өзін-өзі бағалауында да бар:

"...Бірақ мен айта аламын, тұтастай алғанда, әлеуметтік жұмыс тіпті кәсіби ортада да бағаланбайды, қызмет міндеті бойынша әлеуметтік қызметкерлермен жиі кездесетін және ресурстардың жетіспеушілігі бар мамандар арасында. Мен тіпті кәсіби қоғамдастықта – дәрігерлер мен заңгерлер әлеуметтік қызметкердің міндеттері клиенттерге жол жүру билетін сатып алу және рәсімдеу деп ойлауы мүмкін... жол жүру билетін!" (Эксперт 10).

"Жұмыстың ең қиын бөлігі – басқа ведомстволармен және мекемелермен өзара іс-қимыл жасау. Олар бізге де төмен қарайды, бұл біз мұқтаж

клиенттермен жұмыс істегендіктен ғана емес, сонымен қатар әртүрлі деңгейлерде шешім қабылдай алмайтындықтан. Біз ағымдағы істерді сүйемелдеумен айналысамыз, бірақ олар бойынша шешім қабылдай алмаймыз. Бұл касталар жүйесі сияқты, және біз басқа ведомстволармен және мекемелермен салыстырғанда... " (Эксперт 22).

Кәсіби сәйкестік пен кең әлеуметтік дискурс арасындағы ұқсас сәйкессіздік Канадада жүргізілген зерттеу барысында жас әлеуметтік қызметкерлерден алғашқы жұмыс тәжірибесі туралы және әріптестер оларды біліктіліктен кейінгі алғашқы үш жыл ішінде қалай қабылдағаны туралы сұралды. Біліктілікке қарамастан, қатысушылардың әлеуметтік жағдайы, оның ішінде отбасылық жағдайы көбінесе олардың кәсіби білімі мен қабілеттерін бағалау және төмендету әдісі ретінде пайдаланылды [246].

Қоғамның қарама-қайшылықты реакцияларына жауап ретінде көптеген әлеуметтік қызметкерлер өздерін психолог, психотерапевт деп атағанды жөн көретінін, тек «әлеуметтік қызметкер» деп атағандарын қаламайтындарын айтты. Әлеуметтік қызметкерлер өз кәсібін психологиямен байланыстыруды жөн көреді, өйткені қоғам оны ер адамдарға тән қызмет деп дұрыс мамандық ретінде қабылдайды, ал әлеуметтік жұмыс феминизацияланған деп саналады, онда «жалпы күтім жұмысының деградациясы» бар [246, б.437].

Халықаралық зерттеулердің бұл нәтижелері әлеуметтік жұмыстағы кәсібилік идеяларына бірқатар идеялар, соның ішінде жыныстық стереотиптер мен гендерлік дискриминация әсер етуі мүмкін екенін көрсетеді, бұл өз кезегінде кәсіптер иерархиясындағы әлеуметтік жұмыстың төменгі мәртебесімен байланыстырады және оны нығайтады, сонымен қатар практик әйелдердің беделін және кәсіби сәйкестігін тек Қазақстанда ғана емес, бүкіл әлемде түсіреді:

"Қазақстанда бізге жеке мүмкіндіктер шегінен тыс, жеке деңгей шегінен шығатын неғұрлым кең іс-қимыл қажет. Біз бәріміз басқа ұйымдармен жұмыс істейтін орта, соның ішінде біз әлеуметтік қызметкерлер болғандықтан түсінбеушілікке, немқұрайдылыққа және тіпті дұшпандыққа жиі кезігеміз. Бірақ біз өз функционалдық міндеттерімізбен шектелеміз. Біз көп жағдайда олар бізге не істейтінін орындауға мәжбүрміз" (Эксперт 13).

Әлеуметтік жұмыс Қазақстандағы салыстырмалы түрде жас мамандық болып табылады және өзінің даму қарқындылығына қарамастан, мәртебелік кәсібилендіру процесіне байланысты белгілі бір қиындықтарға тап болады. Әлеуметтік ынтымақтастық және қолдау дәстүрлерін сақтау сияқты әлеуметтік жұмыстың табиғи және тарихи дамуына байланысты құрылымдық проблемалардан басқа, Қазақстанда әлеуметтік жұмыстың дамуына шектеу тосқауылдары бар. Көптеген зерттеушілер атап өткендей, осындай кедергілердің бірі әлеуметтік жұмыс және оның мүмкіндіктері туралы қолжетімді ақпараттың болмауы, сондай-ақ қазақстандық қоғамда қалыптасқан әлеуметтік қызметкердің біршама теріс образы болып табылады.

Әлеуметтік жұмыс мамандық ретінде қиын өмірлік жағдайға тап болған адамдарға, сондай-ақ әлеуметтік өзгерістер мен дамуға, әлеуметтік келісімге, барлық адамдардың құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейтуге көмектеседі.

Әлеуметтік әділеттілік, адам құқықтары, ұжымдық жауапкершілік және әртүрліліктің принциптері әлеуметтік жұмыста негізгі болып табылады. Әлеуметтік жұмыс, әлеуметтік ғылымдар, гуманитарлық ғылымдар мен білімнің тұжырымдамалық теорияларына сүйене отырып, әлеуметтік жұмыс өмірлік мәселелерді шешуге және қоғамның әл-ауқатын жақсартуға адамдар мен институционализацияланған құрылымдарды тартады.

«Соңғы 3-5 жылда, әрине, көп нәрсе өзгерді, бірақ әлі де көп нәрсе істеу керек. Қазақстандық кеңістікте әлеуметтік мәселелерге көбірек көңіл бөлінуде, осыған байланысты әлеуметтік жұмыстың даму болашағы жоғары. Бұл уақытты, ресурстарды, әлеуметтік қорғау жүйесін қайта құрылымдауды, қайта жоспарлауды немесе бейімдеуді, халықтың, соның ішінде әлеуметтік қызметкерлермен тұрақты түрде тікелей әрекеттесетіндердің санасын өзгертуді талап ететін процесс» (Эксперт 22).

Осылайша, зерттеудің сапалық кезеңінің нәтижелері қоғамның әлеуметтік қызмет клиенттеріне, әлеуметтік қызметкерлерге сыни көзқарасы әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби қызметіне теріс әсер ететінін көрсетеді. Мұнда осы қабылдауды қалыптастырудың екі моделі анықталады. Қалыптастырудың алғашқы моделі ішінара қоғамдағы әлеуметтік жұмыстың теріс қабылдауын, қалыптасқан және бұрыннан бар стереотиптер мен стигмаларды меңгерген әлеуметтік қызметкерлердің өздері арқылы әсер етеді және бүгінде оны кәсіби және жеке ортада таратады, осылайша өзінің және әріптестерінің кәсіби идентификациясына әсер етеді.

Қалыптастырудың екінші моделі әлеуметтік жұмыс кәсібіне клиенттерге деген көзқарас арқылы, әлеуметтік қызметкерлердің іс-әрекеттеріне тікелей әсер ететін медиа бейнелер арқылы әсер етеді. Мұнда клиенттерді қабылдау да өте маңызды рөл атқарады, өйткені клиенттердің өздері туралы теріс түсінігі әлеуметтік қызметкерлерге жанама әсер етеді, бұл кәсіби стигматизация процесінің әртүрлі аспектілерін көрсетеді. Біздің ойымызша, бұл стигматизация процесінің әртүрлі жақтары. Әлеуметтік жұмысты қоғамдық қабылдау, осы кәсіптің ерекшелігі туралы түсінік, клиенттер туралы түсінік, әлеуметтік қызметкерлердің өзінде қалыптасқан мамандық бейнесін әлеуметтік қызметкерлер мен клиенттер игере алады және мемлекеттің әлеуметтік қорғау жүйесі моделінің мәнмәтініне қарамастан оларға әсер ете алады. Стигманы немесе стереотиптерді негіздеудің басты факторы – қоғамда қалыптасқан көзқарас пен қабылдау-стейкхолдерлер, қоғам, медиа, клиенттер, байланысты мамандар және тікелей әлеуметтік қызметкерлер. Алайда, әлеуметтік қызметкерлердің өз кәсібін оң қабылдауы қоғамдағы әлеуметтік жұмыстың стигматизацияға қарсы процесіне әкелетін кері процесті елестетуге болады. Қоғамдық имидж және мамандық бейнесі әлеуметтік қызметкерлердің өзінің кәсіби қызметі - өзінің кәсіби маңыздылығы тұрғысынан өзін-өзі бағалау призмасы арқылы да қалыптасады. Бұған кәсіби білім мен дағдыларды өзін-өзі бағалау және клиенттер, әріптестер және жалпы жұртшылық тарапынан әлеуметтік қызметкердің Құзыретті әрекеттерін мақұлдау негізінде қол жеткізіледі. Әлеуметтік қызметкерлер кәсібінің беделінің төмендігі және

жалақының төмен деңгейі еңбек нарығындағы және мамандық таңдау кезіндегі қиын жағдайды анықтайды.

Сонымен бірге, кейбір зерттеушілердің пікірінше, әлеуметтік жұмыс қызметтерінің пәнаралық сипаты мен кең профилі әлеуметтік қызметкерді басқа мамандардан ажырата алмау салдарынан қоғамның теріс қабылдауына ықпал етеді, осыған байланысты әлеуметтік жұмыстың имиджі мен қоғамдық қабылдауының өзгеруі оның рөлі мен миссиясын нақты түсінуден және анықтаудан басталуы керек [21, б. 93].

Әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлердің әлеуметтік қабылдауын қалыптастыратын әр түрлі деңгейдегі ішкі және сыртқы факторларды ескере отырып, интегративті модель құру процесінде әлеуметтік қызметкерлер өздерінің кәсіптері мен қызметтері туралы сенімді ақпаратты тікелей ғана емес, сонымен қатар жанама қауымдастықтармен және ұйымдармен тәжірибеде де таратуға жауапты екендігі айқын болады.

Тұтастай алғанда, әлеуметтік қызметкерлердің қоғамды кәсіп пен оның ерекшеліктері туралы оқытуда жетекші позицияны иеленуге әлеуеті мен міндеттілігі бар, әлеуметтік жұмыс практикаға негізделген кәсіп және оқу пәні деген пікірді растайды деп қорытындылау керек. Әлеуметтік өзгерістер мен дамуға, әлеуметтік бірлікке, адамдардың құқықтарын кеңейтуге және босатуға. Әлеуметтік әділеттілік, адам құқықтары, ұжымдық жауапкершілік және әртүрлілікті құрметтеу принциптері әлеуметтік жұмыстың негізгі мәні болып табылады. Әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдардың теорияларына сүйене отырып, әлеуметтік жұмыс адамдар мен құрылымдарды өмірлік мәселелерді шешуге және әл-ауқатты жақсартуға тартады.

Сондай-ақ, әлеуметтік қызметкерлер өздерінің мемлекеттік саяси аренадағы миссиясы мен мандатын мәлімдеуі керек, өйткені қоғамға зорлық-зомбылықтың, әлеуметтік әділетсіздіктің алдын алуға және халықтың әлеуметтік осал топтарының мәселелерін шешуге бағытталған тиісті әлеуметтік саясат құруға мүмкіндік беретін мамандық ретінде әлеуметтік жұмыс туралы хабарлау керек. Қазақстандық қоғамдағы әлеуметтік жұмысты оң түсіну мен қабылдау кең қоғамдық қолдауды қалыптастырады, бұл өз кезегінде осы кәсіптің кәсіби мақсаттарына қол жеткізуге, әлеуметтік жұмысты мамандық ретінде дамытуға ықпал етеді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Жүргізілген талдау нәтижелері демографиялық өзгерістер, қайта құрылымдау және осымен байланысты қазақстандық қоғамдағы әлеуметтік қызметтер мен мекемелердің жұмысын үнемдеу процесі жалпы әлеуметтік жұмыста елеулі өзгерістерге әкелетінін растайды. Бір жағынан, бұл осы саланың сапасына қауіп тигізуі мүмкін, ал екінші жағынан, оны қайта бағыттауға мүмкіндіктер туады. Бүгінгі таңда әлеуметтік институттар мен қызметтер нарыққа сәйкес әрекет етуі керек, яғни ұсыну, кеңес беру, қолдау және іске қосу.

Әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлерді қоғамның қабылдауын зерттеу нәтижелері бойынша келесі қорытындылар жасалды:

– Әлеуметтік жұмыс іргелі өзгерістер мен қиындықтарға тап болуда. Жаһандану, корпоративті басқару және аралас әл-ауқат экономикасы мамандықты өзгертіп жіберді, ғылыми санаттау мен кәсіби анықтау салаларын қиындатып жіберді, өйткені әлеуметтік қызметкерлер жұмыс барысында әртүрлі жағдайларға тап болады және олардың білім деңгейіне, лицензиясы мен жұмыс талаптарына байланысты әртүрлі міндеттерді атқарады. Әлеуметтік жұмыс, сонымен қатар, өзінің кәсіби және ғылыми бағытын қалыптастырады, ол күрделі білім беру жүйесімен, әртүрлі білімдермен, ғылыми зерттеулермен және жарияланымдармен сипатталады.

– Әлеуметтік жұмыс жүйені қолдау қызметін атқара отырып, әлеуметтік даму және жүйені өзгерту қызметіне ауыса алады. Жүйені қолдау басым әлеуметтік құндылықтар мен институттарға сәйкес адамдардың қажеттіліктерін қанағаттандыру арқылы әлеуметтік тұрақтылық пен біртұтастыққа ықпал етеді. Даму қызметтері қалыптасқан саяси, экономикалық және әлеуметтік институттардың жүйелі өсуіне және өзгеруіне көмектеседі. Жүйелік өзгерістер әлеуметтік құрылымның маңызды құндылықтары мен элементтеріне, оның ішінде байлық пен билікті бөлуде қиындық туғызады, алайда әлеуметтік жұмыс жүйенің қызмет көрсету деңгейінен жоғары көтерілмейді, ал институционалды қайта бөлу үлгісі әлеуметтік жұмыс мамандығының барлық функциялары үшін көбірек мүмкіндіктер береді.

– Қазақстанда әлеуметтік салада 38 мыңнан астам маман жұмыс істейді. Алайда, бұл статистика әлеуметтік қызметкер мамандығы туралы, мысалы, мамандық атауы, жұмыстың сипаты, лицензиялары, білім немесе өзіне өзі есеп беруі бойынша толық түсінік бермейді. Зерттеулерге сәйкес, мамандықтың анықтамасы одан да күрделене түседі, өйткені "әлеуметтік қызметкер термині әртүрлі ұйымдар мен жағдайларда әртүрлі анықталады".

Әлеуметтік жұмыста әртүрлі командаларда жұмыс істейтін практиктер арасындағы айырмашылықтар бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленуі мүмкін. Әлеуметтік жұмыстың кәсіби сәйкестігі тұрақты білім болып табылмайды; бұл шарттар мен орта факторларымен анықталатын үздіксіз түсіндіру процесі. Осыған байланысты тұлғаны қалыптастыру «кәсіби әлеуметтік қызметкер» рөлін немесе санатын салыстырмалы түрде қарапайым қабылдаудан гөрі интерактивті және проблемалық болып қарастырылады.

– Идентификация жұмысы әлеуметтік жұмыс мамандығы бойынша қызмет етушілердің өмірге қалай бейімделетінін түсіну үшін маңызды. Дәл осы жұмыс орнындағы әлеуметтену мәдениеті арқылы мойындау дискурстарына қатысты (әлеуметтік жұмыс мамандығы бойынша қызмет етушілердің құзыреттілігі мен кәсіби құндылықтары) кәсіби сәйкестік ішінара дамиды. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, кейбір әлеуметтік қызметкер-практиктер үшін "маман болу" және жұмыс орнында лауазымдық нұсқаулықтарды орындауға қатысты сыни тұрғыдағы көзқараста болуы бір біріне қарама қайшы.

– Әлеуметтік қызметкермен жеке танысу және әлеуметтік жұмыс туралы білімнің болуы адамның мамандықты жақсы қабылдауымен байланысты. Сонымен қатар, әлеуметтік қызметкермен жеке танысу әлеуметтік жұмыс туралы көбірек сенімді ақпаратқа кеңінен қол жеткізуге мүмкіндік береді. Нәтижесінде, әлеуметтік жұмыс туралы хабардар болудың жоғары деңгейі мамандықты жақсы қабылдаумен байланысты. Бұл мамандықты қоғамның теріс қабылдауының қалыптасуы, қоғамның аталған мамандықтың шынайы табиғатына деген теріс көзқарасынан емес, әлеуметтік жұмыстың ерекшелігін дұрыс түсінбеу салдарынан қалыптасқандығын көрсетеді.

– Зерттеу көрсеткендей, білім деңгейі, табыс және билікті қабылдау мамандық тұрғысынан өзін-өзі анықтаудың құрамдас бөлігі ретінде шешім қабылдауға тікелей әсер етеді. Сонымен қатар, жұмыс мәртебесі, өз кезегінде, қоғам мен әлеуметтік ортаның еңбек рөліне деген қатынасына да байланысты болуы мүмкін. Терең сұхбаттардың нәтижелері көрсеткендей, араласатын орталарында мамандық туралы ақпарат берушілердің, яғни әлеуметтік қызметкерлердің басым көпшілігі өздерінің қызметі туралы ешнәрсе айтпайды, өйткені олар ұят пен қолайсыздықты сезінеді.

– Нәтижелер көрсетіп отырғандай, студенттердің әлеуметтік жұмыстың кәсіби қоғамдастығының құрамында болуы, мейлі ол отбасы мүшелерімен дос ретінде танысуы болсын, жұмыс тәжірибесінің болуы немесе еріктілік болса да, оларды қабылдауға да, мамандықты түсінуге де оң әсерін тигізді. Сонымен қатар, әлеуметтік-демографиялық көрсеткіштерге қарамастан, респонденттер әлеуметтік қызметкерлердің мәртебесі мен жалақысының ауқымына теріс көзқарастарын білдірді, ал бұл мамандықтың дәл осы аспектілері студенттерді әлеуметтік жұмысты мамандық ретінде таңдауына кедергі келтіруі немесе шектеуі мүмкін дегенді білдіреді.

– Магистратура және докторантура деңгейлерінде (22 жастан жоғары) білім алушылар өздерін әлеуметтік жұмыс ғылымы саласында неғұрлым білімді деп санайды, олар мамандық туралы неғұрлым нақты білімге ие, осылайша әлеуметтік жұмыс мамандығының әлеуметтік жағдайлардағы жұмысына, рөлдері мен мамандануына үлкен қызығушылық танытты.

–

– Қоғамдық пікір сауалнамасы көрсеткендей, әлеуметтік қызметкер болу үшін ең төменгі білім деңгейі университеттік білім, ал респонденттердің үштен бірі магистр дәрежесі болуы қажет деп санайды. Әлеуметтік қызметкерлерді

лицензиялау мәселесіне келетін болсақ, қоғамдық пікір бойынша әлеуметтік қызметкерлердің өз кәсібін жүргізуі үшін лицензиясы болуы қажет.

– Жалпы, әлеуметтік жұмыс туралы қоғамдық пікір жақсы. Ерлерге қарағанда әйел-респонденттер әлеуметтік қызметкер мамандығына оң көзқараста. Орта жастағы адамдардың мамандықты қабылдауы басқа жас топтарындағы адамдарға қарағанда жақсырақ. Әлеуметтік қызметкер танысы бар адамдар әлеуметтік қызметкерлерді білмейтін адамдармен салыстырғанда әлеуметтік қызметкердің кәсібі туралы жағымды ойда, ал әлеуметтік қызметкерден көмек алған адамдар әлеуметтік қызметкерден көмек алмаған адамдарға қарағанда бұл мамандық туралы жақсы пікірде. Респонденттердің жасы олардың әлеуметтік қызметкер мамандығын қабылдауына айтарлықтай әсер етеді.

Алынған нәтижелерді тәжірибеде пайдалану бойынша ұсынымдар мен бастапқы деректерді әзірлеу. Алынған тұжырымдамалар әлеуметтік жұмысты практикада және оқытуда жетілдіру үшін қолдануға болатын келесідей ұсыныстарды жасауға мүмкіндік берді:

– Академиялық қоғамдастыққа кәсіби Қауымдастықтармен бірлесе отырып, біліктілік деңгейіне, біліміне, іскерлігі мен құзыреттеріне қойылатын талаптар көрініс табатын "Әлеуметтік қызметкер" кәсіби стандарты мен "Әлеуметтік қызметкердің әдеп кодексін" әзірлеп, бекіту маңызды.

Қазіргі уақытта университеттер "Психология және әлеуметтік жұмыс" стандартына аса назар аударады, ал ол әлеуметтік қызметкердің кәсіби іс-әрекетінің ерекшелігін толық көрсете алмайды. "Еңбек дағдыларын дамыту және жұмыс орындарын ынталандыру" жобасы аясында "Басқа санаттарға енгізілмеген, тұрғын үймен қамтамасыз етуден басқа әлеуметтік қызметтер" кәсіби стандартын әзірлеу жүзеге асырылады (әзірлеуші-кеңес беруші-мекеме "Тұран-Профи" кәсіби Академиясы", №KZSJ-1.1/CS-18-CQS келісімшарты) Мұнда әлеуметтік жұмыс жөніндегі маманға қойылатын талаптар қарастырылады.

– Әлеуметтік пакетті кеңейту, олардың құқықтарын, қызмет кепілдіктерін анықтау арқылы әлеуметтік қызметкер мамандығының мәртебесі мен тартымдылығын арттыру бойынша шаралар қабылдау.

– Үміткерлерді әлеуметтік жұмысқа бұл мамандыққа жарамдылығы және белгілі бір талаптар негізінде іріктеу арқылы қабылдау мүмкіндігін қарастыру (мысалы, педагогикалық мамандықтар бойынша оқуға қабылдау кезінде мамандыққа жарамдылығына арнайы емтихан және психологиялық тест тапсыру қарастырылған).

– Барлық дәрежедегі және деңгейдегі әлеуметтік қызметкерлер үшін елдің әртүрлі өңірлеріндегі мүдделі ұйымдар: университеттер, әлеуметтік мекемелер, қоғамдық ұйымдар жанындағы кәсіби біліктілікті арттыру орталықтары мен институттар, сондай-ақ тәуелсіз бизнес-құрылымдарға біліктілікті арттыру жүйесін құру міндеттеледі. Тұрақты жұмыс істейтін, үздіксіз білім беру жүйесі келесі формаларда да болуы мүмкін: жұмыс орнындағы курстарда, өздігінен білім алу, дайындық деңгейі бірдей қызметкерлерге кеңес беру, бақылау.

– Әлеуметтік қызметкерлерге арналған біліктілікті арттыру бағдарламаларының ұзақтығы әртүрлі болуы мүмкін: ұзақ мерзімді (2-3 айға дейін), орта мерзімді (бір айға дейін) және қысқа мерзімді курстар (2 аптаға дейін), мастер-кластар (3 күнге дейін). Біліктілікті арттыруды қаржыландыруды мемлекеттік қаражат есебінен бөлу тетігін әзірлеу маңызды. Сондай-ақ біліктілікті арттырумен айналысатын әлеуметтік қызметкерлерді ынталандыру, көтермелеу жүйесін әзірлеу керек.

Жалпы, Қазақстанда әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлерді қоғамның қабылдауы мәселесін зерттеу бойынша диссертациялық жұмыста жалпы қабылданған халықаралық санаттарға сәйкес ұғымдардың жүйелілігі мен тұжырымдамалануын зерттеуде жаңа тұжырымдамалар ұсынылады. Диссертациялық жұмыс аясында жүргізілген зерттеу әлеуметтік жұмысты қоғамның қабылдауы мәселесін талдаудың әртүрлі әдістерін және оны микро-, мезо-және макро деңгейлерде зерттеу мүмкіндігін қолданады.

Осы аспектіде:

(1) әлеуметтік жұмыстың өте маңызды бағыттарының бірі қарт адамдар, проблемалы жасөспірімдер, пенитенциарлық жүйелер, психикалық аурулар мен тәуелділіктер, сондай-ақ денсаулықты ауруға бейімдеу болып табылатындығы туралы;

(2) әлеуметтік қызметкерлердің негізгі рөлдері адамдарға ресурс алуға көмектесу, мемлекеттің әлеуметтік саясатына әсер ету сияқты рөлдер болып табылатындығы туралы;

(3) мамандық мәртебесінің, жалақысының төмен деңгейде болуы, бұқаралық ақпарат құралдарындағы әлеуметтік жұмыстың бейнесі, мамандық туралы стереотиптер мен әлеуметтік жұмыс мамандығы туралы жалпы білімнің жетіспеуі бұл мамандықты қоғамның теріс қабылдауына ықпал ететіндігі туралы;

(4) әлеуметтік қызметкерлердің үздіксіз білім алуы және бұқаралық ақпарат құралдарының белсенді мүшесі болуы өте маңызды екендігінен халықтың хабардарлығын арттыру бойынша жұмыс істеу қажет.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Кожамкулова Л.Т. Социальная работа как социальный институт: мировой опыт и Казахстан. — Алматы, 2003. —416 с.
- 2 Әбдірайымова Г.С., Әбдікєрова Г.О., Дуйсєнова С.М. Жастармен әлеуметтік жұмыс. - Алматы: Қазақ университеті, 2003. —109 с.
- 3 Сарыбаєва И.С. Әлеуметтік жұмыстың әдістері мен технологиялары. — Алматы: Қазақ университеті, 2018. —204 б.
- 4 Морозова Т.А., Сарыбаєва И.С. Денсаулық сақтау саласындағы әлеуметтік жұмыс. - Алматы: Қазақ университеті, 2017. —116 б.
- 5 Әлеуметтік жұмыс: оқу құралы/Жалпы редакциясын басқарған Әбдірайымова Г.С. -Алматы: Қазақ университеті, 2019. — 430 б.
- 6 Қылышбаєва Б.Н., Дуйсєнова С.М. Әлеуметтік жұмыстағы ұйымдастыру, әкімшілік және басқару. -Алматы: Қазақ университеті 2011. —153 б.
- 7 Сарыбаєва И.С., Дуйсєнова С.М. Әлеуметтік жұмыстың экономикалық негіздері. -Алматы: Қазақ университеті, 2018. —204 б.
- 8 Омарова А.Т., Мамытканов Д.К. Әлеуметтік жұмыстың этикалық негіздері. -Алматы: Қазақ университеті, 2018. — 134 б.
- 9 Исмуханова Г.Г., Садыкова А.Ж. Балаларды қатыгездік пен сексуалдық зорлық-зомбылықтан қорғау. -Алматы: Қазақ университеті, 2019. — 128б.
- 10 ЮНИСЕФ-Қазақстан БҰҰ Балалар қоры. Басылымдар мен еспетер. [Электр.ресурс] URL: <https://www.unicef.org/kazakhstan> (14.02.2022ж.)
- 11 Alperin R.M., Benedict A. College Students' Perceptions of Psychiatrists, Psychologists, and Social Workers: A Comparison // Psychological Reports, 1985. — Vol. 57, №2. — P.547–558.
- 12 Andrews J. Social Work Public Image Building: “East Side/West Side” Revisited // The Social Service Review. - 1987. — Vol. 61, № 3. — P. 484–497.
- 13 Condie C.D., Hanson J.A., Lang N.E., Moss D.K., Kane R.A. How the Public Views Social Work // Social Work. - 1978. — Vol.23, №1. — P. 47–53.
- 14 Dennison S.T., Poole J., Qaqish B. Students' Perceptions of Social Work: Implications for Strengthening the Image of Social Work among College Students // Social Work. - 2007. — Vol. 52, № 4. — P.350–360.
- 15 Freeman M.L., Valentine D.P. Through the Eyes of Hollywood: Images of Social Workers in Film //Social Work. - 2004. — Vol.49, № 2. — P.151–161.
- 16 Gibelman M. Television and the Public Image of Social Workers: Portrayal or Betrayal? // Social Work. — 2004. — Vol. 49, № 2. — P.331–334.
- 17 Knežević M., Butler L. Public Perceptions of Social Workers and Social Work in the Republic of Croatia //International Journal of Social Welfare. - 2003. — Vol.12, №1. — P.50–60.

- 18 LeCroy C.W., Stinson E.L. The Public's Perception of Social Work: Is It What We Think It Is? // *Social Work*. - 2004. – Vol.49, №2. – P.164–174.
- 19 Olin J. The Public and the Profession's Perception of Social Work // *Columbia Social Work Review*. - 2013. – Vol.4, №1. – P.92–102.
- 20 Staniforth B., Fouché C., Beddoe L. Public Perception of Social Work and Social Workers in Aotearoa New Zealand // *Aotearoa New Zealand Social Work*. - 2014. – Vol.26, № 2–3. – P.48–60.
- 21 Corvo K., Selmi P., Montemaro S.M. Icons of Conformity: The Marketing of Social Work Education // *Journal of Community Practice*. - 2003. – Vol.11, №1. – P.85–99.
- 22 Agresta J. Professional role perceptions of school social workers, psychologists, and counselors // *Children & Schools*. - 2004. – Vol.26, № 3. – P.151-163.
- 23 Zugazaga C., Surette R., Mendez M., Otto C. Social worker perceptions of the portrayal of the profession in the news and entertainment media: An exploratory study // *Journal of Social Work Education*. - 2006. – Vol.42, №3. – P.621-636.
- 24 Тулебаев Н.Н., Абдирайымова Г.С. Профессиональный статус социальной работы и социальных работников: анализ общественного восприятия // *эл-Фараби ҚазҰУ Хабаршысы. Психология және әлеуметтану сериясы*. – 2019. – Т. 68, №1. -Б. 174-184.
- 25 Staniforth B., Fouché C., O'Brien M. Still doing what we do: Defining social work in the 21st century // *Journal of Social Work*. - 2011. – Vol. 11, №2. – P.191-208.
- 26 Doelling C. N. *Social Work Career Development: A Handbook for Job Hunting and Career Planning*. NASW press, 2005. -251p.
- 27 Staniforth B., Deane K.L, Beddoe L. Comparing public perceptions of social work and social workers' expectations of the public view // *Aotearoa New Zealand Social Work*. – 2016. – Vol.28, №1. – P.13–24.
- 28 Kirchofer G., Telljohann S.K., Price J.H.; Dake J.A., Ritchie M. Elementary school parents'/guardians' perceptions of school health service personnel and the services they provide // *Journal of School Health*. -2007. – Vol.77, №9. – P.607-614.
- 29 Stanfield D., Beddoe L. Social work and the media: A collaborative challenge // *Aotearoa New Zealand Social Work*. - 2013. –Vol.25, №4. – P.41-51.
- 30 Birgmeier B. Theorie(n) der Sozialarbeitswissenschaft – reloaded! Eine Matrix zu wissenschaftstheoretischen Skeptizismen und das Programm eines philosophisch-geisteswissenschaftlichen Neustarts / eds. Birgmeier B., Mührel E. *Die Sozialarbeitswissenschaft und ihre Theorie(n). Positionen, Kontroversen, Perspektiven*. - Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 2009. - P. 231 - 243.

- 31 Staub-Bernasconi S. Soziale Arbeit als Handlungswissenschaft. Systemtheoretische Grundlagen und professionelle Praxis. - Bern: Haupt, 2007. – 536p.
- 32 Kleve H. Postmoderne Sozialarbeit. Ein systemtheoretisch-konstruktiver Beitrag zur Sozialarbeitswissenschaft. - Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 2007. – 286p.
- 33 Thiersch H. Strukturierte Offenheit. Zur Methodenfrage einer lebensweltorientierten Sozialen Arbeit / eds. Rauschenbach T., Ortman F., Karsten M. Der sozialpädagogische Blick. Lebensweltorientierte Methoden in der Sozialen Arbeit. - Weinheim: Juventa, 1993. – P.11-28.
- 34 Dewe B., Otto H.-U. Reflexive Sozialpädagogik. Ein neuer Typ dienstleistungsorientierten Professionshandelns / eds. Thole W. Grundriss Soziale Arbeit. Ein einführendes Handbuch. - Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 2005. - P.724 – 744.
- 35 Bohnisch L., Wolfgang S. Soziale Arbeit. Eine problemorientierte Einführung. - Bad Heilbrunn Klinkhardt, 2009. –190p.
- 36 Kunstreich T. Anmerkungen zu einer dialogischen Sozialwissenschaft / eds. Birgmeier B., Mührel E. Die Sozialarbeitswissenschaft und ihre Theorie(n). Positionen, Kontroversen, Perspektiven. - Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 2009. – P. 113 -130.
- 37 Rauschenbach T., Züchner I. Theorie der Sozialen Arbeit / eds. Thole W. Grundriss Soziale Arbeit. Ein einführendes Handbuch. - Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 2005. – P.139-160.
- 38 Engelke E. Die Wissenschaft Soziale Arbeit. Werdegang und Grundlagen. - Freiburg im Breisgau: Lambertus, 2003. – 520p.
- 39 Mühlum A. Zur Entstehungsgeschichte und Entwicklungsdynamik der Sozialarbeitswissenschaft / eds. Mühlum A. Sozialarbeitswissenschaft. Wissenschaft der Sozialen Arbeit. - Freiburg im Breisgau: Lambertus, 2004. – P. 9 - 26.
- 40 Thole W. Soziale Arbeit als Profession und Disziplin. Das sozialpädagogische Projekt in Praxis, Theorie, Forschung und Ausbildung – Versuche einer Standortbestimmung / eds. Thole W. Grundriss Soziale Arbeit. Ein einführendes Handbuch. - Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 2005. - P.23 - 59.
- 41 Böhnisch L. Der Sozialstaat und seine Pädagogik. - Neuwied und Darmstadt, 1982. – 170p.
- 42 Thiersch H., Rauschenbach Th. Sozialpädagogik/Sozialarbeit: Theorie und Entwicklung / eds. Eyferth H., Otto H.-U., Thiersch H. Handbuch zur Sozialarbeit/Sozialpädagogik. - Neuwied und Darmstadt, 1984. – P.984 – 1016.
- 43 Schefold W. Das Projekt Sozialpädagogik. Beiträge zu einer wissenschaftlichen Fundierung der Sozialpädagogik. – München: Habilitationsschrift, 1992. – 300p.

- 44 Münchmeier R. Paradigmenwechsel in der sozialpädagogischen Arbeit? / eds. Vahsen F. G. Paradigmenwechsel in der Sozialpädagogik. – Bielefeld, 1992. –P. 24 – 48.
- 45 Hornstein W. Zur disziplinären Identität der Sozialpädagogik / eds. Sünker, H. Theorie, Politik und Praxis Sozialer Arbeit. Einführungen in Diskurse und Handlungsfelder der Sozialarbeit/Sozialpädagogik. - Bielefeld, 1995. – P. 12–31.
- 46 Sünker H. Theoretische Ansätze, gesellschaftspolitische Kontexte und professionelle Perspektiven Sozialer Arbeit / eds. Sünker H. Theorie, Politik und Praxis Sozialer Arbeit. - Bielefeld, - P. 72–99. (1995):
- 47 Beck U. Der Konflikt der zwei Modernen. Vom ökologischen und sozialen Umbau der Risikogesellschaft / eds. Rauschenbach Th., Gängler H. Soziale Arbeit und Erziehung in der Risikogesellschaft. - Neuwied, Kriftel und Berlin, 1992. – P.185–203.
- 48 Rauschenbach Th., Trede W Arbeit und Erziehung. Ein Beitrag zur soziologischen Debatte um Arbeit in pädagogischer Absicht // Neue Praxis. – 1998. – Vol.18. – P.12-31.
- 49 Abbott E. Field-work and the training of the social worker // Proceedings of the National Conference on Social Welfare. - Baltimore, 1915. – 55p.
- 50 Cabot R.C. Social service work in hospitals //Chicago Medical Recorder. - 1911. – Vol.33. – P.307–321.
- 51 Okpych N., Yu J. A historical analysis of evidence-based practice in social work: The unfinished journey toward an empirically-grounded profession // Social Service Review. – 2014. – Vol. 88. –P.3–58.
- 52 Shaw I. A Science of Social Work? Response to John Brekke. // Research on Social Work Practice. – 2014. – Vol.24, №5. – P.524-526.
- 53 Brekke J.S. A Science of Social Work, and Social Work as an Integrative Scientific Discipline: Have We Gone Too Far, or Not Far Enough? // Research on Social Work Practice. – 2014. –Vol.24, №5. – P.517-523.
- 54 Brekke J. S. Shaping a science of social work. // Research on Social Work Practice. – 2012. – Vol.22. – P.455–464.
- 55 Cole S. Making science: Between nature and society. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1992. – 302p.
- 56 Cannon I. M. Social work in hospitals: A contribution to progressive medicine. New York, NY: Russell Sage Foundation, 1913. – 276p.
- 57 Sommerfeld P. Social work as an action science: A perspective from Europe. // Research on Social Work Practice. - 2014. - Vol. 24, №5. – P.586-600.
- 58 Wilkinson R., Marmot M. Social determinants of health: The solid facts. – Worl health organization, 2003. – 33p.
- 59 Smith G. D., Egger M. Unequal in death, commentary: Understanding it all - Health, metatheories, and mortality trends. // British Medical Journal. – 1996. – Vol.313. – P. 1584–1585.

- 60 VanLandingham M. On the hard and soft sciences in public health. // Public Health Reports. – 2014. – Vol.129. –P.124–129.
- 61 Gehlert S. Shaping education and training to advance trans-disciplinary health research. // Transdisciplinary Journal of Engineering and Science. – 2012. –Vol.3. –P. 1–10.
- 62 Lister L. Role expectations of social workers and other health professionals. // Health and Social Work. – 1980. – Vol.5. –P.41–49.
- 63 Chechak D. Social Work as a Value-Based Profession: Value Conflicts and Implications for Practitioners' Self-Concepts. // Journal of Social Work Values and Ethics. – 2015. – Vol.12, №2. –P. 41-48.
- 64 Reamer F.G. Social work values and ethics. -New York, NY: Columbia University Press, 2006. – 296p.
- 65 Levy C.S. Social work ethics. -New York, NY: Human Sciences Press,1976. – 266p.
- 66 Oxford English Dictionary. – Oxford University Press, 2010. – 2112p.
- 67 Barker R.L. The Social Work Dictionary. - Washington DC: NASW Press, 2003. – 493p.
- 68 Meinert R.G., Pardeck J.T., Kreuger L. Social work: seeking relevancy in the Twenty-first Century. – Psychology Press, 2000. – 152p.
- 69 Truell R. What is social work? // The guardian. 14.07.2014. URL:<https://www.theguardian.com/social-care-network/2014/jul/07/what-is-social-work> (date of access: 14.01.2022)
- 70 Merriam-Webster Online Dictionary. Social work definition. // Merriam-Webster.com dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/social%20work> (date of access: 22.11.2021)
- 71 McGregor K. Ethical dilemmas for social workers at a time of cuts. // Community Care UK. 04.02.2011. URL: <http://www.communitycare.co.uk/Articles/2011/02/07/116231/ethical-dilemmas-for-social-workers-at-a-time-of-cuts.htm> (date of access: 18.10.2021).
- 72 Weiss I., Welbourne P. The professionalization of social work: a cross-national exploration. //International Journal of Social Welfare. – 2008. – Vol.17. – P. 281-290.
- 73 Hardy R. 2014 in social care: highlights from our network. // The Guardian Social Lives. 22.12.2014. URL: <https://www.theguardian.com/social-care-network/2014/dec/22/2014-social-care-highlights> (date of access: 18.10.2021).
- 74 Code of ethics. National Association of Social Workers. URL: <https://www.socialworkers.org/About/Ethics/Code-of-Ethics/Code-of-Ethics-English> (date of access: 28.10.2021).
- 75 Holton G. The advancement of science and its burdens. // Daedalus. – 1986. – Vol. 115, №3. – P. 77-104.

- 76 Merriam-Webster Online Dictionary. Paradigm definition. // Merriam-Webster.com dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/social%20work> (date of access: 22.11.2021)
- 77 Chambon A., Irving A., Epstein L. Reading Foucault for Social Work. – Columbia University Press, 1999. – 304p.
- 78 Kuhn T.S. The structure of scientific revolutions. - The University of Chicago Press, 1970. –287p.
- 79 Gergen K.J. Psychological science in a postmodern context. // American Psychologist. – Vol. 56, №10. – P. 803-813.
- 80 Burrell G., Morgan G. Sociological Paradigms and Organisational Analysis. – London: Routledge, 2019. – 445p.
- 81 Howe D. Modernity, postmodernity and social work. // The British Journal of Social Work. – 1994. – Vol.24, №5. –P.513–532.
- 82 Whittaker J.K. Social Treatment: An Approach to Interpersonal Learning. – Routledge, 2006. – 280p.
- 83 Johnson T., Dandeker C., Ashworth C. The Structure of Social Theory, London: Macmillan, 1984. – 340p.
- 84 Mulally R. The New Structural Social Work. – Canada: Oxford University Press, 2007. – 398p.
- 85 Pentaraki M. Practising social work in a context of austerity: Experiences of public sector social workers in Greece. // European Journal of Social Work. – 2017. – Vol. 22. – P.376-387.
- 86 Richmond M. E. Social Diagnosis. – Philadelphia: Russell Sage Foundation, 1917. – 514p.
- 87 Roberts R.W., Nee R.H. Theories of Social Casework. – Chicago: Chicago University Press, 1970. – 440p.
- 88 Bywaters P., Brady G., Bunting L., Daniel B., Featherstone B. Inequalities in English child protection practice under austerity: A universal challenge? // Child and Family Social Work. – 2018. –Vol. 23, №1. –P.53–61.
- 89 Leonard P. Explanations and education in Social Work. // The British Journal of Social Work. – 1975. – Vol.5, №3. – P.325–333.
- 90 May M. Aktuelle Theoriediskurse Sozialer Arbeit. Eine Einführung. - Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 2009. – 321p.
- 91 Sahle R. Paradigmen der Sozialen Arbeit – Ein Vergleich. / eds. Mühlum A. Sozialarbeitswissenschaft. Wissenschaft der Sozialen Arbeit. - Freiburg im Breisgau: Lambertus, 2004. – P.295 - 335.
- 92 Engelke E., Borrmann S. Spatscheck C., Theorien der Sozialen Arbeit. Eine Einführung. - Freiburg im Breisgau: Lambertus, 2008. – 480p.
- 93 Obrecht W. Probleme der Sozialen Arbeit als Handlungswissenschaft und Bedingungen ihrer kumulativen Entwicklung. / eds. Birgmeier B., Mührel E. Die

Sozialarbeitswissenschaft und ihre Theorie(n). Positionen, Kontroversen, Perspektiven. - Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 2009. – P.113-130.

94 Thiersch H., Grunwald K., Köngeter S. Lebensweltorientierte Soziale Arbeit. / eds. Thole W. Grundriss Soziale Arbeit. Ein einführendes Handbuch. - Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 2005. – P.161 - 178.

95 Scherr A. Sozialarbeitswissenschaft – Grundzüge eines theoretischen Programms. / eds. Thole W. Grundriss Soziale Arbeit. Ein einführendes Handbuch. - Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 2005. – P.139 - 160.

96 Thyer B.A. Are theories for practice necessary? No! // Journal of Social Work Education. – 1994. – Vol.30, №2. –P.148-151.

97 Simon B.L. Are theories for practice necessary? Yes! // Journal of Social Work Education. – 1994. – Vol.30, №2. – P.144-148.

98 Tripodi T., Fellin P., Meyer H.J. The assessment of social research: Guidelines for use of research in social work and social science. - Itasca, IL: F.E. Peacock, 1983. – 192p.

99 Barker R. The social work dictionary. – Washington DC: NASW Press, 1999. – 584p.

100 Lipsey M.W. Theory as method: Small theories of treatments. / eds. Sechrest L.B., Scott A.G. Understanding causes and generalizing about them. - San Francisco, CA: Jossey-Bass, 1993. – P.5-38.

101 Connolly M., Harms L. Social Work: From Theory to Practice. – Cambridge University Press, 2015. – 226p.

102 Lam D. Problem-based learning: An integration of theory and field. // Journal of Social Work Education. – 2004. – Vol.40, №3. -P.371-389.

103 Poulter J. Integrating theory and practice: A new heuristic paradigm for social work practice. // Australian Social Work. – 2005. – Vol.58, №2. -P.199-212.

104 Crain W. Theories of Development: Concepts and Applications. – Routledge, 2011. – 446p.

105 Kohlberg L. The claim to moral adequacy of a highest stage of moral judgment. // Journal of Philosophy. – 1973. – Vol.70, №18. - P.630-646.

106 Bandura A. Social learning theory. - N.J.: Prentice-Hall, 1977. - 247p.

107 Sharf R. Theories of psychotherapy and counseling, concepts and cases. - Belmont, CA: Brooks Cole, 2012. – 768p.

108 Ruch G., Turney D., Ward A. Relationship-Based Social Work: Getting to the Heart Of Practice. – Jessica Kingsley Publishers, 2010. – 271p.

109 Berger P.L., Luckmann T. The Social Construction of Reality. A Treatise on sociology of Knowledge. – Anchor, 1966. – 219p.

110 Chafetz J. S. The gender division of labor and the reproduction of female disadvantage: Toward an integrated theory. // Journal of Family Issues. – 1988. – Vol.9, №1. – P.108-131.

- 111 Bateson G. Steps to an ecology of mind: Collected essays in anthropology, psychology, evolution and epistemology. - Chicago: Chicago University press, 1999. – 565p.
- 112 Hallahan K. Seven models of framing: implications for public relations. // Journal of Public Relations Research. – 1999. - Vol. 11, №3. – P.205-242.
- 113 Goffman E. Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience. - Northeastern University Press, 1986. – 600p.
- 114 Dolgoff R. L. Clinicians as Policy-makers. // Social Casework: The Journal of Contemporary Social Work. -1981. – Vol.62, №5. – P.284-292.
- 115 Abramovitz M. Should all social work students be educated for social change. // Journal of Social Work Education. – 1993. – Vol.29, №1. – P.6-11.
- 116 Franklin C. Expanding the vision of the social constructionist debates: Creating relevance for practitioners. // Families in Society. – 1995. – Vol. 76. – P.395-407.
- 117 Baecker D. Soziale Hilfe als Funktionssystem der Gesellschaft. // Zeitschrift für Soziologie. – 1994. –Vol.23, №2. – P.93-110
- 118 Parton N. Rethinking professional practice: The contributions of social constructionism and the feminist “Ethics of Care”. // British Journal of Social Work. – 2003. – Vol.33, №1. – P.1-16.
- 119 Houston S. Beyond social constructionism: Critical realism and social work. // British Journal of Social Work. – 2001. – Vol.31, №6. – P.845–861.
- 120 Witkin S. L. Constructing our future. // Social Work. - 1999. – Vol.44. –P.5-8.
- 121 Bardmann Th. M., Kersting H. J., Vogel H.-Ch. Das gepfefferte Ferkel. Lesebuch für Sozialarbeiter und andere Konstruktivisten. - Aachen: Kersting-IBS, 1992. – 150p.
- 122 Kersting H. J. Kommunikationssystem Supervision. Aachen: Kersting-IBS, 1992. – 201p.
- 123 Kersting H.J., Neumann-Wirsig H. Supervision: Konstruktion von Wirklichkeiten. - Aachen: Kersting-IBS, 1992. – 197p.
- 124 Kleve H. Soziale Arbeit als wissenschaftliche Praxis und als praktische Wissenschaft. // Neue Praxis. – 1996. – Vol.96, №3. – P.245-252.
- 125 Engelke E. Soziale Arbeit als Wissenschaft. - Freiburg: Lambertus, 1992. – 450p.
- 126 Merten R. Sozialarbeitswissenschaft - Kontroversen und Perspektiven. Neuwied: Luchterhand, 1996. – 220p.
- 127 Puhl R. Sozialarbeitswissenschaft. Neue Chancen für eine theoriegeleitete Soziale Arbeit. - Weinheim/München: Juventa, 1996. -228p.
- 128 Staub-Bernasconi S. Ist Soziale Arbeit zu einfach oder zu komplex, um theorie- und wissenschaftswürdig zu sein? / eds. Pfaffenberg H., Schenk M.

Sozialarbeit zwischen Berufung und Beruf. Professionalisierungs- und Verwissenschaftlichungsprobleme der Sozialarbeit/Sozialpädagogik. - Münster/Hamburg, 1993. – P. 131-171

129 Heiner M. Nutzen und Grenzen systemtheoretischer Modelle für eine Theorie professionellen Handelns. Ansätze zu einer handlungstheoretischen Fundierung der Sozialen Arbeit. // Neue Praxis. -1995. – Vol. 25, №5. – P. 427-441.

130 Knorr Cetina K. Epistemic Cultures: Forms of Reason in Science. // History of Political Economy. -1991. – Vol. 23, №1. – P.105-115.

131 Bardmann T., Hermsen T. Luhmanns Systemtheorie in der Reflexion Sozialer Arbeit / eds. Merten R. Systemtheorie Sozialer Arbeit. - Wiesbaden, Germany: Leske & Budrich, 2000. –P.87–112.

132 Ackermann T. Fallstricke Sozialer Arbeit. Systemtheoretische, psychoanalytische und marxistische Perspektiven. - Heidelberg: Carl-Auer, 2007. - 131p.

133 Herwig-Lempp J. Welche Theorie braucht Soziale Arbeit? // Sozialmagazin. – Vol.28, №2. – P.12-21.

134 Payne M. Social Construction in Social Work Action and Practice. / eds. Jokinen A., Juhila K., Pösö T. Constructing Social Work Practices. - Aldershot: Ashgate, 1999. – P.25-65.

135 Holstein J., Miller G. Reconsidering Social Constructionism: Debates in Social Problems Theory.- Hawthorne, NY: Aldine de Gruyter, 1993. – 572p.

136 Loseke D., Best J. Social Problems: Constructionist Readings. - Routledge, 2017. – 287p.

137 Spector M., Kitsuse J. Constructing social problems. - NY: Routledge, 2017. – 196p.

138 Baecker D. Soziale Hilfe als Funktionssystem der Gesellschaft. // Zeitschrift für Soziologie. – 1994. – Vol.23, № 1. – P.93-110.

139 Bommers M., Scherr A. Soziologie der sozialen Arbeit. Basel: Beltz Juventa, 2000. – 336p.

140 Merten R. Systemtheorie Sozialer Arbeit. - Opladen: Leske+Budrich, 2000. – 270p.

141 Michailakis D., Schirmer W. Social work and social problems: A contribution from systems theory and constructionism. // International Journal of Social Welfare. – 2014. –Vol.23, №4. –P.431-442.

142 Luhmann N. Was ist Kommunikation? / eds. Fritz B., Lebende Systeme. Wirklichkeitskonstruktionen in der systemischen Therapie. - Frankfurt am Main, 1998. – P.19-31.

143 Hellmann K.-U. Zur Eigendynamik sozialer Probleme. // Soziale Probleme. -1994. – Vol. 5, №1. – P.144-167.

- 144 Hollstein-Brinkmann H. Soziale Arbeit und Systemtheorien. - Freiburg: Lambertus, 1993. – 221p.
- 145 Pfeifer-Schaupp H.-U. Systemische Praxis. Modelle – Konzepte – Perspektiven. - Freiburg: Lambertus, 2002. – 298 p.
- 146 Kleve H. Ein Evergreen der Verunsicherung. Professionelle Identität in der Sozialen Arbeit – von der Moderne zur Postmoderne. / eds. Geißler-Piltz B., Gerull S. Soziale Arbeit im Gesundheitswesen. - Opladen: Budrich UniPress, 2009. – P.109-120.
- 147 Hosemann W., Wolfgang G. Einführung in die systemische Soziale Arbeit. - Freiburg: Lambertus, 2005. – 225p.
- 148 Bardmann Th.M., Kersting H.J., Vogel H., Woltmann B. Irritation als Plan. Konstruktivistische Einredungen. - Aachen:Kersting, 1991. – 189p.
- 149 Merten R. Soziale Arbeit als autonomes Funktionssystem der modernen Gesellschaft? Argumente für eine konstruktive Perspektive. / eds. Systemtheorie Sozialer Arbeit. - Opladen, 2000. – P.177-204.
- 150 Global definition of social work. International Federation of Social Workers. URL: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> (accessed on 19.05.2020)
- 151 Knowledge and practice of Social work. European association of schools of social work. URL: <https://www.eassw.org/language/english/> (accessed on 19.05.2020)
- 152 Midgley J. Issues in international social work: Resolving critical debates in the profession. // Journal of Social Work. - 2001. – Vol.1, № 1. – P. 21-35.
- 153 Dominelli L. Deprofessionalizing social work: Anti- oppressive practice, competencies and postmodernism. // British Journal of Social Work. – 1996. –Vol.26, - P.153–175
- 154 Gray M., Mazibuko F. Social work in South Africa at the dawn of the new millennium. // International Journal of Social Welfare. – 2002. – Vol.11. – P.191–200.
- 155 Hall R., Buttram R. Sociology of Work: Perspectives, Analyses, and Issues. – California: Pine Forge Press, 1994. – 465p.
- 156 Hugman R. Professionalization in social work: the challenge of diversity. // International Social Work, 1996. – Vol.39. –P.131–147
- 157 Popple P. The social work profession: A reconceptualization. // Social Service Review. – 1985. – Vol. 59. – P.560–577.
- 158 Etzioni A. The semi-professions and their organization. - New York, Free Press, 1969. – 328p.
- 159 Toren N. Social work: The case of a semi-profession. - Beverly Hills: Sage, 1972. – 264p.
- 160 Kendall K. A. Social work education: Its origin in Europe. - Alexandria, VA: Council on Social Work Education, 2000. – 143p.
- 161 Popple Ph., Leighninger L. The Policy-based profession: An introduction to social welfare policy for social workers. – Boston: Allyn and Bacon, 1998. – 368p.

- 162 Jones C. Voices from the front line: State social workers and New Labour. // *British Journal of Social Work*. – 2001. – Vol.31. – P.547–562.
- 163 Skidmore R., Thackeray M., Farley O. Introduction to social work. – Boston: Allyn and Bacon, 1997. – 201p.
- 164 Cullen J. The structure of professionalism: A quantitative examination. - New York: Petrocelli, 1978. - 290p.
- 165 Freidson E. Profession of medicine: A study of the sociology of applied knowledge. - New York: Dodd Mead, 1970. - 410p.
- 166 Johnson T. Professions and power. –London: Macmillan, 2016. -100p.
- 167 Macdonald K. The sociology of the professions. - London: Sage, 1995. – 240p.
- 168 Popple P. The social work profession: A reconceptualization. // *Social Service Review*. -1985. – Vol.59. – P.560–577.
- 169 Giarchi G., Lankshear G. The eclipse of social work in Europe. // *Social Work in Europe*. – 1998. – Vol.5. – P.25–36.
- 170 Johnson L., Yanca S. Social work practice: A generalist approach. – Boston: Allyn and Bacon, 2001. - 480p.
- 171 Greenwood E. Attributes of a profession. // *Social Work*. – 1997. – Vol.2. – P. 5–45.
- 172 Specht H. New directions for social work practice. - New York: Prentice Hall, 1988. – 295p.
- 173 Healy K., Meagher G. The reprofessionalisation of social work: Collaborative approaches for achieving professional recognition. // *British Journal of Social Work*. – 2004. – Vol.34. –P.243–260.
- 174 McDonald C., Harris J., Wintersteen R. Contingent on context? Social work in Australia, Britain and the USA. // *British Journal of Social Work*. - 2003. – Vol.33. –P. 191–208.
- 175 21.3 Percent of U.S. Population Participates in Government Assistance Programs Each Month, on the Internet. United States Census Bureau. 2015. URL: www.census.gov/newsroom/press-releases/2015/cb15-97.html. (accessed on 24.11.2021)
- 176 Walter U. M. Toward a third space: Improvisation and professionalism in social work. // *Families in Society*. – 2003. – Vol. 84. – P. 317-322.
- 177 Gibelman M. The search for identity: Defining social work—past, present, future. // *Social Work*. - 1999. – Vol. 44. – P.298-310.
- 178 Haynes D.T., White B.W. Will the “real” social work please stand up? A call to stand for professional unity. // *Social Work*. - 1999. – Vol. 44. – P.385-391.
- 179 Witkin S. L. Identities and contexts. // *Social Work*. – 1999. – Vol. 44. – P.293-297.

180 Lubove R. The Professional Altruist: The Emergence of Social Work as a Career 1880–1930. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1965. – 292p.

181 Hugman R. Professionalization in social work: the challenge of diversity. // International Social Work. -1996. – Vol.39. –P.131–147.

182 Callahan D., Bok S., Ethics Teaching in Higher Education. – Springer, 1980. – 332p.

183 Bayles M. Professional Power and Self-Regulation. // Business and professional Ethics Journal. – 1986. – Vol. 5, №2. –P.26-46.

184 Brandl P., Maguire M. Codes of ethics: A primer on their purpose, development and use. // Journal for Quality and Participation. – 2002. – Vol. 25. – P. 8-12.

185 Freeman S., Engels D., Altekruise M. Foundations for Ethical Standards and Codes: The Role of Moral Philosophy and Theory in Ethics. // Counseling and Values. – 2004. – Vol. 48, №3. – P. 163-173.

186 Ethics in social work, statement of principles. International Federation of Social Workers. 2004. URL: <http://www.ifsw.org/en/p38000324.html> (accessed on: 13.03.2020).

187 Beddoe L. A Profession of Faith or a Profession: Social Work, Knowledge and Professional Capital Sociology. // NZ Sociology. – 2013. – Vol.28, №2. – P. 44-63.

188 Заработную плату повысят социальным работникам. 24.kz. [электр.ресурс]. URL: <https://24.kz/ru/news/social/item/441929-zarabotnuyu-platu-sotsialnym-rabotnikam-povyisyat-v-kazakhstan> (15.02.2022)

189 «Психологиялық және әлеуметтік жұмыс» кәсіптік стандартын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің 2019 жылғы 30 мамырдағы №292 бұйрығы. [электр.ресурс]. URL:https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38008163&pos=5;-106#pos=5;-106 (15.06.2020)

190 Халықты әлеуметтік қорғау саласындағы әлеуметтік қызметкерлердің қызметтік міндеттерін атқару кезіндегі мінез-құлықтың кәсіптік этикасы бойынша әдістемелік ұсынымдарды бекіту туралы. 03.08.2020. [электр.ресурс]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/documents/details/54162?lang=ru> (28.07.2020)

191 Barretti M. The professional socialization of undergraduate social work students. // The Journal of Baccalaureate Social Work. -2004. – Vol.9, №2. – P.9-30.

192 Moorhead B., Boetto H., Bell K. India and US: Student development of professional social work identity through a short-term study abroad program. // Social Work Education. – 2014. –Vol.33, № 2. – P.175-189.

193 Cohen-Scale V. The Influence of Family, Social, and Work Socialization on the Construction of the Professional Identity of Young Adults. // Journal of Career Development. – 2003. – Vol.29, № 4. – P.237-249.

194 Sonnenfeld J.A. Career management: an introduction to self-assessment, career development, and career systems. - Chicago: Science Research Associates, 1984. - 52p.

195 Adams K., Hean S., Sturgis P., Macleod Clark J.M. Investigating the factors influencing professional identity of first-year health and social care students. // Learning in Health and Social Care. – 2004. – Vol.5, №2. – P.55-68.

196 Bogo M., Raphael D., Roberts R. Interests, activities and self-identification among social work students: Toward a definition of social work identity. // Journal of Social Work Education. – 1993. – Vol.29, №3. – P.279-292.

197 Ibarra H. Provisional Selves: Experimenting with Image and Identity in Professional Adaptation', Administrative Science Quarterly. – 1999. – Vol.44, №1. – P.764-791.

198 Loseke D., Cahill S. Actors in search of a character: Student social workers' quest for professional identity. // Symbolic Interaction. - 1986. – Vol.9, №2. –P.245-258.

199 Higgins M., Popple K., Crichton N. The Dilemmas of Contemporary Social Work: A Case Study of the Social Work Degree in England. // British Journal of Social Work. – 2014. – Vol. 46. –P. 1-16.

200 Даниличева Н. А., Балакирева Л. А. Психология профессионального успеха. - СПб., 2008. – 387с.

201 Tseng M.T. Ethos of the day- Challenges and opportunities in twenty-first century social work education. // Social Work Education. - 2011. – Vol.30, № 4. – P.367-380.

202 Ashforth B.E., Mael F. Social Identity Theory and the Organization. // Academy of Management Review. – 1989. – Vol.4. –P.20-39.

203 Carter M.J., Fuller C. Symbols, Meaning, and Action: The Past, Present, and Future of Symbolic Interactionism. // Current Sociology. – 2016. – Vol.64. – P.931-961.

204 Forte J. Symbolic Interactionism and Social Work: A forgotten Legacy, Part 1. // Families in society: the Journal of Contemporary Human Service. – 2004. – Vol.85, №3. – P.391-400.

205 Bourdieu P. Language and symbolic power. - Cambridge: Polity Press, 1991. – 302p.

206 Sha W., Wong Y., Lou V., Pearson V., Gu D. Career Preferences of Social Work Students in Beijing and Shanghai. // Social Work Education. - 2012. – Vol. 31. – P. 4-21.

- 207 Weiss I., Gal J., Katan J. Social policy for social work: a teaching agenda. // The British Journal of Social Work. - 2006. – Vol.36, № 5. – P. 789-806.
- 208 Wiles F. What is professional identity and how do social workers acquire it? / eds. Webb S. Professional Identity and Social Work. - Routledge Academic, 2017. – P.35–50.
- 209 Shlomo B., Levy S., Itzhaky H. Development of professional identity among social work students: Contributing factors. // The Clinical Supervisor. - 2012. – Vol.31, №2. – P.240-255.
- 210 Ornstein E.D., Moses H. Goodness of fit: A relational approach to field instruction. // Journal of Teaching in Social Work. - 2010. – Vol.30. –P.101-114.
- 211 Тулебаев Н.Н., Абдирайымова Г.С. Социальная работа: профессия и профессиональный проект в Казахстане // ҚазҰУ хабаршысы. Психология және социология сериясы. – 2019. Т.69, №2. –Б.201-213.
- 212 Hunt S., Tregurtha M., Kuruvila A., Lowe S., Smith K. Transition to professional social work practice: The first three years. // Advances in Social Work and Welfare Education. -2017. – Vol.19, № 2. – P.139–154.
- 213 Bolgün C., Sahin F. Public perception and attitudes about social work in Turkey. // International Social Work. - 2018. –Vol.14, №1. – P.1-14
- 214 Tower K. In our own image: Shaping attitudes about social work through television production. // Social Work Education. - 2000. –Vol.36. –P.575–585.
- 215 Cheung C., Ngai S. Surviving hegemony through resistance and identity articulation among outreaching social workers. // Child & Adolescent Social Work Journal. - 2009. –Vol. 26. – P.15-37.
- 216 IASW, Northern Ireland Social Care Council Shaping Social Workers' Identity: An All-Ireland Study. - Belfast: BASW NI, IASW, Northern Ireland Social Care Council, Coru, 2020. – 121p.
- 217 Moorhead B. A landscape of Intersecting Discourses: navigating professional Identity as a Newly Qualified Social Worker. // Critical Social Work. - 2018. - Vol. 19, №2. – P.22-37.
- 218 Jordan B. Emancipatory social work? Opportunity or oxymoron. // The British Journal of Social Work. – 2004. –Vol.34, №1. - P.5–19.
- 219 Beddoe L. Continuing education, registration and professional identity in New Zealand social work. // International Social Work. – 2015. – Vol.58, №1. -P.165–174.
- 220 Brawley E.A. Teaching social work students to use advocacy skills through the mass media. // Journal of Social Work Education. – 1997. -Vol.33, №3. – P.445–460.
- 221 Ayre P. Child Protection and the Media: Lessons from the Last Three Decades. // The British Journal of Social Work. – 2001. – Vol.31, № 6. –P.887–901.

222 Searle R., Patent V. Recruitment, retention and role slumping in child protection: The evaluation of in-service training organizations. // *British Journal of Social Work*. – 2013. – Vol.43, №6. – P.1111-1129.

223 Ellett A. J., Ellis J.I., Westbrook T.M. A qualitative study of 369 child welfare professionals' perspectives about factors contributing to employee retention and turnover. // *Children and Youth Services Review*. -2007. – Vol.29, №2. – P. 264-281.

224 Chenot D. The vicious cycle: Recurrent interactions among the media, politicians, the public, and child welfare services organizations // *Journal of Public Child Welfare*. – 2011. – Vol.5, №2-3. – P.167-184.

225 Social Work Public Education Campaign. The foundation of national association of social workers. URL: <https://www.naswfoundation.org/Our-Work/Social-Work-Public-Education-Campaign> (accessed on: 07.04.2019).

226 Zugazaga C., Surette R., Mendez M., Otto C. Social worker perceptions of the portrayal of the profession in the news and entertainment media: An exploratory study. // *Journal of Social Work Education*. - 2006. – Vol. 42. –P. 621-636.

227 Davidson S., King S. Public Knowledge of and Attitudes Towards Social Work in Scotland. // *Educational Department Research Program*. – 2005. –Vol. 10. – P.1–4.

228 Kagan M. Public attitudes and knowledge about social workers in Israel. // *Journal of Social Work*. – 2016. – Vol.16, №3. – P.322–343.

229 Knežević M., Butler L. Public Perceptions of Social Workers and Social Work in the Republic of Croatia. // *International Journal of Social Welfare*. – 2003. – Vol.12, №1. – P.50–60.

230 Вишнеvский Ю.Р. Профессиональный имидж социальной работы и роль СМИ в повышении ее престижа: информационно-аналитический отчет/ Вишнеvский Ю. Р. - Екатеринбург: УГТУ–УПИ, 2009. - 100с.

231 Guterman N.B., Bargal D Social Workers' Perceptions of Their Power and Service Outcomes. // *Administration in Social Work*. - 1996. – Vol.20, №3. – P.1-20.

232 Tulebayev N.N. Practices of public perception of social work and social workers (case of Kazakhstan) // *Public Policy and Administration*. – 2021. – Vol.20, №5. – P.715-726.

233 Leigh J. The story of the PPO queen: The development and acceptance of a spoiled identity in child protection social work. // *Child & Family Social Work*. - 2016. – Vol.21, №4. -P. 412–420.

234 Bach S. *Employment Relations and the Health Service: the Management of Reforms*. London: Routledge, 2004. – 239p.

235 Reid W., Misener E. Social work in the press: A cross-national study. // *International Journal of Social Welfare*. - 2003. – Vol.10. – P.194 - 201.

- 236 Weir S. What do people think about social work? // *New Society*. - 1981. – Vol.7. – P.216–218
- 237 Sharpley C.F., Cash D.L. Students' evaluations of articles from eight professionally-oriented journals. // *Australian Psychologist*. –1986. – Vol.21, №3. – P.389–394.
- 238 Biggerstaff M. Development and Validation of the Social Work Career Influence Questionnaire. // *Research on Social Work Practice*. - 2000. – Vol.10. – P. 34-54.
- 239 LeDoux C. Career patterns of African-American and Hispanic social work doctorates and ABDs. // *Journal of Social Work Education*. – 1996. – Vol.32, №2. – P.217-227.
- 240 Абдирайымова Г.С., Бурханова Д.К., Тулебаев Н.Н. Значение и усиление имиджа социальной работы в общественном восприятии // *ҚазҰУ хабаршысы. Психология және социология сериясы*. – 2020. Т.73, №2. –Б.86-100.
- 241 Levin E. Involving service users and carers in social work education. -*SCIE Guide*, 2004. – 120р.
- 242 McPhail B. Setting the record straight: Social Work Is not a female-dominated profession. // *Social Work*. – 2004. – Vol.49, №2. – P.323-326.
- 243 Kaufman A.V., Raymond G.T. Public perception of social workers: A survey of knowledge and attitudes. // *Arete*, 20, 24–35. (1995–1996).
- 244 Blom B., Krull I., Carpholt C. Stigmatization processes in Social work // *Forsa/NASSW Conference Proceedings*. – Reykjavik, 2021. – P.1-24
- 245 Ashforth B.E., Kreiner G. E. Dirty work and dirtier work: Differences in countering physical, social, and moral stigma.// *Management and Organization Review*. – 2014. – Vol.10, №1. – P.81–108.
- 246 Newberry-Koroluk A. Little Girls and “Bitching Up”: Early-Career Social Workers. // *Affilia*. – 2018. – Vol.33, № 4.-P. 435-452

ҚОСЫМША А

Жергілікті этикалық комитеттің қорытындысы

**«ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ
ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ»**
КОММЕРЦИЯЛЫҚ ЕМЕС АКЦИОНЕРЛІК ҚОҒАМЫ

ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ
ҚЫЗМЕТ ДЕПАРТАМЕНТІ
ЖЕРГІЛІКТІ ЭТИКАЛЫҚ КОМИТЕТ

НЕКОММЕРЧЕСКОЕ АКЦИОНЕРНОЕ ОБЩЕСТВО
**«КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АЛЬ-ФАРАБИ»**

ДЕПАРТАМЕНТ ПО НАУКЕ
И ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ЛОКАЛЬНЫЙ ЭТИЧЕСКИЙ КОМИТЕТ

№ 7
Алматы қаласы

№ _____
город Алматы

Заключение Локального Этического комитета Казахского Национального университета имени Аль-Фараби

1.	ФИО докторанта	Тулбаев Нурбол Насирбекович
2.	Специальность (образовательная программа) докторантуры	6D090500 – Социальная работа
3.	Период обучения в докторантуре	2018-2021
4.	Тема диссертации, дата утверждения	Общественное восприятие социальной работы и социальных работников в Казахстане
5.	Данные о научных консультантах - Ф.И.О. (при его наличии), должности и места работы, ученые степени, гражданство	Абдирайымова Г.С., д.социол.н., профессор, заведующий кафедрой социологии и социальной работы, директор Центра социологических исследований и социального инжиниринга Joyce Lai Chong Ma, Ph.D, professor of Department of Social Work, The Chinese University of Hong Kong
6.	Объекты исследования	Население города Алматы Студенты специальности «Социальная работа» КазНУ им.аль-Фараби Специалисты - социальные работники РК
7.	Нарушения в процессе планирования, оценки, отбора и проведения научных исследований	Не выявлено
8.	Нарушения в процессе распространения результатов научных исследований	Не выявлено
9.	Каким образом проводилась защита прав, безопасности и благополучия объектов исследования (в случае наличия объектов живой природы и среды обитания)?	Информированное согласие для участия в интервью или опросе. Соблюдение анонимности и конфиденциальности
10.	Номер одобрения	IRB-306
11.	Дата одобрения исследования	20.05.2021
12.	Дата истечения одобрения	19.05.2024

Председатель Локального Этического комитета

Усагасва Г.М.

Секретарь Локального этического комитета

Шаухарова М.А.

ҚОСЫМША Ә

«Әлеуметтік қызметкер: кәсіптік қабылдау» сауалнамасы

ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ИНЖИНИРИНГ ОРТАЛЫҒЫ

ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ЗЕРТТЕУГЕ ҚАТЫСУҒА АҚПАРАТТАНДЫРЫЛҒАН КЕЛІСІМ

"Қазақстандағы әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлердің қоғамдық қабылдауы".

ЗЕРТТЕУГЕ ҚАТЫСУШЫҒА АРНАЛҒАН АҚПАРАТ

Құрметті респондент!

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың әлеуметтанулық зерттеулер және әлеуметтік инжиниринг орталығы сізді әл-Фараби атындағы ҚазҰУ PhD докторантурасында оқу шеңберінде Қазақстандағы әлеуметтік жұмысты қабылдау үлгілерін зерттеуге бағытталған "Қазақстандағы әлеуметтік жұмысты қоғамдық қабылдау" атты әлеуметтік сауалнамасына қатысуға шақырады. Сіздің пікіріңізді білу біз үшін өте маңызды.

Біз сіздің мынаны білгеніңізді қалаймыз:

- Бұл әлеуметтанулық зерттеуге қатысу ерікті болып табылады.
- Сіз зерттеуге қатысудан бас тарта аласыз немесе кез келген уақытта одан шыға аласыз. Қалай болғанда да сіз зерттеудің қатысушысы болмасаңыз да өз құқығыңыздан бас тартпайсыз.
- Зерттеуге қатысудың сізге пайдасы болмауы мүмкін. Алайда, зерттеу нәтижесінде болашақта басқа адамдарға пайдасы тиетін білім ала аламыз.
- Зерттеу нәтижесінде алынған барлық мәліметтер тек жалпыланған түрде және тек ғылыми-зерттеу мақсатында ғана қолданылатын болады.

ҚҰПИЯЛЫҚ:

Сіздің осы зерттеуге қатысқаныңыз туралы ақпарат құпия болып табылады. Зерттеу нәтижелерін жариялау кезінде сіздің атыңыз қолданылмайтынына кепілдік береміз. Осы зерттеулердің нәтижесінде алынған ақпарат (зерттеу материалдары) құпия болып саналады және заңда көзделген жағдайда сақталады.

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛҒАН ҚАТЫСУШЫНЫҢ КЕЛІСІМІ

Мен осы зерттеудің сипаттамасын оқыдым.

Маған оны талқылауға және сұрақтар қоюға мүмкіндік берілді.

Мен осы зерттеуге қатысуға келісімімді беремін.

Кәmelетке толған қатысушысының анкета

нөмері _____

Қолы: _____

«ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕР: КӘСІПТІК ҚАБЫЛДАУ»

САУАЛНАМА

Құрметті Студент!

Біз «Әлеуметтік жұмыс» мамандығының студенттерінің әлеуметтік қызметкер мамандығын қабылдау туралы пікірін зерттейміз. Біздің сауалнамаға қатысу үшін «әлеуметтік жұмыс» мамандығында оқитын студент ретінде сіз таңдап алындыңыз. Біз сіздің сауалнама үшін өзіңіздің бос уақытыңыздың бір бөлігін жұмсайтыныңызды түсінеміз және біздің зерттеуге көмектескеніңіз үшін және сіздің шынайы жауабыңыз үшін алғысымызды білдіреміз.

Егер сауалнамадағы жауаптар сіздің пікіріңізге сәйкес келмесе, өзіңіздің жеке жауабыңызды ұсына аласыз. Сауалнама анонимді түрде жүргізіледі!

Сауалнама нөмірі	
------------------	--

1. Сіздің білім деңгейіңіз:

1. бакалавриат
2. магистратура
3. докторантура PhD

2. Оқу курсы:

1. 1 курс
2. 2 курс
3. 3 курс
4. 4 курс

3. Жынсыңыз:

1. әйел
2. ер

4. Сіздің толық жасыңыз қанша? _____

5. Оқу басталғанға дейінгі тұрғылықты жеріңіз (сіз тулған қала/ауыл)?

6. Мамандықты таңдауыңызға кім әсер етті?

1. ата-ана
2. таныстар және достар
3. менің таңдауым саналы түрде (мен өзім шешім қабылдадым және дәл осы мамандықты таңдадым)
4. грант иеленуге үлкен мүмкіндік болды
5. бұл мамандық менің өмірімнің мәні
6. БАҚ, ғаламтор және басқа дереккөздер арқылы
99. басқа (жазыңыз) _____

7. Әлеуметтік жұмыс туралы ақпаратты қайдан аласыз?

1. ғылыми журналдар мен кітаптар, деректі және танымал фильмдер
2. теледидар, БАҚ және әлеуметтік желілер

3. Әлеуметтік қызметкермен жеке таныстығым бар
 4. жеке тәжірибе
 5. басқа (жазыңыз) _____

8. Сіздің тұлға ретіндегі қабілеттеріңіз бен мүдделеріңіз таңдаған мамандығыңызға сай ма?

Толығымен үйлеседі	Жартылай үйлеседі	Үйлесетіндігін немесе үйлеспейтіндігін айту қиын	Жартылай үйлесімді емес	Мүлдем үйлеспейді
5	4	3	2	1

9. «Әлеуметтік жұмыс» мамандығы бойынша қазіргі таңда алып жатқан біліміңізге қанағаттанасыз ба?

Толығымен қанағаттанамын	Жартылай қанағаттанамын	Қанағаттанамын және қанағаттанбаймын деп айту қиын	Жартылай қанағаттанбаймын	Мүлдем қанағаттанбаймын
5	4	3	2	1

10. «Әлеуметтік жұмыс» мамандығы сіздің бүкіл өміріңіздің мәні екендігін дәлелдей аласыз ба?

Толық келісемін	Жартылай келісемін	Келісемін немесе келіспеймін деп айту қиын	Жартылай келіспеймін	Мүлдем келіспеймін
5	4	3	2	1

11. Әлеуметтік жұмыс мамандығы қазіргі Қазақстанда беделді әрі сұранысқа ие мамандық екендігімен келісесіз бе?

Толық келісемін	Жартылай келісемін	Келісемін немесе келіспеймін деп айту қиын	Жартылай келіспеймін	Мүлдем келіспеймін
5	4	3	2	1

12. Қазақстанда әлеуметтік жұмыс мамандығы маңызды әрі қажетті мамандық екендігімен келісесіз бе?

Толық келісемін	Жартылай келісемін	Келісемін немесе келіспеймін деп айту қиын	Жартылай келіспеймін	Мүлдем келіспеймін
5	4	3	2	1

13. Әлеуметтік жұмы ұғымы сізде қандай ассоциация тудырады (3-тен көп емес нұсқаны таңдаңыз)

1. бедел және жоғары әлеуметтік мәртебе
2. жалақының төмендігі және ауыр жұмыс жүктемесі
3. пайдасыз кәсіп
4. «болашақтың» мамандығы
5. құрметке ие және қайырымды мамандық
6. жоғары жалақы және жеңілдіктер
7. мәртебе және билік
8. амалсыздық/жанкештілік
9. басқа (жазыңыз) _____

14. Әлеуметтік жұмыс мамандығы адамнан жоғары деңгейді талап етеді деп ойлайсыз ба?

	Толық келісемін	Жартылай келісемін	Келісемін немесе келіспеймін деп айту қиын	Жартылай келіспеймін	Мүлдем келіспеймін
адамгершілік және мейірімділікті жауаптылықты	5	4	3	2	1
Жоғары түйсікті					
басқа адаммен қарым-қатынас жасау қабілетін					
Ұстамдылықты және қатаң мінез-құлықты					
Эмоционалды тұрақтылықты					

15. Сіз әлеуметтік қызметкерлер туралы осы мәлімдемелермен және стереотиптермен келісесіз бе?

	Толық келісемін	Жартылай келісемін	Келісемін немесе келіспеймін деп	Жартылай келіспеймін	Мүлдем келіспеймін

			айту қиын		
Әлеуметтік қызметкер қиын өмірлік жағдайдағы барлық адамдармен жұмыс істейді	5	4	3	2	1
Әлеуметтік жұмыс «әйел бейнесі» іспетті	5	4	3	2	1
Қазақстанда «әлеуметтік қызметкер» болу ұят	5	4	3	2	1
Әлеуметтік қызметкерлер көп жағдайда қарт адамдарға дәрі-дәрмек пен азық-түлік апарумен айналысады	5	4	3	2	1
Әлеуметтік қызметкерлер біздің қоғамымыз үшін қажет	5	4	3	2	1
Әлеуметтік қызметкерлер басқа адамдардың өмірін жақсы жаққа өзгертеді	5	4	3	2	1
Әлеуметтік қызметкерлер барлық адамдарға көмектесуге міндетті	5	4	3	2	1
Әлеуметтік қызметкер психолог секілді мамандық	5	4	3	2	1
Әлеуметтік қызметкер әлеуметтік педагог секілді мамандық	5	4	3	2	1
Менің ата-анам әлеуметтік жұмыс мамандығын таңдағанымға мақтанады	5	4	3	2	1
Мен – «Әлеуметтік қызметкер» екеніммен мақтанамын	5	4	3	2	1
Әлеуметтік жұмыс үлкен шыдамдылықты, мейірімділік пен жанашырлықты талап етеді	5	4	3	2	1
Қазақстанда әлеуметтік қызметкерлерге теріс көзқарас қалыпсақан	5	4	3	2	1

16. Достарыңыздың немесе таныстарыңыздың арасында өзіңіздің әлеуметтік қызметкер екеніңізді айтқанда қолайсыздықты сезінесіз бе?

1. жоқ, ешқашан
2. өте жиі
3. кейде
4. басқа (жазыңыз) _____

99. жауап беруге қиналамын

17. Жоғарғы оқу орнын бітіргеннен кейін нені жоспарлайсыз?

1. осы мамандық бойынша білім алуды жалғастыру
2. басқа мамандық бойынша білім алуды жалғастыру
3. әлеуметтік қызметкер болып жұмыс атқару
4. халықты әлеуметтік қорғауды басқару саласы бойынша маман ретінде жұмыс жасау
5. басқа салада жұмыс жасау
6. басқа (жазыңыз) _____

18. Әлеуметтік қызметкер мамандығының қоғамдық имиджін жақсарту үшін не істеу керек деп ойлайсыз? (3-тен көп емес нұсқаны таңдаңыз)

1. жалақыны жоғарлату
2. бұқаралық ақпарат құралдарында және әлеуметтік желілерде (әлеуметтік жарнама, фильмдер және т.б.) жағымды имиджді қалыптастыру
3. қаланың барлық алаңдарында жариялылық шараларын ұйымдастыру
4. ауылдық жерлердегі әлеуметтік жұмысқа көңіл бөлу
5. өкінішке орай қабыптасқан стереотиптер мен менталитетке байланысты ештеңе ісетуге болмайды
6. Өкінішке орай, біздің қазақстандық қоғам әлеуметтік қызметкерлердің қызметтерін қабылдауға әлі дайын емес
7. басқа (жазыңыз) _____

19. Таңдаған мамандығыңыз бойынша табысты жұмысқа орналасатындығыңызға қаншалықты сенімдісіз?

Толық сенімдімін	Жартылай сенімдімін	Сенімдімін немесе сенімді емеспін деп айту қиын	Жартылай сенімді емеспін	Мүлдем сенімді емеспін
5	4	3	2	1

20. Сіздің мамандығыңызды бағалауға сәйкес келетін эмоционалдық көрінісіті (көңіл-күйі) көрсететін суретті таңдаңыз.

- (1) (2) (3) (4) (5)

Қатысқаныңызға рахмет!

ҚОСЫМША Б

«Әлеуметтік жұмыстың қоғамдық қабылдануы» сауалнамасы

ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ИНЖИНИРИНГ ОРТАЛЫҒЫ

ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ЗЕРТТЕУГЕ ҚАТЫСУҒА АҚПАРАТТАНДЫРЫЛҒАН КЕЛІСІМ

"Қазақстандағы әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлердің қоғамдық қабылдауы".

ЗЕРТТЕУГЕ ҚАТЫСУШЫҒА АРНАЛҒАН АҚПАРАТ

Құрметті респондент!

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың әлеуметтанулық зерттеулер және әлеуметтік инжиниринг орталығы сізді әл-Фараби атындағы ҚазҰУ PhD докторантурасында оқу шеңберінде Қазақстандағы әлеуметтік жұмысты қабылдау үлгілерін зерттеуге бағытталған "Қазақстандағы әлеуметтік жұмысты қоғамдық қабылдау" атты әлеуметтік сауалнамасына қатысуға шақырады. Сіздің пікіріңізді білу біз үшін өте маңызды.

Біз сіздің мынаны білгеніңізді қалаймыз:

- Бұл әлеуметтанулық зерттеуге қатысу ерікті болып табылады.
- Сіз зерттеуге қатысудан бас тарта аласыз немесе кез келген уақытта одан шыға аласыз. Қалай болғанда да сіз зерттеудің қатысушысы болмасаңыз да өз құқығыңыздан бас тартпайсыз.
- Зерттеуге қатысудың сізге пайдасы болмауы мүмкін. Алайда, зерттеу нәтижесінде болашақта басқа адамдарға пайдасы тиетін білім ала аламыз.
- Зерттеу нәтижесінде алынған барлық мәліметтер тек жалпыланған түрде және тек ғылыми-зерттеу мақсатында ғана қолданылатын болады.

ҚҰПИЯЛЫҚ:

Сіздің осы зерттеуге қатысқаныңыз туралы ақпарат құпия болып табылады. Зерттеу нәтижелерін жариялау кезінде сіздің атыңыз қолданылмайтынына кепілдік береміз. Осы зерттеулердің нәтижесінде алынған ақпарат (зерттеу материалдары) құпия болып саналады және заңда көзделген жағдайда сақталады.

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛҒАН ҚАТЫСУШЫНЫҢ КЕЛІСІМІ

Мен осы зерттеудің сипаттамасын оқыдым.

Маған оны талқылауға және сұрақтар қоюға мүмкіндік берілді.

Мен осы зерттеуге қатысуға келісімімді беремін.

Кәmelетке _____ толған _____ қатысушысының _____ анкета
нөмері _____

Қолы: _____

**ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ӘЛЕУМЕТТІК ЗЕРТТЕУЛЕР ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ИНЖИНИРИНГ
ОРТАЛЫҒЫ**

Сауалнама номері	
---------------------	--

Кодттық №			
--------------	--	--	--

маршруттық код

САУАЛНАМА

Сәлеметсіз бе!

Біз Алматы қаласындағы халықтың әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлерді қоғамдық қабылдаудағы қоғамдық пікірді зерттейміз. Біздің сауалнамаға қатысу үшін сіз кездейсоқ таңдалдыңыз. Бос уақытыңыздың бір бөлігін әңгімелесуге жұмсайтыныңызды біз түсінеміз, және біздің зерттеуімізге көмектескеніңіз үшін және шынайы жауап бергеніңіз үшін алғыс білдіреміз! Егер сауалнамадағы жауап нұсқалары сіздің пікіріңізбен сәйкес келмеген жағдайда, сіз өзіңіздің жеке жауаптарыңызды ұсына аласыз!

БЛОК 1. ҚАЗАҚСТАНДА ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС ПЕН ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРГЕ ДЕГЕН ҚАТЫНАС

1. «Әлеуметтік жұмыс» деген сөзді естігенде ойыңызға келетін алғашқы үш сөзді атаңыз

2. Сіз өзіңіздің, сіздің отбасы мүшелеріңіздің бірінің немесе жақындарыңыздың әлеуметтік қызметкер болғанын қалар ма едіңіз?

1. иә
2. жоқ
3. білмеймін
4. басқа (жазыңыз) _____

3. Сіз өзіңіз немесе жақындарыңыз бен туыстарыңыз әлеуметтік қызметкер мамандығын тағдаған болса, оларды мақтан тұтар ма едіңіз?

1. иә
2. жоқ
3. білмеймін
4. жауап беруге қиналамын
5. басқа (жазыңыз) _____

4. Сіз немесе сіздің жақындарыңыз бен туыстарыңыз әлеуметтік қызметкердің қызметіне жүгінген бе?

1. иә
2. жоқ
3. білмеймін
4. басқа (жазыңыз) _____

5. Әлеуметтік жұмыс деген ұғым сізде қандай ассоциациялар тудырады (3-тен көп емес нұсқаны көрсетіңіз):

1. бедел мен жоғары әлеуметтік мәртебе
2. төмен табысты жалақы немесе шамадан тыс ауырлық
3. пайдасыз кәсіп
4. «болашағы бар» мамандық
5. ізгілікті және адал мамандық
6. жоғары табысты мамандық және артықшылық
7. мәртебе және билік
8. амалсыздық/жанкештілік
9. басқа (жазыңыз) _____

6. Әлеуметтік қызметкер мамандығына жеке өз басыңыз қалай қарайсыз?

1. оң пікірдемін, бұл мамандықты қазақстандық қоғам қажет етеді
2. теріс пікірдемін, біздің қоғам әлеуметтік қызметкерлердің қызметтерін қабылдауға әлі дайын емес
3. бейтараптық пікірдемін, әлеуметтік жұмыстың, басқа мамандықтар сияқты болуға құқығы бар
4. бұл мамандыққа деген көзқарасым туралы айту қиын
5. _____ басқа
(жазыңыз) _____

7. Сіз келесі мәлімдемелермен келісесіз бе?

	Толық келісемін	Жартылай келісемін	Келісемін немесе келіспеймін деп айту қиын	Жартылай келіспеймін	Толығымен келіспеймін
Әлеуметтік қызметкерлердің жалақысы заңгерлер мен экономистерден жоғары болуы керек	5	4	3	2	1

Әлеуметтік қызметкер қиын өмірлік жағдайдағы барлық адамдармен жұмыс істейді.	5	4	3	2	1
Әлеуметтік қызметкерлер тек әйелдер болуы керек	5	4	3	2	1
Әлеуметтік қызметкерлер тек ер адамдар болуы керек	5	4	3	2	1
Қазақстанда әлеуметтік қызметкер болу «ұят» саналады	5	4	3	2	1
Әлеуметтік қызметкерлер қарттарға дәрі-дәрмектер мен азық-түліктерді жиі жеткізіп тұрады	5	4	3	2	1
Біздің қоғам үшін әлеуметтік қызметкерлер қажет	5	4	3	2	1
Әлеуметтік қызметкерлер Қазақстандағы ең қиын және стресстік кәсіптердің бірі	5	4	3	2	1
Әлеуметтік қызметкерлер барлық адамдарға көмектесуі керек	5	4	3	2	1
Әлеуметтік қызметкерлер адамдарға медициналық қортынды негізінде көмек көрсетулері қажет	5	4	3	2	1
Әлеуметтік жұмыс көп шыдамдылықты, мейірімділік пен қайырымдылықты талап етеді	5	4	3	2	1
Қазақстанда әлеуметтік қызметкерлерге теріс көзқарас қалыптасты	5	4	3	2	1
Әлеуметтік қызметкер болу үшін жоғары немесе арнайы білім қажет емес	5	4	3	2	1

8. Сіздің пікіріңізше әлеуметтік қызметкер қайда жұмыс істеуі қажет? (4-тен көп емес жауап нұсқаларын таңдай аласыз)

1. мектепте және жоғарғы оқу орындарында
2. ауруханалар мен госпитальдерде
3. баспанасыздарға арналған орталықтарда
4. балалар үйінде
5. абақтыда

6. Әлеуметтік қорғау және еңбек министрліктерінде
 7. Халықаралық ұйымдарда
 8. үйге барып қызмет көрсетуде
 9. Хоспистерде
 10. Басқа
- (жазыңыз) _____
-

9. Әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік қызметкерлер туралы ақпаратты қандай дереккөздерден жиі аласыз немесе тыңдайсыз

1. Жеке тәжірибе
 2. Туыстарымның, достарымның және таныстарымның тәжірибесі
 3. Руханилық (мешіттер мен шіркеулер)
 4. Кітаптар
 5. Фильмдер
 6. Көңілді телевизиялық шоу
 8. БАҚ (радио, газеттер мен журналдар)
 9. Интернет және әлеуметтік желі
 10. Басқа (жазыңыз) _____
-

БЛОК 3. ӘЛЕУМЕТТІК-ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ

16. ЖЫНЫСЫ:

1. ер.
2. әйел

17. Сіздің жасыңыз?

1. 18-24
2. 24-30
3. 30-40
4. 40-50
5. 50-60
6. 60-70
7. 70+

18. Өз ұлтыңызды белгілеңіз?

1. Қазақ
 2. Орыс
 3. Ұйғыр
 4. Татар
 5. Корей
 6. Басқа _____
-

19. Сіздің отбасылық жағдайыңыз. Ешқашан некеде болмағанмын

2. некедемін, оның ішінде азаматтық некені қоса алғанда
3. Ажырасқанмын

4. Жесірмін

20. Балалрыңыз бар ма?

1. Иә
2. Балаларыңыздың саны _____.
3. Жоқ

21. Қай ауданда тұрасыз?

1. Алатау ауданы
2. Алмалы ауданы
3. Әуезов ауданы
4. Бостандық ауданы
5. Жетісу ауданы
6. Медеу ауданы
7. Наурызбай ауданы
8. Түркісіб ауданы

22. Сіздің біліміңіз қандай?

1. Білімім жоқ, бастапқы
2. Толық емес орта (базалық)
3. орта мектеп дипломы, кәсіптік мектеп
4. Орта арнайы (техникалық мектеп, колледж, училище және т.б.)
5. Аяқталмаған жоғары
6. Жоғары (бакалавриат пен магистратураны қоса есептегенде)

23. Сіз айына қанша ақша табасыз?

1. 50 000 теңгеге дейін
2. 50 000 – 100 000 теңгенің арасында
3. 100 000 – 150 000 теңге арасында
4. 150 000 – 200 000 теңге арасында
5. 200 000 теңге және одан жоғары

24. Қазіргі таңда немен айналысасыз?

(толығырақ көрсетіңіз) _____

99. Жауап беруден бас тарту

САУАЛНАМАҒА ҚАТЫСҚАНЫҒЫЗҒА ҮЛКЕН РАХМЕТ!

ҚОСЫМША В

Әлеуметтік қызметкерлерге эксперттік сұхбат нұсқаулығы

ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ИНЖИНИРИНГ ОРТАЛЫҒЫ

ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ЗЕРТТЕУГЕ ҚАТЫСУҒА АҚПАРАТТАНДЫРЫЛҒАН КЕЛІСІМ

"Қазақстандағы әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлердің қоғамдық қабылдауы".

ЗЕРТТЕУГЕ ҚАТЫСУШЫҒА АРНАЛҒАН АҚПАРАТ Құрметті респондент!

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың әлеуметтанулық зерттеулер және әлеуметтік инжиниринг орталығы сізді әл-Фараби атындағы ҚазҰУ PhD докторантурасында оқу шеңберінде Қазақстандағы әлеуметтік жұмысты қабылдау үлгілерін зерттеуге бағытталған "Қазақстандағы әлеуметтік жұмысты қоғамдық қабылдау" атты әлеуметтік сауалнамасына (сұхбат) қатысуға шақырады. Сіздің пікіріңізді білу біз үшін өте маңызды.

Біз сіздің мынаны білгеніңізді қалаймыз:

- Бұл әлеуметтанулық зерттеуге қатысу ерікті болып табылады.
- Сіз зерттеуге қатысудан бас тарта аласыз немесе кез келген уақытта одан шыға аласыз. Қалай болғанда да сіз зерттеудің қатысушысы болмасаңыз да өз құқығыңыздан бас тартпайсыз.
- Зерттеуге қатысудың сізге пайдасы болмауы мүмкін.
- Алайда, зерттеу нәтижесінде болашақта басқа адамдарға пайдасы тиетін білім ала аламыз.
- Зерттеу нәтижесінде алынған барлық мәліметтер тек жалпыланған түрде және тек ғылыми-зерттеу мақсатында ғана қолданылатын болады.
- Ақпарат бұрмаланбауы үшін сіздің сөздеріңіз диктофонға жазылады. Бұл бізге сіздің сөздеріңіздің дұрыстығын сақтауға және мәліметтерді әрі қарай өңдеуді жеңілдетуге мүмкіндік береді. Әңгімелесу құпия болып табылады, бұл жазбалар тек орталық қызметкерлеріне қол жетімді болады және басқа аудитория үшін қолданылмайды.

ҚҰПИЯЛЫҚ:

Сіздің осы зерттеуге қатысқаныңыз туралы ақпарат құпия болып табылады. Зерттеу нәтижелерін жариялау кезінде сіздің атыңыз қолданылмайтынына кепілдік береміз. Осы зерттеулердің нәтижесінде алынған ақпарат (зерттеу материалдары) құпия болып саналады және заңда көзделген жағдайда сақталады.

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛҒАН ҚАТЫСУШЫНЫҢ КЕЛІСІМІ

Мен осы зерттеудің сипаттамасын оқыдым.

Маған оны талқылауға және сұрақтар қоюға мүмкіндік берілді.

Мен осы зерттеуге қатысуға келісімімді беремін.

Қолы: _____

ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРГЕ САРАПТАМАЛЫҚ СҰХБАТ НҰСҚАУЛЫҒЫ

Сұрақтар:

- Өзіңізді, жұмыс орныңызды, лауазымыңызды, кәсіби тәжірибеңізді таныстырыңыз.
- Сізде әлеуметтік жұмыс тұжырымдамасымен қандай байланыстар бар? Сіз әлеуметтік жұмыс мамандығына қалай қарайсыз?
- Сізде өз мамандығыңызға деген мақтаныш сезімі бола ма?
- Қалай ойлайсыз, қоғам өз балаларын немесе жақын туыстарын әлеуметтік қызметкер болуға насихаттай ма?
- Сіздің отбасы мүшеңіздің немесе жақын адамыңыздың әлеуметтік қызметкер болғанын қалайсыз ба? Неліктен?
- Достарыңызға немесе таныстарыңызға әлеуметтік қызметкер екеніңізді айтқан кезде қандай сезімде боласыз?
- Өз мамандығыңыз туралы айтудан ұялатын кезіңіз бола ма? Неге?
- Қазақстандағы әлеуметтік жұмыстың қазіргі бейнесін қалай сипаттайсыз?
- Сіздің көзқарасыңыз бойынша әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкерлерді байланыстыратын қандай да стигматизация немесе жағымсыз бейнелер бар ма?
- Қазақстандағы және шетелдегі әлеуметтік қызметкерлердің еңбекақы төлеу шарттары мен деңгейін қалай сипаттайсыз?
- Елімізде әлеуметтік жұмыс немесе әлеуметтік қызметкерлердің имиджін жақсарту үшін не істеуге болады деп ойлайсыз?
- Сіздің ойыңызша, қазақстандық қоғамдағы әлеуметтік жұмыстың қоғамдық имиджінің қалыптасуына не әсер етеді?
- Сіздің ойыңызша, белгілі бір елдегі әлеуметтік қызметкердің имиджін жақсарту үшін не істеуге болады?
- Сіздің ойыңызша, қазақ кеңістігінде әлеуметтік жұмыстың даму болашағы қандай?
- Сіздің ойыңызша, қазақстандықтар жалпы әлеуметтік қызметкерлерге сенеді ме?
- Сіздің ойыңызша, жұртшылық «әлеуметтік қызметкер» немесе «әлеуметтік жұмыс» деген сөздерді естігенде ойға не келеді?